

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΜΣ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

Διπλωματική Εργασία

**ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗ ΖΩΗ:
ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΔΙΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ
ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ**

Παναγιώτα Μυλωνά Α.Μ. 1209Μ005
Επιβλέπων Καθηγητής: Στέλιος Περράκης

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2011

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Στέλιο Περράκη για την έμπνευση και τις πολύτιμες συμβουλές του για την εκπόνηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας.

Επίσης, ευχαριστώ ιδιαίτερα τους γονείς μου και τον αδελφό μου για την υπομονή τους και τη συμπαράστασή τους καθ'όλη τη διάρκεια των σπουδών μου.

Συντομογραφίες

Ελληνόγλωσσες

Α'	Τεύχος πρώτο της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως (ακολουθεί ο αριθμός φύλλου του έτους του δημοσιευόμενου νομοθετήματος)
αρ.	άρθρο
αριθ.	αριθμός
ΑΣΔΑ	Αμερικανική Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΑΧΔΑΛ	Αφρικανικός Χάρτης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών
βλ.	βλέπε
ΔΑΔΔΑ	Διαμερικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΔΑΕΔΑ	Διαμερικανική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
δηλ.	δηλαδή
ΔΣΑΠ	Διεθνές Σύμφωνο Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων
εδ.	εδάφιο
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
επιμ.	επιμέλεια
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕΕΔΑ	Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΙΜΔΑ	Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου
Ν.	Νόμος
Ν.Δ.	Νομοθετικό Διάταγμα
ΟΑΚ	Οργανισμός Αμερικανικών Κρατών
ΟΔΔΑ	Οικουμενική Διακήρυξη Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ό.π.	όπου παραπάνω
παρ.	παράγραφος
σελ.	σελίδα
σ.σ.	στις σελίδες
ΣτΕ	Συμβούλιο της Ευρώπης
τ.	τόμος

ΧΘΔΕΕ Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Ξενόγλωσσες

ACHR American Convention on Human Rights
CCPR International Covenant on Civil and Political Rights
CoE Council of Europe
ECHR European Convention for the Protection of Human Rights and
Fundamental Freedoms
ed. editor
IACHR Inter-American Commission on Human Rights
ibid. ibidem
IRA Irish Revolution Army (Ιρλανδικός Επαναστατικός Στρατός)
no. number
PKK Partiya Karkerên Kurdistan (Κουρδικό Εργατικό Κόμμα)
Res. Resolution
vol. volume

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
Συνοτομογραφίες	iii
Περιεχόμενα	v
Εισαγωγή	1

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΣΤΗ ΖΩΗ

<u>Κεφάλαιο 1: Νομικό και θεσμικό πλαίσιο προστασίας του δικαιώματος στη ζωή</u>	6
1.1- Διεθνείς συμβάσεις και όργανα	7
1.2- Περιφερειακές συμβάσεις και όργανα	9
1.2.1- Ευρώπη	9
1.2.2- Αμερική	12
1.2.3- Αφρική	13
<u>Κεφάλαιο 2: Η προστασία του δικαιώματος στη ζωή ως αποχή του κράτους και υποχρέωση για λήψη θετικών μέτρων</u>	14
2.1- Η φύση και το πνεύμα του δικαιώματος στη ζωή	14
2.2- Η αποχή του κράτους από την αποστέρηση της ζωής ως αρνητική υποχρέωση προστασίας της ζωής	18
2.2.1- Άποψη του ΕΔΔΑ	18
2.2.2- Άποψη του ΔΑΔΔΑ	20
2.3- Οι θετικές υποχρεώσεις των κρατών	22
2.3.1- Οι ουσιαστικές υποχρεώσεις	24
2.3.1.1- Λήψη προστατευτικών- προληπτικών μέτρων	24
2.3.1.2- Προστασία ατόμων που τελούν υπό κράτηση	26
α) Η νομολογία του ΕΔΔΑ	26
β) Η νομολογία του ΔιΑΔΔΑ	33
2.3.1.3- Προστασία από το κράτος και για τις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών	36
α) ΕΔΔΑ	36
β) ΔΑΔΔΑ	38
2.3.1.4- Εύρος προστασίας και ευθύνης κράτους	39

2.3.2- Οι διαδικαστικές υποχρεώσεις	45
2.3.2.1-Η υποχρέωση διεξαγωγής ερευνών	45
α) ΕΔΔΑ	46
β) ΔΑΔΔΑ	51
2.3.2.2-Κριτήρια αποτελεσματικότητας της έρευνας	54
2.4- Το ζήτημα των αναγκαστικών εξαφανίσεων (disparitions forcées)	62
2.4.1- Η αντιμετώπιση του ΔΑΔΔΑ	62
2.4.1.1- Η πρακτική των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων	63
2.4.1.2- Ζητήματα αρμοδιότητας ratione temporis και απόδειξης	67
2.4.2- Η αντιμετώπιση του ΕΔΔΑ	71
2.4.2.1- Η περίπτωση της Τουρκίας	71
2.4.3- Οι αγνοούμενοι της Κύπρου	75
2.5- Η υποχρέωση λήψης θετικών μέτρων από τα κράτη σε περιπτώσεις έμμεσης παραβίασης του δικαιώματος στη ζωή	78
2.5.1- Η δημιουργία ευνοϊκών συνθηκών προστασίας της ζωής- Το δικαίωμα στην «αξιοπρεπή ζωή» κατά το ΔΑΔΔΑ	79
2.5.2- Η προστασία της υγείας και η παροχή ιατρική φροντίδας	85
2.5.2.1- Ζητήματα ιατρικής ευθύνης	87
2.5.2.2- Απέλαση άρρωστων αλλοδαπών	89
2.5.3- Η προστασία από περιβαλλοντικούς κινδύνους	90

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΣΤΗ ΖΩΗ- ΕΞΑΙΡΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ

<u>Κεφάλαιο 1: Η θανατική ποινή</u>	95
1.1- Η θέση του ΕΔΔΑ	95
1.1.1- Το κείμενο της ΕΣΔΑ και των Πρωτοκόλλων της	95
α) Το άρθρο 2 παρ.1 εδ.β' ΕΣΔΑ	95
β) Το 6ο και το 13ο Πρωτόκολλο στην ΕΣΔΑ	96
1.1.2- Νομολογία ΕΔΔΑ	99
α) Έκδοση ή απέλαση αλλοδαπών σε χώρες όπου επίκειται η	

επιβολή θανατικής ποινής	100
β) Προϋποθέσεις επιβολής θανατικής ποινής	102
1.2- Η θέση του ΔΑΔΔΑ	107
1.2.1- Το άρθρο 4 παρ. 2, 3, 4, 5, 6 ΑΣΔΑ και το Πρωτόκολλο κατάργησης της θανατικής ποινής στην ΑΣΔΑ	107
1.2.2- Νομολογία ΔΑΔΔΑ	110
<u>Κεφάλαιο 2: Οι εξαιρέσεις σχετικά με τη χρήση βίας</u>	115
2.1- Οι εξαιρέσεις της παραγράφου 2 του άρθρου 2 της ΕΣΔΑ	116
2.1.1- Η απολύτως αναγκαία χρήση βίας- Η αρχή της αναλογικότητας	117
2.1.2- Υπεράσπιση κατά παράνομης βίας	119
2.1.3- Νόμιμη σύλληψη ή παρεμπόδιση απόδρασης	121
2.1.4- Καταστολή στάσης ή ανταρσίας	123
2.1.5-Χαρακτηριστικές περιπτώσεις χρήσης βίας στο αγώνα για την καταστολή της τρομοκρατίας	123
2.1.5.1- Οι προσφυγές κατά της Τουρκίας	123
2.1.5.2- Το ζήτημα της Βόρειας Ιρλανδίας	128
2.1.5.3- Η περίπτωση της Ρωσίας	131
2.1.6-Περιπτώσεις όπου η προσβολή της σωματικής ακεραιότητας από δυσανάλογη παράνομη χρήση βίας δε φθάνει στο θάνατο	133
2.2- Ζητήματα χρήσης βίας και η αντιμετώπιση του ζητήματος των εξωδικαστικών εκτελέσεων από το ΔΑΔΔΑ	136
2.2.1- Εξωδικαστικές εκτελέσεις σε περιπτώσεις ένοπλης σύρραξης και οι αναφορές στο ΔΑΔ	141
<u>Κεφάλαιο 3- Καταστάσεις έκτακτης ανάγκης</u>	146
3.1-Το άρθρο 15 ΕΣΔΑ	146
3.1.1- Προϋποθέσεις εφαρμογής	147
3.1.2- Πεδίο εφαρμογής	150
3.1.3- Το περιθώριο εκτίμησης των κρατών	153
3.2-Το άρθρο 27 ΑΣΔΑ	154
3.2.1- Ερμηνεία του άρθρου 27 ΑΣΔΑ από το ΔΑΔΔΑ	157

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΕΙΔΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΣΤΗ ΖΩΗ

Κεφάλαιο 1: Το καθεστώς του εμβρύου και η άμβλωση	160
1.1- Το ζήτημα της άμβλωσης	160
1.1.1- Η θέση του ΕΔΔΑ	162
1.1.1.1- Η υπόθεση Νο κατά Γαλλίας και το περιθώριο εκτίμησης των κρατών	165
1.1.2- Η στάση του ΔιΑΔΔΑ	169
1.2- Ζητήματα πειραματισμού με έμβρυα, κλωνοποίησης, τεχνητής γονιμοποίησης	171
1.2.1- Η υπόθεση Evans κατά Ηνωμένου Βασιλείου του ΕΔΔΑ	173
1.2.2- Κείμενα Βιοϊατρικής και Βιοηθικής του ΣτΕ	175
Κεφάλαιο 2: Να ζει κανείς ή να μη ζει:	178
2.1- Το θέμα της αυτοκτονίας	179
2.2- Η ευθανασία και η άρνηση θεραπείας	182
2.2.1- Η θέση του ΕΔΔΑ για την ευθανασία	186
Συμπεράσματα	191
Βιβλιογραφία	196

Εισαγωγή

Το δικαίωμα στη ζωή είναι ένα από τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα, θεωρείται το πλέον αυτονόητο από αυτά που καθιερώνει η έννομη τάξη και αποτελεί προϋπόθεση όλων των υπολοίπων. Χωρίς την ύπαρξη του ανθρώπου όλα τα υπόλοιπα δικαιώματα δεν έχουν καμία αξία. Ωστόσο, κατά πόσο η ζωή, «η υπέρτατη αξία στην κλίμακα των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε διεθνές επίπεδο», αυτή που θεωρείται ως το απόλυτο αγαθό, προστατεύεται κατά τρόπο απόλυτο;

Αυτό είναι το ερώτημα που θα επιχειρηθεί ν' απαντηθεί με τη συγκεκριμένη εργασία μέσα από μια μελέτη και σύγκριση των βασικών πτυχών του δικαιώματος στη ζωή, όπως αυτές προκύπτουν από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού και του Διαμερικανικού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και την ερμηνεία των σχετικών άρθρων των αντίστοιχων συμβατικών κειμένων προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Αφορμή για την ενασχόληση με το δικαίωμα στη ζωή αποτέλεσαν, πέρα από τη γενικότερη ευαισθητοποίηση σε ζητήματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων και θεμελιωδών αξιών, τα γεγονότα των τελευταίων ετών με τις συγκρούσεις μεταξύ αστυνομικών δυνάμεων και πολιτών κατά τη διάρκεια διαδηλώσεων όπου εκτός από τα ζητήματα σχετικά με την αστυνομική βία και την κοινωνικο-πολιτική σημασία των αντιδράσεων που ακολούθησαν, θεωρώ ότι παράλληλα γεννιέται και το ερώτημα κατά πόσο είμαστε σίγουροι ότι προστατεύεται το αυτονόητο, δηλαδή η ανθρώπινη ζωή, στην περίπτωση των δυτικών κοινωνιών που υπερηφανεύονται για το υψηλό επίπεδο διαβίωσης και προστασίας των πολιτών τους. Η απάντηση δεν μπορεί να δοθεί στα στενά όρια του εθνικού δικαίου καθώς πρόκειται για το αγαθό της ζωής που είναι πανανθρώπινο και είναι ένα ζήτημα που αφορά όλους.

Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε για την συγγραφή της εργασίας αυτής είναι η έρευνα σε βιβλιογραφία και αρθρογραφία σχετικά με την διεθνή προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ειδικότερα με την προστασία που παρέχεται για το δικαίωμα στη ζωή από την ΕΣΔΑ και την ΑΣΔΑ, σ' ένα πρώτο επίπεδο, και η ερμηνεία των άρθρων της όπως αυτή προκύπτει από την ανάλυση της νομολογίας του Ευρωπαϊκού και του Διαμερικανικού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, σ' ένα δεύτερο επίπεδο.

Το καινούριο που επιχειρείται μέσω της έρευνας για το δικαίωμα στη ζωή με βάση τη νομολογία του Ευρωπαϊκού και του Διαμερικανικού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου είναι να εξεταστεί αν εν τέλει το ότι διαβιούμε σε αναπτυγμένες κοινωνίες- πρότυπο με υψηλό επίπεδο προστασίας και προαγωγής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εξασφαλίζει και την απόλυτη προστασία και το απαραβίαστο των βασικών δικαιωμάτων των ανθρώπων όπως είναι η ζωή. Η συγκριτική ανάλυση των αποφάσεων των δύο δικαστηρίων, έχοντας υπ' όψη τις υφιστάμενες διαφορές σε οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο μεταξύ ευρωπαϊκών και λατινοαμερικάνικων κρατών, μπορεί να ρίξει φως στην αποτελεσματικότητα της προστασίας που παρέχουν τα αντίστοιχα διεθνή συμβατικά κείμενα.

Το δικαίωμα στη ζωή κατοχυρώνεται στο άρθρο 3 ΟΔΔΑ, άρθρο 6 ΔΣΑΠ, άρθρο 2 ΕΣΔΑ, άρθρο 4 ΑΣΔΑ, άρθρο 4 ΑΧΔΑΛ και γενικότερα σε κάθε διεθνές ή περιφερειακό κείμενο που αφορά κατοχύρωση ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ωστόσο, σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να ερευνηθεί ποιο είναι το επίπεδο προστασίας της ζωής στα ευρωπαϊκά κράτη-μέλη της ΕΣΔΑ η οποία θεωρείται ότι παρέχει ένα υψηλό επίπεδο προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθώς και πώς προστατεύεται η ζωή με βάση τις διατάξεις της ΕΣΔΑ και των Πρόσθετων Πρωτοκόλλων της και ποια είναι η αντίστοιχη προστασία που παρέχει η Αμερικανική Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και τα Πρωτόκολλά της στην άλλη όχθη του Ατλαντικού. Η ΕΣΔΑ μαζί με την ΑΣΔΑ (η οποία έχει εμπνευστεί από την ΕΣΔΑ) αποτελούν τα μόνα διεθνή όργανα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου που έχουν θεσπίσει ένα δικαστικό έλεγχο για την εφαρμογή των διατάξεών τους, ένα όργανο κρίσης πάνω σε μια συγκεκριμένη περίπτωση (την παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου) του οποίου οι αποφάσεις είναι υποχρεωτικές και τα οποία έχουν αναπτύξει πλούσια νομολογία. Υπάρχει βέβαια και το Αφρικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών που λειτουργεί τυπικά από το 2006 το οποίο όμως δεν έχει ακόμα προχωρήσει σε λήψη ουσιαστικών αποφάσεων

Ειδικότερα, το άρθρο 2 παρ.1 εδ.α' της ΕΣΔΑ αναφέρει ότι "Το δικαίωμα εκάστου προσώπου εις την ζωήν προστατεύεται υπό του νόμου." Αντίστοιχα η διατύπωση του άρθρου 4 παρ.1 εδ.α' της ΑΣΔΑ είναι " Κάθε πρόσωπο έχει το δικαίωμα να γίνεται σεβαστή η ζωή του. Το δικαίωμα αυτό θα πρέπει να

προστατεύεται από το νόμο...”. Γίνεται δεκτό ότι το κράτος πρέπει ν' απέχει από την προσβολή του δικαιώματος στη ζωή και παράλληλα να λαμβάνει θετικά μέτρα, τόσο προληπτικά όσο και κατασταλτικά, για την προστασία της ζωής. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου δίνει ιδιαίτερη βάση και στην υποχρέωση του κράτους για διεξαγωγή ερευνών σχετικά με το θάνατο ενός πολίτη, ενώ το Διαμερικανικό ασχολείται εκτεταμένα ήδη από τις πρώτες του υποθέσεις και με το ζήτημα των αναγκαστικών εξαφανίσεων, ευρύτατα διαδεδομένο φαινόμενο στις χώρες της Λατινικής Αμερικής.

Όμως το δικαίωμα στη ζωή φαίνεται ότι έχει και κάποια όρια παρά το ότι προστατεύει την υπέρτατη αξία της ζωής. Ήδη στο δεύτερο εδάφιο του άρθρου 2 παρ.1 της ΕΣΔΑ θεσπίζεται ρητά σαν εξαίρεση από την προστασία της ζωής η περίπτωση της εκτέλεσης της θανατικής ποινής με απόφαση δικαστηρίου και βάσει σχετικής νομοθετικής πρόβλεψης. “Εις ουδένα δύναται να επιβληθή εκ προθέσεως θάνατος, ειμή εις εκτέλεσιν θανατικής ποινής εκδιδομένης υπό δικαστηρίου εν περιπτώσει αδικήματος τιμωρουμένου υπό του νόμου δια της ποινής ταύτης.” Η θανατική ποινή πλήττει ανεπανόρθωτα το αγαθό της ζωής προκειμένου να προστατευτεί η κοινωνία από “στυγνούς” εγκληματίες, θεωρείται ότι δεν είναι ιδιαίτερα αποτελεσματική ως σωφρονιστικό μέσο και ότι παραβιάζεται παράλληλα το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ. Με βάση το 6ο και 13ο Πρωτόκολλο της ΕΣΔΑ έχει ουσιαστικά καταργηθεί τόσο σε περίοδο ειρήνης, όσο και σε περίοδο πολέμου. Ωστόσο, υπάρχουν ακόμα κράτη-μέλη της ΕΣΔΑ που δεν έχουν καταργήσει την θανατική ποινή στο εσωτερικό τους δίκαιο. Η κατάσταση στις χώρες της αμερικάνικης ηπείρου φαίνεται να είναι πιο περίπλοκη. Το άρθρο 4 της ΑΣΔΑ αφιερώνει πέντε παραγράφους ρυθμίζοντας αρκετά λεπτομερώς ζητήματα σχετικά με τη θανατική ποινή, χωρίς να την καταργεί σε όποιες χώρες ισχύει, ενώ το Πρωτόκολλο στην Αμερικανική Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου για την κατάργηση της θανατικής ποινής του 1990 ισχύει μόνο για όσες χώρες το έχουν επικυρώσει, δηλαδή μόνο 11 χώρες από τις 34 χώρες του Οργανισμού Αμερικανικών Κρατών και τις 24 που έχουν επικυρώσει την Αμερικανική Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Επίσης, όπως προκύπτει από τη δεύτερη παράγραφο του άρθρου 2 της ΕΣΔΑ, μια διάταξη μοναδική που δεν έχει αντιστοιχία με κανένα άλλο διεθνές κείμενο προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων, θεσπίζονται πρόσθετες εξαιρέσεις, όπου ο

θάνατος ενός προσώπου δεν επιφέρει τιμωρία για το δράστη που έκανε χρήση βίας εφόσον αυτή είχε καταστεί απολύτως αναγκαία. Η διάταξη αυτή αναφέρει ότι “Ο θάνατος δεν θεωρείται ως επιβαλλόμενος κατά παράβαση του άρθρου τούτου (αρ.2 ΕΣΔΑ), εις άς περιπτώσεις θα επήρχετο συνεπεία χρήσεως βίας καταστάσης απολύτως αναγκαίας: α) δια την υπεράσπισιν οιαδήποτε προσώπου κατά παρανόμου βίας, β) δια την πραγματοποίησιν νομίμου συλλήψεως ή προς παρεμπόδισιν αποδράσεως προσώπου νομίμως κρατουμένου, γ) δια την καταστολήν, συμφώνως τω νόμω στάσεως ή ανταρσίας”. Πώς ερμηνεύεται η εξαίρεση αυτή από το ΕΔΔΑ; Ποια είναι η ειδικότερη σχέση των εξαιρέσεων αυτών με το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ καθώς και με το 15 παρ.2 ΕΣΔΑ όπου ο περιορισμός του δικαιώματος στη ζωή από το κράτος επιτρέπεται μόνο σε περιπτώσεις πολεμικών πράξεων; Στο συγκεκριμένο ζήτημα υπάρχουν και πολλές καταδικαστικές αποφάσεις της Τουρκίας για την κατάσταση στην Νοτιοανατολική Τουρκία με τους Κούρδους, καθώς και του Ηνωμένου Βασιλείου για την περίπτωση της Βόρειας Ιρλανδίας. Ακόμη, αντίστοιχη διάταξη με το άρθρο 15 παρ.2 ΕΣΔΑ αποτελεί και το άρθρο 27 παρ.2 της ΑΣΔΑ όπου όμως δεν είναι δυνατή καμία αναστολή της προστασίας του δικαιώματος στη ζωή.

Επίσης, ένα σημαντικό ζήτημα είναι αυτό των φορέων του δικαιώματος στη ζωή που καθορίζεται από το πότε αρχίζει και πότε τελειώνει η προστασία, δηλαδή πότε αρχίζει και πότε τελειώνει η ανθρώπινη ζωή. Ειδικότερα, όταν λέμε το δικαίωμα “εκάστου προσώπου” στη ζωή τι ακριβώς εννοούμε; Θεωρείται ότι το έμβρυο εμπίπτει στην έννοια “έκαστος”; Υπάρχει “ζωή” για το αγέννητο έμβρυο; Οι νομοθεσίες των κρατών μερών στην ΕΣΔΑ δεν συμφωνούν πάντα ως προς αυτό το σημείο και γι' αυτό υπάρχουν και διαφορετικές ρυθμίσεις ως προς το αν θεωρείται αποδεκτή η άμβλωση, σε ποιο στάδιο της εγκυμοσύνης και για ποιους λόγους. Έχει ενδιαφέρον να δει κανείς πώς το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο προσπαθεί ν' απαντήσει σε ερωτήματα όπως το αν υπάρχει παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή του εμβρύου και σε ζητήματα στάθμισης του δικαιώματος στη ζωή του εμβρύου και του δικαιώματος ελεύθερης επιλογής της μητέρας, εν όψει του γεγονότος ότι η ΕΣΔΑ δεν αναφέρει πούθενά για δικαίωμα στη ζωή του εμβρύου. Αντίθετα η Αμερικανική Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου με τη ρητή αναφορά του άρθρου 4 παρ.1 ΑΣΔΑ κατοχυρώνει την προστασία του δικαιώματος στη ζωή «γενικά, από τη στιγμή της σύλληψης».

Ωστόσο, η κατάσταση φαίνεται εξίσου περίπλοκη και ως προς το ζήτημα του

θανάτου. Η ΕΣΔΑ δεν αναφέρει ποτέ θεωρείται ότι η ζωή ενός ανθρώπου τελειώνει και υπάρχει διάσταση απόψεων σχετικά με το ζήτημα και στις εσωτερικές νομοθεσίες των κρατών. Ακόμη, σ' αυτό το σημείο γίνεται συχνά λόγος και για το δικαίωμα στο θάνατο, κατά πόσο αυτό υπάρχει και αν κατοχυρώνεται από το άρθρο 2 της ΕΣΔΑ. Έχει ο αυτόχειρας το δικαίωμα να αυτοκτονήσει και να θέσει τέλος στη ζωή του; Πρέπει να τιμωρείται αυτός που παρέχει βοήθεια στον αυτόχειρα; Παραβιάζει το δικαίωμα στη ζωή η ευθανασία που τελείται με τη συναίνεση του παθόντος; Πόσο έχει ασχοληθεί με το συγκεκριμένο θέμα το Ευρωπαϊκό και το Διαμερικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και ποια είναι η θέση του καθενός;

Τελικά, τα δύο περιφερειακά Δικαστήρια Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχουν καταφέρει να βρει τη χρυσή τομή ή αρκούνται στο ν' αποφεύγουν να δώσουν ξεκάθαρες απαντήσεις σε ζητήματα που αφορούν το δικαίωμα- προϋπόθεση όλων των υπολοίπων, το δικαίωμα στη ζωή, το οποίο επιδέχεται διαφορετικές, και συχνά αντικρουόμενες, ερμηνευτικές προσεγγίσεις;

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΣΤΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ

Κεφάλαιο 1

Νομικό και θεσμικό πλαίσιο της προστασίας του δικαιώματος στη ζωή

Το δικαίωμα στη ζωή¹ είναι το πρωταρχικό δικαίωμα του ανθρώπου και κατοχυρώνεται σε όλα τα διεθνή συμβατικά κείμενα που προστατεύουν τα ανθρώπινα δικαιώματα. Χωρίς τη ζωή ο άνθρωπος δεν υπάρχει, πρόκειται λοιπόν σήμερα για κάτι το αυτονόητο.

Ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων γενικά εθεωρείτο μέχρι τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο ως μια εσωτερική υπόθεση των κρατών και δεν απασχολούσε το διεθνές δίκαιο αφού επικρατούσε η αντίληψη ότι υποκείμενα του διεθνούς δικαίου είναι μόνο τα κράτη και οι διεθνείς οργανισμοί.² Τα συντάγματα του τέλους του 18ου και 19ου αιώνα δε θεωρούσαν αναγκαίο να εγγυηθούν την ανθρώπινη ζωή έναντι του κράτους.³ Η αντίληψη αυτή άρχισε ν' αλλάζει κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου όπου αναπτύχθηκε δραστηριότητα για τη διεθνή κατοχύρωση των δικαιωμάτων των εθνικών μειονοτήτων και των ατομικών δικαιωμάτων.⁴ Κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου η βαρβαρότητα και οι θηριωδίες του Χίτλερ οδήγησαν σε διακηρύξεις περί κατοχυρώσεως ανθρωπίνων δικαιωμάτων από Αμερικανούς και Βρετανούς ηγέτες, ενώ μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο τα ατομικά δικαιώματα κατοχυρώθηκαν στο διεθνές δίκαιο σε σειρά συμβάσεων στο πλαίσιο του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών⁵ αλλά και σε περιφερειακό επίπεδο. Λαμβάνοντας υπόψη την

¹ βλ. Π.Δ. Δαγτόγλου, *Συνταγματικό Δίκαιο- Ατομικά Δικαιώματα*, τ.Α', β' αναθεωρημένη έκδοση, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 2005, σελ.231 υποσημείωση 1, όπου θεωρεί ότι σωστός όρος είναι το «δικαίωμα της ζωής» και όχι «δικαίωμα στη ζωή» όπως σε αδόκιμα ελληνικά συχνά το χαρακτηρίζει ο νομοθέτης. Ωστόσο, για τυπικούς λόγους, στο κείμενο αυτό θα χρησιμοποιηθεί ο όρος «δικαίωμα στη ζωή» που αποτελεί την επίσημη ελληνική μετάφραση του αγγλικού όρου «the right to life» ή του γαλλικού «droit à la vie» βάσει του κειμένου της ΕΣΔΑ που κυρώθηκε από την Ελλάδα με τον Ν.2325/1953 (Α' 68) και το Ν.Δ. 53/1974 (Α' 256) και του κειμένου του ΔΣΑΠ που κυρώθηκε με από την Ελλάδα με το Ν.2462/1997 (Α' 25).

² βλ. αναλυτικότερα για το ζήτημα των υποκειμένων του διεθνούς δικαίου και τη θέση του ατόμου στο διεθνές δίκαιο στο I.E.Roucounas, 'Facteurs privés et droit international public'; Recueil des cours de l'Académie de droit international de la Haye 2002, Leiden, Boston, 2003

³ βλ. Π.Δ. Δαγτόγλου, *ό.π.*, σελ.231

⁴ *ibid.*, σελ. 32

⁵ *ibid.*

κατάφορη έλλειψη σεβασμού στη ζωή κατά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, θεωρείται φυσικό το γεγονός ότι όλοι οι μεταπολεμικοί κατάλογοι ανθρωπίνων δικαιωμάτων ξεκινούν με το δικαίωμα στη ζωή.⁶

1.1- Διεθνείς συμβάσεις και όργανα

Ειδικότερα, στα πλαίσια του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, ο Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών της 26^{ης} Ιουνίου 1945 περιέχει μια γενική διακήρυξη των ατομικών δικαιωμάτων⁷ αλλά η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου της Γενικής Συνέλευσης της 10^{ης} Δεκεμβρίου 1948 που ακολουθεί είναι πιο ειδική και διεξοδική. Αν και πρόκειται για ένα μη δεσμευτικό νομικό κείμενο, το πολιτικό της κύρος είναι αδιαμφισβήτητο, αποτελεί μορφή ήπιου δικαίου (soft law) και δηλώνει εθιμικό δίκαιο.⁸ Στο άρθρο 3 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου κατοχυρώνεται το δικαίωμα στη ζωή μαζί με το δικαίωμα στη προσωπική ελευθερία και ασφάλεια, η οποία αποτελεί μία από τις πρώτες ξεκάθαρες διακηρύξεις ενός διεθνούς δικαιώματος στη ζωή.⁹

Επίσης, πολύ σημαντικά σε διεθνές επίπεδο είναι τα δύο διεθνή σύμφωνα που υιοθέτησε η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών το 1966 μαζί με τα Πρωτόκολλά τους. Ειδικότερα στο άρθρο 6 του Διεθνούς Συμφώνου περί ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων (ΔΣΑΠ) της 19^{ης} Δεκεμβρίου 1966 κατοχυρώνεται το δικαίωμα στη ζωή μέσω της νομοθετημένης απαγόρευσης της αυθαίρετης αφαίρεσης της ζωής.¹⁰ Η αυθαίρετη αφαίρεση της ζωής τιμωρείται από την πολιτεία και στις περιπτώσεις που ισχύει η θανατική ποινή, θα πρέπει να προβλέπεται δια νόμου και «μόνο για τα πιο σοβαρά εγκλήματα».¹¹ Συγκεκριμένα, το άρθρο 6 ΔΣΑΠ αφιερώνει τέσσερις

⁶ βλ. D. Gomien, D. Harris, L. Zwaak, *Law and practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter*, Council of Europe publishing, Strasbourg Cedex, 1996, σελ. 93

⁷ βλ. Προοίμιο παρ. 2 και αρ.1 παρ.2,3 Χάρτη Ηνωμένων Εθνών

⁸ βλ. Εμμ. Ρούκουνας, *Διεθνής Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων*, ΙΜΔΑ, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα, 1995, σελ. 71. Το Διεθνές Δικαστήριο των Ηνωμένων Εθνών αναφέρθηκε σε διατάξεις της ΟΔΔΑ στις υποθέσεις “Διπλωματικό Προσωπικό των Ηνωμένων Πολιτειών στην Τεχεράνη” το 1980 και “Στρατιωτικές και παραστρατιωτικές δραστηριότητες στην και κατά της Νικαράγουα” το 1986

⁹ βλ. E. Wicks, *The right to life and conflicting interests*, Oxford University Press, New York, 2010, σελ. 39

¹⁰ βλ. Εμμ. Ρούκουνας, ό.π., σελ. 79, E. Wicks, *The right to life and conflicting interests*, ό.π., σ.σ. 41-42

¹¹ βλ. αρ.6 ΔΣΑΠ

παραγράφους με περιορισμούς για την επιβολή της θανατικής ποινής όπως η απαγόρευσή της για τους ανήλικους εγκληματίες και για τις εγκύους. Με το Δεύτερο Προαιρετικό Πρωτόκολλο της 15ης Δεκεμβρίου 1989 στο ΔΣΑΠ, το οποίο τέθηκε σε ισχύ στις 11 Ιουλίου 1991, καταργείται η θανατική ποινή, ωστόσο προβλέπεται η δυνατότητα διατύπωσης επιφύλαξης κατά την επικύρωση ή προσχώρηση για την εφαρμογή της θανατικής ποινής σε καιρό πολέμου.¹² Επίσης, το άρθρο 6 ΔΣΑΠ αναφέρεται και στο έγκλημα της γενοκτονίας και στη δυνατότητα υποβολής αιτήματος χάριτος ή μετατροπής της ποινής σε περίπτωση θανατικής καταδίκης.

Για την εφαρμογή των διεθνών συμβατικών κανόνων προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δημιουργήθηκαν διεθνείς μηχανισμοί και όργανα που ανέλαβαν τον έλεγχο των παραβιάσεων και την καταδίκη του κράτους σε επανόρθωση. Στα πλαίσια των Ηνωμένων Εθνών εξειδικευμένα όργανα για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι το Συμβούλιο Ανθρωπίνων δικαιωμάτων που ιδρύθηκε το 2006 και αντικατέστησε την Επιτροπή δικαιωμάτων του Ανθρώπου και την υπο-Επιτροπή για την προώθηση και την προστασία των Ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ενώ υπάρχουν και δέκα επιτροπές που έχουν ιδρυθεί βάσει των δέκα βασικών διεθνών συμβάσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων.¹³ Ειδικότερα, το ΔΣΑΠ έχει θεσπίσει την Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΔΣΑΠ στην οποία τα κράτη υποβάλλουν ετήσιες αναφορές και η οποία εξετάζει διακρατικές προσφυγές για ζητήματα παραβίασης των δικαιωμάτων που κατοχυρώνει το Διεθνές Σύμφωνο, μεταξύ των οποίων και το δικαίωμα στη ζωή. Η Επιτροπή έχει δώσει αρκετά ευρεία ερμηνεία στο άρθρο 6 ΔΣΑΠ θεωρώντας ότι η προστασία του δικαιώματος στη ζωή απαιτεί τη λήψη θετικών μέτρων από τα κράτη για τη διατήρηση της ζωής, όπως η μείωση της παιδικής θνησιμότητας και η καταπολέμηση του υποσιτισμού και των επιδημιών και επισημαίνοντας ότι τα όπλα μαζικής καταστροφής αποτελούν μια από τις σοβαρότερες

¹² Το ΔΣΑΠ μαζί με τα δύο Προαιρετικά Πρωτόκολλα κυρώθηκε από την Ελλάδα με το Ν. 2462/1997 (Α' 25). Η Ελλάδα έχει διατυπώσει επιφύλαξη στο Δεύτερο Προαιρετικό Πρωτόκολλο του 1985 για την εφαρμογή της θανατικής ποινής σε καιρό πολέμου για την καταδίκη στρατιωτικού εγκλήματος υψίστης σημασίας που έχει διαπραχθεί κατά τη διάρκεια των εχθροπραξιών.

¹³ Οι Επιτροπές αυτές είναι οι εξής: η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΔΣΑΠ (CCPR), η Επιτροπή για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα (CESCR), η Επιτροπή για την εξάλειψη των φυλετικών διακρίσεων (CERD), η Επιτροπή για την εξάλειψη των διακρίσεων κατά των γυναικών (CEDAW), η Επιτροπή κατά των βασανιστηρίων (CAT), η Υπο-Επιτροπή για τη πρόληψη των βασανιστηρίων (SPT), η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού (CRC), η Επιτροπή των Μεταναστών Εργατών (CMW), η Επιτροπή για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες (CRPD), η Επιτροπή για την εξαναγκαστική εξαφάνιση (CED)

απειλές στο δικαίωμα στη ζωή.¹⁴

Επίσης, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι προστασία της ζωής παρέχεται και στα πλαίσια του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, οι παραβιάσεις του οποίου τιμωρούνται στο χώρο της Διεθνούς Ποινικής Δικαιοσύνης. Τα δύο ad hoc διεθνή ποινικά δικαστήρια, δηλ. το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία που ιδρύθηκε το 1993 και το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για τη Ρουάντα που ιδρύθηκε το 1994, το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο που ιδρύθηκε το 1998, καθώς και το Ειδικό Δικαστήριο για τη Σιέρα Λεόνε έχουν (ή είχαν) δικαιοδοσία να δικάσουν και να τιμωρήσουν τους υπευθύνους διάπραξης εγκλημάτων πολέμου, εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας και γενοκτονίας.¹⁵

1.2- Περιφερειακές συμβάσεις και όργανα

Εκτός από τις πρωτοβουλίες σε παγκόσμιο επίπεδο των Ηνωμένων Εθνών, αναπτύχθηκαν και περιφερειακά συστήματα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων με την υιοθέτηση συμβατικών δεσμεύσεων και τη δημιουργία οργάνων ελέγχου, προστασίας και προώθησης των δικαιωμάτων στην Ευρώπη, την Αμερική και την Αφρική.

1.2.1- Ευρώπη

Ειδικότερα, στην Ευρώπη, το σημαντικότερο είναι το σύστημα που ιδρύθηκε από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών (ΕΣΔΑ) και τα 14 Πρωτόκολλά της στα πλαίσια του Συμβουλίου της Ευρώπης (ΣτΕ). Η ΕΣΔΑ υπογράφηκε στη Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου του 1950, τέθηκε σε ισχύ στις 3 Σεπτεμβρίου του 1953 και σήμερα ισχύει μεταξύ των 47 κρατών-μελών του ΣτΕ.

Το άρθρο 2 της ΕΣΔΑ κατοχυρώνει την προστασία του δικαιώματος στη ζωή και βασίζεται στο άρθρο 3 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του

¹⁴ βλ. D.Gomien, D. Harris, L. Zwaak, ό.π., σελ. 94

¹⁵ βλ. αναλυτικότερα για τη δικαιοδοσία των διεθνών ποινικών δικαστηρίων Κ.Ιωάννου- Στ. Περράκη, *Εισαγωγή στη διεθνή δικαιοσύνη*, τ.Α': γενική θεωρία και θεσμικές εφαρμογές, γ'έκδοση, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2009, σ.σ. 375επ.

Ανθρώπου από την οποία και εμπνέεται.¹⁶ Η διατύπωσή του δεν είναι τόσο λεπτομερής όσο αυτή του άρθρου 6 ΔΣΑΠ και φαίνεται να «προστατεύει το δικαίωμα στη ζωή και όχι την ποιότητα στη ζωή ούτε την ίδια τη ζωή.»¹⁷ Δεν περιέχει καμία διάταξη για την κατάργηση της θανατικής ποινής, ωστόσο το 6ο και το 13ο Πρωτόκολλο προχωρούν στην κατάργηση της θανατικής ποινής σε καιρό ειρήνης και σε κάθε περίπτωση αντίστοιχα. Σήμερα η ΕΣΔΑ θεωρείται ότι παρέχει «το πιο τελειοποιημένο πρότυπο αποτελεσματικής εγγύησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου που διακηρύττονται σε διεθνές επίπεδο αφού προσφέρει στα άτομα το ευεργέτημα ενός δικαστικού ελέγχου του σεβασμού των δικαιωμάτων τους».¹⁸

Οι προπαρασκευαστικές εργασίες για το άρθρο 2 ΕΣΔΑ δεν υπήρξαν ιδιαίτερα σημαντικές. Κατατέθηκαν δύο προτάσεις: η πρώτη της Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης που ήταν το αρ.3 της ΟΔΔΑ αυτούσιο (“Ο καθένας έχει το δικαίωμα στη ζωή, στην ελευθερία και στην προσωπική ασφάλεια”) και η δεύτερη πρόταση αυτή του Ηνωμένου Βασιλείου που βασιζόνταν στις εργασίες της Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου των Ηνωμένων Εθνών, ήταν πιο λεπτομερής και έθετε τις προϋποθέσεις για την εξαίρεση της θανατικής ποινής και τις καταστάσεις όπου η χρήση βίας που οδηγούσε σε θανάτωση ήταν απολύτως αναγκαία. Η Συνδιάσκεψη των Υψηλών Αντιπροσώπων της Επιτροπής Υπουργών συνδύασε τις δύο προτάσεις, δεν υπήρξε κανένας σχολιασμός πάνω στο άρθρο και οι τροποποιήσεις που έγιναν ήταν ελαχίστης σημασίας με αποτέλεσμα το τελικό κείμενο να αντανακλά στην πρώτη παράγραφο την διάταξη της ΟΔΔΑ και στη δεύτερη παράγραφο τις διεργασίες της εποχής στα Ηνωμένα Έθνη.¹⁹

Υπό το αρχικό νομικό καθεστώς της ΕΣΔΑ ο μηχανισμός ελέγχου εφαρμογής των διατάξεών της αποτελείτο από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) όπου προσέφευγαν και τα κράτη και τα άτομα, το Ευρωπαϊκό

¹⁶ βλ. C. Tomuschat, *Human Rights- Between Idealism and Realism*, Oxford University Press, New York, 2003, σελ. 30. Για το κείμενο της ΕΣΔΑ γενικά χρησιμοποιήθηκε το υλικό της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για την επεξεργασία του ΔΣΑΠ του οποίου όμως το τελικό κείμενο υπογράφηκε αργότερα από την ΕΣΔΑ.

¹⁷ D.Gomien, D. Hattis, L. Zwaak, ό.π., σελ.94

¹⁸ F. Sudre, *La Convention Européenne des Droits de l' Homme*, PUF, Paris, 2008, σελ. 3

¹⁹ βλ. ανάλυση άρθρου 2 ΕΣΔΑ από G.Guillame στο L.-E Pettiti., E. Decaux, P.-H Imbert (sous la direction), *La Convention Européenne des Droits de l' Homme- Commentaire article par article*, 2e édition, Economica, Paris, 1999,σελ. 144

δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ), την Επιτροπή Υπουργών του ΣτΕ και το Γενικό Γραμματέα του ΣτΕ.²⁰ Με το 11ο Πρωτόκολλο που τέθηκε σε ισχύ το Νοέμβριο του 1998 η Επιτροπή καταργήθηκε και το ρόλο του ελέγχου αναλαμβάνει το ενοποιημένο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου το οποίο πλέον συνεδριάζει διαρκώς, και όχι περιοδικά όπως στο παρελθόν, και σ'αυτό απευθύνονται πλέον άμεσα οι ατομικές προσφυγές.²¹ Το έργο της ΕΕΔΑ στο πεδίο προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στα πλαίσια της ΕΣΔΑ ήταν πολύ σημαντικό και συνεχίστηκε από το νέο ΕΔΔΑ του οποίου η δραστηριότητα αυξήθηκε πάρα πολύ με την πάροδο των ετών. Σχεδόν στο σύνολό τους (με ελάχιστες εξαιρέσεις) οι υποθέσεις που έχει αναλάβει το ΕΔΔΑ προέρχονται από προσφυγές ιδιωτών και αφορούν ένα ευρύ φάσμα ζητημάτων.

Ακόμη, στα πλαίσια του Οργανισμού για την Ασφάλεια και την Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ- πρώην ΔΑΣΕ) υπάρχουν σχετικές πράξεις και συγκεκριμένα η «ανθρώπινη διάσταση» του οργανισμού που παρέχει ένα πλαίσιο προστασίας και προαγωγής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αν και πρόκειται για νομικά μη δεσμευτικούς κανόνες χαρακτηρίζονται από αποτελεσματικότητα λόγω της πολιτικής τους σημασίας.

Στην ευρωπαϊκή ήπειρο υπάρχει και το σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) που αν και ξεκίνησε ως μια οικονομικής και τελωνειακής φύσης ένωση κρατών έχει αναπτυχθεί σ'έναν ιδιότυπο περιφερειακό οργανισμό που έχει ως σκοπό και την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των πολιτών της. Αυτό αποτυπώνεται στο Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (ΧΘΔΕΕ) που υπογράφηκε στη Νίκαια στις 7 Δεκεμβρίου του 2000 και έγινε νομικά δεσμευτικό κείμενο με τη θέση σε ισχύ της Συνθήκης της Λισαβόνας το 2009. Στο άρθρο 2 του ΧΘΔΕΕ προστατεύεται το δικαίωμα στη ζωή και οι δύο του παράγραφοι βασίζονται στο αντίστοιχο άρθρο 2 της ΕΣΔΑ σε συνδυασμό με το άρθρο 1 του βου Πρωτοκόλλου της για την κατάργηση της θανατικής ποινής.²² Έχουν την ίδια έννοια και την ίδια εμβέλεια με την ΕΣΔΑ και τα

²⁰ βλ. μια σύντομη αναφορά στο ρόλο της ΕΕΔΑ, Επιτροπής Υπουργών και του Γενικού Γραμματέα στο Στ. Περράκη, *Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 2009, σ.σ.132-135, 193-203

²¹ βλ. F. Sudre, *ό.π.*, σελ. 9

²² Το άρθρο 2 του ΧΘΔΕΕ έχει ως εξής: “Άρθρο 2 – Δικαίωμα στη ζωή
1. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στη ζωή.
2. Κανείς δεν μπορεί να καταδικαστεί στη θανατική ποινή, ούτε να εκτελεστεί”
βλ. Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης 2000/C 364/01

Πρωτόκολλά της, σύμφωνα με το άρθρο 52 παράγραφος 3 του ΧΘΔΕΕ, ενώ θεωρούνται ότι αναφέρονται και στο Χάρτη οι «αρνητικοί ορισμοί» που αναφέρονται στο άρθρο 2 παράγραφος 2 της ΕΣΔΑ και στο άρθρο 2 του 6ου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ.²³

1.2.2- Αμερική

Στην Αμερική ιδρύεται το 1948 ο Οργανισμός Αμερικανικών Κρατών (ΟΑΚ) στα πλαίσια του οποίου υιοθετήθηκε η Αμερικανική Διακήρυξη Δικαιωμάτων και Καθηκόντων του Ανθρώπου του 1948, η οποία προηγήθηκε χρονολογικά της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και κινείται στα ίδια πλαίσια. Στο πρώτο της άρθρο κατοχυρώνεται το δικαίωμα στη ζωή, την ελευθερία και την προσωπική ασφάλεια.

Το 1969 υπογράφηκε η Αμερικανική Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΑΣΔΑ) στο San José της Κόστα Ρίκα η οποία αποτελεί δεσμευτικό κείμενο προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην αμερικανική ήπειρο και έχει ως πρότυπό της την ΕΣΔΑ αλλά προστατεύει ευρύτερο κύκλο δικαιωμάτων από αυτή. Στο άρθρο 4 της ΑΣΔΑ κατοχυρώνεται η προστασία του δικαιώματος στη ζωή από τη στιγμή της σύλληψης. Αν και το κείμενό της στηρίζεται στην ΕΣΔΑ και το ΔΣΑΠ και δεν μπορεί να συναχθεί καμία συγκεκριμένη πολιτική φιλοσοφία της Λατινικής Αμερικής, η συγκεκριμένη ρύθμιση είναι χαρακτηριστική.²⁴ Το άρθρο περιλαμβάνει και πολύ αναλυτικές ρυθμίσεις για την επιβολή της θανατικής ποινής στο πρότυπο του άρθρου 6 του ΔΣΑΠ. Το 1990 υπεγράφη το Πρωτόκολλο στην ΑΣΔΑ για την κατάργηση της θανατικής ποινής. Την ΑΣΔΑ επεξεργάστηκε η Διαμερικανική Επιτροπή δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΔΑΕΔΑ) που δημιουργήθηκε το 1959. Η ΔΕΔΑ εξετάζει αναφορές για παραβιάσεις της Διακήρυξης και συντάσσει εκθέσεις για την κατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε μια χώρα με αναφορά στη Διακήρυξη. Ο ρόλος της διευρύνθηκε με την ενσωμάτωσή της το 1967 στον ΟΑΚ και με την ΑΣΔΑ.

Συγκεκριμένα, η ΑΣΔΑ εγκαθιδρύει ένα μηχανισμό ελέγχου εφαρμογής που βασίζεται στο δίπολο ΔΑΕΔΑ και Διαμερικανικό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΔΑΔΔΑ), το οποίο ιδρύθηκε το 1969, στα πρότυπα του παλιού

²³ βλ. Επεξηγήσεις της Συνέλευσης σχετικά με το Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, έγγραφο CONVENT 49 (11 Οκτωβρίου 2000) CHARTE 4473/00, σελ. 4

²⁴ βλ. C. Tomuschat, ό.π., σελ. 33

συστήματος της ΕΣΔΑ. Το άτομο δεν μπορούσε να προσφύγει μέχρι πρόσφατα απευθείας στο ΔΑΔΔΑ, αλλά θα έπρεπε να περάσει πρώτα από τη διαδικασία ενώπιον της Επιτροπής. Οι δυνατότητες του ατόμου ενώπιον του ΔΑΔΔΑ έχουν διευρυνθεί με τον καινούριο Κανονισμό Λειτουργίας του ΔΑΔΔΑ που τέθηκε σε ισχύ από την 1η Ιανουαρίου 2010.

Λόγω της ιδιαίτερης πολιτικής, κοινωνικής, οικονομικής και πολιτιστικής κατάστασης που επικρατεί στην αμερικανική ήπειρο με την παρουσία αυταρχικών καθεστώτων, τις εσωτερικές ένοπλες συρράξεις, τα αντάρτικα κινήματα, τη συστηματική δίωξη των αυτόχθονων πληθυσμών, τα βασανιστήρια, τις εξωδικαστικές εκτελέσεις, τις εξαναγκαστικές εξαφανίσεις που αποτελούν καθημερινό φαινόμενο, τις αμνηστίες, παραγραφές και μέτρα αποφυγής της ευθύνης, το Δικαστήριο αντιμετώπισε υποθέσεις που ξεφεύγουν από τις παραδοσιακές μορφές παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ανέπτυξε μια εντυπωσιακή, και πολλές φορές καινοτόμο, νομολογία.²⁵ Χαρακτηριστική είναι η ευρεία γνωμοδοτική αρμοδιότητα του ΔΑΔΔΑ και οι αποφάσεις του σχετικά με τα προσωρινά μέτρα, ενώ θεωρούνται σημαντικά τα ερμηνευτικά ανοίγματα και προς το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο.²⁶

1.2.3- Αφρική

Αλλά και στην Αφρική, ένα χώρο που θεωρείται ξεχασμένος και χαρακτηρίζεται από τις πολυάριθμες εσωτερικές ένοπλες συγκρούσεις, ο πρώην Οργανισμός Αφρικανικής Ενότητας (νυν Αφρικανική Ένωση) υιοθέτησε το 1981 στην Διάσκεψη της Banjul τον Αφρικανικό Χάρτη Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών τέθηκε σε ισχύ στις 21 Οκτωβρίου 1986. Για πρώτη φορά αναγνωρίζονται δικαιώματα των λαών και δικαιώματα αλληλεγγύης όπως τα αντιλαμβάνεται η αφρικανική παράδοση. Στο άρθρο 4 ο Αφρικανικός Χάρτης εγγυάται το δικαίωμα στη ζωή και τη φυσική και ηθική ακεραιότητα κάθε προσώπου το οποίο θεωρεί απαράβιαστο Παράλληλα, ως μηχανισμό ελέγχου του σεβασμού των υποχρεώσεων των κρατών μερών στο Χάρτη, ιδρύει την Αφρικανική Επιτροπή των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου το 1986 η οποία παρά τις ενδιαφέρουσες νομολογιακά θέσεις, την κατάρτιση σημαντικών εκθέσεων και την διεξαγωγή ερευνών για θέματα δικαιωμάτων

²⁵ βλ. Στ. Περράκης, ό.π., σ.σ. 233-234

²⁶ βλ. Στ. Περράκης, ό.π., σελ. 234 και Cançado Trindade A.A., 'The Developing Case-Law of the Inter-American Court of Human Rights', *Human Rights Law Review*, Vol. 3, Issue 1 (2003), σ.σ. 1-2

του ανθρώπου στην αφρικανική ήπειρο είχε περιορισμένες νομικές αρμοδιότητες. Ο ελεγκτικός μηχανισμός συμπληρώνεται με το Πρωτόκολλο στο Χάρτη για την ίδρυση του Αφρικανικού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών που υπεγράφη το 1998 αλλά το οποίο αντιμετώπισε πολλές δυσκολίες μέχρι να ξεκινήσει να λειτουργεί το 2006 και παρά την έναρξη λειτουργίας του δεν έχει αναλάβει ακόμα κάποια υπόθεση.

Κεφάλαιο 2: Η προστασία του δικαιώματος στη ζωή ως αποχή του κράτους και υποχρέωση για λήψη θετικών μέτρων

2.1- Η φύση και το πνεύμα του δικαιώματος στη ζωή

Το δικαίωμα στη ζωή εμπίπτει στην κατηγορία των ατομικών δικαιωμάτων που προβλήθηκαν από την Αμερικανική Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας του 1776 και τη Γαλλική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη του 1791.²⁷ Τα ατομικά δικαιώματα απαιτούν κατ' αρχήν την αποχή του κράτους, δηλαδή τη μη παρεμπόδιση της άσκησης του δικαιώματος από το κράτος, αλλά και τις αναγκαίες θετικές ενέργειες εκ μέρους του κράτους για την απόλαυση του δικαιώματος, καθώς και την ενεργοποίηση των κρατικών και ενδεχομένως διεθνών οργάνων για την προστασία τους.²⁸

Επίσης, το δικαίωμα στη ζωή ανήκει στην κατηγορία των έμφυτων-συνυφασμένων με την ανθρώπινη ιδιότητα δικαιωμάτων. Πηγάζει άμεσα από την αρχή της αξιοπρέπειας του ανθρώπου.²⁹ Αποτελεί ένα δικαίωμα κι όχι ελευθερία καθώς προσβλέπει στην ικανοποίηση των αναγκών ή των διεκδικήσεων, είναι ίσο με τα υπόλοιπα, είναι υποκειμενικό (καθώς κάτοχοι του δικαιώματος είναι τα υποκείμενα) και αντικειμενικό (αφού η πραγμάτωση του δικαιώματος εξαρτάται από τις κρατικές αρχές), είναι ένα υπέρτερο δικαίωμα το οποίο όμως δέχεται εξαιρέσεις.³⁰

Το ΕΔΔΑ θεωρεί ότι «το δικαίωμα στη ζωή αποτελεί ένα αναλλοίωτο

²⁷ βλ. Εμμ. Ρούκουνας, ό.π., σ.σ. 16-17

²⁸ *ibid.*, σ.σ.14,16

²⁹ βλ. B. Mathieu, *Le droit à la vie*, Éditions du Conseil de l' Europe, 2005, σελ.12

³⁰ *ibid.*, σ.σ. 14-19, 58

χαρακτηριστικό του ανθρώπου και αποτελεί την υπέρτατη αξία στη σκάλα των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε διεθνές επίπεδο».³¹ Μάλιστα, στην υπόθεση *Streletz, Kessler και Krenz κατά Γερμανίας* διατυπώνει την άποψη ότι το δικαίωμα στη ζωή είναι τόσο θεμελιώδες ώστε η αρχή της μη αναδρομικότητας του ποινικού νόμου (*nullum crimen nulla poena sine lege*) δεν μπορεί να προστατεύσει μια κρατική πρακτική η οποία αποτελεί κατάφωρη παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και κυρίως του δικαιώματος στη ζωή.³² Επομένως, τα γερμανικά δικαστήρια θα πρέπει να ερμηνεύσουν την ποινική νομοθεσία της πρώην Ανατολικής Γερμανίας με τέτοιο τρόπο ώστε οι κυβερνητικοί υπάλληλοι να θεωρηθούν υπεύθυνοι για την ανθρωποκτονία εκ προθέσεως ατόμων που πέθαναν στην προσπάθειά τους να διαφύγουν από τη χώρα.³³

Αντίστοιχα, το ΔΑΔΔΑ το αξιολογεί ως θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα και ο σεβασμός του θεωρείται απαραίτητη προϋπόθεση της απόλαυσης όλων των υπολοίπων δικαιωμάτων του ανθρώπου.³⁴ Μάλιστα το ΔΑΔΔΑ υπογραμμίζει ότι η παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή εκμηδενίζει τη σημασία όλων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.³⁵

Στη θεωρία υπήρξαν διάφορες απόπειρες ιεράρχησης των δικαιωμάτων καθώς τα διεθνή κείμενα δεν βοηθούν ιδιαίτερα στην κατηγοριοποίηση και την ιεράρχηση των δικαιωμάτων. Ωστόσο, σήμερα θεωρείται ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα που κατοχυρώνονται νομικά θεωρούνται αλληλένδετα και καμιά ομάδα δικαιωμάτων δεν προηγείται της άλλης.³⁶ Ειδικότερα, θεωρείται ότι «το δικαίωμα στο πρωταρχικό αγαθό της ζωής είναι νομικά ισότιμο και ισοδύναμο με όλα τα υπόλοιπα δικαιώματα από τυπική άποψη ως προϊόν της ίδιας συντακτικής βούλησης και από ουσιαστική άποψη λόγω της κοινής συμβολής του στην κοινωνική ολοκλήρωση και στην θεσμική απορρόφηση των συγκρούσεων».³⁷ Βέβαια, γίνεται λόγος για ένα «σκληρό πυρήνα» ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δηλαδή θεμελιώδη δικαιώματα τα οποία αποτελούν κοινό

³¹ βλ. ΕΔΔΑ *Streletz, Kessler και Krenz κατά Γερμανίας*, απόφαση της 22/03/2001 (αριθ. προσφυγής 34044/96, 35532/97, 44801/98), παρ. 87, 94

³² βλ. ΕΔΔΑ *Streletz, Kessler και Krenz κατά Γερμανίας*, ό.π., παρ. 87

³³ βλ. ΕΔΔΑ *Streletz, Kessler και Krenz κατά Γερμανίας*, ό.π., παρ. 82-89

³⁴ βλ. ΔΑΔΔΑ *Baldeón García κατά Περού* απόφαση της 06/04/2006, Series C No. 147, παρ.82, *Villagrán Morales (Niños de la Calle) και λοιποί κατά Γουατεμάλας* απόφαση της 19/11/1999 (απόφαση ουσίας), Series C No. 63, παρ. 144, *Hilaire, Constantine και Benjamin κατά Τρινιδάδ και Τομπάκο* απόφαση της 21/06/2002 (ουσία), Series C no 94, παρ. 103

³⁵ βλ. ΔΑΔΔΑ *Villagrán Morales (Niños de la Calle) και λοιποί κατά Γουατεμάλας*, ό.π., παρ. 144

³⁶ βλ. Εμμ. Ρούκουνας, ό.π., σελ.23

³⁷ βλ. Γ. Κατρούγκαλος, *Το δικαίωμα στη ζωή και στο θάνατο*, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1993, σ.σ. 20-21

σημείο όλων των διεθνών εργαλείων προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του ανθρωπιστικού δικαίου και πρέπει να γίνονται σεβαστά σε κάθε περίπτωση.³⁸ Ο «πυρήνας» αυτός αποτελείται από: το δικαίωμα στη ζωή, την απαγόρευση βασανιστηρίων και απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης, την απαγόρευση της δουλείας και τη μη αναδρομικότητα του ποινικού νόμου.³⁹ Η άποψη αυτή ενισχύεται και από τις προβλέψεις των άρθρων 15 παρ.2 ΕΣΔΑ και 27 παρ. 2 ΑΣΔΑ που δεν επιτρέπουν καμία παρέκκλιση από το δικαίωμα στη ζωή σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης.

Φαίνεται λοιπόν ότι το δικαίωμα στη ζωή αποτελεί στην πραγματικότητα το υπέρτατο δικαίωμα των ανθρωπίνων όντων και θεμελιώδη αξία των κοινωνιών η οποία θεμελιώνεται στον ιερό χαρακτήρα της ζωής.⁴⁰ Απ' την άλλη, η αποτελεσματικότητα της προστασίας της ζωής συνδέεται με την άμεση ή έμμεση αναγνώρισή της από τα θεμελιώδη κείμενα κάθε δικαιοδοτικής τάξης και την λειτουργία τους από τη συνταγματική ή συμβατική δικαιοδοσία. Βέβαια τα συμβατικά κείμενα θέτουν απλώς την αρχή της προστασίας του δικαιώματος στη ζωή χωρίς να διευκρινίζουν τη σημασία της, οπότε ο δικαστής είναι αυτός που θα ερμηνεύσει την εμβέλεια του δικαιώματος.⁴¹

Σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ, στην απόφαση της 27/09/1995 *Mc Cann και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου* το άρθρο 2 ΕΣΔΑ αποτελεί μαζί με το άρθρο 3 μία από τις βασικές αξίες των δημοκρατικών κοινωνιών του Συμβουλίου της Ευρώπης και οι ρυθμίσεις του πρέπει να ερμηνεύονται από το Δικαστήριο με τρόπο που οι εγγυήσεις της Σύμβασης να καθίσταται πρακτικές και αποτελεσματικές.⁴² Πρέπει επίσης να θεωρηθεί ότι στο πνεύμα του άρθρου 2 εμπίπτουν όχι μόνο η εγγύηση του δικαιώματος στη ζωή αλλά και η παράθεση των περιστάσεων υπό τις οποίες μπορεί να δικαιολογηθεί η θανάτωση. Τοποθετείται μεταξύ των πρωταρχικών άρθρων της

³⁸ Ο όρος «σκληρός πυρήνας» αποδίδει τον όρο «noyau dur» βλ. αναλυτικότερα για τον σκληρό πυρήνα και το ελάχιστο επίπεδο προστασίας με χαρακτήρα jus cogens στο Στ. Περράκης, 'Quelques problèmes d'approche entre le droit international des droits de l'homme et le droit humanitaire', Σειρά Α' Τετράδια Διεθνούς Δικαίου 13, Δημοσιεύματα Σπουδαστηρίου Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών Σπουδών Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 1985, σ.σ. 37-39

³⁹ *ibid.*, σελ. 39

⁴⁰ βλ. J.-F Renucci, *Droit Européen des droits de l'homme*, 3e édition, L.G.D.J., Paris, 2002, σελ.76-77

⁴¹ βλ. B. Mathieu, *ό.π.*, σ.σ. 11-12

⁴² βλ. ΕΔΔΑ *McCann και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 27/09/1995 (αριθ. προσφυγής 18984/91) Α 324, παρ.146-147 και ΕΔΔΑ *Ανδρόνικου και Κωνσταντίνου κατά Κύπρου* απόφαση της 09/10/1997 (αριθ. προσφυγής 25052/94) παρ.171

Σύμβασης, από τα οποία δεν μπορεί να εξουσιοδοτηθεί καμία παρέκκλιση εν καιρώ ειρήνης βάσει του άρθρου 15. Επομένως, πρέπει οι περιοριστικές διατάξεις να ερμηνεύονται στενά.⁴³

Στο Διαμερικανικό σύστημα ετέθη το ζήτημα του χαρακτηρισμού του δικαιώματος στη ζωή ως κανόνα αναγκαστικού δικαίου *jus cogens*.⁴⁴ Στην υπόθεση για τα παιδιά του δρόμου *Villagrán Morales (Niños de la Calle)* και *λοιποί κατά Γουατεμάλας*, στην απόφαση του ΔΑΔΔΑ της 19/11/1999 επί της ουσίας αναφέρεται ότι η Διαμερικανική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου υποστηρίζει ότι το δικαίωμα στη ζωή έχει χαρακτηριστικά κανόνα *jus cogens*.⁴⁵ Ωστόσο, το Δικαστήριο δε φαίνεται να υιοθετεί ρητά αυτή την άποψη. Βέβαια, οι δικαστές Antonio A. Cançado Trindade και Alirio Abreu Burelli στην κοινή σύμφωνη γνώμη θεωρούν ότι η απόφαση του Δικαστηρίου «αντανακλά τη σύγχρονη κατάσταση της εξέλιξης του δικαιώματος στη ζωή στο πλαίσιο του Διεθνούς Δικαίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων»⁴⁶ και τάσσονται με την άποψη της Επιτροπής λέγοντας ότι «δεν μπορεί να υπάρξει πλέον καμία αμφιβολία ότι το θεμελιώδες δικαίωμα στη ζωή ανήκει στο πεδίο του *jus cogens*».⁴⁷ Διαφαίνεται δηλαδή ότι το ΔΑΔΔΑ υιοθετεί μια πιο ευρεία αρχική προσέγγιση του δικαιώματος στη ζωή σε σχέση με το ΕΔΔΑ.

Επιπλέον, το ΔΑΔΔΑ στην ίδια απόφαση αναφέρει ότι λόγω του θεμελιώδους χαρακτήρα του δικαιώματος στη ζωή είναι απαράδεκτες οι περιοριστικές προσεγγίσεις,⁴⁸ το οποίο επαναλαμβάνει στην απόφασή του *Baldeón García κατά Περού* παραπέμποντας και στην απόφαση του ΕΔΔΑ *Nachona* και *λοιποί κατά Βουλγαρίας*.⁴⁹ Στην απόφαση *Baldeón García κατά Περού* της 6/4/2006 επισημαίνει ακόμη ότι «το αντικείμενο και ο σκοπός της Σύμβασης, ως όργανο προστασίας της

⁴³ βλ. ΕΔΔΑ *McCann* και *λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ.146-147 που παραπέμπει σε απόφαση ΕΔΔΑ *Soering* κατά *Ηνωμένου Βασιλείου* της 07/07/1989, A 161, σελ. 34, παρ. 87-88 και απόφαση *Λοϊζίδου κατά Τουρκίας* της 23/05/1995, A 310, σελ. 27, παρ. 72

⁴⁴ βλ. L. Hennebel, *La Convention Américaine des droits de l'homme- Mécanismes de protection et étendue des droits et libertés*, Publications de l'Institut International des Droits de l'Homme, Bruylant, Bruxelles, 2007, σελ. 425

⁴⁵ βλ. ΔΑΔΔΑ *Villagrán Morales (Niños de la Calle)* και *λοιποί κατά Γουατεμάλας*, ό.π., παρ. 139

⁴⁶ Κοινή Σύμφωνη Γνώμη Antonio A. Cançado Trindade και Alirio Abreu Burelli, παρ. 1 στην απόφαση ΔΑΔΔΑ *Villagrán Morales (Niños de la Calle)* και *λοιποί κατά Γουατεμάλας*, ό.π.

⁴⁷ Κοινή Σύμφωνη Γνώμη Antonio A. Cançado Trindade και Alirio Abreu Burelli, παρ. 2 στην απόφαση ΔΑΔΔΑ *Villagrán Morales (Niños de la Calle)* και *λοιποί κατά Γουατεμάλας*, ό.π. καθώς και Ξεχωριστή Γνώμη Antonio A. Cançado Trindade παρ. 27 στην απόφαση ΔΑΔΔΑ *Bátaca Velásquez* κατά *Γουατεμάλας* της 25/11/2000 (απόφαση ουσίας) Series C No 70

⁴⁸ βλ. ΔΑΔΔΑ *Villagrán Morales (Niños de la Calle)* και *λοιποί κατά Γουατεμάλας*, ό.π., παρ. 144

⁴⁹ βλ. ΔΑΔΔΑ *Baldeón García κατά Περού* απόφαση της 06/04/2006, Series C No. 147, παρ. 82 και υποσημείωση αρ. 46

ανθρώπινης ύπαρξης, συνεπάγεται ότι το δικαίωμα στη ζωή πρέπει να ερμηνεύεται και να εφαρμόζεται έτσι ώστε οι εγγυήσεις να καθίστανται πρακτικές και αποτελεσματικές» παραπέμποντας μεταξύ άλλων και στην υπόθεση του ΕΔΔΑ *McCann και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου*.⁵⁰ Οι παραπομπές του ΔΑΔΔΑ σε αποφάσεις του ΕΔΔΑ, το οποίο έχει ως πρότυπο, είναι χαρακτηριστικές και δηλωτικές του διεθνούς επιπέδου προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, γενικά, και του δικαιώματος στη ζωή πιο συγκεκριμένα.

2.2- Η αποχή του κράτους από την αποστέρηση της ζωής ως αρνητική υποχρέωση προστασίας της ζωής

2.2.1- Άποψη του ΕΔΔΑ

Σύμφωνα με την πρόβλεψη του άρθρου 2 παρ.1 ΕΣΔΑ το δικαίωμα στη ζωή προστατεύεται από το νόμο και επομένως, εκτός από τις εξαιρέσεις που προβλέπονται ρητά στο κείμενο, δεν μπορεί σε καμία άλλη περίπτωση να επιβληθεί θάνατος εκ προθέσεως από τις κρατικές αρχές ή για λογαριασμό τους.

Η νομολογία του Δικαστηρίου είναι σαφής στο σημείο αυτό. Οι υποθέσεις που απασχόλησαν το Δικαστήριο και την Επιτροπή⁵¹ ως προς αυτό το ζήτημα αφορούν κυρίως περιστατικά όπου επήλθε ο θάνατος προσώπων από ενέργειες κρατικών οργάνων λόγω κακού ή ανεπαρκούς σχεδιασμού αστυνομικών ή στρατιωτικών επιχειρήσεων, ανεξάρτητα με το αν η θανάτωση προσώπων οφειλόταν ή όχι σε πρόθεση των κρατικών οργάνων.⁵² Στην υπόθεση *Farell κατά Ηνωμένου Βασιλείου* το 1982 η Επιτροπή υιοθέτησε την άποψη ότι η διάταξη του άρθρου 2 ΕΣΔΑ εφαρμόζεται

⁵⁰ βλ. ΔΑΔΔΑ *Baldeón García κατά Περού*, ό.π., παρ.83 και υποσημείωση αρ. 49

⁵¹ βλ. L.-E Pettiti., E. Decaux, P.-H. Imbert, ό.π., σελ. 149 για τις αποφάσεις της ΕΕΔΑ όπου αναφέρεται ότι ήδη το 1976 είχε κρίνει στην υπόθεση *Κύπρου κατά Τουρκίας* ότι η εκτέλεση των πολιτών από τους Τούρκους στρατιώτες στην Κύπρο αποτέλεσε υπό τις συγκεκριμένες συνθήκες παραβίαση του άρθρου 2 ΕΣΔΑ. Επίσης, στην υπόθεση X κατά Βελγίου με αρ. προσφυγής 2758/66 όπου ο σύζυγος της προσφεύγουσας χτυπήθηκε από σφαίρα που εξοστρακίστηκε χωρίς προειδοποίηση από αστυνομικό που απειλούνταν από άλλο διαδηλωτή, η Επιτροπή, λαμβάνοντας υπόψη το σύνολο των περιστάσεων, έκρινε ότι ο θάνατος δεν επιβλήθηκε εκ προθέσεως και επομένως το άρθρο 2 δεν παραβιάστηκε. Ωστόσο, η απόφαση αυτή κατακρίθηκε από τη θεωρία καθώς υποστηρίχθηκε ότι η πρώτη φράση του άρθρου 2 εγγυάται το δικαίωμα στη ζωή υπό γενικούς όρους και ο θάνατος που προήλθε από δημόσιο λειτουργό χωρίς πρόθεση πρέπει να συνιστά παραβίαση του άρθρου 2. Η Επιτροπή φαίνεται ότι επηρεάστηκε από τις κριτικές αυτές και σε παρόμοιες περιπτώσεις ξεκίνησε να εξετάζει το αν οι κρατικές δυνάμεις χρησιμοποίησαν βία σύμφωνα με τις εξαιρέσεις της δεύτερης παραγράφου του άρθρου 2 χωρίς να μπαίνουν στον έλεγχο των προθέσεων των υπεύθυνων δημοσίων υπαλλήλων.

⁵² βλ. J.-F Renucci, ό.π., σ.σ. 77-78

γενικώς, ενώ στην υπόθεση *McShane κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, όπου ο σύζυγος της προσφεύγουσας σκοτώθηκε στη Βόρεια Ιρλανδία σε συμπλοκή της αστυνομίας με διαδηλωτές, όταν όχημα των δυνάμεων ασφαλείας κατευθύνθηκε εναντίον της κεφαλής της διαδήλωσης και πέρασε πάνω από το σώμα του, το ΕΔΔΑ επιβεβαίωσε ότι στη νομολογία του γίνεται δεκτό ότι το άρθρο 2 ΕΣΔΑ εφαρμόζεται και στις περιπτώσεις όπου ο θάνατος του προσώπου δεν οφείλεται σε ηθελημένη ενέργεια κρατικού οργάνου που απέβλεπε ακριβώς στην πρόκληση θανατηφόρου βλάβης.⁵³

Το Δικαστήριο εξετάζει στις επιχειρήσεις αυτές αν οι κρατικές αρχές εκπλήρωσαν την υποχρέωσή του να ελαχιστοποιήσουν, στο μέγιστο βαθμό, τη χρήση θανατηφόρας βίας, αν μερίμνησαν για να ελαχιστοποιήσουν κάθε κίνδυνο ανθρώπινης ζωής και αν και κατά πόσο υπήρξαν αμελείς κατά την επιλογή του τρόπου δράσης τους, σχετίζοντας την υποχρέωση αποχής με μια θετική υποχρέωση.⁵⁴ Επίσης, η υποχρέωση αποχής των κρατών από την προσβολή του δικαιώματος στη ζωή σχετίζεται άμεσα και με τις προϋποθέσεις χρήσης βίας από τα κρατικά όργανα.⁵⁵

Για παράδειγμα, στην υπόθεση *Ανδρόνικου και Κωνσταντίνου κατά Κύπρου* η επιχείρηση της αστυνομίας που οργανώθηκε για τη διάσωση μιας κοπέλας που την κρατούσε όμηρο ο αρραβωνιαστικός της κατέληξε στο θάνατο του ζευγαριού. Το ΕΔΔΑ εκτιμώντας τις συνθήκες της συγκεκριμένης υπόθεσης, την προπαρασκευή και τον έλεγχο της επιχείρησης διάσωσης, συμπεριλαμβανομένης της απόφασης να χρησιμοποιηθούν οι άνδρες της Μηχανοκίνητης Μονάδας Άμεσης Δράσης (Μ.Μ.Α.Δ.), έκρινε ότι δεν απεδείχθη ότι η επιχείρηση διάσωσης δεν προγραμματίστηκε και οργανώθηκε κατά τρόπο που να περιορίζει κατά το δυνατόν κάθε κίνδυνο για τη ζωή του ζευγαριού, τα κρατικά όργανα δεν έδειξαν αμέλεια στην επιλογή των μέτρων που έλαβαν και το Δικαστήριο δεν μπορεί να υποκαταστήσει τη δική του εκτίμηση σ'αυτήν των αρχών που βρέθηκαν τη δεδομένη χρονική στιγμή

⁵³ βλ. ΕΔΔΑ *McShane κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 28/05/2002 (αριθ. προσφυγής 43290/98) παρ. 93, 101, *Abdurrahman Orak κατά Τουρκίας* απόφαση της 14/02/2002 (αριθ. προσφυγής 31889/96) παρ. 67, 77 όπου το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 2 ΕΣΔΑ εφαρμόζεται και σε περιπτώσεις που η κατά το νόμο χρήση βίας μπορεί να οδηγήσει σε θάνατο από αμέλεια.

⁵⁴ βλ. Νάσκου- Περράκη Π., *Μηχανισμοί Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- Διεθνείς πράξεις, θεωρία και πρακτική*, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2008, σελ. 361, J.-F. Akandji-Kombe, *Positive Obligations under the European Convention on Human Rights- A guide to the implementation of the European Convention on Human Rights*, Human rights handbooks No. 7, Council of Europe, Belgium, 2007, σελ. 23 καθώς και παρακάτω Κεφάλαιο 2.3 και 3.2 του Πρώτου Μέρους

⁵⁵ βλ. αναλυτικότερα παρακάτω Κεφάλαιο 2 Δεύτερου Μέρους για τις εξαιρέσεις σχετικά με τη χρήση βίας από την προστασία του δικαιώματος στη ζωή

αντιμέτωπες με μια δύσκολη κατάσταση και την ανάγκη λήψης δραστικών μέτρων.⁵⁶

Στην υπόθεση *McCann και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου* οι μυστικές υπηρεσίες του Ηνωμένου Βασιλείου παρακολουθούσαν στελέχη του IRA, ύποπτα για επικείμενη βομβιστική επίθεση στο Γιβραλτάρ, και κατά τη προσπάθεια να τους συλλάβουν τους σκότωσαν επειδή πίστεψαν ότι επρόκειτο να πυροδοτήσουν βομβιστικό μηχανισμό. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η επιχείρηση δεν οργανώθηκε έτσι ώστε ν'αποτραπεί η προσφυγή στη χρήση βίας και επομένως παραβιάστηκε το άρθρο 2 ΕΣΔΑ.⁵⁷

Επίσης, το Δικαστήριο έχει ασχοληθεί με υποθέσεις που αφορούν προσφυγές κατά της Ρωσίας λόγω της πολιτικής της στη Τσετσενία. Ειδικότερα, οι υποθέσεις *Isayeva, Yusupova και Bazayeva κατά Ρωσίας* και *Isayeva κατά Ρωσίας* σχετίζονται με τη θανάτωση αμάχων από τον αεροπορικό βομβαρδισμό προσφύγων από το ρωσικό στρατό κοντά στο Γκρόζνι της Τσετσενίας τον Οκτώβριο του 1999 και το Φεβρουάριο του 2000 αντίστοιχα. Στις παραπάνω υποθέσεις γίνεται ρητή αναφορά στις υποθέσεις *McCann και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου* και *Ανδρόνικου και Κωνσταντίνου κατά Κύπρου* και στην ανάγκη του Δικαστηρίου να εξετάσει αν η επιχείρηση σχεδιάστηκε και οργανώθηκε από τις αρχές έτσι ώστε να ελαχιστοποιήσει στο μέγιστο δυνατό βαθμό την προσφυγή στη θανατηφόρα βία.⁵⁸ Οι αποδείξεις και τα στοιχεία που προσκομίστηκαν από την κυβέρνηση δεν ήταν επαρκή, ενώ δεν υπήρξε καμία προσπάθεια παροχής εξηγήσεων έτσι ώστε το Δικαστήριο να πεισθεί ότι η επιχείρηση σχεδιάστηκε με τη μέγιστη δυνατή επιμέλεια με αποτέλεσμα την παραβίαση από τη Ρωσία του άρθρου 2 ΕΣΔΑ.⁵⁹

2.2.2-Άποψη του ΔΑΔΔΑ

⁵⁶ βλ. ΕΔΔΑ *Ανδρόνικου και Κωνσταντίνου κατά Κύπρου* απόφαση της 09/10/1997 (αριθ. προσφυγής 25052/94) παρ.181-186 και μετάφραση αποσπασμάτων απόφασης στο Ι.Δ. Σαρμάς, *Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και της Επιτροπής (Αναλυτική Μελέτη των Μεγάλων Θεμάτων)*, εκδ. Αντ. Ν.Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 1998, σελ. 55-58

⁵⁷ βλ. ΕΔΔΑ *McCann και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 27/09/1995 (αριθ. προσφυγής 18984/91) Α 324, παρ. 192-213

⁵⁸ βλ. ΕΔΔΑ *Isayeva, Yusupova και Bazayeva κατά Ρωσίας* απόφαση της 26/02/2005 (αριθ. προσφυγής 57947/00, 57948/00, 57949/00) παρ. 171, ΕΔΔΑ *Isayeva κατά Ρωσίας* απόφαση της 26/02/2005 (αριθ. προσφυγής 57950/00) παρ.175

⁵⁹ βλ. ΕΔΔΑ *Isayeva, Yusupova και Bazayeva κατά Ρωσίας*, ό.π., παρ. 174-200, ΕΔΔΑ *Isayeva κατά Ρωσίας*, ό.π., παρ. 179-201 και ΕΔΔΑ *Khashiyev και Akayeva κατά Ρωσίας* απόφαση της 26/02/2005 (αριθ. προσφυγής 57942/00 και 57945/00) παρ. 136-147 καθώς και αναλυτικότερα παρακάτω Κεφάλαιο 3.2.1.5 γ του Πρώτου Μέρους

Το ΔΑΔΔΑ υιοθετεί την ίδια προσέγγιση με το ΕΔΔΑ ως προς την υποχρέωση αποχής των κρατών, τα οποία πρέπει να εμποδίζουν τα όργανά τους από την πρόκληση θανάτου ή την προσβολή της ζωής.⁶⁰ Σύμφωνα και με τη διατύπωση του άρθρου 4 παρ.1 εδ.γ' ΑΣΔΑ «κανένας δεν μπορεί να στερηθεί αυθαίρετα τη ζωή του», ωστόσο υπάρχουν περιπτώσεις που ο θάνατος που προκλήθηκε από τα κρατικά όργανα μπορεί να δικαιολογηθεί.⁶¹ Βέβαια, η νομολογία του ΔΑΔΔΑ επισημαίνει ότι η εξουσία του κράτους δεν είναι απεριόριστη και δεν μπορεί να χρησιμοποιεί οποιοδήποτε μέσο για την επίτευξη των σκοπών του, καθώς και ότι παράλληλα με την υποχρέωση των κρατών για προστασία των πιθανών θυμάτων παραβιάσεων, για τιμωρία των δραστών, διατήρηση της δημόσιας τάξης και μάχη κατά της εγκληματικότητας, τα κράτη πρέπει να σέβονται τα δικαιώματα των ατόμων που υπάγονται στη δικαιοδοσία τους.⁶²

Ήδη από τις πρώτες του υποθέσεις το ΔΑΔΔΑ ανέπτυξε το περιεχόμενο της αρνητικής υποχρέωσης του κράτους να μην προσβάλλει τη ζωή. Οι περισσότερες σχετικές υποθέσεις εντάσσονται στο πλαίσιο των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων, ενός φαινομένου που θεωρείται ότι προσβάλλει πολλαπλά τα ανθρώπινα δικαιώματα.⁶³

Στην υπόθεση *Velásquez Rodríguez κατά Ονδούρας* όπου ο Manfredo Velásquez απήχθη από τις ένοπλες δυνάμεις της Ονδούρας και μετά τα ίχνη του εξαφανίστηκαν, το Δικαστήριο αναφέρει ότι η πρακτική των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων περιλαμβάνει συχνά και μυστικές εκτελέσεις χωρίς δίκη με επακόλουθη απόκρυψη του πτώματος ώστε να μην υπάρχουν απτές αποδείξεις του εγκλήματος και να διασφαλισθεί η ατιμωρησία των ενόχων.⁶⁴ Κρίνει ότι η πρακτική αυτή παραβιάζει κατάφωρα το δικαίωμα στη ζωή που εγγυάται το άρθρο 4 ΑΣΔΑ και παρατηρεί ότι αποτελεί απόδειξη της εγκατάλειψης των αξιών και της παραμέλησης των υποχρεώσεων του κράτους για τη διασφάλιση του δικαιώματος στη ζωή κάθε ατόμου που βρίσκεται στη δικαιοδοσία του και το δικαίωμα να μην του αφαιρείται αυθαίρετα

⁶⁰ βλ. L. Burgorgue- Larsen, A. Ubeda de Torres, *Les grandes décisions des la Cour Interaméricaine des Droits de l'Homme*, Bruylant, Bruxelles, 2008, σελ. 384

⁶¹ βλ. παρακάτω Δεύτερο Μέρος αναλυτικά σχετικά με τις εξαιρέσεις από την προστασία του δικαιώματος στη ζωή

⁶² βλ. ενδεικτικά ΔΑΔΔΑ *Velásquez Rodríguez κατά Ονδούρας*, απόφαση της 29/07/1988 (ουσία), Series C no. 4 παρ. 154, *Bátaca Velásquez κατά Γουατεμάλας* της 25/11/2000 (απόφαση ουσίας) Series C No 70 παρ. 174

⁶³ βλ. παρακάτω Κεφάλαιο 2.4 Πρώτου Μέρους αναλυτικότερα για το ζήτημα των εξαγκαστικών εξαφανίσεων και την τακτική που υιοθέτησε το ΔΑΔΔΑ

⁶⁴ βλ. ΔΑΔΔΑ *Velásquez Rodríguez κατά Ονδούρας*, ό.π., παρ. 157

η ζωή.⁶⁵

Ομοίως κρίνει το Δικαστήριο και στις υπόλοιπες υποθέσεις σχετικά με τις εξαναγκαστικές εξαφανίσεις⁶⁶ καθώς και στην υπόθεση των “Παιδιών του Δρόμου”, όπου η συστηματική πρακτική βίας εναντίον των παιδιών του δρόμου από τους αστυνομικούς παραβιάζει την υποχρέωση του κράτους να μην προσβάλλει και να προστατεύει το δικαίωμα στη ζωή αυτών των παιδιών.⁶⁷

2.3- Οι θετικές υποχρεώσεις των κρατών

Το άρθρο 2 παρ.1 εδ. α' της ΕΣΔΑ και αντίστοιχα το άρθρο 4 παρ.1 της ΑΣΔΑ θεσπίζουν τη γενική αρχή του σεβασμού της ανθρώπινης ζωής. Το δικαίωμα στη ζωή του κάθε προσώπου προστατεύεται από το νόμο και η εκ προθέσεως θανάτωση οποιουδήποτε απαγορεύεται.⁶⁸ Ο σεβασμός της ζωής οποιουδήποτε βρίσκεται στη δικαιοδοσία τους από τα κράτη-μέρη περιλαμβάνει:

- α) τη δέσμευση του κράτους για την παροχή των απαραίτητων νομικών εγγυήσεων για την προστασία της ανθρώπινης ζωής, δηλαδή την υιοθέτηση νομοθετικών ρυθμίσεων και την οργανωμένη κρατική φροντίδα ώστε να αποτρέπεται η αφαίρεση της ζωής⁶⁹ και να δημιουργούνται οι απαραίτητες συνθήκες προστασίας του δικαιώματος
- β) τη δέσμευση του κράτους, με τη λήψη όλων των αναγκαίων νομοθετικών και διοικητικών μέτρων, για την διασφάλιση της προστασίας του δικαιώματος στη ζωή από ιδιωτικές προσβολές.

Δηλαδή, το δικαίωμα στη ζωή, ως ατομικό δικαίωμα, δεν περιορίζεται στην αμυντική- υποκειμενική του διάσταση που, σύμφωνα με την κλασσική αντίληψη, θεσπίζει «μια υποχρέωση εκ μέρους των συμβαλλομένων κρατών όπως απέχουν από πράξεις που δύνανται να προκαλέσουν το θάνατο στα προστατευόμενα από τη ρύθμιση πρόσωπα»⁷⁰ και αντίστοιχα τη δυνατότητα απόκρουσης των κρατικών επεμβάσεων

⁶⁵ βλ. ΔΑΔΔΑ *Velásquez Rodríguez κατά Ονδούρας*, ό.π., παρ. 158, 188

⁶⁶ βλ. για παράδειγμα ΔΑΔΔΑ *Godínez- Cruz κατά Ονδούρας*, απόφαση 20/01/1989 (ουσία), Series C no 5 παρ. 162, 165-167, 185-187

⁶⁷ βλ. ΔΑΔΔΑ *Villagrán Morales (Niños de la Calle) και λοιποί κατά Γουατεμάλας*, ό.π., παρ.191

⁶⁸ Εκτός από τις εξαιρέσεις που προβλέπονται ρητά από τη Σύμβαση. βλ. αρ.2 ΕΣΔΑ και αρ. 4 ΑΣΔΑ και παρακάτω το Δεύτερο Μέρος για εξαιρέσεις και περιορισμούς στο δικαίωμα στη ζωή.

⁶⁹ βλ. Εμμ. Ρούκουνας, ό.π., σελ. 136 και G. Dutertre, *Extraits clés de jurisprudence- Cour européenne des droits de l' homme*, éditions du Conseil de l' Europe, 2003, σελ.30

⁷⁰ βλ. Ι.Δ. Σαρμάς, ό.π., σελ. 63

στη σφαίρα του δικαιώματος.⁷¹ Παράλληλα, υπάρχει και η αντικειμενική διάσταση του δικαιώματος που θεσπίζει τη θετική υποχρέωση των κρατών να λαμβάνουν προστατευτικά μέτρα υπέρ της ανθρώπινης ζωής όταν αυτή απειλείται για τα άτομα που βρίσκονται εντός δικαιοδοσίας τους.⁷²

Την ίδια προσέγγιση ακολουθούν και το ΕΔΔΑ και το ΔΑΔΔΑ ως προς τη διπλή όψη της υποχρέωση προστασίας του δικαιώματος στη ζωή.⁷³ Όπως διατυπώνεται στις αποφάσεις του ΔΑΔΔΑ τα κράτη έχουν το τριπλό καθήκον της παρεμπόδισης, έρευνας και τιμωρίας των παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.⁷⁴ Τα θετικά μέτρα που υποχρεούνται να λαμβάνουν τα κράτη για την προστασία της ζωής συνδέονται με τις οικονομικές δυνατότητες και τις προτεραιότητες κάθε κράτους. Ωστόσο, θα πρέπει να εναρμονίζονται με τα δικαιώματα και τις ελευθερίες που κατοχυρώνονται από τα συμβατικά κείμενα.⁷⁵ Με βάση τη νομολογία των δικαστηρίων, οι θετικές υποχρεώσεις συνδέονται εκτός από το άρθρο που κατοχυρώνει το δικαίωμα και με το άρθρο 1 τόσο της ΕΣΔΑ όσο και της ΑΣΔΑ που κατοχυρώνουν

⁷¹ βλ. Γ. Κατρούγκαλος, *ό.π.*, σ.σ. 22-25

⁷² βλ. ενδεικτικά απόφαση ΕΔΔΑ *LCB κατά Ηνωμένων Βασιλείων* απόφαση της 09/06/1998 (αριθ. προσφυγής 23413/94) παρ. 36: «... the Court considers that the first sentence of Article 2 § 1 enjoins the State not only to refrain from the intentional and unlawful taking of life, but also to take appropriate steps to safeguard the lives of those within its jurisdiction...» η οποία είναι η πρώτη απόφαση του ΕΔΔΑ όπου διατυπώνεται η παραπάνω άρχη, καθώς και ΔΑΔΔΑ *Villagrán Morales (Niños de la Calle)* και *λοιποί κατά Γουατεμάλας* απόφαση της 19/11/1999 (απόφαση ουσίας), Series C No. 63, παρ. 144-145, *Bátaca Velásquez κατά Γουατεμάλας* απόφαση της 25/11/2000 (ουσία) Series C No. 70 παρ. 172, *Juan Humberto Sánchez κατά Ονδούρας* απόφαση της 7/6/2003 Series C No. 99 παρ. 110, *Σφαγή (Massacre) του Pueblo Bello κατά Κολομβίας*, απόφαση της 31/01/2006 (ουσία και επανόρθωση), Series C no 140 παρ. 120: «...The States have the obligation to guarantee the establishment of the conditions to ensure that violations of this inalienable right do not occur and, in particular, the obligation to prevent its agents from violating it. In compliance with the obligations imposed by Article 4 of the American Convention, in relation to Article 1(1) thereof, this not only assumes that no one shall be deprived of his life arbitrarily (negative obligation), but also, in light of the State's obligation to guarantee the full and free exercise of human rights, it requires States to adopt all the appropriate measures to protect and preserve the right to life (positive obligation)...». Η πρώτη φορά που γίνεται ξεκάθαρα λόγος από το ΕΔΔΑ για τις θετικές υποχρεώσεις των κρατών είναι υπό το πρίσμα του άρθρου 8 ΕΣΔΑ για την ιδιωτική και οικογενειακή ζωή στην υπόθεση *Marckx κατά Βελγίου* (απόφαση της 13/06/1979, Series A, No. 31, παρ. 31). Επίσης, βλ. Ι.Δ.Σαρμάς, *ό.π.*, σελ.63, Γ. Κατρούγκαλος, *ό.π.*, σελ. 24, Π. Νάσκου-Περράκη, *Μηχανισμοί Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- Διεθνείς πράξεις, θεωρία και πρακτική*, *ό.π.*, σελ. 363, L.-E Pettiti, E. Decaux, P.-H. Imbert, *ό.π.*, σελ.148 που παραπέμπει στις αποφάσεις της ΕΕΔΑ της 12/7/1978 (αρ.προσφυγής 7154/75) και της 10/10/1986 (αρ. προσφυγής 11604/89), L. Burgorgue-Larsen, A. Ubeda de Torres, *ό.π.*, σελ. 384, 428, D. Xenos, 'Asserting the Right to Life (Article 2, ECHR) in the Context of Industry', *German Law Journal*, Vol. 08, No. 3 (2007), 231

⁷³ βλ. L. Burgorgue- Larsen, A. Ubeda de Torres, *ό.π.*, σελ. 384

⁷⁴ βλ. ενδεικτικά ΔΑΔΔΑ *Velásquez Rodríguez κατά Ονδούρας*, απόφαση της 29/07/1988 (ουσία), Series C no. 4 παρ. 172, *Godínez- Cruz κατά Ονδούρας*, απόφαση 20/01/1989 (ουσία), Series C no 5 παρ. 182

⁷⁵ βλ. Χ. Χρυσανθάκης, *Μεταξύ ζωής και θανάτου: Το δικαίωμα στη ζωή υπό το φώς της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2007, σελ. 43

τη γενική υποχρέωση σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.⁷⁶

Τα θετικά προστατευτικά μέτρα διακρίνονται σε δύο ειδών κατηγορίες: τα προληπτικά και τα κατασταλτικά μέτρα⁷⁷ ή εναλλακτικά σε ουσιαστικές και διαδικαστικές υποχρεώσεις.⁷⁸

Οι ουσιαστικές υποχρεώσεις συνίστανται στη λήψη των απαραίτητων προστατευτικών-προληπτικών μέτρων για να αποτρέψουν την προσβολή της ζωής (υποκεφάλαιο 2.3.1), ενώ οι διαδικαστικές υποχρεώσεις συνίστανται στην υποχρέωση διεξαγωγής έρευνας για τις παραβιάσεις και στην ποινική δίωξη και τιμωρία των δραστών, δηλαδή την καταστολή του εγκλήματος (υποκεφάλαιο 2.3.2).

2.3.1- Οι ουσιαστικές υποχρεώσεις

2.3.1.1-Λήψη προστατευτικών-προληπτικών μέτρων

Οι ουσιαστικές υποχρεώσεις αφορούν τα μέτρα που πρέπει να λαμβάνει το Συμβαλλόμενο Κράτος για να δημιουργήσει τις απαραίτητες συνθήκες ώστε ν' αποτραπεί η αφαίρεση της ζωής, καθώς «η προστασία και η διατήρηση της ζωής αποτελεί την πρωταρχική υποχρέωση που βαρύνει το κράτος».⁷⁹ Το άρθρο 2 ΕΣΔΑ θέτει ρητά τις ουσιαστικές υποχρεώσεις των κρατών για την προστασία της ζωής.⁸⁰ Η λήψη των μέτρων είναι απαραίτητη όταν οι ενέργειες του κράτους θέτουν σε κίνδυνο τη ζωή των προσώπων.⁸¹

Το είδος και το εύρος αυτών των μέτρων δεν είναι προκαθορισμένο. Δεν περιλαμβάνονται μόνο τα νομοθετικά, διοικητικά και δικαστικά μέτρα μέσω της θέσπισης ποινικών κανόνων και της εγκαθίδρυσης συστήματος δικαιοσύνης που να εμποδίζει, να εξαλείφει και να τιμωρεί την αποστέρηση της ζωής ως αποτέλεσμα

⁷⁶ βλ. J.-F. Akandji-Kombe, ό.π., σελ. 8

⁷⁷ βλ. για παράδειγμα I.Δ. Σαρμά, ό.π., σελ.64 και X. Χρυσανθάκη, ό.π.,σελ. 43 που χρησιμοποιούν την κατηγοριοποίηση σε προληπτικά και κατασταλτικά μέτρα

⁷⁸ βλ. για παράδειγμα Π. Νάσκου-Περράκη, *Μηχανισμοί Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- Διεθνείς πράξεις, θεωρία και πρακτική*, ό.π., σ.σ 360-366, J.-F. Akandji-Kombe, ό.π., σ.σ. 16-17, L. Burgogue- Larsen, A. Ubada de Torres, ό.π., σελ. 384, L. Hennebel, ό.π., σελ. 434 που διακρίνουν τις θετικές υποχρεώσεις των κρατών σε ουσιαστικές και διαδικαστικές.

⁷⁹ βλ. L. Burgogue- Larsen, A. Ubada de Torres, ό.π., σελ. 385

⁸⁰ βλ. J.-F. Akandji-Kombe, ό.π., σελ. 21

⁸¹ βλ. J.-F. Renucci, ό.π., σελ. 79, J.-F. Akandji-Kombe, ό.π., σελ.21, P. Van Dijk, G.J.H. Van Hoof, *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, 3rd ed., Kluwer Law International, The Hague, London, Boston, 1998, σελ. 297

εγκληματικών πράξεων,⁸² αλλά επιπλέον τα κράτη πρέπει να λαμβάνουν μέτρα ώστε να προστατεύουν τους ιδιώτες από τις εγκληματικές πράξεις άλλων ιδιωτών, ή ακόμα και από τον ίδιο τους τον εαυτό, κινητοποιώντας όλους τους κρατικούς θεσμούς και κυρίως αυτούς που είναι υπεύθυνοι για την ασφάλεια των πολιτών, είτε είναι μέλη της αστυνομίας είτε των ενόπλων δυνάμεων.⁸³ Μπορεί να χρειαστεί να λάβουν και μέτρα πρακτικής φύσης.⁸⁴

Για παράδειγμα, στην υπόθεση του ΕΔΔΑ *Μακαρατζής κατά Ελλάδα* ο προσφεύγων τραυματίστηκε από πυροβολισμούς αστυνομικών κατά την καταδίωξή του επειδή παραβίασε ερυθρό σηματοδότη έξω από την αμερικανική πρεσβεία. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η ελληνική νομοθεσία σχετικά με τη χρήση των όπλων από τους αστυνομικούς κατά το χρονικό διάστημα της υπόθεσης η οποία χρονολογείτο από το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ήταν ανεπαρκής καθώς δεν τιμωρούσε τους αστυνομικούς για αλόγιστη χρήση όπλων και άρα παραβίαζε τη θετική υποχρέωση του ελληνικού κράτους για την προστασία του δικαιώματος στη ζωή.⁸⁵

Ωστόσο, δεν είναι πάντα ξεκάθαρη η διάκριση των θετικών από τις αρνητικές υποχρεώσεις των κρατών.⁸⁶ Για παράδειγμα, στην υπόθεση *Ισαάκ κατά Τουρκίας*, ο Ελληνοκύπριος Αναστάσιος Ισαάκ ο οποίος έλαβε μέρος σε διαδήλωση των Ελληνοκυπρίων στη “νεκρή ζώνη” του ΟΗΕ στην Κύπρο λυντσαρίστηκε μέχρι θανάτου από Τουρκοκύπριους ιδιώτες και στελέχη των τουρκοκυπριακών δυνάμεων ασφαλείας. Το Δικαστήριο έκρινε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 2 ΕΣΔΑ και λόγω της αποτυχίας των οργάνων της Τουρκίας να λάβουν τα κατάλληλα μέτρα ώστε να σταματήσουν την επίθεση του όχλου εναντίον του. Ο Αναστάσιος Ισαάκ σκοτώθηκε από, και/ ή με τη σιωπηλή συμφωνία οργάνων της Τουρκίας.⁸⁷

⁸² βλ. ΕΔΔΑ *Keenan κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 03/04/2001 (αριθ. προσφυγής 272229/95) παρ. 89 καθώς και P. Van Dijk, G.J.H. Van Hoof, ό.π., σελ. 298 όπου αναφέρεται και σε σχετικές υποθέσεις της ΕΕΔΑ για την υποχρέωση λήψης μέτρων των κρατών

⁸³ βλ. ΔΑΔΔΑ *Σφαγή (Massacre) του Pueblo Bello κατά Κολομβίας*, απόφαση της 31/01/2006 (ουσία και επανόρθωση), Series C no 140 παρ. 120, ΔΑΔΔΑ *Juan Humberto Sánchez κατά Ονδούρας* απόφαση της 07/06/2003 (ουσία) Series C no.99 παρ. 110

⁸⁴ βλ. ΕΔΔΑ *Tanribilir κατά Τουρκίας* απόφαση της 16/11/2000 (αριθ. προσφυγής 21422/93) παρ. 70, ΕΔΔΑ *Osman κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 28/10/1998 (αριθ. προσφυγής 23452/94) παρ. 115

⁸⁵ βλ. ΕΔΔΑ *Μακαρατζής κατά Ελλάδα* απόφαση της 20/12/2004 (αριθ. προσφυγής 50385/99) παρ. 71

⁸⁶ βλ. αναλυτικότερα J.-F. Akandji-Kombe, ό.π., σ.σ. 11-14

⁸⁷ βλ. ΕΔΔΑ *Ισαάκ κατά Τουρκίας* απόφαση της 24/06/2008 (αριθ. προσφυγής 44587/98) παρ. 119-120

Το ίδιο το άρθρο 2 ΕΣΔΑ και το άρθρο 4 ΑΣΔΑ δεν αναφέρονται συγκεκριμένα σε αυτή τη θετική υποχρέωση, οπότε η θεμελίωσή της και το περιεχόμενό της είναι αποτέλεσμα της νομολογιακής επεξεργασίας του άρθρου.⁸⁸

2.3.1.2-Προστασία ατόμων που τελούν υπό κράτηση

Οι κρατούμενοι αποτελούν μια ιδιαίτερη κατηγορία ατόμων που έχει ανάγκη τη λήψη προληπτικών μέτρων από τα κράτη.

α) Η νομολογία του ΕΔΔΑ

Σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ, τα συμβαλλόμενα κράτη έχουν υποχρέωση να προστατεύουν τη ζωή των ατόμων που τελούν υπό κράτηση καθώς θεωρείται ότι οι κρατούμενοι και οι φυλακισμένοι βρίσκονται σε ιδιαίτερα μειονεκτική και ευάλωτη θέση έναντι της κρατικής εξουσίας διότι τελούν υπό των αποκλειστικό έλεγχο των αρχών.⁸⁹ Η υποχρέωση του κράτους δεν συνίσταται μόνο στην αποτροπή του θανάτου από την υπερβολική και δυσανάλογη χρήση βίας των αστυνομικών, αλλά και στην θετική υποχρέωση προστασίας της ζωής των κρατουμένων ακόμα και από τον ίδιο τους τον εαυτό, αν χρειαστεί.⁹⁰

Το ΕΔΔΑ έχει ασχοληθεί με πολλές τέτοιου είδους υποθέσεις και έχει επιδείξει ιδιαίτερη ευαισθησία.⁹¹ Έχει προχωρήσει στην αντιστροφή του βάρους απόδειξης, δηλαδή οι εθνικές αρχές ενός κράτους βαρύνονται να δώσουν επαρκείς και πειστικές εξηγήσεις για τα αίτια θανάτου κρατουμένων, οι οποίοι όταν συνελήφθησαν ήταν υγιείς, και την ιατρική φροντίδα που παρασχέθηκε στον κρατούμενο, και να αποδείξουν ότι δεν ευθύνονται.⁹² Ο λόγος για αυτή την αντιστροφή του βάρους

⁸⁸ βλ. Π. Νάσκου-Περράκη, *Μηχανισμοί Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- Διεθνείς πράξεις, θεωρία και πρακτική*, ό.π., σελ. 363

⁸⁹ βλ. ΕΔΔΑ της 27/6/2000 *Salman κατά Τουρκίας* (αριθ. προσφυγής 21986/93) παρ. 99, ΕΔΔΑ *Keenan κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 03/04/2001 (αριθ. προσφυγής 272229/95) παρ. 91, ΕΔΔΑ *Anguelova κατά Βουλγαρίας* απόφαση της 13/06/2002 (αριθ. προσφυγής 38361/97) παρ.110 CEDH 2002-IV

⁹⁰ βλ. ΕΔΔΑ *Abdurrahman Orak κατά Τουρκίας* απόφαση της 14/01/2002 (αριθ. προσφυγής 31889/96) παρ. 77, ΕΔΔΑ *Tanribilir κατά Τουρκίας* απόφαση της 16/11/2000 (αριθ. προσφυγής 21422/93) παρ. 70: «...La Cour estime également que l'article 2 de la Convention peut, dans certaines circonstances bien définies, mettre à la charge des autorités l'obligation positive de prendre préventivement des mesures d'ordre pratique pour protéger l'individu contre autrui ou, dans certaines circonstances particulières, contre lui-même.»

⁹¹ βλ. ενδεικτικά Χ. Χρυσανθάκη, ό.π., σ.σ. 65-67 για έναν κατάλογο με τις πιο σημαντικές αποφάσεις σχετικά με πρόσωπα που τελούν υπό κράτηση.

⁹² βλ. ΕΔΔΑ *Salman κατά Τουρκίας* απόφαση της 27/6/2000 (αριθ. προσφυγής 21986/93) παρ.

απόδειξης είναι ότι στις περιπτώσεις των κρατουμένων τα πραγματικά περιστατικά που πρέπει ν'αποδειχθούν πέραν πάσης αμφιβολίας, ως σύνολο ή στο μεγαλύτερο μέρος τους, «είναι γνωστά αποκλειστικά στις αρχές», υπό τον έλεγχο των οποίων βρίσκονται τα εν λόγω άτομα και επομένως «δίνεται έδαφος σε ισχυρά τεκμήρια της πραγματικότητας».⁹³

Για παράδειγμα, στην υπόθεση Salman κατά Τουρκίας, ο Agit Salman, σύζυγος της προσφεύγουσας, συνελήφθη ως ύποπτος συνεργός Κούρδων τρομοκρατών, τέθηκε υπό κράτηση ενώ βρισκόταν προφανώς σε καλή υγεία και δεν παρουσίαζε κανένα τραυματισμό ή προηγούμενη ενεργή παθολογία. Την επόμενη μέρα διαπιστώθηκε στο κρατικό νοσοκομείο της περιοχής ο θάνατός του. Καμία πιθανή εξήγηση δεν δόθηκε για τα τραύματα που παρατηρήθηκαν στον αριστερό αστράγαλο, τις εκχυμώσεις και τα οιδήματα του αριστερού ποδιού, το αιμάτωμα στο στήθος και το σπάσιμο του στέρνου. Τα αποδεικτικά στοιχεία, σύμφωνα με το Δικαστήριο, δεν επιβεβαιώνουν τον ισχυρισμό της τουρκικής κυβέρνησης ότι οι τραυματισμοί μπορούσαν να έχουν προκληθεί κατά τη σύλληψη και ότι το σπάσιμο του στέρνου οφειλόταν σε καρδιακή μάλαξη. Η γνωμάτευση του γιατρού που υπέγραψε και την επίσημη αναφορά της τουρκικής κυβέρνησης δεν μπορεί να θεωρηθεί ως αντικειμενική και ανεξάρτητη.⁹⁴ Επομένως, το ΕΔΔΑ απεφάνθη ότι η τουρκική κυβέρνηση δεν έδωσε επαρκή και πειστική εξήγηση για το θάνατο του A. Salman κατά τη διάρκεια της κράτησής του στο τμήμα της διοίκησης ασφαλείας στα Άδανα και τους τραυματισμούς που διαπιστώθηκαν κατά την αυτοψία. Επομένως ευθύνεται για το θάνατό του και άρα υπάρχει παραβίαση του άρθρου 2.

Επιπλέον, ανάμεσα στα καθήκοντα των αρχών περιλαμβάνεται και η παροχή κατάλληλης ιατρικής φροντίδας των ατόμων που τελούν υπό κράτηση.⁹⁵ Στην υπόθεση

100 όπου παραπέμπει και στην απόφαση *Selmouni κατά Γαλλίας* (αριθ.προσφυγής 25903/94) CEDH 1999-V παρ.87 και αναφέρεται ότι: «όταν ένα άτομο τεθεί υπό κράτηση, εφόσον βρίσκεται σε καλή υγεία και παρατηρείται ότι είναι τραυματισμένο τη στιγμή της ελευθέρωσής του, βαρύνει το κράτος να παρέχει μια πιθανή εξήγηση για την αιτία των τραυμάτων του. Η υποχρέωση που βαρύνει τις αρχές να αιτιολογήσουν τη μεταχείριση ενός κρατουμένου επιβάλλεται ακόμη περισσότερο όταν αυτό το άτομο πεθάνει», καθώς και απόφαση ΕΔΔΑ *Η.Υ. και Ηυ.Υ. κατά Τουρκίας* της 06/10/2005 (αριθ. προσφυγής 40262/98), παρ. 102-103 όπου παραπέμπει και στις αποφάσεις *Salman κατά Τουρκίας*, *Selmouni κατά Γαλλίας*, *Velikova κατά Βουλγαρίας* απόφαση της 18/5/2000 (αριθ.προσφυγής 41488/98) παρ. 70 CEDH 2000-VI, *Anguelova κατά Βουλγαρίας* απόφαση της 13/06/2002 (αριθ.προσφυγής 38361/97) παρ.111 CEDH 2002-IV

⁹³ βλ. ΕΔΔΑ *Salman κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ.100, *Abdurrahman Orak κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ.

69

⁹⁴ βλ. ΕΔΔΑ *Salman κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 99-103

⁹⁵ βλ. ΕΔΔΑ *Mizigarova κατά Σλοβενίας* απόφαση της 14/12/2010 (αριθ. προσφυγής 74832/01)

Velikona κατά Βουλγαρίας ο σύντροφος της προσφεύγουσας, ο οποίος ανήκε στη φυλή των Ρομά, πέθανε μετά από δώδεκα ώρες στο κρατητήριο της αστυνομίας αφού είχε συλληφθεί με την κατηγορία της κλοπής αγελάδων. Όταν συνελήφθη ήταν υγιής, αν και είχε καταναλώσει ποσότητα αλκοόλ, και η αυτοψία έδειξε ότι ο θάνατος προήλθε από οξεία απώλεια αίματος λόγω μεγάλων και εσωτερικών αιματωμάτων στα άνω άκρα και στον αριστερό γλουτό, δηλαδή τραύματα που οφείλονται σε ξυλοδαρμό. Παρά τα σοβαρά τραύματα που του προκλήθηκαν δεν έλαβε την απαραίτητη ιατρική φροντίδα και υπέκυψε, ενώ το κράτος δεν προέβη στην παροχή εξηγήσεων για τα αίτια του θανάτου. Το Δικαστήριο έκρινε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 2 ΕΣΔΑ γιατί ο κρατούμενος πέθανε από τραύματα που προκλήθηκαν ενώ βρισκόταν στα χέρια της αστυνομίας και δεν του παρεσχέθη ιατρική φροντίδα.⁹⁶

Παρόμοια είναι και η υπόθεση Anguelova κατά Βουλγαρίας όπου ο ανήλικος γιος της προσφεύγουσας, οι οποίοι είναι Ρομά, πέθανε μετά από κάποιες ώρες ενώ βρισκόταν υπό κράτηση, επειδή συνελήφθη για απόπειρα κλοπής. Το Δικαστήριο θεώρησε ότι παραβιάστηκε το άρθρο 2 ΕΣΔΑ επειδή η κυβέρνηση δεν έδωσε πειστικές εξηγήσεις για το θάνατό του⁹⁷ και επειδή οι αρχές ασφαλείας που είχαν κακοποιήσει τον κρατούμενο, ο οποίος και απεβίωσε στη συνέχεια, καθυστέρησαν να τον μεταφέρουν σε νοσοκομείο για να τύχει ιατρικής περίθαλψης.⁹⁸

Αξίζει να σημειωθεί ότι στην υπόθεση H.Y and Hu.Y κατά Τουρκίας, όπου ο ανήλικος γιος των προσφευγόντων, που είχε συλληφθεί από την αστυνομία βάσει πληροφοριών ενός στρατιώτη του ΡΚΚ, πέθανε στο στρατιωτικό νοσοκομείο του Diyarbakir από σοβαρές κρανιακές κακώσεις, το ΕΔΔΑ, αν και ακολούθησε την ίδια συλλογιστική με τις υπόλοιπες σχετικές αποφάσεις έκρινε ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 2 ΕΣΔΑ ως προς το θάνατο του κρατούμενου επειδή δεν αποδείχθηκε πέραν πάσης αμφιβολίας η ευθύνη της κυβέρνησης.⁹⁹ Αυτό το σημείο αποτέλεσε και το σημείο της κοινής αντίθετης γνώμης των δύο δικαστών που μειοψήφησαν. Οι μειοψηφίσαντες δικαστές θεώρησαν ότι έτσι αμφισβητείται η πάγια και ξεκάθαρη

παρ. 86

⁹⁶ βλ. ΕΔΔΑ Velikona κατά Βουλγαρίας απόφαση της 18/05/2000 (αριθ. προσφυγής 41488/98) παρ. 68-76. Ομοίως έκρινε το ΕΔΔΑ και στην Mizigarova κατά Σλοβενίας, ό.π., παρ. 87-90 όπου ο κρατούμενος σκοτώθηκε από το όπλο του αστυνομικού που τον ανέκρινε.

⁹⁷ βλ. ΕΔΔΑ Anguelova κατά Βουλγαρίας απόφαση της 13/06/2002 (αριθ. προσφυγής 38361/97) παρ. 112-122

⁹⁸ βλ. ΕΔΔΑ Anguelova κατά Βουλγαρίας, ό.π., παρ. 125-131

⁹⁹ βλ. ΕΔΔΑ H.Y και Hu.Y κατά Τουρκίας απόφαση της 06/10/2005 (αριθ. προσφυγής 40262/98), παρ. 99-116

νομολογία του Δικαστηρίου σύμφωνα με την οποία το κράτος πρέπει να παρέχει πειστικές και ικανοποιητικές εξηγήσεις όταν πρόκειται για γεγονότα τα οποία είναι αποκλειστικά γνωστά στις αρχές όπως στις περιπτώσεις ατόμων υπό κράτηση όπου κάθε τραυματισμός ή θάνατος κατά την κράτηση δίνει βάση σε ισχυρά πραγματικά τεκμήρια.¹⁰⁰

Ακόμη, στην υπόθεση *Paul and Audrey Edwards κατά Ηνωμένου Βασιλείου* το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 2 ΕΣΔΑ από το συμβαλλόμενο κράτος επειδή δεν προστάτευσε το γιο των προσφεύγοντων από το συγκρατούμενό του, νοητικά διαταραγμένο, ο οποίος και τον σκότωσε.¹⁰¹

Η υποχρέωση του κράτους για την προστασία της ζωής των κρατουμένων υπάρχει και στις περιπτώσεις που ο κρατούμενος εισάγεται σε κέντρο αποτοξίνωσης και πεθαίνει από αμέλεια του προσωπικού. Ειδικότερα, στην υπόθεση *Mojsiejew κατά Πολωνίας* ο κρατούμενος ήταν απόλυτα υγιής όταν συνελήφθη, αλλά βρισκόταν υπό την επήρεια αλκοόλ. Γι'αυτό το λόγο οδηγήθηκε σε κέντρο αποτοξίνωσης όπου προσπάθησαν να τον ακινητοποιήσουν με ζώνες. Λίγες ώρες μετά βρίσκεται νεκρός από ασφυξία που οφειλόταν στον τρόπο που τον είχαν δέσει. Το Δικαστήριο κρίνει ότι το κράτος ευθύνεται λόγω της καθυστέρησης διεξαγωγής ποινικών διαδικασιών κατά του προσωπικού και λόγω έλλειψης επαρκών εξηγήσεων για το θάνατο του κρατουμένου.¹⁰²

Την υποχρέωση των αρμοδίων αρχών να λάβουν οποιοδήποτε προληπτικό μέτρο για να αντιμετωπίσουν τους κινδύνους που μπορεί να ενέχει μια επιχείρηση της αστυνομίας επισήμανε το Δικαστήριο στην υπόθεση *Demiray κατά Τουρκίας*. Η υπόθεση αφορούσε το θάνατο ενός κρατουμένου από έκρηξη χειροβομβίδας σε παράνομη αποθήκη πυρομαχικών του ΡΚΚ στην οποία είχε μεταβεί μαζί με τους αστυνομικούς.¹⁰³ Η προσφεύγουσα ισχυρίζεται ότι ο σύζυγός της χρησιμοποιήθηκε ως ανθρώπινη ασπίδα, ενώ η κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι το ΡΚΚ ευθύνεται για το θάνατό

¹⁰⁰ βλ. Κοινή Αντίθετη Γνώμη δικαστών Valic και Botoucharova παρ. 1 στην απόφαση ΕΔΔΑ *H. Y. και Hu. Y. κατά Τουρκίας* απόφαση της 06/10/2005 (αριθ. προσφυγής 40262/98)

¹⁰¹ βλ. ΕΔΔΑ *Paul and Audrey Edwards κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 14/03/2002 (αριθ. προσφυγής 46477/99) παρ. 57-64

¹⁰² βλ. ΕΔΔΑ *Mojsiejew κατά Πολωνίας* απόφαση της 24/03/2009 (αριθ. προσφυγής 11818/02) παρ. 59-65

¹⁰³ βλ. Η. Καστανάς, 'Οι αποφάσεις ποινικού ενδιαφέροντος του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έτους 2000- Μέρος II Επεμβάσεις στην άσκηση των προστατευομένων ελευθεριών', *ΠοινΔικ* 8-9/2001, 902

του.¹⁰⁴ Το Δικαστήριο δεν μπορεί να πεισθεί για τα πραγματικά περιστατικά πέραν πάσης αμφιβολίας και να θεωρήσει ότι οι αρχές ήταν άμεσα υπεύθυνες για το θάνατό του, καταδικάζει όμως την Τουρκία για τη μη λήψη των απαραίτητων προληπτικών μέτρων για τη προστασία του κρατουμένου που είχε υπό την επίβλεψή της.¹⁰⁵

Στην υπόθεση *Keenan κατά Ηνωμένου Βασιλείου* το Δικαστήριο αντιμετώπισε το ζήτημα αν το άρθρο 2 ΕΣΔΑ θα μπορούσε να οδηγήσει τις κρατικές δυνάμεις στην προστασία ενός φυλακισμένου από το να αυτοκτονήσει. Ο Mark Keenan αυτοκτόνησε με απαγχονισμό στην φυλακή του Exeter στην Αγγλία σε ηλικία 28 ετών. Από την ηλικία των 21 ο Μαρκ ακολουθούσε διαλειπτικά μια θεραπεία για ψύχωση, είχε εκδηλώσει συμπτώματα παράνοιας, επιθετικότητας, βίας και αυτοκαταστροφικές τάσεις. Όταν έγινε δεκτός στην φυλακή του Έξετερ, εισήχθη πρώτα στο σωφρονιστικό ίδρυμα για να εκτίσει εκεί μια ποινή φυλάκισης τεσσάρων μηνών λόγω του ιστορικού ψύχωσης. Έγιναν πολλές προσπάθειες να μεταφερθεί σε κανονικό κελί, αλλά μάταια γιατί η κατάστασή του χειροτέρευε σε κάθε μεταφορά. Ενώ γινόταν μαζί του συζήτηση για την μεταφορά του στην κύρια πτέρυγα των φυλακών, ο Μαρκ επιτέθηκε σε δύο νοσοκόμους και τραυμάτισε σοβαρά τον ένα. Την ίδια μέρα τοποθετήθηκε στην απομόνωση στο πειθαρχικό τομέα. Την επόμενη μέρα δύο φύλακες τον βρήκαν κρεμασμένο στο κελί του.¹⁰⁶

Η μητέρα του ισχυρίστηκε παραβίαση των θετικών υποχρεώσεων του κράτους γιατί αφέθηκε ν'αυτοκτονήσει. Το Δικαστήριο έκρινε ότι οι αρχές των φυλακών οφείλουν να λαμβάνουν όχι μόνο γενικά αλλά και ειδικά μέτρα για την αποτροπή της αυτοκτονίας των κρατουμένων που εμφανίζουν ιδιαίτερη τάση. Στη συγκεκριμένη περίπτωση το Δικαστήριο δεν διέγνωσε παράβαση του άρθρου 2 ΕΣΔΑ, καθώς οι σωφρονιστικές αρχές αντέδρασαν στο σύνολο με λογικό τρόπο στην συμπεριφορά του ενδιαφερομένου, τοποθετώντας τον στην σωφρονιστική κλινική και υπό επιτήρηση σε περίπτωση που έδειχνε αυτοκτονικές διαθέσεις, ώστε ο θάνατός του να μην μπορεί να προβλεφθεί λογικά και να αποτραπεί ενόψει των συνθηκών και της απουσίας επίσημης διάγνωσης σχιζοφρένειας από ψυχίατρο. Έτσι θεώρησε ότι η μεταχείριση προς τον

¹⁰⁴ βλ. ΕΔΔΑ *Demiray κατά Τουρκίας* απόφαση της 21/11/2000 (αριθ. προσφυγής 27308/95) παρ. 44-45

¹⁰⁵ βλ. ΕΔΔΑ *Demiray κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 46

¹⁰⁶ βλ. ΕΔΔΑ *Keenan κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 03/04/2001 (αριθ. προσφυγής 272229/95) παρ. 94-98

κρατούμενο πριν πεθάνει πρέπει να κριθεί υπό το φως του άρθρου 3 ΕΣΔΑ.¹⁰⁷

Δηλαδή, οι αμέλειες που επέτρεψαν την αυτοκτονία του κρατουμένου θα μπορούσαν να αποτελέσουν παραβίαση του άρθρου 2, αν θεωρηθεί ότι η φυλακή αποτελεί μια μορφή νόμιμης δημόσιας βίας όπου η προστασία θα σήμαινε την πρόληψη των αυτοκτονιών.¹⁰⁸ Αλλά στη συγκεκριμένη περίπτωση το ΕΔΔΑ έκρινε ότι δεν υπήρξαν αμέλειες.

Το Δικαστήριο και στην απόφασή του *Tanribilir κατά Τουρκίας* διαπιστώνει την απουσία παραβίασης του άρθρου 2 ΕΣΔΑ για την αυτοκτονία του κρατούμενου. Ο Abdürrahim Tanribilir τέθηκε υπό κράτηση στο τμήμα της χωροφυλακής του Cizre. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι κάθε στέρηση της σωματικής ελευθερίας μπορεί να δημιουργήσει από τη φύση της ψυχικές αναταραχές στον κρατούμενο και συνεπώς το κίνδυνο αυτοκτονίας. Τα συστήματα κράτησης προβλέπουν μέτρα αποτροπής αυτών των κινδύνων για τη ζωή των κρατουμένων όπως η απόθεση αιχμηρών αντικειμένων, της ζώνης ή των κορδονιών.¹⁰⁹ Στη συγκεκριμένη περίπτωση οι χωροφύλακες έλαβαν τα συνήθη μέτρα για ν'αποφύγουν την αυτοκτονία του κρατουμένου, δηλαδή όταν έφτασαν στο τμήμα του αφαίρεσαν τη ζώνη και τα κορδόνια. Βάσει των μαρτυρικών καταθέσεων των χωροφυλάκων στις δικαστικές αρχές επιτηρούσαν κάθε μια ώρα όλους τους κρατουμένους. Ο κρατούμενος ήταν ήρεμος όταν έφτασε στο τμήμα. Το μέσο που βρήκε να αυτοκτονήσει, φτιάχνοντας μια θηλιά από τα μανίκια του πουκαμίσου του, ήταν δύσκολο να προβλεφθεί.¹¹⁰ Το Δικαστήριο εκτιμά ότι οι χωροφύλακες δεν μπορούν να κατηγορηθούν ότι δεν έλαβαν ειδικά μέτρα, όπως το να θέσουν ένα φρουρό 24 ώρες το 24ωρο μπροστά στο κελί του ή να του κατάσχουν τα ρούχα. Κανένα προσκομισθέν αποδεικτικό στοιχείο δεν δείχνει ότι οι χωροφύλακες μπορούσαν λογικά να προβλέψουν ότι ο Α. Tanribilir θα αυτοκτονούσε και ότι έπρεπε να εξασφαλίσουν τη μόνιμη παρουσία ενός φρουρού μπροστά από το κελί του.

Στην πιο πρόσφατη απόφαση *Renolde κατά Γαλλίας*, όπου ο αδελφός της προσφεύγουσας κρεμάστηκε στο κελί του τον Ιούλιο του 2000 ενώ είχε προφυλακιστεί, το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 2 ΕΣΔΑ. Οι γαλλικές αρχές δεν έλαβαν τα ειδικά μέτρα που απαιτούσε η κατάσταση του

¹⁰⁷ βλ. ΕΔΔΑ *Keenan κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 100-102

¹⁰⁸ βλ. B. Mathieu, ό.π., σελ. 68

¹⁰⁹ βλ. ΕΔΔΑ *Tanribilir κατά Τουρκίας* απόφαση της 16/11/2000 (αριθ. προσφυγής 21422/93) παρ. 73-75

¹¹⁰ βλ. ΕΔΔΑ *Tanribilir κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 76-78

φυλακισμένου ο οποίος ήταν γνωστό ότι έπασχε από σοβαρή πνευματική διαταραχή και υπήρχε κίνδυνος ν' αυτοκτονήσει, αφού είχε ήδη κάνει μια απόπειρα.¹¹¹

Τις ίδιες υποχρεώσεις έχουν τα κράτη και στις περιπτώσεις που προσομοιάζουν με αυτές των κρατούμενων, όπως όταν έχουν τον έλεγχο μιας περιοχής. Για παράδειγμα, η υπόθεση *Khashiyev και Akayeva κατά Ρωσίας* αφορά την εκτέλεση πέντε ατόμων από Ρώσους στρατιώτες αμέσως μετά την απόκτηση του ελέγχου του Grozny τον Ιανουάριο του 2000. Η ευθύνη για το θάνατό τους αποδόθηκε στη Ρωσία γιατί εκείνη την περίοδο ο ρωσικός στρατός ήλεγχε την περιοχή αυτή, τα γεγονότα βρίσκονταν στην αποκλειστική γνώση των ρωσικών αρχών και η ρωσική κυβέρνηση δεν έδωσε καμία εξήγηση για το θάνατο αυτών των προσώπων.¹¹²

Το ίδιο ισχύει και για την προστασία των στρατιωτών που υπηρετούν την στρατιωτική τους θητεία. Στην υπόθεση *Kilinc και λοιποί κατά Τουρκίας*, όπου το θύμα, το οποίο αντιμετώπιζε ψυχικά προβλήματα, αυτοκτόνησε ενώ υπηρετούσε τη θητεία του, το Δικαστήριο επισήμανε ότι τα κράτη πρέπει να ρυθμίζουν το επίπεδο του κινδύνου που θα μπορούσε να υπάρξει για τη ζωή όσων πολιτών υπηρετούν τη στρατιωτική τους θητεία από συγκεκριμένες δραστηριότητες και στρατιωτικές αποστολές και να λαμβάνουν τα κατάλληλα προληπτικά πρακτικά μέτρα για την αποτελεσματική προστασία από τους εγγενείς κινδύνους και τα λάθη των υπεύθυνων στις διάφορες βαθμίδες.¹¹³ Παράλληλα, ρυθμιστικά μέτρα πρέπει να ληφθούν και από τις ιατρικές εγκαταστάσεις και ν'αποφευχθούν τα λάθη του στρατιωτικού ιατρικού προσωπικού.¹¹⁴ Στη συγκεκριμένη υπόθεση έκρινε ότι η Τουρκία παραβίασε την ουσιαστική υποχρέωση του άρθρου 2 ΕΣΔΑ γιατί το ρυθμιστικό πλαίσιο σχετικά με τις εγκαταστάσεις και την εξέταση από το στρατιωτικό ιατρικό προσωπικό ήταν ελαττωματικό και απέτυχε να μεταχειρισθεί το θύμα βάσει των ψυχικών του δυνατοτήτων και να προστατεύσει το δικαίωμά του στη ζωή.¹¹⁵

¹¹¹ βλ. ΕΔΔΑ *Renolde κατά Γαλλίας* απόφαση της 16/10/2008 (αριθ. προσφυγής 5608/05) παρ. 80-110

¹¹² βλ. ΕΔΔΑ *Khashiyev και Akayeva κατά Ρωσίας* απόφαση της 26/02/2005 (αριθ. προσφυγής 57942/00 και 57945/00) παρ. 147

¹¹³ βλ. ΕΔΔΑ *Kilinc και λοιποί κατά Τουρκίας* απόφαση της 07/06/2005 (αριθ. προσφυγής 40145/98) παρ. 41 και ομοίως *Metin κατά Τουρκίας* απόφαση της 05/07/2011 (αριθ. προσφυγής 26773/05) παρ. 61-63

¹¹⁴ βλ. ΕΔΔΑ *Kilinc και λοιποί κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 42, *Metin κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 64

¹¹⁵ βλ. ΕΔΔΑ *Kilinc και λοιποί κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 55-57, *Metin κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 72-75

β) Η νομολογία του ΔΑΔΔΑ

Ομοίως έχει κρίνει και το Διαμερικανικό Δικαστήριο σχετικά με την ειδική προστασία που πρέπει να παρέχεται στους κρατούμενους λόγω της σχέσης εξάρτησης μεταξύ του ατόμου που στερείται την ελευθερία και του κράτους.¹¹⁶ Το κράτος αποκτά μια ειδική θέση εγγυητή για τα άτομα που χάνουν την ελευθερία τους επειδή οι σωφρονιστικές αρχές ασκούν ένα ισχυρό έλεγχο στα άτομα που τίθενται υπό την επιτήρησή τους.¹¹⁷

Στην υπόθεση Gangaram Panday κατά Σουρινάμ, ο Asok Gangaram Panday συνελήφθη στο αεροδρόμιο του Σουρινάμ ενώ επέστρεφε από Ολλανδία επειδή απελάθηκε. Τρεις ημέρες μετά και ενώ ήταν υπό κράτηση, βρέθηκε νεκρός από ασφυξία που οφείλεται σε απαγχονισμό, σύμφωνα με την αυτοψία. Το ΔΑΔΔΑ έκρινε ότι ο θάνατός του δεν μπορεί ν'αποδοθεί στο κράτος και επομένως δεν υπάρχει παραβίαση του άρθρου 4 ΑΣΔΑ.¹¹⁸ Ωστόσο, η απόφαση αυτή ελήφθη με τέσσερις ψήφους υπέρ και τρεις κατά. Οι τρεις δικαστές που μειοψήφησαν στην κοινή διστάμενη γνώμη τους θεωρούν ότι αφού το Δικαστήριο έκρινε ότι το κράτος παράνομα κρατούσε το θύμα θα έπρεπε να συναχθεί ότι παραβιάσθηκε και το δικαίωμα στη ζωή, αφού η κράτηση χειροτέρευσε την κατάθλιψη του θύματος και η θετική υποχρέωση του κράτους για λήψη προστατευτικών- προληπτικών μέτρων ενισχύεται σε περιπτώσεις παράνομων κρατήσεων.¹¹⁹ Παρατηρώντας καλύτερα την απόφαση, το Δικαστήριο εμφανίσθηκε επιφυλακτικό μόνο στη συγκεκριμένη περίπτωση να συνάγει την παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή λόγω των συγκεκριμένων περιστατικών και θεωρεί ότι υπό άλλες περιστάσεις θα ήταν δυνατό να συναχθεί η παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή από την παράνομη κράτηση.¹²⁰

Σε νεότερες αποφάσεις, το Δικαστήριο εμφανίζεται λιγότερο επιφυλακτικό στο θέμα παραβίασης του δικαιώματος στη ζωή σε περιπτώσεις ατόμων υπό κράτηση. Για παράδειγμα στην υπόθεση Villagran Morales και λοιποί κατά Γουατεμάλας (Υπόθεση

¹¹⁶ βλ. L. Hennebel, ό.π., σελ. 386

¹¹⁷ βλ. ΔΑΔΔΑ Juan Humberto Sánchez απόφαση της 07/06/2003 (ουσία) Series C no 99 παρ. 111, Bulacio κατά Αργεντινής απόφαση της 18/09/2003 (ουσία) Series C no100 παρ. 138, Baldeón García κατά Περού απόφαση της 06/04/2006(ουσία) Series C no 147 παρ.119 120

¹¹⁸ βλ. ΔΑΔΔΑ Gangaram Panday κατά Σουρινάμ απόφαση της 21/01/1994(ουσία) Series C no 16 παρ. 57-62

¹¹⁹ βλ. Διστάμενη άποψη S.Picado-Sotela, A. Aguiar-Aranguren, A. A. Cançado Trindade παρ. 4 στην ΔΑΔΔΑ Gangaram Panday κατά Σουρινάμ, ό.π.

¹²⁰ βλ. L. Hennebel, ό.π., σελ. 436

“τα παιδιά του δρόμου”) η ΔΑΕΔΑ έθεσε το ζήτημα της ευθύνης της Γουατεμάλας λόγω των κρατήσεων, των βασανιστηρίων και των δολοφονιών πολλών ανηλίκων στα πλαίσια πρακτική της αστυνομίας που ήθελε να καθαρίσει κάποιες επικίνδυνες περιοχές.¹²¹ Το Δικαστήριο εκτός από την παραβίαση της προσωπικής ελευθερίας θεώρησε ότι παραβιάστηκε εξίσου και το δικαίωμα στη ζωή, καθώς οι δράστες των δολοφονιών ήταν αστυνομικοί.

Επίσης, στις υποθέσεις θανάτου κρατουμένων το Δικαστήριο επισημαίνει ότι οι συνθήκες κράτησης πρέπει να είναι συμβατές με την προσωπική αξιοπρέπεια του κάθε ατόμου και επομένως, το κράτος που είναι υπεύθυνο για τα σωφρονιστικά ιδρύματα και την προστασία του δικαιώματος στη ζωή είναι εγγυητής αυτών των δικαιωμάτων και για τους κρατούμενους.¹²² Ειδικότερα, έχει ευθύνη και για την υγεία των κρατουμένων και την παροχή κατάλληλης ιατρικής φροντίδας.¹²³

Ειδικότερα στην απόφαση *Juan Humberto Sánchez κατά Ονδούρας* όπου ο Humberto Sánchez που δούλευε ως τεχνικός για ραδιοφωνικό σταθμό ομάδας ανταρτών/παραστρατιωτικής guerilla του Ελ Σαλβαδόρ, τέθηκε υπό κράτηση, κακομεταχειρίστηκε και σκοτώθηκε από τον ονδουριανό στρατό, το ΔΑΔΔΑ θεωρεί ότι αν ένα άτομο υπό κράτηση βρίσκεται, το οποίο βρίσκεται σε καλή υγεία, πεθάνει κατά τη διάρκεια της κράτησής του, το κράτος έχει την υποχρέωση να παρέχει μια ικανοποιητική και πειστική εξήγηση και πρέπει να μπορεί να παρέχει αξιόπιστες αποδείξεις σχετικά με την ευθύνη του για το θάνατο του κρατουμένου.¹²⁴ Η συγκεκριμένη διαπίστωση είναι ίδια με αυτή του ΕΔΔΑ σε αντίστοιχες αποφάσεις κρατουμένων στις οποίες και παραπέμπει η ίδια η απόφαση του ΔΑΔΔΑ. Επίσης, αξίζει να σημειωθεί ότι το ΔΑΔΔΑ παραπέμπει και σε σχετικές αποφάσεις της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών.

Στην υπόθεση *Ximenes Lopez κατά Βραζιλίας* το Δικαστήριο επισημαίνει ότι

¹²¹ *ibid.*, σ.σ 436-437

¹²² βλ. ΔΑΔΔΑ *Batáca Velasquez κατά Γουατεμάλας* απόφαση της 25/11/2000 (ουσία) Series C no.70 παρ. 171 και *Neira Alegria και λοιποί κατά Περού* απόφαση της 19/01/1995 (ουσία) Series C no 20 παρ. 60

¹²³ βλ. ΔΑΔΔΑ *Vera Vera και λοιποί κατά Εκουαδόρ* απόφαση της 19/05/2011 Series C No. 224 παρ. 75-79

¹²⁴ βλ. ΔΑΔΔΑ *Juan Humberto Sánchez κατά Ονδούρας* απόφαση της 07/06/2003 (ουσία) Series C no.99 παρ. 111 που παραπέμπει και στις αποφάσεις ΔΑΔΔΑ *Las Palmeras* απόφαση της 6/12/2001 Series C No. 90, παρ. 42.b, *Case of the Mayagna (Sumo) Awas Tingni Community* απόφαση της 31/08/2001 (ουσία και επανορθώσεις) Series C No. 79 παρ. 99, *Cantoral Benavides Case*, παρ. 55, *Durand and Ugarte Case* απόφαση της 16/08/2000 (ουσία) Series C No. 68 παρ.65, *Gangaram Panday Case*, παρ.49, *Godínez Cruz Case*, παρ.141 και *Velázquez Rodríguez Case*, παρ.135.

ισχύει το ίδιο και για τα άτομα που είναι έγκλειστα σε ψυχιατρικά άσυλα τα οποία είναι επίσης ευάλωτα, ιδίως αν είναι παιδιά ή έφηβοι, και έχουν την ανάγκη ιδιαίτερης μεταχείρισης από ειδικούς και όχι από ανεκπαίδευτο προσωπικό.¹²⁵ Ειδικότερα, το κράτος έχει καθήκον να παρέχει προστασία και να λαμβάνει μέτρα για τη σωστή μεταχείριση των ψυχικά ασθενών, να θέτει ρυθμίσεις και να επιβλέπει τα ιδρύματα που παρέχουν φροντίδες στους ασθενείς, καθώς και να ερευνά την παραβίαση των δικαιωμάτων τους.¹²⁶

Μια χαρακτηριστική υπόθεση του ΔΑΔΔΑ σχετικά με τα άτομα υπό κράτηση είναι η Υπόθεση του Ινστιτούτου Επανεκπαίδευσης Ανηλίκων κατά Παραγουάης, όπου τίγεται και το ζήτημα των ανήλικων κρατουμένων, οι οποίοι αποτελούν την πλειονότητα στις φυλακές της Λατινικής Αμερικής, δεδομένου και του γενικότερου μικρού μέσου όρου ηλικίας του πληθυσμού.¹²⁷ Επίσης, στην υπόθεση αυτή τίγονται και οι σοβαρές ελλείψεις των σωφρονιστικών ιδρυμάτων στη Λατινική Αμερική, και κυρίως στην Παραγουάη, με αφορμή το ίδρυμα της συγκεκριμένη υπόθεσης όπου οι κρατούμενοι είναι υπεράριθμοι, οι συνθήκες υγιεινής άθλιες, οι εγκαταστάσεις ανεπαρκείς, το προσωπικό ακατάλληλο, οι ανήλικοι βρίσκονται στον ίδιο χώρο με ενήλικες και δεν προσφέρεται κανενός είδους σχολική εκπαίδευση. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, το Ινστιτούτο υπέστη τρεις καταστροφικές πυρκαγιές που προκάλεσαν το θάνατο πολλών παιδιών και των τραυματισμό δεκάδων. Το Δικαστήριο επιβεβαιώνει τις υποχρεώσεις του κράτους για την προστασία της ζωής των παιδιών- κρατουμένων αναφορικά με το άρθρο 4 ΑΣΔΑ και το δικαίωμα στη ζωή και επισημαίνει ότι το κράτος έχει μια επιπρόσθετη υποχρέωση προστασίας επειδή πρόκειται για ανήλικους. Θα πρέπει δηλαδή να λαμβάνει ειδικά μέτρα προς το υπέρτατο συμφέρον του παιδιού καθώς και να φροντίζει για τις συνθήκες ζωής του παιδιού μέσα στα κέντρα κράτησης.¹²⁸ Ακόμη, επηρεασμένο από τη νομολογία της Επιτροπής Δικαιωμάτων του Παιδιού, το ΔΑΔΔΑ επιβάλλει στα κράτη την εγγύηση στο μέγιστο δυνατό βαθμό της επιβίωσης και της ανάπτυξης των παιδιών.¹²⁹

¹²⁵ βλ. ΔΑΔΔΑ *Ximenes Lopez κατά Βραζιλίας* απόφαση της 4/7/2006 Series C no. 149 παρ. 101,

104

¹²⁶ βλ. ΔΑΔΔΑ *Ximenes Lopez κατά Βραζιλίας*, ό.π., παρ. 137-150

¹²⁷ βλ. L. Burgogue- Larsen, A. Ubeda de Torres, ό.π., σελ. 455

¹²⁸ βλ. ΔΑΔΔΑ *Caso Instituto de Reeducación del Menor (Υπόθεση Ινστιτούτου Επανεκπαίδευσης ανηλίκων) κατά Παραγουάης* απόφαση της 02/09/2004 Series C No 112 παρ. 160

¹²⁹ βλ. L. Burgogue- Larsen, A. Ubeda de Torres, ό.π., σ.σ. 456-457

2.3.1.3- Προστασία από το κράτος και για τις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών

α) ΕΔΔΑ

Αν και η ΕΣΔΑ αφορά τις σχέσεις μεταξύ Κράτους και ιδιωτών, ωστόσο το ΕΔΔΑ προσανατολίζεται στην εφαρμογή της Σύμβασης και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών και δίνει σε κάποια δικαιώματα μια οριζόντια αποτελεσματικότητα.¹³⁰ Δηλαδή, όχι μόνο δεν μπορεί η κρατική εξουσία να επιφέρει εκούσια το θάνατο, αλλά πρέπει επιπλέον να προστατεύει τα άτομα από τις προσβολές που μπορούν ή θα μπορούσαν να φέρουν κατά της ζωής τους άλλες κρατικές εξουσίες ή άλλα πρόσωπα εκτός από το κράτος και τα όργανά του.¹³¹

Το ΕΔΔΑ έκανε χρήση αυτή της αρχής στην υπόθεση Osman κατά Ηνωμένου Βασιλείου η οποία αφορά το ζήτημα των ατόμων που ισχυρίζονται ότι απειλούνται και ζητούν προστασία από τις αστυνομικές δυνάμεις. Στην συγκεκριμένη περίπτωση ένας εκπαιδευτικός έδειχνε ένα άρρωστο ενδιαφέρον για έναν από τους μαθητές του. Οι σχέσεις μεταξύ του καθηγητή και της οικογένειας του μαθητή ήταν τεταμένες επειδή ήθελαν ν'απομακρύνουν το μαθητή. Η ιστορία έχει τραγικό τέλος με θανατηφόρο πυροβολισμό του πατέρα του μαθητή και του διευθυντή του σχολείου από τον καθηγητή. Κατά τη σύλληψή του αναρωτιόταν γιατί η Αστυνομία δεν το συνέλαβε πριν προχωρήσει στην πράξη αφού του είχε δώσει όλες τις απαραίτητες προηγούμενες ενδείξεις.¹³²

Το Δικαστήριο επισημαίνει ότι το πρώτο εδάφιο του αρ.2 παρ.1 ΕΣΔΑ εξαναγκάζει το κράτος όχι μόνο να απέχει από την πρόκληση θανάτου εκούσια και παράνομα, αλλά και να λαμβάνει τα απαραίτητα μέτρα για την προστασία της ζωής των ατόμων που βρίσκονται στη δικαιοδοσία του.¹³³ Κανένας δεν αμφισβητεί ότι η υποχρέωση του κράτους σ'αυτό το πεδίο προχωρεί πέρα από το πρωταρχικό καθήκον να διασφαλίσει το δικαίωμα στη ζωή θεσπίζοντας μια συγκεκριμένη ποινική νομοθεσία που ν'αποθαρρύνει τη διάπραξη προσβολών κατά του προσώπου και που στηρίζεται σ'ένα μηχανισμό εφαρμογής για την πρόληψη, καταστολή και τιμωρία των

¹³⁰ βλ. F. Sudre, ό.π., σελ.33, J.-F. Akandji-Kombe, ό.π., σ.σ. 14-15

¹³¹ βλ. B. Mathieu, ό.π., σ.σ. 45, 81 όπου θεωρεί ότι έτσι αναγνωρίζεται στα άτομα ένα υποκειμενικό δικαίωμα στη ζωή το οποίο μπορούν να αξιοποιήσουν έναντι κάθε προσβολής όποιος κι αν είναι ο υπεύθυνος.

¹³² βλ. ΕΔΔΑ Osman κατά Ηνωμένου Βασιλείου απόφαση της 28/10/1998 (αριθ. προσφυγής 23452/94) παρ. 56-58

¹³³ Στο συγκεκριμένο σημείο η απόφαση παραπέμπει στην απόφαση LCB κατά Ηνωμένου Βασιλείου παρ. 36

παραβιάσεων. Οι προσφεύγοντες υποστηρίζουν ότι το αρ.2 μπορεί, υπό καθορισμένες συνθήκες, να θέσει εις βάρος των αρχών την θετική υποχρέωση να λάβουν προληπτικά μέτρα πρακτικής φύσης για την προστασία του ατόμου του οποίου η ζωή απειλείται από τις εγκληματικές ενέργειες του άλλου.¹³⁴ Το Δικαστήριο εκτιμά ότι σχετικά με την κατηγορία ότι οι αρχές απέτυχαν να εκπληρώσουν τη θετική τους υποχρέωση προστασίας του δικαιώματος στη ζωή στο πλαίσιο του καθήκοντός του να προλάβουν και να καταστείλουν τις προσβολές κατά του προσώπου, θα πρέπει να πεισθεί ότι οι αρχές «δεν έκαναν αυτό που έπρεπε λογικά να αναμένεται από αυτές για την παρεμπόδιση της υλοποίησης του συγκεκριμένου και άμεσου κινδύνου για τη ζωή, για τον οποίο είχαν ή έπρεπε να έχουν γνώση», το οποίο και θα κριθεί από το σύνολο των περιστάσεων της υπόθεσης.¹³⁵

Το ζήτημα της ευθύνης του κράτους εμφανίζεται πιο έντονο στις περιπτώσεις εξωδικαστικών εκτελέσεων από άγνωστους δράστες που αποτελούν το αντικείμενο αρκετών προσφυγών κατά της Τουρκίας. Αν και στις περιπτώσεις αυτές υπάρχει έλλειψη στοιχείων που να αποδεικνύουν την άμεση ευθύνη των τουρκικών αρχών για τους θανάτους και δυσκολία στην πρόσβασή τους, το Δικαστήριο μπορεί να κρίνει ότι το κράτος έχει παραβιάσει την υποχρέωση προστασίας της ζωής όταν δε λαμβάνει τα κατάλληλα προληπτικά μέτρα ή δεν παρέχει πρόσβαση στα στοιχεία που έχει στη διάθεσή του.¹³⁶

Για παράδειγμα, στην υπόθεση Akkoc κατά Τουρκίας ο σύζυγος της προσφεύγουσας, Κούρδος δάσκαλος, μέλος της συνδικαλιστικής οργάνωσης Eđit-Sen, είχε οδηγηθεί πολλές φορές στο αστυνομικό τμήμα της περιοχής και είχε δεχθεί πολλές απειλές για τη ζωή του, σκοτώθηκε από άγνωστα άτομα, τα οποία η προσφεύγουσα ισχυρίζεται ότι δρούσαν εκ μέρους των δυνάμεων ασφαλείας λόγω της πολιτικής εκφοβισμού των Κούρδων δασκάλων στην νοτιοανατολική Τουρκία. Αν και δεν αποδείχθηκε η σύνδεση των δραστών με τις τουρκικές δυνάμεις ασφαλείας, το Δικαστήριο έκρινε ότι παραβιάστηκε το άρθρο 2 ΕΣΔΑ, καθώς οι τουρκικές αρχές δεν έλαβαν τα κατάλληλα μέτρα για την προστασία της ζωής του θύματος από εγκληματικές πράξεις άλλων ατόμων, ενώ γνώριζαν για τις απειλές (υπήρχε προσφυγή

¹³⁴ βλ. ΕΔΔΑ *Osman κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ.115

¹³⁵ βλ. ΕΔΔΑ *Osman κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 116

¹³⁶ βλ. αναλυτικότερα επί του ζητήματος ευθύνης του κράτους για τις εξωδικαστικές εκτελέσεις στο C. Buckley, 'The European Convention on Human Rights and the Right to Life in Turkey', *Human Rights Law Review*, Vol. 1, No. 1 (2001), σ.σ. 35-44

στον εισαγγελέα η οποία αγνοήθηκε) και ήταν ενήμεροι της κατάστασης που επικρατούσε στην περιοχή και των πολλών θανάτων δασκάλων, αφού υπήρχε ήδη η παρουσία μεγάλου αριθμού Τούρκων στρατιωτών για την διασφάλιση της δημόσιας τάξης.¹³⁷

β) ΔΑΔΔΑ

Την ευθύνη του κράτους για την εγγύηση της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου από πράξεις τρίτων, οι οποίοι δεν αποτελούν όργανα του κράτους ή παραστρατιωτικές ομάδες αναφέρει και το ΔΑΔΔΑ στην υπόθεση της Σφαγής του Maririrán κατά της Κολομβίας. Ακόμα και αν οι πράξεις δεν αποδίδονται στο κράτος, τα Συμβαλλόμενα Κράτη στην ΑΣΔΑ έχουν υποχρέωση έναντι όλων να σέβονται και να κάνουν σεβαστά τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στη Σύμβαση σε κάθε περίπτωση και για κάθε άτομο. Αυτή η υποχρέωση του κράτους έχει αποτελέσματα πέρα από τις σχέσεις μεταξύ οργάνων του κράτους και ατόμων που υπόκεινται στη δικαιοδοσία του. Πρόκειται για την θετική υποχρέωση του κράτους να υιοθετήσει τα απαραίτητα μέτρα για να διασφαλίσει την αποτελεσματική προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στις διαπροσωπικές σχέσεις.¹³⁸

Ο σεβασμός στο δικαίωμα στη ζωή και η ανάγκη λήψης μέτρων από το κράτος ενάντια σε κάθε είδος άσχημης μεταχείρισης, όχι μόνο από τη δημόσια εξουσία, αλλά και από μη κρατικές οντότητες ακόμα και από άλλα άτομα, διατυπώνεται και στη Γνωμοδότηση αριθ. 17 του ΔΑΔΔΑ σχετικά με το νομικό καθεστώς των δικαιωμάτων του παιδιού.¹³⁹ Η προσβολή του δικαιώματος στη ζωή των παιδιών μπορεί να λάβει χώρα ακόμη και από τους γονείς και μέσα στον κύκλο της οικογένειας. Ωστόσο, εξαιτίας του κοινωνικο-πολιτικού πλαισίου της Λατινικής Αμερικής, οι υποθέσεις που έχει αναλάβει το Δικαστήριο αφορούν κυρίως την κακομεταχείριση των παιδιών από εκπροσώπους τους κράτους.¹⁴⁰

¹³⁷ βλ. ΕΔΔΑ *Ακκος κατά Τουρκίας* απόφαση της 10/10/2000 (αριθ. προσφυγής 22947/93, 22948/93) παρ. 93-94

¹³⁸ βλ. ΔΑΔΔΑ *Σφαγή του Maririrán κατά της Κολομβίας* απόφαση της 15/09/2005 (ουσία και επανορθώσεις), Series C no. 134, παρ. 111

¹³⁹ βλ. ΔΑΔΔΑ *Γνωμοδότηση OC-17/02* της 28/8/2002 Νομικό καθεστώς δικαιωμάτων του παιδιού Series A No.17 παρ. 87 και Συμπέρασμα 9

¹⁴⁰ βλ. L. Burgorgue- Larsen, A. Ubéda de Torres, ό.π., σελ. 454 όπου ως χαρακτηριστικές υποθέσεις σχετικά με την κακοποίηση παιδιών από τις αρχές αναφέρονται αυτή των "*Παιδιών του Δρόμου*" και των *Αδελφών Gómez Raquiyauri*.

2.3.1.4- Εύρος προστασίας και ευθύνης κράτους

Στην υπόθεση *Osman κατά Ηνωμένου Βασιλείου* αλλά και στις παραπάνω υποθέσεις του ΕΔΔΑ, προκύπτει η άποψή του για το ποιο θα πρέπει να είναι το εύρος της θετικής υποχρέωσης που βαρύνει τα κράτη.

Ενόψει των δυσχερειών αστυνόμευσης στις σύγχρονες κοινωνίες, του απρόβλεπτου της ανθρώπινης συμπεριφοράς και των επιχειρησιακών επιλογών που πρέπει να γίνουν σε ζητήματα προτεραιοτήτων και πόρων, πρέπει η υποχρέωση να ερμηνευθεί έτσι ώστε να μην επιβληθεί στις αρχές ένα ανυπόφορο, δυσανάλογο ή υπερβολικό φορτίο. Οπότε, κάθε πιθανολογούμενη απειλή κατά της ζωής δεν υποχρεώνει τις αρχές, αναφορικά με τη Σύμβαση, να λάβουν συγκεκριμένα μέτρα για να εμποδίζουν την πραγματοποίησή της.¹⁴¹ Δηλαδή, η υποχρέωση ενός κράτους, μέσω των αστυνομικών αρχών, να προλάβουν την τέλεση εγκλημάτων δεν είναι απεριόριστη σε μια εποχή έντονης αστικοποίησης, όπου παράλληλα δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στην προστασία και άλλων δικαιωμάτων, όπως η προσωπικότητα του ατόμου και ο ζωτικός του χώρος, από τις χωρίς σοβαρό λόγο κρατικές παρεμβάσεις.¹⁴²

Μια σκέψη του Δικαστηρίου στην υπόθεση *Osman κατά Ηνωμένου Βασιλείου* είναι η αναγκαιότητα να διασφαλισθεί ότι η αστυνομία ασκεί την εξουσία να καταπνίγει και να εμποδίζει την εγκληματικότητα σεβόμενη πλήρως τις νομικές οδούς και τις άλλες εγγυήσεις που περιορίζουν νόμιμα το εύρος των πράξεων εγκληματικών ερευνών και την παράδοση των εγκληματιών στη δικαιοσύνη, συμπεριλαμβανομένων των εγγυήσεων των άρθρων 5 και 8 ΕΣΔΑ.¹⁴³

Το Δικαστήριο εκτιμά ότι σχετικά με τον ισχυρισμό ότι οι αρχές απέτυχαν στην θετική τους υποχρέωση να προστατεύσουν το δικαίωμα στη ζωή ενός κρατουμένου στα πλαίσια του συνεχούς καθήκοντός τους να επιτηρούν τους κρατουμένους και να εμποδίζουν τις αυτοκτονίες,¹⁴⁴ ή στην περίπτωση ενός ιδιώτη να προλάβουν και να καταστείλουν τις προσβολές κατά του προσώπου,¹⁴⁵ πρέπει να πεισθεί ότι οι αρχές δεν έκαναν αυτό που έπρεπε λογικά να αναμένεται από αυτές για την παρεμπόδιση της

¹⁴¹ βλ. ΕΔΔΑ *Osman κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ.115-116, ΕΔΔΑ *Tanribilir κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 71, *Mastromatteo κατά Ιταλίας* απόφαση της 24/20/2002 (αριθ. προσφυγής 37703/97) παρ. 68, *Μακαρατζής κατά Ελλάδας* παρ. 69

¹⁴² βλ. Α. Μαγγανάς, Λ. Καρατζά, *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- Αποφάσεις και πρακτική του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2002, σελ. 37

¹⁴³ βλ. ΕΔΔΑ *Osman κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ.116

¹⁴⁴ βλ. ΕΔΔΑ *Tanribilir κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 70

¹⁴⁵ βλ. ΕΔΔΑ *Osman κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 115

υλοποίησης του συγκεκριμένου και άμεσου κινδύνου για τη ζωή, για τον οποίο είχαν ή έπρεπε να έχουν γνώση. Πρόκειται για ένα ζήτημα του οποίου η απάντηση εξαρτάται από το σύνολο των περιστάσεων της υπόθεσης.

Για παράδειγμα, στην υπόθεση Tanribilir κατά Τουρκίας, το Δικαστήριο έπρεπε να πεισθεί ότι οι αρχές όφειλαν να γνωρίζουν εκείνη τη στιγμή ότι ο κρατούμενος κινδύνευε να διαπράξει μια τέτοια πράξη και δεν έλαβαν, στα πλαίσια των δυνάμεών τους, τα μέτρα που θα μπορούσαν από λογική άποψη να αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο.

Στην υπόθεση Osman κατά Ηνωμένου Βασιλείου, το Δικαστήριο δεν έχει πεισθεί ότι η αδυναμία της αστυνομίας τη συγκεκριμένη στιγμή μπορεί να θεωρηθεί ως παραβίαση του άρθρου 2 εν όψει του ότι γνώριζε τα γεγονότα. Αφού επαγγελματίας ψυχίατρος θεώρησε ότι ο εκπαιδευτικός εκείνη τη στιγμή δεν εμφάνιζε κανένα δείγμα πνευματικής ασθένειας ή ροπή προς τη βία, θα ήταν παράλογο να αναμένεται από την αστυνομία να ερμηνεύσει τα γεγονότα και τις πράξεις του καθηγητή, όπως αυτές επισημάνθηκαν από το σχολείο, ως ενός ατόμου πνευματικά άρρωστου ή πολύ επικίνδυνου.¹⁴⁶ Για να εκτιμηθεί ο βαθμός πληροφόρησης της αστυνομίας εκείνη τη χρονική στιγμή, το Δικαστήριο εξέτασε εξίσου τη σειρά βανδαλισμών της οικίας και των αγαθών των Οσμάν κατά τους μήνες πριν τα γεγονότα και έκρινε ότι κατ'αρχήν κανένα από αυτά τα περιστατικά δε μπορεί να θεωρηθεί ως απειλή της ζωής και δεύτερον, ότι κανένα στοιχείο δεν έδειχνε τον καθηγητή ως ύποπτο.¹⁴⁷

Σύμφωνα με την άποψη του Δικαστηρίου, οι προσφεύγοντες δεν κατάφεραν να δείξουν την αποφασιστική χρονική στιγμή όπου μπορεί να θεωρηθεί ότι η αστυνομία ήξερε ή όφειλε να γνωρίζει ότι η ζωή των Osman απειλούταν πραγματικά και άμεσα από τον καθηγητή M. Paget-Lewis. Επιπλέον θεωρεί ότι η αστυνομία πρέπει να εκπληρώνει τα καθήκοντά της σύμφωνα με τα δικαιώματα και τις ελευθερίες του ατόμου.¹⁴⁸ Στη συγκεκριμένη περίπτωση, δε θα έπρεπε να κριθεί ότι παραβίασε τις θετικές της υποχρεώσεις επειδή έδωσε βαρύτητα στο τεκμήριο αθωότητας, ή επειδή δεν χρησιμοποίησε την εξουσία σύλληψης, ανάκρισης και δεν είχε την αντίληψη ότι ο βαθμός υποψίας δεν λαμβάνεται υπόψη σε κρίσιμες στιγμές. Επομένως, το Δικαστήριο κατέληξε στην απουσία παραβίασης του αρ.2 ΕΣΔΑ στη συγκεκριμένη περίπτωση επιδιώκοντας να βρει τη χρυσή τομή ανάμεσα στην προστασία των ανθρωπίνων

¹⁴⁶ βλ. ΕΔΔΑ *Osman κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 118

¹⁴⁷ βλ. ΕΔΔΑ *Osman κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 119

¹⁴⁸ βλ. ΕΔΔΑ *Osman κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 121

δικαιωμάτων, τόσο των θυμάτων όσο και των δραστών, και την αποτελεσματικότητα της πρόληψης και καταστολής του εγκλήματος.¹⁴⁹

Άλλωστε όπως είχε κρίνει και η Επιτροπή στην ίδια υπόθεση θα πρέπει να υπάρχει κάποιο δείγμα βαριάς αμέλειας ή δόλιας παράλειψης των καθηκόντων που επιβάλλονται από το νόμο για να προκύψει σύγκρουση με την ουσία των εγγυήσεων που εξασφαλίζονται από το άρθρο 2 ΕΣΔΑ.¹⁵⁰

Το Δικαστήριο έκρινε ότι ευθύνη των εθνικών αρχών στοιχειοθετείται όταν, γνωρίζοντας την ύπαρξη πραγματικής ή επεικείμενης απειλής κατά της ζωής ορισμένου προσώπου από την εγκληματική δράση τρίτου προσώπου, αποτυγχάνουν να λάβουν μέτρα στο πλαίσιο των δυνάμεών τους που θα μπορούσαν λογικά να οδηγήσουν στην αποτροπή του κινδύνου.¹⁵¹

Για παράδειγμα στην υπόθεση *Paul and Audrey Edwards κατά Ηνωμένου Βασιλείου* που αφορούσε τη δολοφονία του γιου των προσφευγόντων σε κελί φυλακής από συγκρατούμενό του, άτομο εξαιρετικά επιθετικό και ψυχικά διαταραγμένο που είχε συλληφθεί για τέλεση εγκλήματος βίας. Ο εν λόγω συγκρατούμενος είχε απασχολήσει πολλές φορές τις αρχές για την εγκληματική του δραστηριότητα και την ψυχική του κατάσταση. Ωστόσο, οι σωφρονιστικές αρχές δεν προέβησαν στην αναγκαία έρευνα για την εκτίμηση της επικινδυνότητάς του. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η παράλειψη των εμπλεκόμενων αρχών να κοινοποιήσουν πληροφορίες για τη κατάσταση του συγκρατούμενου στις αρχές των φυλακών και η ακατάλληλη διαδικασία ελέγχου και εκτίμησης της κατάστασής του στοιχειοθετούν αθέτηση της υποχρέωσης του κράτους για προστασία της ζωής του κρατουμένου.¹⁵²

Στην υπόθεση *Mahmut Kaya κατά Τουρκίας* παρά το γεγονός ότι οι αρχές γνώριζαν ότι η ζωή του αδελφού του προσφεύγοντος κινδύνευε επειδή παρείχε ιατρική περίθαλψη σε Κούρδους, δεν έκαναν τίποτα για να τον προστατεύσουν.¹⁵³ Στη συγκεκριμένη περίπτωση, ο κίνδυνος αυτός υπήρχε πιθανότητα να προέρχεται από άτομα που ενεργούσαν εν γνώσει ή με την αποδοχή των δυνάμεων ασφαλείας ενώ

¹⁴⁹ βλ. Η. Καστανάς, Γ. Κτιστάκης, *Επισκόπηση της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (1997-1998)*, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2000, σελ. 165

¹⁵⁰ βλ. Έκθεση Επιτροπής της 7/7/1997 *Mulkiye Osman και Ahmed Osman κατά Ηνωμένου Βασιλείου και Ι. Σαρμάς*, ό.π., σελ. 67

¹⁵¹ βλ. ΕΔΔΑ *Osman κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 116

¹⁵² βλ. ΕΔΔΑ *Paul and Audrey Edwards κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 14/03/2002 (αριθ. προσφυγής 46477/99) παρ. 64

¹⁵³ βλ. ΕΔΔΑ *Mahmut Kaya κατά Τουρκίας* απόφαση της 20/03/2000 (αριθ. προσφυγής 22535/93) παρ. 90-101

παράλληλα η ελλειμματική λειτουργία του ποινικού νόμου σχετικά με πράξεις των δυνάμεων ασφαλείας ήταν γνωστή στην νοτιοανατολική Τουρκία και οδηγούσε στην ανάπτυξη ενός κλίματος ατιμωρησίας.¹⁵⁴

Ομοίως έκρινε το Δικαστήριο και στην υπόθεση *Cemil Kilic κατά Τουρκίας*, όπου, όταν το θύμα ζήτησε προστασία, ήταν γνωστό στις τουρκικές αρχές ότι βρισκόταν σε πραγματικό και άμεσο κίνδυνο να δεχθεί επίθεση λόγω του μεγάλου αριθμού εκτελέσεων δημοσιογράφων που εργάζονταν στη φιλοκουρδική εφημερίδα *Özgür Gündem*, όπως το θύμα, καθώς και όσων σχετίζονταν μ'αυτήν, αλλά οι αρχές δεν έλαβαν κανένα προληπτικό μέτρο.¹⁵⁵

Στην υπόθεση *Kontroná κατά Σλοβακίας* το Δικαστήριο θεώρησε ότι το κράτος παραβίασε το άρθρο 2 επειδή απέτυχε να προστατεύσει το δικαίωμα στη ζωή των παιδιών της προσφεύγουσας, τα οποία σκότωσε ο πατέρας τους, με τη λήψη κατάλληλων μέτρων, αν και οι αρχές γνώριζαν ότι ο σύζυγος της προσφεύγουσας και πατέρας των παιδιών την κακοποιούσε και απειλούσε τη ζωή των παιδιών.¹⁵⁶

Επίσης, το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 2 στην υπόθεση *Denizci και λοιποί κατά Κύπρου* όπου οι προσφεύγοντες ισχυρίστηκαν ότι κρατήθηκαν παράνομα, έτυχαν κακής μεταχείρισης, αποπέμφθηκαν στο βόρειο τμήμα της Κύπρου από την Κυπριακή Δημοκρατία και ένας από αυτούς πέθανε ύστερα από την επιστροφή του στο νότιο τμήμα. Δεν διαπιστώθηκε ότι οι κυπριακές αρχές όφειλαν να γνωρίζουν τον κίνδυνο ζωής του θανόντος από εγκληματικές πράξεις τρίτου προσώπου.¹⁵⁷ Άλλωστε οι αρμόδιες αρχές προέβησαν στην αναγκαία έρευνα όταν αναφέρθηκε ο θάνατος.¹⁵⁸

Ακόμη, στην υπόθεση *Mastromatteo κατά Ιταλίας* ο γιος του προσφεύγοντος πυροβολήθηκε και σκοτώθηκε από έναν κακοποιό που μόλις είχε ληστέψει μια τράπεζα με τους συνεργούς του κατά την προσπάθειά τους να διαφύγουν. Ο δράστης και οι συνεργοί του ήταν κρατούμενοι που είχαν καταδικαστεί για βίαια εγκλήματα και

¹⁵⁴ βλ. Η. Καστανάς, 'Οι αποφάσεις ποινικού ενδιαφέροντος του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έτους 2000- Μέρος II Επεμβάσεις στην άσκηση των προστατευομένων ελευθεριών', *ΠοινΔικ* 8-9/2001, 901, J.-F. Akandji-Kombe, ό.π., σελ. 26

¹⁵⁵ βλ. ΕΔΔΑ *Kilic κατά Τουρκίας* απόφαση της 28/03/2000 (αριθ. προσφυγής 22492/93) παρ. 62-77

¹⁵⁶ βλ. ΕΔΔΑ *Kontroná κατά Σλοβακίας* απόφαση της 31/05/2007 (αριθ. προσφυγής 7510/04) παρ. 49-55

¹⁵⁷ βλ. ΕΔΔΑ *Denizci και λοιποί κατά Κύπρου* απόφαση της 23/05/2001 (αριθ. προσφυγής 24316-25321/94, 27207/95) παρ. 376-377

¹⁵⁸ βλ. ΕΔΔΑ *Denizci και λοιποί κατά Κύπρου*, ό.π., παρ. 378-379

είχαν πάρει άδεια εξόδου από τις φυλακές σύμφωνα με το σωφρονιστικό σύστημα. Το Δικαστήριο εξετάζει κατά πόσο ευθύνεται το κράτος και το σύστημα επανένταξης που εφαρμόζει για το θάνατο του θύματος.¹⁵⁹ Επιβεβαιώνει την υποχρέωση του κράτους να προστατεύει τη ζωή των ατόμων εντός δικαιοδοσίας τους μέσω της θέσπισης ποινικής νομοθεσίας που θα αποτρέπει από τη διάπραξη εγκλημάτων και την εφαρμογή της νομοθεσίας για την πρόληψη, την καταστολή και τιμωρία των παραβιάσεων αυτής. Επίσης, το άρθρο 2 σε συγκεκριμένες περιπτώσεις μπορεί να επιβάλλει την υποχρέωση λήψης προληπτικών επιχειρησιακών μέτρων για την προστασία της ζωής ενός ατόμου από τις εγκληματικές πράξεις άλλου ατόμου.¹⁶⁰ Ωστόσο, στη συγκεκριμένη περίπτωση το Δικαστήριο θεωρεί ότι οι εθνικές αρχές ακολούθησαν την τυπική διαδικασία για να δώσουν άδεια στους συγκεκριμένους κρατούμενους και βάσει και του ιταλικού συστήματος και των στατιστικών δεδομένων δεν υπήρχε τίποτα με βάση το οποίο θα μπορούσε να προβλεφθεί ότι τα άτομα αυτά αποτελούσαν απειλή για τη ζωή των πολιτών και άρα δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 2 ΕΣΔΑ.¹⁶¹

Στην υπόθεση LCB κατά Ηνωμένου Βασιλείου όπου η προσφεύγουσα ισχυρίστηκε ότι παραβιάστηκε το δικαίωμά της στη ζωή γιατί προσεβλήθη από λευχαιμία λόγω της έκθεσης του πατέρα της, στρατιωτικού, σε ακτινοβολία κατά τη διάρκεια πυρηνικών δοκιμών, προτού αυτή γεννηθεί, το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν υπήρχαν επαρκή επιστημονικά στοιχεία που να αποδεικνύουν συνάφεια μεταξύ της λευχαιμίας της κόρης και της έκθεσης του πατέρα σε ακτινοβολία και ότι κατά την κρίσιμη περίοδο οι κρατικές αρχές δε διέθεταν επαρκή πληροφόρηση για να μπορούν να λάβουν τα αναγκαία προληπτικά μέτρα.¹⁶²

Επιπλέον, το Δικαστήριο στην υπόθεση Ergi κατά Τουρκίας επισήμανε ότι η έκταση της θετικής υποχρέωσης λήψης προστατευτικών μέτρων εξαρτάται και από την αμεσότητα του κινδύνου ζωής. Όταν υφίσταται πραγματικός και άμεσος κίνδυνος ζωής σε συγκεκριμένο πρόσωπο ή συγκεκριμένη ομάδα προσώπων, η παράλειψη λήψης πρόσφορων μέτρων από τις κρατικές αρχές μπορεί να στοιχειοθετήσει παραβίαση του δικαιώματος προστασίας της ζωής.¹⁶³ Έτσι, έκρινε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου

¹⁵⁹ βλ. ΕΔΔΑ *Mastromatteo κατά Ιταλίας*, ό.π., παρ. 69-75

¹⁶⁰ βλ. ΕΔΔΑ *Mastromatteo κατά Ιταλίας*, ό.π., παρ. 67

¹⁶¹ βλ. ΕΔΔΑ *Mastromatteo κατά Ιταλίας*, ό.π., παρ. 76-79

¹⁶² βλ. *LCB κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 09/06/1998 (αριθ. προσφυγής 23413/94) παρ.

41

¹⁶³ βλ. Ι. Σαρμάς, ό.π., σελ 65

2 ΕΣΔΑ ελλείπει επαρκούς οργάνωσης κατά το σχεδιασμό και τον έλεγχο επιχείρησης κατά οπλισμένων ομάδων του PKK, καθώς η καταδίωξη Κούρδων ανταρτών δεν μπορεί να γίνει εντός ενός χωριού χωρίς τη λήψη των αναγκαίων μέτρων προστασίας του αστικού πληθυσμού.¹⁶⁴

Στην υπόθεση *Belkiza Kaya και λοιποί κατά Τουρκίας* το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν υπήρξε παραβίαση της υποχρέωσης προστασίας της ζωής των έξι κρατουμένων οι οποίοι σκοτώθηκαν κατά την επίθεση σε όχημα τους μετέφερε στην φυλακή στο μέτρο που ήταν αδύνατο να προβλεφθεί ή ν'αποφευχθεί η επίθεση.¹⁶⁵

Σ'αυτό το σημείο αξίζει ν'αναφερθεί η απόφαση *Oruz κατά Τουρκίας* η οποία αποτελεί και την πρώτη απόφαση του ΕΔΔΑ σχετικά με την ενδοοικογενειακή βία.¹⁶⁶ Ο πατέρας χτυπούσε και απειλούσε συστηματικά και για πολύ καιρό τη σύζυγό του και την κόρη της και όταν κάποια στιγμή η σύζυγος προσπάθησε να φύγει, τη σκότωσε για να υπερασπιστεί την τιμή της οικογένειας. Το Δικαστήριο έκρινε ότι υπήρξε παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή βάσει του άρθρου 2 ΕΣΔΑ από τις κρατικές αρχές επειδή γνώριζαν το ιστορικό βίας του δράστη και παρέλειψαν να λάβουν τα απαραίτητα προληπτικά μέτρα για την προστασία της ζωής της μητέρας της προσφεύγουσα, καθώς ο δράστης είχε προσαχθεί πολλές φορές στο τμήμα βάσει των καταγγελιών των θυμάτων και προσφυγών στον Εισαγγελέα της περιοχής αλλά είχε αφεθεί ελεύθερος και δεν ασκήθηκε ποινική δίωξη επειδή οι μηνύσεις αποσύρθηκαν.¹⁶⁷ Οι κρατικές αρχές έπρεπε να προστατεύσουν το θύμα, ακόμη κι αν αυτό θ'αποτελούσε παραβίαση της ιδιωτικής και οικογενειακής τους ζωής, αφού η επέμβαση του κράτους στη συγκεκριμένη περίπτωση ήταν αναγκαία για την προστασία της υγείας και των δικαιωμάτων των άλλων καθώς και για την παρεμπόδιση τέλεσης εγκληματικών πράξεων.¹⁶⁸

* * *

¹⁶⁴ βλ. ΕΔΔΑ *Ergi κατά Τουρκίας* απόφαση της 28/07/1998 (αριθ. προσφυγής 23818/94) Reports 1998-IV παρ. 79-81 καθώς και Χ. Χρυσανθάκης, ό.π., σελ. 46

¹⁶⁵ βλ. ΕΔΔΑ *Belkiza Kaya και λοιποί κατά Τουρκίας* απόφαση της 22/11/2005 (αριθ. προσφυγής 33420/96, 36206/97) παρ. 78-85

¹⁶⁶ βλ. P. Londono, 'Developing Human Rights Principles in Cases of Gender-based Violence: *Oruz v Turkey* in the European Court of Human Rights', *Human Rights Law Review*, Vol. 9 No. 4 (2009), 657-667 για μια γενικότερη ανάλυση της απόφασης

¹⁶⁷ βλ. ΕΔΔΑ *Oruz κατά Τουρκίας* απόφαση της 09/06/2009 (αριθ. προσφυγής 33401/02) παρ. 135-136, 147-149

¹⁶⁸ βλ. ΕΔΔΑ *Oruz κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 144

Παρόμοια αντίληψη υιοθετεί και το ΔΑΔΔΑ,¹⁶⁹ θεωρώντας ότι το κράτος δεν είναι υπεύθυνο για κάθε είδους παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου από ιδιώτες εντός της δικαιοδοσίας του στην υπόθεση της Σφαγής του Pueblo Bello κατά της Κολομβίας και στην Υπόθεση της Κοινότητας Ιθαγενών Yakye Axa κατά Παραγουάης, αλλά θα πρέπει να είχε γνώση της ύπαρξης ενός πραγματικού και άμεσου κινδύνου για το άτομο ή την ομάδα ατόμων και παράλληλα να είχε πραγματική δυνατότητα να αποτρέψει ή να αποφύγει έναν τέτοιο κίνδυνο.¹⁷⁰ Δηλαδή δεν είναι αυτόματη η ευθύνη του κράτους, όπως στην περίπτωση της παραβίασης των δικαιωμάτων από όργανα του κράτους, αλλά υπόκειται σε περιορισμούς και προϋποθέσεις.

2.3.2- Οι διαδικαστικές υποχρεώσεις

2.3.2.1- Η υποχρέωση διεξαγωγής ερευνών

Τη δεύτερη κατηγορία θετικών υποχρεώσεων προστασίας του δικαιώματος στη ζωή αποτελούν οι διαδικαστικές υποχρεώσεις των κρατών και συγκεκριμένα η διαδικαστική υποχρέωση διεξαγωγής αποτελεσματικής επίσημης έρευνας για τα αίτια θανάτου προσώπων που σκοτώθηκαν ως αποτέλεσμα χρήσεως βίας από όργανα του κράτους και η τιμωρία των υπευθύνων, οι οποίες εμπίπτουν στα κατασταλτικά μέτρα και αποτελούν ένα συγκεκριμένο και ενισχυμένο δικαίωμα προσφυγής σε ένδικα βοηθήματα που συνοδεύει το δικαίωμα προστασίας της ζωής ανεξάρτητο από το δικαίωμα προσφυγής στα ένδικα μέσα του κοινού δικαίου.¹⁷¹ Η υποχρέωση έρευνας είναι απαραίτητη προϋπόθεση της αποτελεσματικής εγγύησης της πλήρους απόλαυσης και άσκησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων¹⁷² ενώ η τιμωρία των υπευθύνων μπορεί να περιλαμβάνει όχι μόνο ποινικές διαδικασίες αλλά και αστικές, διοικητικές ή

¹⁶⁹ βλ. L. Burgorgue- Larsen, A. Ubeda de Torres, ό.π., σ.σ 395-396, L. Hennebel, ό.π., σελ. 438-439

¹⁷⁰ βλ. ΔΑΔΔΑ Υπόθεση της Κοινότητας Ιθαγενών Yakye Axa κατά Παραγουάης απόφαση της 17/06/2005 Series C No. 125 παρ. 155, Σφαγή του Pueblo Bello κατά της Κολομβίας, απόφαση της 31/01/2006 Series C No. 140 παρ. 123-124 όπου γίνεται αναφορά στην απόφαση του ΕΔΔΑ Osman κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Comunidad Indígena Sawhoyamataxa κατά Παραγουάης απόφαση της 29/03/2006 Series C No. 146 παρ. 155, Xákmok Kásek Indigenous Community κατά Παραγουάης απόφαση της 24/8/2010 Series C No. 214 παρ. 188

¹⁷¹ βλ. B. Mathieu, ό.π., σελ. 71

¹⁷² βλ. L. Burgorgue- Larsen, A. Ubeda de Torres, ό.π., σελ. 387

πειθαρχικές κυρώσεις.¹⁷³

α) ΕΔΔΑ

Η διαδικαστική πτυχή αναπτύχθηκε νομολογιακά από το ΕΔΔΑ μέσω της αρχής της αποτελεσματικής και πρακτικής ερμηνείας της ΕΣΔΑ.¹⁷⁴ Η νομολογία του ΕΔΔΑ δίνει ιδιαίτερο βάρος στην τήρηση της διαδικαστικής αυτής υποχρέωσης η οποία αφορά την υποχρεωτική και αποτελεσματική διεξαγωγή ερευνών για τα αίτια του θανάτου του προσώπου.¹⁷⁵

Στην υπόθεση *Mc Cann και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου* οι γονείς των θυμάτων που σκοτώθηκαν στο Γιβραλτάρ από μέλη της Ειδικής Υπηρεσίας Αέρος (τμήμα του Βρετανικού στρατού) για να αποτραπεί τρομοκρατική επίθεση ισχυρίζονται παραβίαση του άρθρου 2 της ΕΣΔΑ.¹⁷⁶ Το ΕΔΔΑ παρατηρεί ότι η γενική νομική απαγόρευση θανάτωσης από τα κρατικά όργανα θα ήταν αναποτελεσματική στην πράξη αν δεν υπήρχε καμία αποτελεσματική επίσημη έρευνα της νομιμότητας της χρήσης βίας από τις κρατικές αρχές στην περίπτωση θανάτωσης ιδιωτών. Επίσης, η υποχρέωση προστασίας του δικαιώματος στη ζωή που επιβάλλει το άρθρο 2 σε συνδυασμό με το γενικό καθήκον που επιβαρύνει τα κράτη δυνάμει του άρθρου 1 ΕΣΔΑ να αναγνωρίσουν σε κάθε άτομο εντός δικαιοδοσίας τους τα δικαιώματα και τις ελευθερίες που υπάρχουν στη Σύμβαση, επιφέρει και απαιτεί να διεξαχθεί ένα είδος αποτελεσματικής έρευνας όταν η προσφυγή στη βία από, μεταξύ άλλων, όργανα του κράτους προκάλεσε το θάνατο ενός ανθρώπου.¹⁷⁷

¹⁷³ βλ. ΕΔΔΑ *Öneryildiz κατά Τουρκίας* απόφαση της 30/11/2004-Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης (αριθ. προσφυγής 48939/99) παρ. 92, *Vo κατά Γαλλίας* απόφαση της 08/07/2004 (αριθ. προσφυγής 53924/00) παρ. 90, *Calvelli και Ciglio κατά Ιταλίας* απόφαση της 17/01/2002 (αριθ. προσφυγής 32967/96) παρ. 51

¹⁷⁴ βλ. A. Mowbray, 'The Creativity of the European Court of Human Rights', *Human Rights Law Review*, Volume 5, No. 1 (2005), σ.σ. 77-78

¹⁷⁵ βλ. P. Van Dijk, G.J.H. Van Hoof, *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, 3rd ed., Kluwer Law International, The Hague, London, Boston, 1998, σελ. 299 που αναφέρει ότι και η ΕΕΔΑ σε υπόθεσή της, όπου ο θάνατος και οι σοβαροί τραυματισμοί των παιδιών των προσφεύγοντων σε δημόσιο νοσοκομείο προκλήθηκαν από μία νοσοκόμα πνευματικά ασθενή, αποφάσισε ότι η υποχρέωση προστασίας της ζωής περιλαμβάνει μια διαδικαστική πτυχή συμπεριλαμβανομένων των ελάχιστων απαιτήσεων ενός μηχανισμού όπου οι συνθήκες αποστέρησης της ζωής από άνδρες του κράτους υποβάλλονται σε δημόσια και ανεξάρτητη διερεύνηση. Στη συγκεκριμένη περίπτωση οι διαδικαστικές πτυχές του αρ.2 ΕΣΔΑ ικανοποιήθηκαν επειδή υπήρξαν ποινικές διαδικασίες κατά της νοσοκόμας που οδήγησαν στην καταδίκη της και τη φυλάκισή της.

¹⁷⁶ *ibid.*, σελ. 299

¹⁷⁷ βλ. ΕΔΔΑ *Mc Cann και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 161, *Kaya κατά Τουρκίας* απόφαση της 19/02/1998 (αριθ. προσφυγής 22729/93), παρ. 105, *Gül κατά Τουρκίας* απόφαση της 14/12/2000 (αριθ. προσφυγής 22676/93) παρ. 88

Η παραπάνω απόφαση αποτέλεσε τη βάση ανάπτυξης των αρχών της υποχρέωσης διεξαγωγής αποτελεσματικής έρευνας από τα κράτη.¹⁷⁸ Ωστόσο, το Δικαστήριο στην συγκεκριμένη υπόθεση δε θεώρησε απαραίτητο να αποφασίσει τι είδους μορφή θα είχε μια τέτοια έρευνα και υπό ποιες συνθήκες θα διεξαγόταν από τη στιγμή που είχαν λάβει χώρα διαδικασίες δημόσιας έρευνας, στις οποίες εκπροσωπούνταν νόμιμα και οι προσφεύγοντες με τους δικηγόρους τους και ακούστηκαν και εξετάστηκαν μάρτυρες, καθώς και το στρατιωτικό και αστυνομικό προσωπικό που είχε αναμιχθεί στο σχεδιασμό και τη διεξαγωγή της αντιτρομοκρατικής επιχείρησης.¹⁷⁹ Το Δικαστήριο δεν θεώρησε ότι οι ισχυριζόμενες ατέλειες στη διαδικασία έρευνας έβλαψαν ουσιαστικά την διεξαγωγή μιας ακριβούς, αμερόληπτης και προσεκτικής εξέτασης των συνθηκών του θανάτου και επομένως έκρινε ότι δεν υπάρχει παραβίαση του άρθρου 2 παρ.1 ΕΣΔΑ ως προς αυτό.¹⁸⁰

Στην πρόσφατη υπόθεση Κύπρου κατά Τουρκίας¹⁸¹ το ΕΔΔΑ συνεχίζει να υπογραμμίζει την θετική υποχρέωση των κρατών να πραγματοποιούν έρευνες σε περίπτωση θανάτου επακόλουθου χρήσης βίας.¹⁸² Υπενθυμίζει ότι «η υποχρέωση προστασίας του δικαιώματος στη ζωή που επιβάλλει το αρ. 2 σε συνδυασμό με το γενικό καθήκον που επιβαρύνει τα κράτη δυνάμει του αρ. 1 ΕΣΔΑ να αναγνωρίσουν σε κάθε άτομο εντός δικαιοδοσίας τους τα δικαιώματα και τις ελευθερίες που υπάρχουν στη Σύμβαση, επιφέρει και απαιτεί να διεξαχθεί ένα είδος αποτελεσματικής έρευνας όταν η προσφυγή στη βία από όργανα του κράτους προκάλεσε το θάνατο ενός ανθρώπου ή όταν η προσφυγή στη θανατηφόρα βία δεν έγινε από όργανα του κράτους»¹⁸³. Δηλαδή, η υποχρέωση διεξαγωγής έρευνας υφίσταται από το ίδιο το γεγονός του θανάτου ενός προσώπου και όχι από το αν εμπλέκονται ή όχι τα κρατικά

¹⁷⁸ βλ. J. Chevalier- Watts, 'Effective Investigations under Article 2 of the European Convention on Human Rights: Securing the Right to Life or an Onerous Burden on a State?', *EJIL*, Vol. 21, No. 3 (2010), σελ. 705.

¹⁷⁹ βλ. ΕΔΔΑ *Mc Cann και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 162

¹⁸⁰ βλ. ΕΔΔΑ *Mc Cann και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 163-164

¹⁸¹ βλ. παρακάτω Κεφάλαιο 2.4.3 Πρώτου Μέρους ειδικότερα για την υπόθεση Κύπρου κατά Τουρκίας και το ζήτημα των αγνοουμένων

¹⁸² βλ. G. Dutertre, ό.π., σελ. 41

¹⁸³ βλ. ΕΔΔΑ *Κύπρου κατά Τουρκίας* απόφαση της 10/5/2001 (αριθ. προσφυγής 25781/94) παρ.131 όπου η ίδια η απόφαση του ΕΔΔΑ παραπέμπει ρητά σε προηγούμενες αποφάσεις του Δικαστηρίου και συγκεκριμένα στις *McCann και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ.161, απόφαση *Καγα κατά Τουρκίας* της 19/02/1998, Recueil 1998-I, παρ. 86,105, *Ergi κατά Τουρκίας* της 28/07/1998, Recueil 1998-IV, παρ. 82, απόφαση *Yasa κατά Τουρκίας* της 02/09/1998, Recueil 1998-VI, παρ. 100 και *Tanrikulu κατά Τουρκίας*, αριθ. προσφυγής 23763/94, CEDH 1999-IV, παρ. 103, *Hugh Jordan κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 4/5/2001 (αριθ. προσφυγής 24746/94) παρ. 105

όργανα.¹⁸⁴

Σκοπός μιας τέτοιου είδους έρευνας είναι, σύμφωνα με την νομολογία του ΕΔΔΑ, να εξασφαλίσει την αποτελεσματική εφαρμογή του εσωτερικού δικαίου που προστατεύει το δικαίωμα στη ζωή και, στις περιπτώσεις που εμπλέκονται κρατικά όργανα να εξασφαλισθεί η υποχρέωση των τελευταίων να λογοδοτήσουν για τους θανάτους που έλαβαν χώρα υπό την ευθύνη τους.¹⁸⁵ Πιο απλά, σκοπός της έρευνας είναι η ταυτοποίηση και τιμωρία των υπευθύνων.¹⁸⁶

Ειδικότερα, η απόφαση *Hugh Jordan κατά Ηνωμένου Βασιλείου* συνοψίζει όλη την προηγούμενη νομολογία σχετικά με την διαδικαστική υποχρέωση διεξαγωγής έρευνας.¹⁸⁷ Η ακριβής μορφή της έρευνας που υπόκειται στην επίτευξη των σκοπών της μπορεί να διαφέρει ανάλογα με τις περιστάσεις. Το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι η έρευνα αυτή δε χρειάζεται να είναι απαραίτητα ποινικής φύσης αλλά το καθήκον του κράτους να εξασφαλίσει μια επαρκή απάντηση, έτσι ώστε το νομοθετικό και διοικητικό πλαίσιο προστασίας της ζωής να εφαρμοσθεί και οι παραβιάσεις αυτού του δικαιώματος να τιμωρηθούν, εκπληρούνται ακόμη και με αστικά, διοικητικά ή πειθαρχικά μέσα που μπορούν να έχουν στη διάθεσή του τα θύματα.¹⁸⁸ Ακόμη, η έρευνα ικανοποιεί την ανάγκη ταυτοποίησης και τιμωρίας που δεν ικανοποιείται απλά με την υποχρέωση επανόρθωσης των ζημιών.¹⁸⁹

Ειδικότερα, στην απόφαση *Hugh Jordan κατά Ηνωμένου Βασιλείου* το Δικαστήριο δεν είναι σε θέση να διευκρινίσει λεπτομερώς ποιες διαδικασίες θα έπρεπε να υιοθετήσουν οι αρχές για να επιτρέψουν μια επαρκή εξέταση των περιστάσεων υπό τις οποίες ένα άτομο σκοτώθηκε από πράκτορες του κράτους. Εάν γίνεται αναφορά στο σκωτσέζικο σύστημα όπου η έρευνα διεξάγεται από ένα δικαστή ποινικά αρμόδιο, δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχει καμιά άλλη λύση. Το Δικαστήριο εκτιμά ότι κατά την εδραίωση των γεγονότων, η δικαστική έρευνα και η ποινική δίωξη ανατίθενται σε

¹⁸⁴ βλ. C. Buckley, ό.π., σ.σ. 46-47, J. Chevalier- Watts, ό.π., σ.σ. 706-707

¹⁸⁵ βλ. ΕΔΔΑ *Hugh Jordan κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 4/5/2001 (αριθ. προσφυγής 24746/94) παρ. 105, ΕΔΔΑ *Khashiyev και Akayeva κατά Ρωσίας*, ό.π., παρ. 153, ΕΔΔΑ *Isayeva, Yusupova και Bazayeva κατά Ρωσίας*, ό.π., παρ. 209, ΕΔΔΑ *Isayeva κατά Ρωσίας*, ό.π., παρ. 210, *Tahsin Acar κατά Τουρκίας* απόφαση της 08/04/2004 (αριθ. προσφυγής 26307/95) παρ. 221

¹⁸⁶ βλ. ΕΔΔΑ *Ισαάκ κατά Τουρκίας* απόφαση της 24/06/2008 (αριθ. προσφυγής 44587/98) παρ. 121, *Bazorkina κατά Ρωσίας* απόφαση της 27/07/2006 (αριθ. προσφυγής 69481/01) παρ. 117

¹⁸⁷ βλ. G. Dutertre, ό.π., σελ. 43

¹⁸⁸ βλ. ΕΔΔΑ *Vo κατά Γαλλίας* απόφαση της 08/07/2004 (αριθ. προσφυγής 53924/00) παρ. 90, *Calvelli και Cigliò κατά Ιταλίας* απόφαση της 17/01/2002 (αριθ. προσφυγής 32967/96) παρ. 51, *Mastromatteo κατά Ιταλίας*, ό.π., παρ. 90,95

¹⁸⁹ βλ. ΕΔΔΑ *Yasa κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 114-115, *Kaya κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 103

ξεχωριστές αρχές ή που χωρίζονται εσωτερικά, όπως στη Βόρεια Ιρλανδία, οι απαιτήσεις του αρ.2 ΕΣΔΑ μπορούν παρόλ'αυτά να ικανοποιηθούν αν οι διαδικασίες υπό συζήτηση, έχοντας σκοπό να λάβουν υπόψη άλλα νομικά συμφέροντα, όπως η εθνική ασφάλεια ή η προστασία αντικειμένων που αφορούν άλλες έρευνες, προσφέρουν εγγυήσεις που αποκτώνται με τρόπο προσβάσιμο και πραγματικό.¹⁹⁰ Στη συγκεκριμένη περίπτωση, οι υπάρχουσες διαδικασίες δεν προετοίμαζαν μια δίκαιη ισορροπία.

Ωστόσο, όποιο κι αν είναι το είδος της έρευνας που λαμβάνει χώρα, οι αρχές πρέπει να ενεργούν αυτεπαγγέλτως όταν η υπόθεση πέφτει στην αντίληψή τους. Δεν πρέπει να αφήνονται στην πρωτοβουλία ενός συγγενούς η φροντίδα για επίσημη κατάθεση αιτήματος ή η ανάληψη της ευθύνης της διεξαγωγής των απαραίτητων ερευνών.¹⁹¹ Στην απόφαση *Tanrikulu κατά Τουρκίας* το Δικαστήριο είχε την ευκαιρία να διευκρινίσει ότι δεν παίζει αποφασιστικό ρόλο το αν τα μέλη της οικογένειας του θανόντος ή άλλα άτομα έχουν ή όχι καταθέσει επίσημα αίτημα ενώπιον των αρμοδίων αρχών για την έρευνα του θανάτου. Το απλό γεγονός πληροφόρησης των αρχών για το θάνατο γεννάει από μόνο του την υποχρέωση που πηγάζει από το άρθρο 2 ΕΣΔΑ να διεξαχθεί μια αποτελεσματική έρευνα για τις περιστάσεις υπό τις οποίες έγινε.¹⁹²

Η έρευνα ως μορφή προστασίας του δικαιώματος στη ζωή εφαρμόζεται κυρίως σε περιπτώσεις όπου δεν είναι ξεκάθαρο αν ευθύνεται το συμβαλλόμενο κράτος για το θάνατο όπως στην υπόθεση *Kamil Uzun κατά Τουρκίας*, όπου δεν μπόρεσε να διαπιστωθεί από το Δικαστήριο πέραν πάσης αμφιβολίας ότι ο θάνατος της μητέρας του προσφεύγοντος από θραύσματα γειτονικής οικίας που εκτινάχθηκαν κατά την κρούση βλήματος οφείλεται σε ενέργειες των τουρκικών αρχών, αλλά θεωρήθηκε ότι υπήρξε παραβίαση της διαδικαστικής υποχρέωσης του άρθρου 2.¹⁹³ Ωστόσο, φαίνεται ότι η διαδικαστική υποχρέωση που πηγάζει από το άρθρο 2 εμφανίζεται και σε

¹⁹⁰ βλ. ΕΔΔΑ *Hugh Jordan κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 4/5/2001 (αριθ. προσφυγής 24746/94) παρ. 125-140, 143

¹⁹¹ βλ. ΕΔΔΑ *Hugh Jordan κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 105, *Khashiyev και Akayeva κατά Ρωσίας*, ό.π., παρ. 153, *Isayeva, Yusupova και Bazayeva κατά Ρωσίας*, ό.π., παρ. 209, ΕΔΔΑ *Isayeva κατά Ρωσίας*, ό.π., παρ. 210, *Ergi κατά Τουρκίας* απόφαση της 28/07/1998 (αριθ. προσφυγής 23818/94) Reports 1998-IV παρ. 82, *Ihan κατά Τουρκίας* απόφαση της 27/06/2000 (αριθ. προσφυγής 22277/93) παρ. 63

¹⁹² βλ. απόφαση ΕΔΔΑ *Tanrikulu κατά Τουρκίας* της 8/7/1999 (αριθ. προσφυγής 23763/94) CEDH 1999-IV παρ. 103 όπου αναφέρεται ότι το Δικαστήριο έκρινε ομοίως και στις αποφάσεις *Ergi κατά Τουρκίας*, ό.π., σελ. 1778, παρ. 82 και *Yasa κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 100

¹⁹³ βλ. ΕΔΔΑ *Kamil Uzun κατά Τουρκίας* απόφαση της 10/05/2007 (αριθ. προσφυγής 37410/97) παρ. 53-55, ομοίως *Ergi κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 82, *Yasa κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 100

υποθέσεις όπου η απόδοση ευθυνών για την παραβίαση στο κράτος δεν παρουσιάζει ιδιαίτερα προβλήματα όπως στην υπόθεση *Anguelova κατά Βουλγαρίας* όπου διαπιστώθηκε παραβίαση του άρθρου 2 ως προς την ουσιαστική και διαδικαστική όψη λόγω των ενεργειών και των παραλείψεων των βουλγαρικών αρχών να προστατεύσουν τη ζωή και να ερευνήσουν αποτελεσματικά τις συνθήκες υπό τις οποίες απεβίωσε κρατούμενος Ρομά στην αστυνομία.¹⁹⁴

Στην απόφαση *Ανδρονίκου και Κωνσταντίνου κατά Κύπρου* το Δικαστήριο εξέτασε και το ζήτημα αν η Κυπριακή Δημοκρατία οργάνωσε μετά την κατάληξη της επιχείρησης τις αναγκαίες και πρόσφορες διαδικασίες για να καταλογισθούν ευθύνες. Επειδή η έρευνα που διεξήχθη ήταν εξαιρετικά ενδελεχής, δεν τέθηκε κάποιο ζήτημα παραβίασης του άρθρου 2 ως προς τη διαδικαστική του πτυχή.¹⁹⁵

Ακόμη, είναι δυνατό η υποχρέωση για διεξαγωγή αποτελεσματικής έρευνας υπό το άρθρο 2 ΕΣΔΑ να συνδυασθεί με το άρθρο 13 ΕΣΔΑ και το δικαίωμα σε αποτελεσματική προσφυγή ενώπιον των εθνικών αρχών για περιπτώσεις παραβιάσεων των δικαιωμάτων της ΕΣΔΑ, επιβαρύνοντας την παραβίαση της διαδικαστικής πτυχής του άρθρου 2 ΕΣΔΑ.¹⁹⁶

Επίσης, στην υπόθεση *Brecknell κατά Ηνωμένου Βασιλείου* ένοπλοι άντρες σκότωσαν το θύμα μαζί με άλλους σ'ένα μπαρ στη Βόρεια Ιρλανδία αλλά οι έρευνες που έγιναν τότε δεν οδήγησαν στους ενόχους. Μετά από 17 χρόνια δημοσιοποιήθηκαν κατηγορίες για σύγκρουση των δυνάμεων ασφαλείας με ένοπλους τρομοκράτες και αναφέρθηκαν ονοματικά τέσσερις ένοπλοι που ευθύνονταν για την επίθεση με αποτέλεσμα να ξεκινήσει πάλι έρευνα.¹⁹⁷ Το Δικαστήριο επισημαίνει ότι όταν νέες πληροφορίες έρχονται στο φως σχετικά με το θάνατο ενός προσώπου εγείρεται το ζήτημα αν και σε ποια μορφή θα πρέπει να αναβιώσει η έρευνα. Καταλήγει ότι όταν υπάρχει εύλογος, ή αξιόπιστος, ισχυρισμός, αποδεικτικό στοιχείο ή πληροφορία σχετικά με τον προσδιορισμό και την ενδεχόμενη ποινική δίωξη ή τιμωρία του δράστη μιας παράνομης θανάτωσης, οι αρχές έχουν την υποχρέωση να λάβουν περαιτέρω

¹⁹⁴ βλ. *Anguelova κατά Βουλγαρίας* απόφαση της 13/06/2002 (αριθ. προσφυγής 38361/97) CEDH 2002-IV παρ. 112-122, 141-146

¹⁹⁵ βλ. Ι.Δ. Σαρμάς, ό.π., σελ. 62

¹⁹⁶ βλ. ΕΔΔΑ *Ergi κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 91-98, *Yasa κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 112-115 καθώς και Η. Καστανάς, Γ. Κτιστάκης, ό.π., σ.σ. 235-236, J.-F. Akandji-Kombe, ό.π., σ.σ. 60-61

¹⁹⁷ βλ. ΕΔΔΑ *Brecknell κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 27/11/2007 (αριθ. προσφυγής 32457/04) παρ. 73-74

μέτρα έρευνας.¹⁹⁸ Οι συγκεκριμένες ενέργειες εξαρτώνται κάθε φορά από την περίσταση ενώ η πάροδος ενός μεγάλου χρονικού διαστήματος οπωσδήποτε δυσκολεύει την κατάσταση. Η έρευνα μπορεί να περιοριστεί στο να εξακριβωθεί η αξιοπιστία του νέου στοιχείου.¹⁹⁹

Αξίζει να σημειωθεί ότι στην υπόθεση *Silih κατά Σλοβενίας* το Δικαστήριο, αναφερόμενο και σε σχετική προηγούμενή του νομολογία, έκρινε ότι η διαδικαστική υποχρέωση του κράτους να διεξάγει αποτελεσματική έρευνα υπό το άρθρο 2 ΕΣΔΑ έχει εξελιχθεί σ'ένα ξεχωριστό και αυτόνομο καθήκον, αν και αφορμή αποτελούν πράξεις που αφορούν την ουσιαστική πτυχή του άρθρου.²⁰⁰ Δηλαδή μπορεί να θεωρηθεί ότι υπάρχει μια δεσμευτική υποχρέωση για το κράτος ακόμη και αν ο θάνατος έλαβε χώρα πριν την αναγνώριση της δικαιοδοσίας του ΕΔΔΑ.²⁰¹

β) ΔΑΔΔΑ

Το ΔΑΔΔΑ υιοθετεί την άποψη της υποχρέωσης διεξαγωγής ερευνών όμως δεν την εφαρμόζει με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που το κάνει το ΕΔΔΑ. Το ΔΑΔΔΑ της δίνει ένα διαφορετικό περιεχόμενο και προχωρεί το συλλογισμό του πιο μακριά σε σχέση με το ΕΔΔΑ.²⁰²

Ειδικότερα, το ΔΑΔΔΑ συνδέει τη διαδικαστική υποχρέωση με το άρθρο 1 παρ. 1 ΑΣΔΑ, που κατοχυρώνει την υποχρέωση σεβασμού από τα κράτη των δικαιωμάτων και ελευθεριών που αναγνωρίζει η Σύμβαση για όλα τα άτομα που emπίπτουν στη δικαιοδοσία τους, σε συνδυασμό με το άρθρο 8 ΑΣΔΑ και το άρθρο 25 ΑΣΔΑ. Δηλαδή η διαδικαστική υποχρέωση διεξαγωγής ερευνών αναλύεται στην υποχρέωση του κράτους να εγγυηθεί το δικαίωμα στη δίκαιη δίκη και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη και το δικαίωμα στη δικαστική προστασία.²⁰³ Οι διατάξεις αυτές έχουν μια οριζόντια αποτελεσματικότητα και καλύπτουν όλες τις ουσιαστικές διατάξεις της Σύμβασης.²⁰⁴

Ήδη από τις πρώτες αποφάσεις του ΔΑΔΔΑ που αφορούσαν το θέμα των

¹⁹⁸ βλ. ΕΔΔΑ *Brecknell κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 71 καθώς και J. Chevalier- Watts, ό.π., σ.σ. 712- 715 για μια πιο αναλυτική προσέγγιση επί της συγκεκριμένης απόφασης.

¹⁹⁹ βλ. ΕΔΔΑ *Brecknell κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 72

²⁰⁰ βλ. ΕΔΔΑ *Silih κατά Σλοβενίας* απόφαση της 09/04/2009- Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης (αριθ. προσφυγής 71463/01) παρ. 159

²⁰¹ βλ. ΕΔΔΑ *Silih κατά Σλοβενίας*, ό.π., παρ. 159, 164-167

²⁰² βλ. L. Burgorgue- Larsen, A. Ubeda de Torres, ό.π., σελ. 387

²⁰³ βλ. ΔΑΔΔΑ *Goiburú κατά Παραγουάης* απόφαση της 22/09/2006 Series C No. 153(ουσία και επανόρθωση) παρ. 90 όπου η απουσία έρευνας εξετάζεται υπό τα άρθρα 8 και 25 ΑΣΔΑ.

²⁰⁴ βλ. L. Burgorgue- Larsen, A. Ubeda de Torres, ό.π., σελ. 387

εξαναγκαστικών εξαφανίσεων, το Δικαστήριο ασχολείται με την υποχρέωση έρευνας βάσει του άρθρου 1 παρ. 1 ΑΣΔΑ το οποίο επιβάλλει το σεβασμό των δικαιωμάτων και των ελευθεριών που αναγνωρίζει η Σύμβαση, καθώς και την εγγύηση της ελεύθερης και πλήρους άσκησης αυτών των δικαιωμάτων.²⁰⁵ Όπως αναφέρεται και στην πρώτη απόφαση του ΔΑΔΔΑ *Velásquez Rodríguez κατά Ονδούρας*: «Ως αποτέλεσμα αυτή της υποχρέωσης τα κράτη πρέπει να προλαμβάνουν, να ερευνούν και να τιμωρούν κάθε παραβίαση των δικαιωμάτων που αναγνωρίζονται από τη Σύμβαση»²⁰⁶. Επομένως, η απουσία μιας σοβαρής έρευνας για την εξακρίβωση των αιτιών μιας ανθρωποκτονίας καθώς και η ανοχή και ατιμωρησία από το κράτος των υπευθύνων παραβίασης δεν δημιουργεί από μόνη της παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή, αλλά παραβιάζεται κατ' αρχήν το καθήκον της εγγύησης της ελεύθερης και πλήρους άσκησης των δικαιωμάτων που αναγνωρίζονται από τη Σύμβαση.²⁰⁷ Ειδικότερα στο ζήτημα των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων παραβιάζεται το άρθρο 4 ΑΣΔΑ εφόσον τεκμαίρεται ο θάνατος λόγω της εξαφάνισης του θύματος στο πλαίσιο της πρακτικής των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων και της απουσίας γνώσης της τύχης του για πολλά χρόνια μετά την εξαφάνιση.²⁰⁸

Επίσης, η έρευνα αυτή δεν αφορά μόνο τις αστικές και διοικητικές διαδικασίες αλλά κυρίως ποινικές διαδικασίες και τη συμμετοχή όλων των κρατικών θεσμών. Απευθύνεται δηλαδή στο νομικό σύστημα στο σύνολό του για την ταυτοποίηση και την τιμωρία των δραστών. Η απουσία αποτελεσματικού ένδικου μέσου, όπως είναι η έρευνα, μπορεί να θεωρηθεί ως παραβίαση του άρθρου 4 ΑΣΔΑ.²⁰⁹

Στην υπόθεση *Las Palmeras κατά Κολομβίας* αν και θεωρεί ότι η απουσία σοβαρής έρευνας, η οποία θα πρέπει να ακολουθήσει μια προσβολή του δικαιώματος στη ζωή, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ένας τρόπος συγκάλυψης των δραστών και ενίσχυση της ατιμωρησίας, εξετάζει το ζήτημα της υποχρεωτικής διεξαγωγής ερευνών μόνο υπό το φως των άρθρων 8 και 25 ΑΣΔΑ σε συνδυασμό με το άρθρο 1

²⁰⁵ *ibid.*, σελ. 342

²⁰⁶ βλ. ΔΑΔΔΑ *Velásquez Rodríguez κατά Ονδούρας* απόφαση της 29/07/1988 (ουσία) Series C No. 4 παρ. 166

²⁰⁷ βλ. ΔΑΔΔΑ *Velásquez Rodríguez κατά Ονδούρας*, ό.π., παρ. 176

²⁰⁸ βλ. ΔΑΔΔΑ *Velásquez Rodríguez κατά Ονδούρας*, ό.π., παρ. 188 καθώς και παρακάτω Κεφάλαιο 2.4 Πρώτου Μέρους για τις εξαναγκαστικές εξαφανίσεις

²⁰⁹ βλ. L. Burgogue- Larsen, A. Ubeda de Torres, ό.π., σ.σ. 342, 388- 389, ΔΑΔΔΑ *Velásquez Rodríguez κατά Ονδούρας*, ό.π., παρ. 166

παρ. 1.²¹⁰

Ειδικότερα, σχετικά με το ζήτημα της ατιμωρησίας, στην υπόθεση *Paniagua Morales και λοιποί κατά Γουατεμάλας* το Δικαστήριο θεωρεί ότι το κράτος πρέπει να χρησιμοποιήσει όλα τα νομικά μέσα που έχει στη διάθεσή του για να καταπολεμήσει την ατιμωρησία η οποία ενισχύει τις χρόνιες παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου και αφήνει ανυπεράσπιστα τα θύματα και τους συγγενείς τους.²¹¹ Στην υπόθεση *Blake κατά Γουατεμάλας* το Δικαστήριο ως πρώτη υποχρέωση του κράτους στο ζήτημα των επανορθώσεων διατάζει την έρευνα των γεγονότων, την ταυτοποίηση και την τιμωρία των υπευθύνων και την υιοθέτηση απαραίτητων μέτρων εθνικού δικαίου για τη συμμόρφωση με αυτή την υποχρέωση.²¹² Επίσης, στην υπόθεση *Barrios Altos κατά Περού* το Δικαστήριο προειδοποίησε ότι διατάξεις αμνηστίας και αποποίησης ευθυνών έχουν σκοπό να εμποδίσουν την έρευνα και τιμωρία των υπευθύνων για σοβαρές παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων όπως τα βασανιστήρια, οι μαζικές και εξωδικαστικές εκτελέσεις και οι εξαναγκαστικές εξαφανίσεις, και τη γνώση της αλήθειας και θεωρούνται απαράδεκτες.²¹³

Επίσης, η μη διεξαγωγή έρευνας ή η διεξαγωγή αναποτελεσματικής έρευνας παραβιάζει και το δικαίωμα που έχουν οι συγγενείς και οικείοι του θύματος, καθώς και η κοινωνία, να μάθουν την αλήθεια για το θάνατό του. Το δικαίωμα στην αλήθεια είναι το που επικαλείται συχνά στις αποφάσεις του το ΔΑΔΔΑ και το υπάγει στις υποχρεώσεις που απορρέουν από τα άρθρα 8, 25 και 1 παρ.1 ΑΣΔΑ.²¹⁴

Το ΔΑΔΔΑ θεωρεί ότι παραβιάζεται το άρθρο 4 ΑΣΔΑ και το δικαίωμα στη ζωή σε συνδυασμό με το άρθρο 1 παρ.1 ΑΣΔΑ όταν το κράτος δεν διεξάγει σοβαρή, ολοκληρωμένη και αποτελεσματική έρευνα για τα γεγονότα των μαζικών εκτελέσεων ή των εξαιρετικά σοβαρών παραβιάσεων του δικαιώματος στη ζωή. Αυτή η άποψη του Δικαστηρίου συναντάται σε πιο πρόσφατες αποφάσεις.²¹⁵ Ακόμη, το ΔΑΔΔΑ υιοθετεί

²¹⁰ βλ. ΔΑΔΔΑ *Las Palmeras κατά Κολομβίας* απόφαση της 6/12/2001 (ουσία) Series C no. 90 παρ. 49-66

²¹¹ βλ. ΔΑΔΔΑ *Paniagua Morales κατά Γουατεμάλας* απόφαση της 8/3/1998 Series C no 37 (ουσία) παρ. 173

²¹² βλ. ΔΑΔΔΑ *Blake κατά Γουατεμάλας* απόφαση της 22/01/1999 (επανορθώσεις) Series C No. 48

²¹³ βλ. ΔΑΔΔΑ *Barrios Altos κατά Περού* απόφαση της 14/03/2001 (ουσία) Series C No. 75 παρ. 41

²¹⁴ βλ. ενδεικτικά ΔΑΔΔΑ *Bátaca Velásquez κατά Γουατεμάλας* της 25/11/2000 (απόφαση ουσίας) Series C No 70 παρ. 200-202, *Σφαγή του Maripirán κατά της Κολομβίας* απόφαση της 15/09/2005 (ουσία και επανορθώσεις), Series C no. 134 παρ. 216

²¹⁵ βλ. ΔΑΔΔΑ *Durand and Ugarte Case* απόφαση της 16/08/2000 (ουσία) Series C No. 68 παρ. 138-139, *Σφαγή του Maripirán κατά της Κολομβίας*, ό.π., παρ. 137,145, *Σφαγή (Massacre) του Pueblo*

τους κανόνες των Ηνωμένων Εθνών που υπάρχουν στο εγχειρίδιο για την αποτροπή των εξωδικαστικών, αυθαίρετων και μαζικών εκτελέσεων και τα μέσα έρευνας των εκτελέσεων.²¹⁶ Επισημαίνεται ότι το γεγονός διεξαγωγής ερευνών πολλά χρόνια αργότερα από τα γεγονότα δεν επιτρέπει να εξαλειφθεί η προηγούμενη πρακτική.²¹⁷ Ειδικά για την περίπτωση των εξωδικαστικών εκτελέσεων, θεωρεί ότι η μη αποτελεσματική έρευνα για την παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή και η μη τιμωρία των υπευθύνων συμβάλλουν στην κατάσταση ατιμωρησίας και την επανάληψη των γεγονότων.²¹⁸

Επίσης, στην υπόθεση *Myrna Mack Chang κατά Γουατεμάλας* επισημαίνεται ότι η απουσία έρευνας για τα γεγονότα που οδήγησαν στην εξωδικαστική εκτέλεση του θύματος αποτελεί επιβαρυντικό στοιχείο για την ευθύνη του κράτους.²¹⁹ Το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι το κράτος θα μπορούσε να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις του υπό το άρθρο 4 μόνο με την εγκαθίδρυση μηχανισμού έρευνας και όπου είναι απαραίτητο τιμωρίας των οργάνων του που κάνουν χρήση θανατηφόρας βίας.²²⁰

Αξίζει να σημειωθεί ότι στην υπόθεση *Goiburú κατά Παραγουάης* για πρώτη φορά το ΔΑΔΔΑ ανάγει το καθήκον διεξαγωγής έρευνας στην κλίμακα των κανόνων *jus cogens*.²²¹

Η σοβαρή, αμερόληπτη και αποτελεσματική έρευνα διεξάγεται αυτεπαγγέλτως από το κράτος και χωρίς να περιμένει να κινητοποιηθεί μετά από αίτημα των συγγενών,²²² άποψη που συμμερίζεται και το ΕΔΔΑ.

2.3.2.2- Κριτήρια αποτελεσματικότητας της έρευνας

Το ΕΔΔΑ έχει ασχοληθεί πολύ με τα κριτήρια της αποτελεσματικότητας της

Bello κατά Κολομβίας, απόφαση της 31/01/2006 (ουσία και επανόρθωση), Series C no 140 παρ. 142, *Baldeón García κατά Περού* απόφαση της 06/04/2006, Series C No. 147 παρ. 90-105

²¹⁶ βλ. ΔΑΔΔΑ *Σφαγή του Mariripán κατά της Κολομβίας*, ό.π., παρ. 224

²¹⁷ βλ. ΔΑΔΔΑ *Σφαγή του Mariripán κατά της Κολομβίας*, ό.π., παρ. 225-228 (στη συγκεκριμένη περίπτωση οι έρευνες ξεκίνησαν με 8 χρόνια καθυστέρηση)

²¹⁸ βλ. L. Burgorgue- Larsen, A. Uboda de Torres, ό.π., σ.σ. 388- 390 καθώς και ΔΑΔΔΑ *Myrna Mack Chang κατά Γουατεμάλας* απόφαση της 25/11/2003 Series C No. 101, παρ. 156

²¹⁹ βλ. ΔΑΔΔΑ *Myrna Mack Chang κατά Γουατεμάλας* απόφαση της 25/11/2003 Series C No. 101 παρ. 138

²²⁰ βλ. ΔΑΔΔΑ *Myrna Mack Chang κατά Γουατεμάλας*, ό.π., παρ. 155- 157

²²¹ βλ. L. Burgorgue- Larsen, A. Uboda de Torres, ό.π., σελ. 343 καθώς και *Goiburú κατά Παραγουάης* απόφαση της 22/09/2006 Series C No. 153(ουσία και επανόρθωση) παρ.89

²²² βλ. ΔΑΔΔΑ *Σφαγή του Mariripán κατά της Κολομβίας*, ό.π., παρ. 219, *Frères Gómez Raguíyauri κατά Περού* απόφαση της 8/7/2004 Series C No. 110 παρ. 131, *Myrna Mack Chang κατά Γουατεμάλας*, ό.π., παρ. 157, *Velásquez Rodríguez κατά Ονδούρας*, ό.π., παρ. 177

έρευνας.²²³

α) Καταρχήν, θα πρέπει οι αρχές που ερευνούν μια ανθρωποκτονία που θεωρείται παράνομη και η οποία διεπράχθη από κρατικά όργανα να είναι **ανεξάρτητες** από τα εμπλεκόμενα στα γεγονότα άτομα.²²⁴ Αυτή η ανεξαρτησία απαιτεί όχι μόνο την απουσία κάθε ιεραρχικού ή θεσμικού δεσμού αλλά ακόμη και μια πραγματική ανεξαρτησία στην πράξη, όπως έκρινε το Δικαστήριο στην υπόθεση Ergi κατά Τουρκίας όπου ο δημόσιος κατηγορος που χρεώθηκε την έρευνα για το θάνατο ενός κοριτσιού από διασταυρούμενα πυρά κατά τη διάρκεια μιας υποτιθέμενης σύγκρουσης των δυνάμεων ασφαλείας με μέλη του ΡΚΚ στηρίχθηκε αποκλειστικά σε πληροφορίες που παρείχαν οι χωροφύλακες που ενεπλάκησαν στο επεισόδιο. Επομένως, το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση της υποχρέωσης διεξαγωγής ανεξάρτητης έρευνας.²²⁵

Η υπόθεση Gülec κατά Τουρκίας είναι σχετική με το θάνατο ενός προσώπου κατά τη διάρκεια μια διαδήλωσης κατά την οποία οι δυνάμεις τάξεως έκαναν χρήση των όπλων τους. Το Δικαστήριο συμπέρανε ότι η έρευνα δεν διεξήχθη ούτε με εμπάθунση ούτε από ανεξάρτητα όργανα, καθώς το διοικητικό συμβούλιο της περιοχής, το οποίο είχε αρμοδιότητα για την έναρξη ποινικής διαδικασίας, αποτελούνταν από πρόσωπα που εμπλέκονταν διοικητικά με τη χωροφυλακή, οι άνδρες της οποίας θα έπρεπε να εξεταστούν για τη χρήση των όπλων και τη θανάτωση του διαδηλωτή, και έβγαλε αθωωτική απόφαση χωρίς να έχει πλήρη φάκελο της υπόθεσης. Συνεπώς, υπήρξε παραβίαση του άρθρου 2 ΕΣΔΑ εξαιτίας της απουσίας μιας εμπεριστατωμένης έρευνας για τις περιστάσεις του θανάτου του γιου του προσφεύγοντος.²²⁶

Στην υπόθεση McShane κατά Ηνωμένου Βασιλείου το Δικαστήριο έκρινε ότι

²²³ βλ. C. Fournet, *At the Hands of the State: When Arrest and Imprisonment Prove Fatal* στο J. Yorke, *The Right to Life and the Value of Life: Orientations in Law, Politics and Ethics*, Ashgate, 2010, σ.σ. 182- 186 καθώς και C. Buckley, ό.π., σ.σ. 48-51 για έναν ενδεικτικό κατάλογο με τις ανεπάρκειες της διεξαγωγής ερευνών από το τουρκικό κράτος στις περιπτώσεις εκτελέσεων από άγνωστους δράστες.

²²⁴ βλ. ΕΔΔΑ Hugh Jordan κατά Ηνωμένου Βασιλείου απόφαση της 4/5/2001 (αριθ. προσφυγής 24746/94) παρ. 105-109, 143, Gülec κατά Τουρκίας απόφαση της 27/07/1998 (αριθ. προσφυγής 21593/93) παρ. 81-82, Oğur κατά Τουρκίας απόφαση της 20/05/1999 (αριθ. προσφυγής 21594/93) παρ. 91-92, Kamer Demir και λοιποί κατά Τουρκίας απόφαση της 19/10/2006 (αριθ. προσφυγής 41335/98) παρ. 44, Ramsahai και λοιποί κατά Ολλανδίας απόφαση της 15/05/2007 (αριθ. προσφυγής 52391/99) παρ. 333-341

²²⁵ βλ. ΕΔΔΑ Ergi κατά Τουρκίας, ό.π., παρ. 83-84 και ομοίως Paul and Audrey Edwards κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ό.π., παρ. 70, Mastromatteo κατά Ιταλίας, ό.π., παρ. 91

²²⁶ βλ.ΕΔΔΑ Gülec κατά Τουρκίας απόφαση της 27/07/1998 (αριθ. προσφυγής 21593/93) παρ.80, 82-83

υπήρξε παραβίαση του άρθρου 2 ΕΣΔΑ υπό τη διαδικαστική του όψη επειδή υπήρξαν πλημμέλειες σχετικά με την έλλειψη ανεξαρτησίας των αστυνομικών που διερεύνησαν την υπόθεση, την καθυστέρηση έναρξης της έρευνας και την απουσία του στρατιώτη που οδηγούσε το όχημα, το οποίο προκάλεσε το θάνατο, ως μάρτυρα στην έρευνα. Επίσης, υπήρξε απόκρυψη στοιχείων και μη αποκάλυψη μαρτυρικών καταθέσεων που εμπόδισαν την άσκηση δίωξης για το ποινικό αδίκημα.²²⁷

β) Η έρευνα πρέπει επίσης να είναι **αποτελεσματική** υπό την έννοια ότι επιτρέπει να προσδιορισθεί αν η προσφυγή των κρατικών αρχών στη χρήση βίας που επέφερε το θάνατο ήταν ή όχι δικαιολογημένη δεδομένων των συνθηκών, καθώς και να ταυτοποιήσει και να τιμωρήσει τους υπευθύνους και να επιδικάσει σχετικές αποζημιώσεις στην οικογένεια του θύματος.²²⁸ Δεν πρόκειται για μια υποχρέωση αποτελέσματος αλλά μέσω των οποίων να πραγματοποιηθεί μια **επαρκής** έρευνα.²²⁹ Οι αρχές πρέπει να λάβουν τα λογικά μέτρα που έχουν στη διάθεσή τους για να αποκτήσουν τις σχετικές με το επεισόδιο αποδείξεις, συμπεριλαμβανομένων κυρίως των καταθέσεων των αυτόπτων μαρτύρων, των ιατροδικαστικών δεδομένων και εν ανάγκη μιας αυτοψίας που να επιτρέπει να καταρτιστεί ένας πλήρης και ακριβής φάκελος των τραυματισμών και μια αντικειμενική ανάλυση των κλινικών παρατηρήσεων, συμπεριλαμβανομένων της αιτίας θανάτου.²³⁰

Κάθε κενό στην έρευνα που θα μπορούσε να εμποδίζει την ταυτοποίηση της αιτίας του θανάτου ή τα υπεύθυνα άτομα κινδυνεύει να καταλήξει ως παραβίαση του κανόνα.²³¹ Εκτός από τη διασφάλιση των αποδεικτικών στοιχείων πρέπει να εξακριβώσουν τα περιστατικά και να αναγνωρίσουν τους δράστες, όπως για

²²⁷ βλ. ΕΔΔΑ *Mc Shane κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 28/05/2002 (αριθ. προσφυγής 43290/98) παρ. 95, 106

²²⁸ βλ. ΕΔΔΑ *Kaya κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 87, *Oğur κατά Τουρκίας* απόφαση της 20/05/1999 (αριθ. προσφυγής 21594/93) παρ. 88, *McKerr κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 04/05/2001 (αριθ. προσφυγής 28883/95) παρ. 151-157

²²⁹ βλ. Π. Νάσκου-Περράκη, *Μηχανισμοί Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- Διεθνείς πράξεις, θεωρία και πρακτική*, ό.π., σελ. 366 καθώς και ΕΔΔΑ *McKerr κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 113

²³⁰ βλ. Η. Καστανάς, 'Οι αποφάσεις ποινικού ενδιαφέροντος του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έτους 1999- Μέρος II Επεμβάσεις στην άσκηση των προστατευομένων ελευθεριών', *ΠοινΔικ* 6/2000, σελ. 625 καθώς και ΕΔΔΑ *Salman κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 106 όπου δίνεται βάση στις αυτοψίες, *Gül κατά Τουρκίας* απόφαση της 14/12/2000 (αριθ. προσφυγής 22676/93) παρ. 89 σχετικά με τα ιατροδικαστικά δεδομένα, *Tanrikulu κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 109 σχετικά με τους μάρτυρες.

²³¹ βλ. ΕΔΔΑ *McKerr κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 113

παράδειγμα στις περιπτώσεις θανάτωσης ανθρώπων από τις αρχές κατά την επιχείρηση σύλληψής τους.²³² Επίσης, η αποτελεσματικότητα της έρευνας είναι απαραίτητη και στις περιπτώσεις όπου ο θάνατος του προσώπου γίνεται υπό ύποπτες συνθήκες,²³³ ενώ γενικότερα η έλλειψη αποτελεσματικής έρευνας συνιστά παραβίαση του άρθρου 2 ΕΣΔΑ.²³⁴

Για παράδειγμα, στην υπόθεση Καγα κατά Τουρκίας ο αδελφός του προσφεύγοντος βρέθηκε σκοτωμένος από ανταλλαγή πυρών των τουρκικών δυνάμεων ασφαλείας με το PKK έχοντας δίπλα του ένα όπλο. Το Δικαστήριο παρατηρεί στη συγκεκριμένη περίπτωση ότι ο θάνατος του αδερφού δεν μπορεί να θεωρηθεί ως μια ξεκάθαρη περίπτωση νόμιμης ανθρωποκτονίας από τις δυνάμεις ασφαλείας δεδομένου ότι εντελώς αντίθετες εκδοχές αφορούν τη συγκεκριμένη μέρα. Ωστόσο, εκτίμησε ότι η έρευνα που διεξήχθη από τις αρχές για τις περιστάσεις υπό τις οποίες επήλθε ο θάνατος είχε τεράστια κενά ως προς την ιατροδικαστική εξέταση, την αυτοψία και την προσπάθεια να ληφθούν συγκεκριμένα μέτρα. Μάλιστα το Δικαστήριο ήταν έκπληκτο από το γεγονός ότι ο εισαγγελέας έμοιαζε να έχει δεχθεί ότι το θύμα ήταν ένας σκοτωμένος τρομοκράτης που συμμετείχε σε επίθεση κατά των στρατιωτών χωρίς να το ερευνήσει.²³⁵

γ) Αυτό το πλαίσιο εμπλέκει μια απαίτηση γρήγορης, άμεσης και λογικά επιδέξιας έρευνας.²³⁶ Γίνεται δεκτό ότι κάποια εμπόδια ή δυσκολίες μπορούν να εμποδίσουν την πρόοδο της έρευνας σε μια ιδιαίτερη κατάσταση. Ωστόσο, μια

²³² βλ. *Ramsahai και λοιποί κατά Ολλανδίας* απόφαση της 15/05/2007 (αριθ. προσφυγής 52391/99) παρ. 324, *Nachona και λοιποί κατά Βουλγαρίας* απόφαση της 06/07/2005- Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης (αριθ. προσφυγής 43577/98, 43579/98) παρ. 110-119, *Celniku κατά Ελλάδας* απόφαση της 05/07/2007 (αριθ. προσφυγής 21449/04) παρ. 64-71

²³³ βλ. ΕΔΔΑ *Paul and Audrey Edwards κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 14/03/2002 (αριθ. προσφυγής 46477/99) παρ. 74, *Slimani κατά Γαλλίας* απόφαση της 27/07/2004 (αριθ. προσφυγής 57671/00) παρ. 30, *Trubnikov κατά Ρωσίας* απόφαση της 05/07/2005 (αριθ. προσφυγής 49790/99) παρ. 87-88 οι οποίες αφορούν περιπτώσεις κρατουμένων που βρέθηκαν νεκροί στα κελιά τους υπό αδιευκρίνιστες συνθήκες

²³⁴ βλ. ΕΔΔΑ *Ισαάκ κατά Τουρκίας* απόφαση της 24/06/2008 (αριθ. προσφυγής 44587/98) παρ. 124-125, *Σολωμού και λοιποί κατά Τουρκίας* απόφαση της 24/06/2008 (αριθ. προσφυγής 36832/97) παρ. 83-84, *Salman κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 104-109

²³⁵ βλ. ΕΔΔΑ *Καγα κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 88-90

²³⁶ βλ. ΕΔΔΑ *Yasa κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 102-104, *Kamil Uzun κατά Τουρκίας* απόφαση της 10/05/2007 (αριθ. προσφυγής 37410/97) παρ. 56-63 *Çakici κατά Τουρκίας* απόφαση της 08/07/1999 (αριθ. προσφυγής 23657/94) παρ. 80,87,106, *Tanrikulu κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 109, *Mahmut Kaya κατά Τουρκίας* απόφαση της 20/03/2000 (αριθ. προσφυγής 22535/93) παρ. 106-107, *Nikolova και Velichkova κατά Βουλγαρίας* απόφαση της 20/12/2007 (αριθ. προσφυγής 7888/03) παρ.52-64,70-76

γρήγορη αντίδραση των αρχών σε επίπεδο έρευνας στις περιπτώσεις προσφυγής στη βία που προκάλεσε το θάνατο θεωρείται γενικά ως απαραίτητη για τη διατήρηση της προσχώρησης του κοινού στην ιδέα της υπεροχής του δικαιώματος και στην παρεμπόδιση των σχετικών υπονοιών σε μια σύγκρουση ή φανερής ανοχής παράνομων πράξεων.²³⁷

Στην υπόθεση Yasa κατά Τουρκίας ο προσφεύγων επιβεβαίωσε ότι ο θείος του ήταν θύμα των ενόπλων επιθέσεων επειδή πουλούσε την εφημερίδα Özgür Gündem η οποία ήταν προσκείμενη στους Κούρδους. Αυτές προκαλούνταν στα πλαίσια μια σειράς κατευθυνόμενων επιθέσεων με τη συνενοχή πρακτόρων του κράτους, ακόμα και με την άμεση συμμετοχή τους, κατά αυτού του φιλοκουρδικού δημοσιεύματος καθώς και κατά άλλων δημοσιευμάτων. Το Δικαστήριο δηλώνει ότι : «Εν συντομία, χωρίς να ληφθούν υπόψη υπό τις περιστάσεις της περίπτωσης, οι ενδεχόμενες υπόνοιες για συμμετοχή των δυνάμεων της τάξης στις παράνομες επιθέσεις και χωρίς μέχρι σήμερα, περισσότερο από πέντε χρόνια μετά τα γεγονότα, να έχει σημειωθεί καμία συγκεκριμένη και αξιόπιστη πρόοδος, οι έρευνες που έχουν διεξαχθεί για τη συγκεκριμένη περίπτωση δεν μπορούν να θεωρηθούν αποτελεσματικές βάσει των απαιτήσεων του αρ.2. Ακόμα και αν υπάρχουν εμπόδια και δυσκολίες, μια άμεση απάντηση από τις αρχές θεωρείται σημαντική για τη διατήρηση εμπιστοσύνης προς το κράτος καθώς και για την απόδειξη προσήλωσης των κρατικών οργάνων στο δίκαιο και την αποτροπή συμπαιγνιών ή ανοχής παρανόμων πράξεων».²³⁸

δ) Για τους ίδιους λόγους της τήρησης του νόμου και την αποφυγής υποψιών συμπαιγνίας, πρέπει να υπάρχει ένας αποτελεσματικός βαθμός **δημοσίου ελέγχου από το κοινό** στην έρευνα ή τα αποτελέσματα για να εξασφαλίσει το θεωρητικό και πρακτικό σεβασμό της υποχρέωσης.²³⁹ Ο βαθμός αυτός μπορεί να διαφέρει από την μια υπόθεση στην άλλη. Σε κάθε περίπτωση οι συγγενείς του θύματος μπορούν να εμπλέκονται στη διαδικασία στο μέτρο που διατηρούνται τα νόμιμα συμφέροντά τους, να συμμετέχουν και να ενημερώνονται.²⁴⁰ Για παράδειγμα, στην υπόθεση Oğur κατά Τουρκίας το Δικαστήριο καταδίκασε την Τουρκία επειδή τα μέλη της οικογένειας δεν

²³⁷ βλ. ΕΔΔΑ *McKerr κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 114

²³⁸ βλ. ΕΔΔΑ *Yasa κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ.107

²³⁹ βλ. ΕΔΔΑ *McKerr κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 115

²⁴⁰ βλ. ΕΔΔΑ *Shanaghan κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 04/05/2001 (αριθ. προσφυγής 37715/97)142-145, *Ramsahai και λοιποί κατά Ολλανδίας*, ό.π., παρ. 347-350

μπορούσαν να έχουν πρόσβαση στα αποτελέσματα της έρευνας και στο φάκελο,²⁴¹ ενώ στην υπόθεση Güleç κατά Τουρκίας το Δικαστήριο έκρινε ότι παραβιάστηκε το άρθρο 2 και για το ότι ο προσφεύγων και πατέρας του θύματος δεν πληροφορήθηκε για την απόφαση της μη άσκησης δίωξης.²⁴²

Στην υπόθεση Shanaghan κατά Ηνωμένου Βασιλείου η προσφεύγουσα υποστήριζε ότι υπήρχε παραβίαση του άρθρου 2 επειδή ο γιος της, φερόμενος ως μέλος του IRA δολοφονήθηκε υπό συνθήκες που μαρτυρούσαν συμπαιγνία μεταξύ αρχών Βόρειας Ιρλανδίας και παραστρατιωτικών οργανώσεων, ενώ δεν διεξήχθη και κατάλληλη έρευνα για το θάνατό του. Το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή λόγω των ανεπαρκών ερευνών για την απόδειξη ή μη της συμπαιγνίας αστυνομικών αρχών και παραστρατιωτικών, αφού τα στοιχεία για τη δράση του φονευθέντος είχαν χαθεί χωρίς πειστική εξήγηση και αποδείχθηκε ότι υπήρχαν απειλές για τη ζωή του από τους αστυνομικούς που τον κρατούσαν, καθώς και λόγω του ότι δεν δόθηκε στους συγγενείς η δυνατότητα παρακολούθησης και ενημέρωσης για την υπόθεση από την αστυνομία.²⁴³

Επίσης, στην υπόθεση Slimani κατά Γαλλίας η οποία αφορούσε το θάνατο ενός κρατουμένου προς απέλαση σε κέντρο κράτησης και παρεμπόδιση της συντρόφου του να έχει άμεση πρόσβαση στην ανάκριση για τα αίτια του θανάτου του, το Δικαστήριο έκρινε ότι σε περίπτωση ύποπτου θανάτου κρατουμένου ο πλησιέστερος συγγενής έχει δικαίωμα να παρεμβαίνει, χωρίς προηγούμενο αίτημά του, στην επίσημη έρευνα για τα αίτια του θανάτου και να ενημερώνεται.²⁴⁴

ε) Στην υπόθεση Kaya κατά Τουρκίας το Δικαστήριο επισημαίνει ότι ο μεγάλος αριθμός θανάσιμων περιστατικών δεν έχει ως αποτέλεσμα την **απαλλαγή του κράτους** από την υποχρέωσή του να πραγματοποιήσει τις έρευνες: «τα θανατηφόρα επεισόδια είναι μια τραγική κατάσταση και είναι η τρέχουσα κατάσταση στην νοτιοανατολική Τουρκία λόγω της έλλειψης ασφαλείας που επικρατεί εκεί. Όμως, ούτε η συχνότητα των βίαιων ενόπλων συγκρούσεων ούτε ο μεγάλος αριθμός των θυμάτων έχει επιρροή

²⁴¹ βλ. ΕΔΔΑ Oğur κατά Τουρκίας απόφαση της 20/05/1999 (αριθ. προσφυγής 21594/93) παρ. 92 και ομοίως Gül κατά Τουρκίας απόφαση της 14/12/2000 (αριθ. προσφυγής 22676/93) παρ. 93

²⁴² βλ. ΕΔΔΑ Güleç κατά Τουρκίας απόφαση της 27/07/1998 (αριθ. προσφυγής 21593/93) παρ.82

²⁴³ βλ. ΕΔΔΑ Shanaghan κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ό.π.,

²⁴⁴ βλ. ΕΔΔΑ Slimani κατά Γαλλίας απόφαση της 27/07/2004 (αριθ. προσφυγής 57671/00) παρ. 44-49

στην υποχρέωση που πηγάζει από το αρ.2 ΕΣΔΑ να πραγματοποιήσει μια αποτελεσματική και ανεξάρτητη έρευνα για τους θανάτους που επήλθαν κατά τις συγκρούσεις με τις δυνάμεις ασφαλείας και πόσω μάλλον όταν, όπως στη συγκεκριμένη περίπτωση, οι περιστάσεις στερούνται ξεκάθαρων εκτιμήσεων». ²⁴⁵

Ακολουθεί το ίδιο μοτίβο προσθέτοντας ότι οι τοπικές δυσκολίες για την αναζήτηση των αποδείξεων δεν απαλλάσσουν το κράτος από την υποχρέωση έρευνας στην υπόθεση Tanrikulu κατά Τουρκίας: «Όπως έχει δηλώσει και σε προηγούμενες αποφάσεις που αφορούν την Τουρκία, το Δικαστήριο είναι έτοιμο να λάβει υπόψη το γεγονός ότι τα θανατηφόρα επεισόδια είναι μια τραγική και τρέχουσα κατάσταση στην νοτιοανατολική Τουρκία λόγω της έλλειψης ασφαλείας που επικρατεί εκεί, το οποίο θα μπορούσε να εμποδίσει την αναζήτηση πειστικών αποδείξεων. Απ'την άλλη, αυτού του είδους οι περιστάσεις δεν μπορούν ν'απαλλάξουν τις αρχές από την υποχρέωση, που πηγάζει από το αρ.2 ΕΣΔΑ, να πραγματοποιήσει μια αποτελεσματική έρευνα». ²⁴⁶

Ακόμη, στην υπόθεση Cennet Ayhan and Mehmet Salih Ayhan κατά Τουρκίας, το Δικαστήριο έκρινε ότι η υποχρέωση διεξαγωγής έρευνας για τις συνθήκες του θανάτου υπάρχει ακόμα κι αν οι ισχυρισμοί για εμπλοκή των αρχών στη δολοφονία είναι αβάσιμοι. Επειδή η αναπαράσταση του φόνου στερούνταν ακρίβειας και λεπτομέρειας και δεν εξετάστηκαν κρίσιμοι μάρτυρες, το Δικαστήριο έκρινε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 2 ως προς το διαδικαστικό του σκέλος. ²⁴⁷

Στην υπόθεση Rantsev κατά Κύπρου και Ρωσίας, αν και η απόφαση του Δικαστηρίου επικεντρώθηκε στο άρθρο 4 για την απαγόρευση της δουλείας για το θέμα της εμπορίας ανθρώπων, όσον αφορά το άρθρο 2 κατέληξε ότι η Κύπρος παραβίασε τις διαδικαστικές υποχρεώσεις της λόγω της αποτυχίας να διεξάγει μια αποτελεσματική έρευνα για το θάνατο του θύματος. ²⁴⁸

²⁴⁵ βλ. ΕΔΔΑ *Kaya κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 91

²⁴⁶ βλ. ΕΔΔΑ *Tanrikulu κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ.103, *Kaya κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 91, *Ergi κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 85, *Yasa κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 104

²⁴⁷ βλ. ΕΔΔΑ *Cennet Ayhan and Mehmet Salih Ayhan κατά Τουρκίας* απόφαση της 27/06/2006 (αριθ. προσφυγής 41964/1998 παρ. 79, 84-85, 91, 99, *Özgen και λοιποί κατά Τουρκίας* απόφαση της 20/12/2005 (αριθ. προσφυγής 38607/97), *Bazorkina κατά Ρωσίας* απόφαση της 27/07/2006 (αριθ. προσφυγής 69481/2001), *Kanlibas κατά Τουρκίας* απόφαση της 08/03/2006 (αριθ. προσφυγής 32444/96), *Dundar κατά Τουρκίας* απόφαση της 20/12/2005 (αριθ. προσφυγής 26972/95), *Estamirov κατά Ρωσίας* απόφαση της 12/10/2006 (αριθ. προσφυγής 60272/2000). Αντίθετα σε υποθέσεις όπως *Yasin Ates κατά Τουρκίας*, *Hamiyet Karlan κατά Τουρκίας*, *H.Y και Hü.Y κατά Τουρκίας* η κυβέρνηση ήταν υπεύθυνη τόσο για το θάνατο όσο και για την αποτυχία διεξαγωγής αποτελεσματικών ερευνών.

²⁴⁸ βλ. ΕΔΔΑ *Rantsev κατά Κύπρου και Ρωσίας* απόφαση της 07/01/2010 (αριθ. προσφυγής 25965/04) παρ. 234-242 καθώς και J. Allain, 'Rantsev v Cyprus and Russia: The European Court of

Παρόμοια κριτήρια για την αποτελεσματικότητα της έρευνας καθιερώνει και το ΔΑΔΔΑ όπως φαίνεται ήδη από την πρώτη του απόφαση *Velásquez Rodríguez κατά Ονδούρας*. Συγκεκριμένα αναφέρεται ότι το καθήκον της έρευνας υπάρχει ανεξάρτητα από το αν θα αποφέρει καρπούς, καθώς το αποτέλεσμά της δεν πρέπει να προδικάζεται. Η έρευνα που διεξάγεται θα πρέπει να είναι σοβαρή και όχι απλά τυπική, να μη στηρίζεται στην ιδιωτική πρωτοβουλία αλλά στην πρωτοβουλία του κράτους.²⁴⁹

Επίσης, το Δικαστήριο θεωρεί την πραγματοποίηση αυτεπαγγέλτως από το κράτος μιας άμεσης, σοβαρής, αμερόληπτης και αποτελεσματικής έρευνας ως θεμελιώδες στοιχείο και προϋπόθεση την προστασίας των δικαιωμάτων που προσβάλλονται στις περιπτώσεις των εξωδικαστικών εκτελέσεων, των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων και των σοβαρών παραβιάσεων των δικαιωμάτων του ανθρώπου, όπως το δικαίωμα στη ζωή.²⁵⁰ Όποιες κι αν είναι οι δυσκολίες που αντιμετωπίζει το κράτος, έχει καθήκον να λάβει τα απαραίτητα μέτρα για να αποφύγει την επανάληψη γεγονότων όπως οι εξαναγκαστικές εξαφανίσεις, να ερευνήσει, να τιμωρήσει του υπευθύνους και να πληροφορήσει τους συγγενείς για το πού βρίσκεται το πτώμα του εξαφανισμένου.²⁵¹

Για παράδειγμα, στην υπόθεση *Myrna Mack Chang κατά Γουατεμάλας* το Δικαστήριο επεξεργάστηκε κάποια στοιχεία απαραίτητα για μια αποτελεσματική έρευνα και τιμωρία των υπευθύνων τα οποία απουσίαζαν από τη συγκεκριμένη υπόθεση. Ειδικότερα, το Δικαστήριο επισήμανε την αποτυχία συλλογής αποδεικτικών στοιχείων από τον τόπο του εγκλήματος, και άρα την έλλειψη ενός θεμελιώδους στοιχείου επαρκούς έρευνας.²⁵² Δεύτερον, η χειραγώγηση και η απόκρυψη αποδεικτικών στοιχείων από τις δικαστικές αρχές στην οποία προέβησαν υψηλοί αξιωματούχοι για να προστατεύσουν τις ταυτότητες των υπευθύνων συνέβαλε στο κλίμα ατιμωρησίας και παραβίασε το δικαίωμα του θύματος για αποτελεσματικά

Human Rights and Trafficking as Slavery', *Human Rights Law Review*, Vol. 10, Issue 3 (2010), 546-557 για μια αναλυτικότερη παρουσίαση της απόφασης η οποία θεωρεί ότι έχει πολλά λάθη στο συλλογισμό.

²⁴⁹ βλ. ΔΑΔΔΑ *Velásquez Rodríguez κατά Ονδούρας*, ό.π., παρ. 177

²⁵⁰ βλ. ΔΑΔΔΑ *Goiburú κατά Παραγουάης* απόφαση της 22/09/2006 Series C No. 153(ουσία και επανόρθωση) παρ. 88, *Gomes-Lund et al. (Guerrilha do Araguaia) κατά Βραζιλίας* απόφαση της 24/11/2010 Series C No. 219 παρ. 107-110

²⁵¹ βλ. ΔΑΔΔΑ *Goiburú κατά Παραγουάης*, ό.π., παρ. 89

²⁵² βλ. ΔΑΔΔΑ *Myrna Mack Chang κατά Γουατεμάλας*, ό.π., παρ. 166- 167

ένδικα μέσα.²⁵³ Τρίτον, το κράτος παρεμπόδισε τη δικαιοσύνη και συνέβαλε στην ατιμωρησία με τη χρήση του δόγματος «κρατικό μυστικό» για να εμποδίσει την πρόσβαση των δικαστηρίων σε κάποια έγγραφα, χωρίς να τους ενημερώσει.²⁵⁴ Τέταρτον, το Δικαστήριο έκρινε ότι για να διασφαλισθεί ότι οι υπεύθυνοι θα οδηγούνταν στη δικαιοσύνη, το κράτος είχε καθήκον να προστατεύσει του δικαστές, ερευνητές, μάρτυρες και συγγενείς από απειλές και παρενόχληση.²⁵⁵ Πέμπτον, κατά την ακρόαση οι εθνικοί δικαστές έπρεπε να διασφαλίσουν ότι δε θα γινόταν κατάχρηση των δικαιωμάτων της έφεσης και habeas corpus από την υπεράσπιση των υπόπτων έτσι ώστε να παραλύσει η δίκη.²⁵⁶ Τέλος, το Δικαστήριο έκρινε ότι τα παραπάνω σήμαιναν ότι τα εθνικά δικαστήρια δεν μπόρεσαν να βγάλουν απόφαση που να ξεκαθαρίζει τα γεγονότα και τιμωρεί τους υπευθύνους εντός λογικής χρονική περιόδου (πάνω από 13 χρόνια) γεγονός που παραβίαζε κυρίως το άρθρο 8 παρ.1 ΑΣΔΑ.²⁵⁷

2.4- Το ζήτημα των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων (disparitions forcées)

Οι εξαναγκαστικές εξαφανίσεις αποτελούν ένα φαινόμενο το οποίο συνίσταται σε πολλαπλή παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και σχετίζεται άμεσα με την υποχρέωση των κρατών να διεξάγουν αποτελεσματική έρευνα ώστε να διαπιστώσουν τα αίτια, τις συνθήκες και τους υπευθύνους της εξαναγκαστικής εξαφάνισης, καθώς και την τύχη των θυμάτων.

2.4.1- Η αντιμετώπιση του ΔΑΔΔΑ

Το φαινόμενο των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων είναι ευρύτατα διαδεδομένο στις χώρες της Λατινικής Αμερικής και έχει σημαδέψει εδώ και πολλά χρόνια την καθημερινότητά των κατοίκων τους. Το ΔΑΔΔΑ ασχολείται μ'αυτό ήδη από τις πρώτες του υποθέσεις και η νομολογία που ανέπτυξε ως προς τα δικαιώματα που προστατεύουν την ακεραιότητα του προσώπου, όπως το δικαίωμα στη ζωή, αποτελεί την απάντησή του στις παραβιάσεις στην περίπτωση των εξαναγκαστικών

²⁵³ βλ. ΔΑΔΔΑ *Myrna Mack Chang κατά Γουατεμάλας*, ό.π., παρ. 168- 175

²⁵⁴ βλ. ΔΑΔΔΑ *Myrna Mack Chang κατά Γουατεμάλας*, ό.π., παρ. 175- 182

²⁵⁵ βλ. ΔΑΔΔΑ *Myrna Mack Chang κατά Γουατεμάλας*, ό.π., παρ. 183-199

²⁵⁶ βλ. ΔΑΔΔΑ *Myrna Mack Chang κατά Γουατεμάλας*, ό.π., παρ. 200-211

²⁵⁷ βλ. ΔΑΔΔΑ *Myrna Mack Chang κατά Γουατεμάλας*, ό.π., παρ. 212- 218

εξαφανίσεων.²⁵⁸ Η δυσκολία στις υποθέσεις αυτές αφορά το γεγονός ότι δεν είναι εύκολη ούτε η απόδειξη του θανάτου του θύματος, καθώς δεν υπάρχει πτώμα και δεν μπορεί να συναχθεί με βεβαιότητα ο θάνατος, ούτε η απόδοση ευθυνών στο κράτος σε περίπτωση απόδειξης του θανάτου.²⁵⁹

2.4.1.1- Η πρακτική των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων

Οι τρεις πρώτες υποθέσεις του ΔΑΔΔΑ είναι γνωστές ως “ονδουριανές υποθέσεις” επειδή ήταν όλες κατά της Ονδούρας, με παρόμοια πραγματικά περιστατικά και την ίδια ημερομηνία προσφυγής. Είναι οι υποθέσεις *Velásquez Rodríguez κατά Ονδούρας*, *Godínez Cruz κατά Ονδούρας*, *Fairén Garbí και Solís Corrales κατά Ονδούρας*. Το ΔΑΔΔΑ δηλώνει ότι το φαινόμενο των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων δεν είναι κάτι καινούριο. Ωστόσο, διαπιστώνει ότι πιο πρόσφατα έχει ένα συστηματικό και επαναλαμβανόμενο χαρακτήρα και χρησιμοποιείται ως τεχνική με σκοπό όχι μόνο την εξαφάνιση των προσώπων αλλά και την δημιουργία γενικευμένης κατάστασης κατάστασης αγωνίας, ανασφάλειας και τρόμου από το κράτος.²⁶⁰ Ακόμη, παρατηρεί ότι είναι πολύ πιο έντονο στη Λατινική Αμερική.

Με βάση τις αποδείξεις και κυρίως τις μαρτυρίες που συγκεντρώνει το δικαστήριο διαπιστώνει ότι οι εξαναγκαστικές εξαφανίσεις έχουν μια συγκεκριμένη μέθοδο δράσης²⁶¹: οι δράστες- απαγωγείς πρώτα επιλέγουν το θύμα το οποίο θεωρείται ότι είναι επικίνδυνο για τη δημόσια ασφάλεια και στη συνέχεια το παρακολουθούν. Μετά σχεδιάζεται η απαγωγή του η οποία γίνεται με τη χρήση οχημάτων (μικρών φορτηγών συνήθως) με σκούρα τζάμια, για τα οποία χρειάζεται ειδική άδεια από το Τμήμα Κυκλοφορίας, χωρίς ή με κλεμμένες πινακίδες. Συχνά οι δράστες είναι μεταμφιεσμένοι με περούκες, μάσκες, ψεύτικα μουστάκια κλπ ή φορούν πολιτικά. Η απαγωγή γίνεται είτε από το σπίτι του θύματος είτε σε δημόσιο χώρο και συχνά υπό το φως της ημέρας. Υποστηρίζεται ή γίνεται ανεκτή από το κράτος, καθώς συμμετέχουν στρατιωτικοί ή αστυνομία ή άτομα υπό τις εντολές τους, με αποτέλεσμα την απόκρυψη

²⁵⁸ βλ. L. Hennebel, ό.π., σ.σ. 416-417 όπου παρατίθεται επίσης ένας ενδεικτικός κατάλογος με υποθέσεις εξαναγκαστικών εξαφανίσεων με τις οποίες ασχολήθηκε η ΔΑΕΔΑ εφαρμόζοντας τις αρχές που είχε θέσει το ΔΑΔΔΑ

²⁵⁹ *ibid.*, σελ. 430

²⁶⁰ βλ. ΔΑΔΔΑ *Velásquez Rodríguez κατά Ονδούρας*, ό.π., παρ. 149, *Godínez Cruz κατά Ονδούρας* απόφαση της 20/01/1989 Series C No. 5 παρ. 157, *Fairén Garbí και Solís Corrales κατά Ονδούρας* απόφαση της 15/03/1989 Series C No. 6 παρ. 146-151

²⁶¹ βλ. ΔΑΔΔΑ *Velásquez Rodríguez κατά Ονδούρας*, ό.π., παρ. 99, 124, 147-148, *Godínez Cruz κατά Ονδούρας*, ό.π., 130, 153-154

και την καταστροφή αποδεικτικών στοιχείων της εξαφάνισης.

Το Δικαστήριο, για παράδειγμα, στην υπόθεση *La Cantuta*, ένα δημόσιο Πανεπιστήμιο του Περού που δεχόταν και φοιτητές με χαμηλά εισοδήματα και βρισκόταν κατά περιόδους υπό κατάληψη από στρατιωτικές ομάδες μέχρι την ημέρα που η Ομάδα Κολίνα συνέλαβε και εξαφάνισε έναν καθηγητή και πολλούς φοιτητές των οποίων τα πτώματα βρέθηκαν το 1993, εκτιμά ότι οι κρατικές δομές πάντα παίρνουν μέρος με κάποιο τρόπο στην εξαναγκαστική εξαφάνιση, καθώς η ομάδα που προχωρούσε στις εξαφανίσεις ανήκε στην ιεραρχική δομή του περουβιανού στρατού και οι δραστηριότητές της γίνονταν εν γνώσει του Προέδρου της Δημοκρατίας και του Αρχηγού του Στρατού.²⁶²

Στις παραπάνω υποθέσεις²⁶³ το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι μεταξύ 1981 και 1984 περίπου 100 με 150 άτομα εξαφανίσθηκαν στην Ονδούρα και ποτέ δεν ακούστηκε τίποτα γι'αυτά. Οι εξαφανίσεις χαρακτηρίζονταν από την παραπάνω μέθοδο. Τα όπλα που χρησιμοποιούνταν ανήκαν στην αποκλειστική χρήση του στρατού και της αστυνομίας. Υπήρχαν πολλά ανεπίσημα κέντρα κρατήσεων όπου μετακινούσαν τα θύματα, τα βασάνιζαν και πολλές φορές τα σκότωναν και τα έθαβαν σε μυστικά νεκροταφεία.²⁶⁴ Όταν συγγενείς, δικηγόροι και δικαστές ρωτούσαν να μάθουν για την τύχη τους, οι αρχές υποστήριζαν ότι δε διέθεταν καμία πληροφορία, ενώ δεν υπήρξε καμία αποτελεσματική έρευνα και τιμωρία των υπευθύνων.

Ο Manfredo Velásquez απήχθη μέρα μεσημέρι από ένα χώρο στάθμευσης, ήταν φοιτητής και θεωρείτο από τις αρχές ότι είχε αναμιχθεί σε επικίνδυνες για τη δημόσια ασφάλεια δραστηριότητες. Ο Saúl Godínez ήταν επικεφαλής μιας συνδικαλιστικής ομάδας δασκάλων και ετοιμάζονταν να οργανώσουν ακόμα μια απεργία όταν εξαφανίσθηκε το πρωί της 22ας Ιουλίου 1982, ενώ υπήρχαν ενδείξεις ότι είχε δεχθεί και πολλά απειλητικά τηλεφωνήματα.

Με βάση αυτή την αρχική νομολογία του ΔΑΔΔΑ διατυπώνεται ο ορισμός της εξαναγκαστικής εξαφάνισης στη Διαμερικανική Σύμβαση για τις εξαναγκαστικές

²⁶² βλ. ΔΑΔΔΑ *La Cantuta κατά Περού* απόφαση της 29/11/2006 (ουσία και επανορθώσεις) Series C No. 162 παρ. 83

²⁶³ βλ. ΔΑΔΔΑ *Velásquez Rodríguez κατά Ονδούρας*, ό.π., παρ. 147-148, *Godínez Cruz κατά Ονδούρας*, ό.π., παρ. 153-154

²⁶⁴ βλ. επίσης ΔΑΔΔΑ *Gómez Palomino κατά Περού* απόφαση της 22/11/2005 (ουσία και επανορθώσεις) Series C No. 136 παρ. 54.2 και L. Burgorgue-Larsen, A. Ubeda de Torres, ό.π., σελ. 352

εξαφανίσεις των προσώπων η οποία τέθηκε σε ισχύ το 1996.²⁶⁵

Το Δικαστήριο υπογραμμίζει στις αποφάσεις του ότι το φαινόμενο της εξαναγκαστικής εξαφάνισης αποτελεί πλήρη, πολλαπλή και συνεχή μορφή παραβίασης των δικαιωμάτων του ανθρώπου που αναγνωρίζονται από την ΑΣΔΑ, ενώ παραθέτοντας τη διεθνή πρακτική κατηγοριοποιείται ακόμα και στα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας.²⁶⁶

Αποτελεί αυθαίρετη αποστέρηση της ελευθερίας του προσώπου και του δικαιώματος να προσαχθεί ενώπιον δικαστηρίου παραβιάζοντας το άρθρο 7 ΑΣΔΑ.²⁶⁷ Χαρακτηρίζεται από παρατεταμένη απομόνωση και στέρηση της επικοινωνίας ενώ συχνά υφίστανται βασανιστήρια, πρακτικές που αποτελούν απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση και παραβιάζουν το άρθρο 5 ΑΣΔΑ.²⁶⁸ Επίσης, πολλές φορές η πρακτική της εξαναγκαστικής εξαφάνισης περιλαμβάνει μυστική εκτέλεση χωρίς δίκη, που ακολουθείται από απόκρυψη του σώματος για να καταστραφούν οποιεσδήποτε απτές αποδείξεις και να διασφαλισθεί η ατιμωρησία των υπευθύνων, γεγονός το οποίο αποτελεί κατάφωρη παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή υπό το άρθρο 4 ΑΣΔΑ.²⁶⁹

²⁶⁵ Το άρθρο 2 της Διαμερικανικής Σύμβασης για τις Εξαναγκαστικές Εξαφανίσεις των Προσώπων διατυπώνεται ως εξής:

Article 2

For the purposes of this Convention, forced disappearance is considered to be the act of depriving a person or persons of his or their freedom, in whatever way, perpetrated by agents of the state or by persons or groups of persons acting with the authorization, support, or acquiescence of the state, followed by an absence of information or a refusal to acknowledge that deprivation of freedom or to give information on the whereabouts of that person, thereby impeding his or her recourse to the applicable legal remedies and procedural guarantees.

Στα υπόλοιπα άρθρα της Σύμβασης αναφέρεται ότι τα κράτη μέρη στη Σύμβαση πρέπει να λάβουν νομοθετικά μέτρα για την αντιμετώπιση του εγκλήματος και την τιμωρία των υπευθύνων.

Παρόμοιες είναι και οι ρυθμίσεις της Διεθνούς Σύμβασης του ΟΗΕ για την προστασία κάθε προσώπου έναντι των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων που είναι διαθέσιμη στο: <http://www2.ohchr.org/english/law/disappearance-convention.htm> [23/09/2011] υπογράφηκε στις 20/12/2006, τέθηκε σε ισχύ στις 23/12/2010 και την έχουν επικυρώσει 30 από τα 89 κράτη που την έχουν υπογράψει.

²⁶⁶ βλ. L. Burgorgue- Larsen, A. Ubeda de Torres, ό.π., σελ. 338,346, L. Hennebel, ό.π., σελ. 421, καθώς και ΔΑΔΔΑ Velásquez Rodríguez κατά Ονδούρας, ό.π., παρ. 150-155, Godínez Cruz κατά Ονδούρας, ό.π., παρ. 158-163, Αδελφές Serrano Cruz κατά Ελ Σαλβαδόρ (προκαταρκτικές ενστάσεις) παρ. 101 C118, Goiburú κατά Παραγουάης, ό.π., παρ. 81-82 όπου στην απόφαση στην υποσημείωση 61 το Δικαστήριο παραθέτει τις διάφορες συζητήσεις και ψηφίσματα των οργάνων των Ηνωμένων εθνών σχετικά με τις εξαναγκαστικές εξαφανίσεις, Gomes-Lund et al. (Guerrilha do Araguaia) κατά Βραζιλίας απόφαση της 24/11/2010 Series C No. 219 παρ. 122

²⁶⁷ βλ. ΔΑΔΔΑ Velásquez Rodríguez κατά Ονδούρας, ό.π., παρ. 155, Godínez Cruz κατά Ονδούρας, ό.π., παρ. 163

²⁶⁸ βλ. ΔΑΔΔΑ Velásquez Rodríguez κατά Ονδούρας, ό.π., παρ. 156, Godínez Cruz κατά Ονδούρας, ό.π., παρ. 164

²⁶⁹ βλ. ΔΑΔΔΑ Velásquez Rodríguez κατά Ονδούρας, ό.π., παρ. 157, Godínez Cruz κατά Ονδούρας, ό.π., παρ. 165

Το Δικαστήριο στις πρώτες του αποφάσεις δείχνει το σύνδεσμο μεταξύ των τριών δικαιωμάτων και καταδικάζει ομόφωνα την Ονδούρα σε συνδυασμό με το άρθρο 1 παρ. 1 ΑΣΔΑ. Αξίζει να σημειωθεί ότι αρχικά το ΔΑΔΔΑ στις αποφάσεις του για τις εξαναγκαστικές εξαφανίσεις εξετάζει την παραβίαση των δικαιωμάτων με την παραπάνω σειρά (άρθρα 7, 5, 4 ΑΣΔΑ). Ωστόσο, σε πιο πρόσφατες αποφάσεις η σειρά αντιστρέφεται και εξετάζεται πρώτα η παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή, ενώ παρουσιάζεται η παραβίαση των δικαιωμάτων ως αποτέλεσμα του συνεχούς χαρακτήρα του συγκεκριμένου εγκλήματος.²⁷⁰

Κατά το Δικαστήριο, η πρακτική των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων αποτελεί επίσης μια ριζική ρωγμή στην ΑΣΔΑ και δείχνει την εγκατάλειψη των αξιών που προκύπτουν από την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και των αρχών που θεμελιώνουν το Διαμερικανικό Σύστημα και την ίδια τη Σύμβαση. Επιπλέον μαρτυρά ότι το Κράτος αγνοεί το καθήκον που αφορά την οργάνωση της κρατικής μηχανής με τέτοιο τρόπο που να εγγυάται τα δικαιώματα που αναγνωρίζονται από την ΑΣΔΑ.²⁷¹

Πρέπει ακόμη να προστεθεί ότι βάσει των διαδικαστικών υποχρεώσεων των κρατών το Δικαστήριο επιβάλλει και στην περίπτωση των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων την υποχρέωση διεξαγωγής έρευνας για τις συνθήκες εξαφάνισης και την τύχη του θύματος.²⁷² Μάλιστα, το ΔΑΔΔΑ ασχολείται για πρώτη φορά με τις θετικές διαδικαστικές υποχρεώσεις χάριν των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων και τις βασίζει στο άρθρο 1 παρ. 1 ΑΣΔΑ και την υποχρέωση σεβασμού των δικαιωμάτων από το κράτος.²⁷³ Ωστόσο, με την επικύρωση της Διαμερικανικής Σύμβασης για τις Εξαναγκαστικές εξαφανίσεις οι διαδικαστικές υποχρεώσεις υφίστανται αυτόματα, χωρίς την ανάγκη να φανερωθεί ο σύνδεσμος των διαφόρων άρθρων μεταξύ τους, το οποίο φαίνεται και στις νεότερες αποφάσεις του Δικαστηρίου.²⁷⁴

²⁷⁰ βλ. L. Burgorgue- Larsen, A. Ubeda de Torres, ό.π., σ.σ. 339-340, 347-348 όπου αναφέρει ότι στην υπόθεση ΔΑΔΔΑ *Goiburú κατά Παραγωγής*, ό.π., παρ. 81, 85 το Δικαστήριο ξεκινά ένα καινούριο τρόπο παρουσίασης των παραβιάσεων το οποίο αναγνωρίζεται ως ένα *sui generis* έγκλημα.

²⁷¹ βλ. ΔΑΔΔΑ *Velásquez Rodríguez κατά Ονδούρας*, ό.π., παρ. 158, *Godínez Cruz κατά Ονδούρας*, ό.π., παρ. 166, *Fairén Garbí και Solís Corrales κατά Ονδούρας* απόφαση της 15/03/1989 (ουσία) Series C No. 6 παρ.151-152,

²⁷² βλ. ΔΑΔΔΑ *Velásquez Rodríguez κατά Ονδούρας*, ό.π., παρ. 181-188, *Godínez Cruz κατά Ονδούρας*, ό.π., παρ. 167,187, 191-198, καθώς και αναλυτικότερα παραπάνω Κεφάλαιο 2.3.2 Πρώτου Μέρους

²⁷³ βλ. L. Burgorgue- Larsen, A. Ubeda de Torres, ό.π., σελ. 342

²⁷⁴ βλ. *ibid.*, σ.σ. 343-346 και ενδεικτικά ΔΑΔΔΑ *Ibsen-Cárdenas and Ibsen-Peña κατά Βολιβίας* απόφαση της 01/09/2010 Series C No. 217 παρ. 65, 122, 226

Μια σημαντική απόφαση στο ζήτημα των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων αποτελεί η *Goiburú κατά Παραγουάης* όπου το ΔΑΔΔΑ παραθέτει λεπτομερώς τα πραγματικά περιστατικά τα οποία αποτελούν σημαντικό μέρος της σύγχρονης ιστορίας των χωρών της Λατινικής Αμερικής. Πρόκειται για μια ιστορική απόφαση που αναφέρεται στην “Επιχείρηση Κόνδορας” κατά τη δεκαετία του 1970 και τη διακρατική συνεργασία των δυνάμεων ασφαλείας λατινοαμερικανικών χωρών με δικτατορικά καθεστώτα κατά προσώπων που τα θεωρούσαν ως “ανατρεπτικά στοιχεία” επικίνδυνα για το καθεστώς. Η συνεργασία αυτή συνίστατο στην συστηματική παραβίαση δικαιωμάτων του ανθρώπου μέσω των αυθαίρετων συλλήψεων, κρατήσεων, βασανιστηρίων, εξαφανίσεων και εκτελέσεων εν γνώσει και σε συνεργασία με τις κρατικές αρχές με σκοπό την τρομοκρατία των πολιτών και τη στήριξη των καθεστώτων αυτών.²⁷⁵ Στη συγκεκριμένη υπόθεση ο χειρουργός Agustín Goiburú από την Παραγουάη ήταν ένας από τους πιο φανατικούς αντιδρώντες στο δικτατορικό καθεστώς του Alfredo Stroessner στη χώρα του. Αυτοεξορίζεται στην Αργεντινή το 1959 όπου παρακολουθείται συνεχώς και γλιτώνει πολλές φορές τη σύλληψη.²⁷⁶ Τελικά συλλαμβάνεται από τις στρατιωτικές δυνάμεις της Αργεντινής το 1977 και μεταφέρεται στην Παραγουάη αλλά δε γίνεται γνωστό το τι απέγινε στη συνέχεια. Η Αργεντινή αρνείται την απαγωγή και για σχεδόν τριάντα χρόνια τόσο οι δικαστικές διαδικασίες της δικτατορίας όσο και μετά δεν βρίσκουν ούτε τιμωρούν τους ενόχους.

Η παραπάνω υπόθεση είναι πολύ σημαντική γιατί εκτός από τα ιστορικά γεγονότα τα οποία αναλύει είναι η πρώτη φορά που το ΔΑΔΔΑ διατυπώνει ότι η απαγόρευση των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων των προσώπων και το επακόλουθο καθήκον έρευνας και τιμωρίας των υπευθύνων έχει αποκτήσει χαρακτήρα κανόνα αναγκαστικού δικαίου *jus cogens*.²⁷⁷ Η διαπίστωση αυτή αποτελεί ένα πολύ μεγάλο βήμα για το Δικαστήριο και αποδεικνύει για ακόμη μια φορά την παγκόσμια πρωτοπορία της νομολογίας του ΔΑΔΔΑ.²⁷⁸

2.4.1.2- Ζητήματα αρμοδιότητας *ratione temporis* και απόδειξης

²⁷⁵ βλ. ΔΑΔΔΑ *Goiburú κατά Παραγουάης*, ό.π., παρ. 62-66

²⁷⁶ βλ. ΔΑΔΔΑ *Goiburú κατά Παραγουάης*, ό.π., παρ. 86-87

²⁷⁷ βλ. ΔΑΔΔΑ *Goiburú κατά Παραγουάης*, ό.π., παρ. 84, 93, *Gomes-Lund et al. (Guerrilha do Araguaia) κατά Βραζιλίας* απόφαση της 24/11/2010 Series C No. 219 παρ. 105

²⁷⁸ βλ. L. Burgorgue-Larsen, A. Ubeda de Torres, ό.π., σ.σ. 337-338

Παρά την καταδίκη και την αναγνώριση των χαρακτηριστικών των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων, το ΔΑΔΔΑ αντιμετωπίζει κάποιες δυσκολίες στο να αποδείξει ότι η παραπάνω πρακτική υφίσταται και ότι έχει αρμοδιότητα να την κρίνει, καθώς συχνά αφορά γεγονότα τα οποία έχουν λάβει χώρα πριν την αναγνώριση της δικαιοδοσίας του ΔΑΔΔΑ από το συμβαλλόμενο κράτος ή εντός χρονικής περιόδου την οποία εξαιρεί ρητά το κράτος από τη δικαιοδοσία του.

Το ΔΑΔΔΑ αναφέρεται στο διαρκή-συνεχή χαρακτήρα της παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από την εξαναγκαστική εξαφάνιση, χωρίς να τον αναλύει, καθώς τον χρησιμοποιεί για να προβεί στη διεύρυνση της αρμοδιότητας του δικαστηρίου *ratione temporis*.²⁷⁹ Χαρακτηριστική είναι σ'αυτό το σημείο η υπόθεση Blake κατά Γουατεμάλας όπου ένας Αμερικανός δημοσιογράφος που ερευνούσε σχετικά με τις παραστρατιωτικές οργανώσεις της Γουατεμάλας, το Μάρτιο του 1985 απήχθη και εκτελέστηκε από ιδιωτική στρατιωτική ομάδα η οποία συνδεόταν θεσμικά με τον επίσημο στρατό. Το πτώμα του βρέθηκε τον Ιούνιο του 1992. Η Κυβέρνηση της Γουατεμάλας ισχυρίστηκε ότι το Δικαστήριο δεν είχε αρμοδιότητα γιατί η Γουατεμάλα επικύρωσε την ΑΣΔΑ το Μάρτιο του 1987. Το ΔΑΔΔΑ, στηριζόμενο στην Διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών για την προστασία όλων των προσώπων ενάντια στις εξαναγκαστικές εξαφανίσεις, στη Διαμερικανική Σύμβαση για τις Εξαναγκαστικές Εξαφανίσεις των Προσώπων και στον Ποινικό Κώδικα της Γουατεμάλας, κρίνει ότι η διαρκής παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από την εξαναγκαστική εξαφάνιση δεν τελειώνει μέχρι να μαθευτεί η τύχη του θύματος, δηλαδή να βρεθεί το πτώμα του ή ο τόπος που έχει ταφεί.²⁸⁰

Παρόμοια είναι και η υπόθεση των Αδελφών Serrano Cruz κατά Ελ Σαλβαδόρ όπου δύο νεαρά κορίτσια χάθηκαν κατά τη διάρκεια του εμφυλίου (1980-1992) στο Ελ Σαλβαδόρ και η απουσία πληροφόρησης για την τύχη τους ήταν ιδιαίτερα ανησυχητική καθώς τα περισσότερα εξαφανισμένα παιδιά στο Ελ Σαλβαδόρ

²⁷⁹ βλ. L. Hennebel, ό.π., σελ. 421, L. Burgorgue- Larsen, A. Ubada de Torres, ό.π., σελ. 348

²⁸⁰ βλ. ΔΑΔΔΑ Blake κατά Γουατεμάλας απόφαση της 02/07/1996 (προκαταρκτικές ενστάσεις) Series C No. 27 παρ. 40, Δυστάμενη γνώμη A.A. Cançado- Trindade στη ΔΑΔΔΑ Las Hermanas Serrano Cruz κατά Ελ Σαλβαδόρ απόφαση της 1/3/2005 (ουσία) Series C No. 120. βλ. επίσης L. Burgorgue- Larsen, A. Ubada de Torres, ό.π., σ.σ. 341-342, όπου αναφέρεται ότι η απόφαση Blake κατά Γουατεμάλας περιέχει άλλη μια καινοτομία του ΔΑΔΔΑ καθώς αναγνωρίζεται για πρώτη φορά το καθεστώς του θύματος στους συγγενείς του εξαφανισθέντος. Οι συγγενείς θεωρούνται θύματα παραβίασης του άρθρου 5 ΑΣΔΑ εξαιτίας της απουσίας πληροφόρησης και έρευνας σχετικά με τα γεγονότα της εξαφάνισης

βρίσκονταν από εξειδικευμένες οργανώσεις.²⁸¹ Το Ελ Σαλβαδόρ αναγνώρισε τη δικαιοδοσία του Δικαστηρίου το 1995 η οποία δεν περιλαμβάνει γεγονότα που έγιναν ή η αρχή εκτέλεσής τους ξεκίνησε πριν την αναγνώριση της δικαιοδοσίας του.²⁸²

Το ΔΑΔΔΑ κρίνει λοιπόν ότι όταν πρόκειται για συνεχείς παραβιάσεις που ξεκίνησαν πριν την αναγνώριση δικαιοδοσίας του δικαστηρίου αλλά συνεχίζουν και μετά από την αναγνώριση αυτή, τότε έχει δικαιοδοσία να κρίνει τις προηγούμενες συμπεριφορές και τις συνέπειές των παραβιάσεων αυτών.²⁸³ Αλλά ακόμη και σε περίπτωση που δεν μπορεί να κρίνει τα ίδια τα γεγονότα, δηλαδή την κράτηση ή το θάνατο, μπορεί να αξιολογήσει τις συνέπειες από την εξαφάνιση.²⁸⁴

Επιπλέον, το ΔΑΔΔΑ χρησιμοποιεί μια ιδιαίτερη συλλογιστική για την απόδειξη της εξαναγκαστικής εξαφάνισης. Κατ' αρχήν το βάρος της απόδειξης έχει τόσο ο προσφεύγων όσο και το Κράτος, καθώς πρόκειται για μια πρακτική που φανερώνει ριζική άρνηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και θα ήταν δυσανάλογο να επιβαρύνεται το θύμα για να μαζέψει τα απαραίτητα στοιχεία τα οποία συνήθως είναι στη διάθεση και ελέγχονται εξ ολοκλήρου από το κράτος.²⁸⁵ Μάλιστα, η σιωπή ή η αδράνεια του κράτους, στην περίπτωση που τα στοιχεία βρίσκονται υπό τον έλεγχο του και δεν υπάρχει πρόσβαση σ' αυτά χωρίς τη συνεργασία του, μπορεί να εκτιμηθεί ελεύθερα από το Δικαστήριο και να χρησιμοποιηθεί ακόμη και υπέρ του προσφεύγοντος.²⁸⁶

Παράλληλα, το Δικαστήριο έχει αναπτύξει μια θεωρία τεκμηρίου του θανάτου για ν'αντιμετωπίσει το γεγονός της απουσία του πτώματος.²⁸⁷ Χρησιμοποιεί λοιπόν ως μέσο απόδειξης στην περίπτωση των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων το λογικό συμπέρασμα, οιονεί συλλογιστικό, που προκύπτει από τη συστηματικά οργανωμένη ή

²⁸¹ βλ. L. Burgorgue- Larsen, A. Ubeda de Torres, ό.π., σελ. 349

²⁸² βλ. ΔΑΔΔΑ *Las Hermanas Serrano Cruz* κατά Ελ Σαλβαδόρ απόφαση της 1/3/2005 (ουσία) Series C No. 120 παρ. 26, 132. πρβλ. επίσης L. Hennebel, ό.π., σ.σ. 391-392 όπου αναφέρει ότι η απόφαση του ΔΑΔΔΑ στην υπόθεση των *Αδελφών Serrano Cruz* θέτει κατά ένα βαθμό υπό αμφισβήτηση τη νομολογία του δικαστηρίου για τα συνεχή εγκλήματα επειδή δέχεται εν μέρει την αρμοδιότητά του *ratione temporis* λόγω της σχετικής επιφύλαξης του Ελ Σαλβαδόρ.

²⁸³ βλ. ΔΑΔΔΑ *Blake* κατά *Γουατεμάλας*, ό.π., παρ. 40, *Las Hermanas Serrano Cruz* κατά Ελ Σαλβαδόρ απόφαση της 1/3/2005 (προκαταρκτικές ενστάσεις) Series C No. 118 παρ. 67

²⁸⁴ βλ. ΔΑΔΔΑ *Las Hermanas Serrano Cruz* κατά Ελ Σαλβαδόρ, ό.π., παρ. 84-86

²⁸⁵ βλ. L. Hennebel, ό.π., σελ. 422

²⁸⁶ βλ. L. Burgorgue- Larsen, A. Ubeda de Torres, ό.π., σελ. 353 καθώς και σ.σ. 355-360 όπου αναφέρεται και η αναγνώριση της ευθύνης από το κράτος ως ένα μέσο απόδειξης της πρακτικής των εξαφανίσεων η οποία και λαμβάνεται σοβαρά υπόψη από το Δικαστήριο για την αποκατάσταση της αλήθειας και την περιγραφή των πραγματικών περιστατικών

²⁸⁷ βλ. L. Burgorgue- Larsen, A. Ubeda de Torres, ό.π., σελ. 351

ανεχόμενη από το κράτος πολιτική των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων η οποία συνοδεύεται από την καταστροφή ή απόκρυψη των αποδεικτικών στοιχείων, καθώς και τη μη διεξαγωγή έρευνας. Αν αποδειχθεί η πρακτική των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων σε συνδυασμό με την πάροδο μεγάλου χρονικού διαστήματος από την εξαφάνιση, για παράδειγμα επτά χρόνια στην περίπτωση του Manfredo Velásquez, χωρίς να είναι γνωστή η τύχη του θύματος, τότε τεκμαίρεται ο θάνατός του στηριζόμενος σε περιστασιακές ή έμμεσες αποδείξεις ή ακόμη και λογικά συμπεράσματα, ενώ δίνεται ιδιαίτερη αξία στις μαρτυρικές καταθέσεις.²⁸⁸ Η απόδειξη της πρακτικής γίνεται μέσω των πραγματικών γεγονότων που συνιστούν τη χρήση της ιδιαίτερης μεθόδου που ακολουθείται από σχεδόν όλες τις χώρες με το ίδιο τρόπο όπως περιγράφηκε παραπάνω.²⁸⁹ Με το συμπέρασμα του Δικαστηρίου σχετικά με την ύπαρξη πρακτικής εξαναγκαστικών εξαφανίσεων, την υπαγωγή των πραγματικών περιστατικών της κάθε υπόθεσης στο πλαίσιο αυτής της πρακτικής και την παράλειψη του κράτους να εγγυηθεί τα δικαιώματα του ανθρώπου που επηρεάζονται από αυτή την πρακτική,²⁹⁰ αποδεικνύεται η εξαναγκαστική εξαφάνιση ενός προσώπου.

Όπως επιβεβαίωσε και το ΔΑΔΔΑ στην υπόθεση Castillo Ráez κατά Περού, η οποία αφορούσε τη σύλληψη και εξαφάνιση του Castillo Ráez επειδή ήταν ύποπτος συμμετοχή σε πραξικόπημα από την ομάδα Sentier Lumineux, το επιχείρημα ότι είναι απαραίτητο να έχει βρεθεί το πτώμα ώστε να υπάρχει έγκλημα με βάση το εσωτερικό ποινικό δίκαιο δε γίνεται δεκτό καθώς οι δράστες με το να κρύψουν ή να καταστρέψουν το πτώμα, το οποίο και είναι συχνό φαινόμενο στην περίπτωση των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων, δε θα διώκονταν ποτέ.²⁹¹

Η συστηματική πρακτική των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων σε συνδυασμό με την απουσία γνώσης και έρευνας σχετικά με την τύχη του θύματος και την αδράνεια των αρχών επιτρέπουν στο Δικαστήριο να συνάγει την παραβίαση του άρθρου 1 παρ. 1 ΑΣΔΑ σε συνδυασμό με το άρθρο 4 παρ. 1 ΑΣΔΑ που υποχρεώνει τα κράτη να εγγυώνται σε κάθε πρόσωπο εντός δικαιοδοσίας τους το απαραβίαστο της ζωής και το

²⁸⁸ βλ. ΔΑΔΔΑ *Velásquez Rodríguez κατά Ονδούρας*, ό.π., παρ. 124, 130-131, 188, *Godínez Cruz κατά Ονδούρας*, ό.π., παρ. 130, 136-137, *Bátaca Velásquez κατά Γουατεμάλας* απόφαση της 25/11/2000 (ουσία) Series C No. 70 παρ. 130-131, 173

²⁸⁹ βλ. παραπάνω Κεφάλαιο 2.4.1.1 Πρώτου Μέρους

²⁹⁰ βλ. ΔΑΔΔΑ *Velásquez Rodríguez κατά Ονδούρας*, ό.π., παρ. 148, *Godínez Cruz κατά Ονδούρας*, ό.π., παρ. 156

²⁹¹ βλ. ΔΑΔΔΑ *Castillo Ráez κατά Περού* απόφαση της 3/11/1997 (ουσία) Series C No. 34 παρ. 70-73

δικαίωμα να μην στερούνται αυθαίρετα τη ζωή τους, το οποίο υπονοεί τη λογική παρεμπόδιση καταστάσεων που μπορεί να οδηγήσουν στην παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή.²⁹²

Αυτό δε σημαίνει ότι το Δικαστήριο τεκμαίρει το θάνατο σε κάθε περίπτωση. Για παράδειγμα στην υπόθεση των Αδελφών Serrano Cruz κατά Ελ Σαλβαδόρ θεωρεί ότι δεν υπάρχουν στοιχεία στη συγκεκριμένη περίπτωση που να οδηγούν στο συμπέρασμα ότι οι αδελφές σκοτώθηκαν και δεν μπορεί να συνάγει όπως σε άλλες περιπτώσεις ότι οι παραβιάσεις βασίζονται στο έγκλημα των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων και στην προσβολή του δικαιώματος στη ζωή.²⁹³ Επίσης, στην υπόθεση Paniagua Morales και λοιποί κατά Γουατεμάλας θεωρεί ότι ο θάνατος ενός από τα θύματα δε συνδέεται με την πρακτική των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων και δεν αποτέλεσε αντικείμενο προηγούμενης σύλληψης.²⁹⁴ Την προσεκτική και αυστηρή εφαρμογή του τεκμηρίου από το Δικαστήριο αποδεικνύει και η στάση του έναντι της Επιτροπής στην υπόθεση Las Palmeras κατά Κολομβίας όπου δεν υπήρχαν επαρκή στοιχεία για το θάνατο ενός από τα θύματα και το Δικαστήριο δε δέχθηκε το επιχείρημα της Επιτροπής ότι αντιστρέφεται το βάρος απόδειξης.²⁹⁵

2.4.2- Η αντιμετώπιση του ΕΔΔΑ

Η νομολογία του ΔΑΔΔΑ είναι ιδιαίτερα πρωτοποριακή στο ζήτημα των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων και αποτέλεσε πηγή έμπνευσης και για το ΕΔΔΑ, το οποίο άρχισε ν'ασχολείται αργότερα με το συγκεκριμένο ζήτημα καθώς και για τους προσφεύγοντες οι οποίοι επικαλούνταν τη νομολογία του ΔΑΔΔΑ ενώπιον του ΕΔΔΑ.²⁹⁶

2.4.2.1- Η περίπτωση της Τουρκίας

Αξίζει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή σε μια σειρά προσφυγών κατά της Τουρκίας

²⁹² βλ. ΔΑΔΔΑ Velásquez Rodríguez κατά Ονδούρας, ό.π., παρ. 188, Godínez Cruz κατά Ονδούρας, ό.π., παρ. 198, Bátaca Velásquez κατά Γουατεμάλας, ό.π., παρ. 169-175 και πρβλ. L. Hennebel, ό.π., σ.σ. 422-424, 430-431 όπου αναφέρει ότι δεν συνάγεται με τον ίδιο τρόπο η παραβίαση όλων των δικαιωμάτων σε κάθε περίπτωση εξαναγκαστικής εξαφάνισης.

²⁹³ βλ. ΔΑΔΔΑ Las Hermanas Serrano Cruz κατά Ελ Σαλβαδόρ απόφαση της 1/3/2005 (ουσία) Series C No. 120 παρ. 130

²⁹⁴ βλ. ΔΑΔΔΑ Paniagua Morales και λοιποί κατά Γουατεμάλας απόφαση της 8/3/1998 (ουσία) Series C No. 37 παρ. 121

²⁹⁵ βλ. L. Hennebel, ό.π., σ.σ. 433-434 καθώς και ΔΑΔΔΑ Las Palmeras κατά Κολομβίας απόφαση της 6/12/2001 (ουσία) Series C No. 90 παρ. 37- 41

²⁹⁶ βλ. L. Burgorgue- Larsen, A. Ubeda de Torres, ό.π., σ.σ. 354-355

οι οποίες αφορούν την εξαφάνιση ή το θάνατο προσώπων στην περιοχή της Νοτιοανατολικής Τουρκίας.²⁹⁷ Τα πραγματικά περιστατικά των υποθέσεων αυτών είναι περίπου τα ίδια: οι τουρκικές δυνάμεις ασφαλείας πραγματοποιούν εφόδους σε περιοχές και κατοικίες υπόπτων για τρομοκρατία και μελών του PKK στην Νοτιοανατολική Τουρκία, σύμφωνα με τους ισχυρισμούς του τουρκικού κράτους, συλλαμβάνουν και κρατούν τους υπόπτους και κανείς δε μαθαίνει τίποτα για την τύχη τους για μεγάλο χρονικό διάστημα.²⁹⁸

Για παράδειγμα, στην υπόθεση *Kurt κατά Τουρκίας*, η οποία αποτελεί και την πρώτη υπόθεση εξαφανίσεων στην νοτιοανατολική Τουρκία, η προσφεύγουσα επικαλείται παραβίαση του άρθρου 2 ΕΣΔΑ λόγω της εξαφάνισης του γιου της που συνελήφθη.²⁹⁹ Το Δικαστήριο εκτιμά ότι τα γεγονότα και οι αποδείξεις επαρκούσαν για να υποστηριχθεί πέρα πάσης αμφιβολίας ότι η προσφεύγουσα διέκρινε το γιο της μπροστά από το σπίτι του Hasan Kiliç το πρωί της 25ης Νοεμβρίου 1993, το οποίο ήταν περικυκλωμένο από στρατιώτες και φύλακες του χωριού και ότι δεν τον ξαναείδε από τότε. Περίπου τεσσαρισημίσις χρόνια πέρασαν χωρίς να υπάρξει πληροφόρηση για το μέρος όπου βρίσκεται ο γιος ή την τύχη του. Υπό αυτές τις συνθήκες δε θα μπορούσε να θεωρηθεί αβάσιμος ο ισχυρισμός της προσφεύγουσας ότι ο γιος της πέθανε κατά τη διάρκεια της παράνομης σύλληψης ενώ βρισκόταν στα χέρια των απαγωγέων του.³⁰⁰

Ωστόσο, το Δικαστήριο θεωρεί ότι πρέπει να εξετάσει από κοντά αν υπάρχουν συγκεκριμένες αποδείξεις που να του επιτρέπουν να καταλήξει “πέραν πάσης αμφιβολίας” ότι ο γιος της προσφεύγουσας σκοτώθηκε από τις αρχές είτε όταν βρισκόταν υπό κράτηση στο χωριό είτε στη συνέχεια. Επισημαίνει επίσης ότι στις υποθέσεις όπου κατέληξε σε θετική υποχρέωση του συμβαλλόμενου κράτους υπό το άρθρο 2 ΕΣΔΑ να προχωρήσει σε μια αποτελεσματική έρευνα για τις περιστάσεις της υποτιθέμενα παράνομης ανθρωποκτονίας από τα όργανα του κράτους, υπήρχαν απτές αποδείξεις του θανάσιμου χτυπήματος που μπορούσε να επιβάλλει αυτήν την υποχρέωση. Αλλά στη συγκεκριμένη περίπτωση η θέση της προσφεύγουσας στηρίζεται μόνο σε υποθέσεις που βασίζονται στις περιστάσεις της αρχικής σύλληψης

²⁹⁷ βλ. Χ. Χρυσανθάκης, ό.π., σ.σ. 57- 61 για ενδεικτικό κατάλογο αποφάσεων που αφορούν την περίπτωση της Νοτιοανατολικής Τουρκίας

²⁹⁸ *ibid.*, σελ. 62, C. Buckley, ό.π., σ.σ. 63-64

²⁹⁹ βλ. C. Buckley, ό.π., σ.σ. 55- 57

³⁰⁰ βλ. ΕΔΔΑ *Kurt κατά Τουρκίας* απόφαση της 25/05/1998 (αριθ. προσφυγής 24276/94) παρ. 99

του γιου της και οι οποίες ενισχύονται από την γενικότερη ανάλυση μιας υποτιθέμενης επίσημα ανεκτής πρακτικής εξαφανίσεων που συνοδεύονται από άσχημη μεταχείριση και εξωδικαστικές ανθρωποκτονίες των κρατουμένων στο εναγόμενο κράτος.³⁰¹ Σύμφωνα με την κυβέρνηση και τη διοίκηση της περιοχής, ο γιος της προσφεύγουσας δεν ήταν ποτέ υπό κράτηση και υπάρχει ισχυρή πιθανότητα να θεωρείται ότι εγκατέλειψε το χωριό για να ενωθεί με τις δυνάμεις του ΡΚΚ ή ότι απήχθη από το ΡΚΚ.³⁰²

Το ΕΔΔΑ εκτιμά ότι τα επιχειρήματα δεν καλύπτουν την απουσία πιο πειστικών ενδείξεων ότι ο γιος όντως πέθανε ενώ βρισκόταν υπό κράτηση και θεωρεί ότι δεν υπάρχει παραβίαση του άρθρου 2 ΕΣΔΑ, αλλά ότι θα πρέπει να εξετάσει τον ισχυρισμό ότι το εναγόμενο κράτος απέτυχε στην υποχρέωσή του να προστατεύσει τη ζωή του γιου της προσφεύγουσας υπό τις συνθήκες που περιγράφει υπό το άρθρο 5 ΕΣΔΑ.³⁰³

Ωστόσο, η νομολογία του ΕΔΔΑ εξελίσσεται σταδιακά. Στην υπόθεση *Çakici κατά Τουρκίας* το ΕΔΔΑ έκρινε ότι οι εξαναγκαστικές εξαφανίσεις μπορούν να θεωρηθούν παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή, καθώς και της απαγόρευσης βασανιστηρίων και της προσωπικής ασφάλειας. Ως προς το δικαίωμα στη ζωή θεώρησε ότι η παραβίαση του άρθρου 2 συνίσταται και στον τεκμαιρόμενο θάνατο από την εξαφάνιση ενός προσώπου που είχε τεθεί υπό προσωρινή κράτηση από δυνάμεις ασφαλείας και στην θετική υποχρέωση προστασίας του δικαιώματος στη ζωή υπό του νόμου.³⁰⁴ Το γεγονός ότι οι αρχές δεν έδωσαν καμία εξήγηση για το τι συνέβη κατά τη διάρκεια της κράτησης τις καθιστά υπεύθυνες για το θάνατο του κρατουμένου, ενώ η ανεπαρκής έρευνα γύρω από τις συνθήκες εξαφάνισης αποτελεί παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή.³⁰⁵

Στην υπόθεση *Timurtas κατά Τουρκίας*, το ΕΔΔΑ θεωρεί ότι η αδυναμία των αρχών, οι οποίες έχουν το βάρος απόδειξης όταν πρόκειται για άτομα που βρίσκονται υπό τον έλεγχό τους, να δώσουν μια πειστική εξήγηση για τη τύχη του κρατουμένου,

³⁰¹ βλ. ΕΔΔΑ *Kurt κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ.106-109

³⁰² βλ. ΕΔΔΑ *Kurt κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 26-32

³⁰³ βλ. ΕΔΔΑ *Kurt κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 108

³⁰⁴ βλ. ΕΔΔΑ *Çakici κατά Τουρκίας* απόφαση της 08/07/1999 (αριθ. προσφυγής 23657/94) παρ.85-87. Ομοίως βλ. *Taş κατά Τουρκίας* απόφαση της 14/11/2000 (αριθ. προσφυγής 24396/94) παρ. 62-67 που αφορά τη σύλληψη προσώπου που είχε στην κατοχή του όπλα σε περιοχή της νοτιοανατολικής Τουρκίας γνωστή για την έντονη τρομοκρατική δράση, *Ertak κατά Τουρκίας* απόφαση της 09/05/2000 (αριθ. προσφυγής 20764/92) παρ. 131

³⁰⁵ βλ. ΕΔΔΑ *Ertak κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 134-135

ακόμα και στην περίπτωση που δεν υπάρχει πτώμα, μπορεί να εγείρει παραβίαση του άρθρου 2 ΕΣΔΑ εφόσον υπάρχουν αποδείξεις ότι ο κρατούμενος έχασε τη ζωή του κατά τη διάρκεια της κράτησης.³⁰⁶

Ειδικότερα, στην υπόθεση Cicek κατά Τουρκίας το ΕΔΔΑ παραδέχθηκε ότι οι περιστάσεις οδηγούσαν στην πιθανολόγηση ότι οι συλληφθέντες πέθαναν, αποδίδοντας ευθύνη στο εναγόμενο κράτος. Θεωρεί ότι πολλά στοιχεία διαφοροποιούν αυτήν την υπόθεση σε σχέση με άλλες, όπου εκτιμούσε ότι οι ενδείξεις ήταν ανεπαρκείς και μη πειστικές σχετικά με το θάνατο του θύματος ενώ βρισκόταν υπό κράτηση. Έχουν περάσει εξήμισυ χρόνια από τότε που τα δύο αδέρφια συνελήφθησαν και τέθηκαν υπό κράτηση. Από μαρτυρίες επιβεβαιώθηκε ότι οι δύο αδελφοί οδηγήθηκαν σε μέρος κράτησης (τη στρατιωτική ζώνη της περιφέρειας Lice) από τις αρχές το οποίο υπάγεται στην ευθύνη του κράτους. Τέλος, από το γεγονός ότι οι στρατιώτες δεν τους άφησαν ελεύθερους την ίδια στιγμή με άλλους συγχωριανούς τους καθώς και από άλλα στοιχεία του φακέλου προκύπτει ότι τους θεώρησαν ύποπτους. Εν όψει της γενικής κατάστασης που επικρατούσε στη Νοτιοανατολική Τουρκία το 1994 το Δικαστήριο δεν μπορεί να αποκλείσει εντελώς το γεγονός ότι η μυστική κράτηση ενός τέτοιου προσώπου θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο τη ζωή του.³⁰⁷

Το Δικαστήριο έχει και σε προηγούμενες υποθέσεις εκτιμήσει ότι τα ελλείμματα στην αποτελεσματικότητα της προστασίας και εφαρμογής του ποινικού νόμου από τα εθνικά δικαστήρια στην Νοτιοανατολική Τουρκία την εποχή των γεγονότων επέτρεψαν ή ενθάρρυναν την ατιμωρησία των υπευθύνων οργάνων των δυνάμεων ασφαλείας για τις πράξεις του, γεγονός που δεν αρμόζει σε δημοκρατικές κοινωνίας σύμφωνα με το ΕΔΔΑ.³⁰⁸

Για τους παραπάνω λόγους και λαμβάνοντας υπόψη ότι καμιά πληροφόρηση δεν υπήρξε για τη τύχη των γιων της προσφεύγουσας για περίοδο των εξήμισυ χρόνων, το Δικαστήριο έχει πεισθεί ότι τα αδέρφια πρέπει να θεωρηθούν νεκρά συνεπεία μιας

³⁰⁶ βλ. ΕΔΔΑ *Timurtas κατά Τουρκίας* απόφαση της 13/06/2000 (αριθ. προσφυγής 23531/94) παρ.81-85-86 και ομοίως *Bazorkina κατά Ρωσίας* απόφαση της 27/07/2006 (αριθ. προσφυγής 69481/01) παρ. 104, *Asadulayeva και λοιποί κατά Ρωσίας* απόφαση της 17/09/2009 (αριθ. προσφυγής 15569/06) παρ. 82- 91 οι οποίες αφορούν υποθέσεις εξαφανίσεων κατοίκων της Τσετσενίας από Ρώσους στρατιώτες.

³⁰⁷ βλ. ΕΔΔΑ *Cicek κατά Τουρκίας* απόφαση της 27/2/2001 (αριθ. προσφυγής 25704/94) παρ. 146

³⁰⁸ βλ. ΕΔΔΑ *Mahmut Kaya κατά Τουρκίας* απόφαση της 20/03/2000 (αριθ. προσφυγής 22535/93) παρ. 98.

μη αναγνωρισμένης σύλληψης από τις δυνάμεις ασφαλείας.³⁰⁹ Οι θάνατοι καθιστούν υπεύθυνο το εναγόμενο κράτος. Το κράτος ευθύνεται για τους θανάτους καθώς οι αρχές δεν παρείχαν καμία εξήγηση για ό,τι συνέβη μετά τη σύλληψή τους και δεν επικαλέστηκαν κανένα κίνητρο για να δικαιολογήσουν τη προσφυγή στη χρήση βίας από τους αστυνομικούς. Επομένως υπάρχει παραβίαση του άρθρου 2 ΕΣΔΑ.

Στην υπόθεση Koku κατά Τουρκίας το Δικαστήριο κρίνει ότι το κράτος δεν είναι υπεύθυνο για την εξαφάνιση και το θάνατο του θύματος, αλλά ευθύνεται για τη μη λήψη μέτρων προστασίας του θύματος, έχοντας γνώση ότι βρισκόταν σε άμεσο κίνδυνο για τη ζωή του, και για την αδράνεια του εισαγγελέα να διεξάγει έρευνα για την εξαφάνιση και τη δολοφονία πολλών προσώπων εκείνες τις ημέρες στην Νοτιοανατολική Τουρκία.³¹⁰

Ωστόσο, το ΕΔΔΑ δεν προχωρεί τόσο μακριά όσο το ΔΑΔΔΑ ως προς την καταδίκη μαζικών παραβιάσεων των δικαιωμάτων του ανθρώπου και παραμένει πιο συγκρατημένο και πιο διπλωματικό.³¹¹ Παρουσιάζεται πιο επιφυλακτικό στο να υιοθετήσει τη συλλογιστική του ΔΑΔΔΑ ως προς την εφαρμογή του τεκμηρίου του θανάτου και την αναγωγή των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων σε ξεχωριστό έγκλημα.

2.4.3- Οι αγνοούμενοι της Κύπρου

Ένα επιμέρους ζήτημα που σχετίζεται με τη υποχρέωση διεξαγωγής αποτελεσματικής έρευνας και με τις αναγκαστικές εξαφανίσεις είναι αυτό των αγνοουμένων Ελληνοκυπρίων από την τουρκική εισβολή στη Βόρεια Κύπρο τον Ιούλιο και Αύγουστο του 1974.³¹²

Ειδικότερα στην υπόθεση Κύπρου κατά Τουρκίας, το δικαστήριο στην απόφασή του το 2001 έκρινε ότι η Τουρκία ευθυνόταν για διαρκή παραβίαση της διαδικαστικής υποχρέωσης του άρθρου 2 επειδή απέτυχε από την εισβολή στην Κύπρο το 1974 μέχρι την έκδοση της απόφασης το 2001 να διεξάγει οποιαδήποτε αποτελεσματική έρευνα για να διευκρινιστεί η τύχη των χιλιάδων αγνοουμένων Ελληνοκυπρίων, οι οποίοι μετά

³⁰⁹ βλ. ΕΔΔΑ *Cicek κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 147 και ομοίως *Bazorkina κατά Ρωσίας*, ό.π., παρ. 110-112, *Asadulayeva και λοιποί κατά Ρωσίας*, ό.π., παρ. 94-97

³¹⁰ βλ. ΕΔΔΑ *Koku κατά Τουρκίας* απόφαση της 31/05/2005 (αριθ. προσφυγής 27305/95) παρ. 120, 146, 149-161

³¹¹ βλ. L. Burgorgue- Larsen, A. Ubeda de Torres, ό.π., σελ. 355

³¹² βλ. Χ.Χρυσανθάκης, ό.π., σελ. 52 που θεωρεί ότι οι περιπτώσεις αναγκαστικών εξαφανίσεων πρέπει να διακριθούν από αυτή των αγνοουμένων καθώς στην πρώτη πρόκειται για άτομα που αποδεδειγμένα συνελήφθησαν και κατόπιν εξαφανίστηκαν.

την εισβολή στη Βόρεια Κύπρο εξαφανίστηκαν σε περιστάσεις υπό τις οποίες κινδύνευε η ζωή τους.³¹³ Πρόκειται για την πρώτη διακρατική προσφυγή μετά την αναδιάρθρωση του 1998, για την μεγαλύτερη σε όγκο απόφαση στην ιστορία του Δικαστηρίου και για την πιο σημαντική στο θέμα των αγνοουμένων καθώς παρεκκλίνει από την προηγούμενη νομολογία του Δικαστηρίου.³¹⁴

Στην απόφασή του το Δικαστήριο δεν μπορεί να αποδώσει ευθύνη στην Τουρκία για το θάνατο των Ελληνοκυπρίων αγνοουμένων καθώς δεν υπάρχει καμία απόδειξη ότι σκοτώθηκαν παράνομα από τα τουρκικά στρατεύματα το 1974 και αποτελεί γεγονός εκτός της χρονικής αρμοδιότητας του Δικαστηρίου.³¹⁵ Ωστόσο, η εξέταση των γεγονότων υπό τη διαδικαστική πτυχή του άρθρου 2 ΕΣΔΑ είναι δυνατή, σύμφωνα με τη νομολογία του δικαστηρίου, αφού η διαδικαστική υποχρέωση υφίσταται όταν είναι άγνωστη η τύχη του θύματος αλλά υπάρχουν αποδείξεις ότι όταν είδαν το θύμα για τελευταία φορά ήταν υπό κράτηση και μετά εξαφανίστηκε σ'ένα πλαίσιο το οποίο θα μπορούσε να θεωρηθεί απειλητικό για τη ζωή του. Η υποχρέωση διερεύνησης έχει επεκταθεί και για το άρθρο 2 καθώς διαπιστώθηκε ότι η αποτελεσματική έρευνα είναι απαραίτητη για την προστασία του δικαιώματος στη ζωή ακόμα κι όταν δεν υπάρχει καμία απόδειξη ότι ο θάνατος προήλθε από κρατικό όργανο.³¹⁶

Ακόμη, το ΕΔΔΑ εξετάζοντας το επιχείρημα της Τουρκίας ότι συνεργάστηκε με την Επιτροπή Αγνοουμένων των Ηνωμένων Εθνών (CMP) και επομένως διεξήγε μια αποτελεσματική έρευνα, επισημαίνει ότι η έρευνα από ένα διεθνές όργανο όπως η Επιτροπή Αγνοουμένων είχε σκοπό να διαπιστώσει μόνο αν οι αγνοούμενοι που είχε στον κατάλογό της ήταν ζωντανοί ή νεκροί. Ωστόσο, μια αποτελεσματική έρευνα θα πρέπει να έχει σκοπό να διαπιστώσει τα πραγματικά περιστατικά, να βρει τα αίτια και τους υπευθύνους της εξαφάνισης και του πιθανού θανάτου.³¹⁷ Επομένως, θεωρεί ότι το καθήκον διεξαγωγής έρευνας δεν μπορεί να γίνει από μια εξειδικευμένη διεθνή

³¹³ βλ. ΕΔΔΑ *Κύπρου κατά Τουρκίας* απόφαση της 10/5/2001 (αριθ. προσφυγής 25781/94) παρ. 132-136, 150, 158

³¹⁴ βλ. F. Hoffmeister, 'Cyprus v. Turkey. App. No. 25781/94', *AJIL*, Vol. 96, No. 2 (Apr. 2002), 445-452 Η προσφυγή της Κύπρου κατά της Τουρκίας αφορούσε το ζήτημα των αγνοουμένων, το ζήτημα των κατοικιών και των περιουσιών των προσφύγων καθώς και τις συνθήκες ζωής Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων στο κατεχόμενο βόρειο τμήμα της Κύπρου

³¹⁵ βλ. ΕΔΔΑ *Κύπρου κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 130

³¹⁶ βλ. F. Hoffmeister, ό.π., σελ. 449

³¹⁷ βλ. ΕΔΔΑ *Κύπρου κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 135

επιτροπή που δεν έχει αρμοδιότητα να εξετάσει τα αίτια και την ευθύνη των εξαφανίσεων.³¹⁸

Φαίνεται λοιπόν ότι το ΕΔΔΑ ακολουθεί σ' αυτό το σημείο τη νομολογία τόσο του ΔΑΔΔΑ όσο και της Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου των Ηνωμένων Εθνών σχετικά με τις αναγκαστικές εξαφανίσεις. Το ΔΑΔΔΑ ήδη από τις πρώτες του υποθέσεις το 1988 είχε αναγνωρίσει το καθήκον του κράτους να προλαμβάνει, να ερευνά και να τιμωρεί κάθε παραβίαση των δικαιωμάτων που κατοχυρώνει η ΑΣΔΑ, καθώς και το ότι οι εξαφανίσεις αποτελούσαν παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή, στη σωματική ακεραιότητα και στην προσωπική ελευθερία. Την υποχρέωση έρευνας για τις υποθέσεις αγνοουμένων και εξαφανισθέντων όπου μπορούσε να στοιχειοθετηθεί παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή υπό το άρθρο 6 ΔΣΑΠ καθιερώνει από το 1994 και η Επιτροπή Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών.³¹⁹

Το Δικαστήριο επισήμανε ότι μετά από μια εμπόλεμη κατάσταση, το κράτος που συμμετείχε σ' αυτήν έχει την υποχρέωση να μεριμνήσει για την τύχη των εξαφανισθέντων αιχμαλώτων.³²⁰ Θεωρείται ότι ευθύνη έχει η Τουρκία η οποία ασκούσε και ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο στο βόρειο τμήμα της Κύπρου. Φαίνεται επομένως να εμπλέκονται στην υπόθεση και πολιτικά ζητήματα καθώς μ' αυτό τον τρόπο δεν αναγνωρίζεται ως αυτόνομο κράτος η λεγόμενη "Τουρκική Δημοκρατία της Βορείας Κύπρου".³²¹

Με το ζήτημα των αγνοουμένων ασχολείται και πάλι το ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Βαρνάβας και λοιποί κατά Τουρκίας*. Το χρονικό πλαίσιο τοποθετείται και πάλι το 1974 όπου οι ενάγοντες (όλοι στρατιώτες, εκτός από έναν) μετά από την εισβολή των τουρκικών δυνάμεων στο βόρειο τμήμα είχαν βρεθεί σε φυλακή στα Άδανα βάσει μαρτυριών συγκρατουμένων αλλά στη συνέχεια τα ίχνη τους εξαφανίστηκαν. Το 2007, στα πλαίσια των ερευνών της Επιτροπής Αγνοουμένων των Ηνωμένων Εθνών βρέθηκε ένας μαζικός τάφος με ανθρώπινα λείψανα κοντά σ' ένα τουρκοκυπριακό χωριό και

³¹⁸ βλ. F. Hoffmeister, ό.π., σελ. 450 όπου αναφέρει ότι και η Διαμερικανική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει κρίνει στην υπόθεση 10.843/1996 ότι η Εθνική Χιλιανή Επιτροπή Αληθείας και Συμφιλίωσης δεν μπορεί να θεωρηθεί ως επαρκές υποκατάστατο της δικαστικής διαδικασίας καθώς σκοπός της ήταν να ταυτοποιήσει τα θύματα και όχι να βρει τους δράστες ή να τους τιμωρήσει.

³¹⁹ *ibid.*, σελ. 450

³²⁰ βλ. Α. Μαγγανάς, Λ. Καρατζά, ό.π., σελ. 49, Χ. Χρυσανθάκης, ό.π., σελ. 52

³²¹ βλ. F. Hoffmeister, ό.π., σελ. 450- 452 όπου αναφέρει ότι άλλα πολιτικά ζητήματα τα οποία θίγει η απόφαση είναι το θέμα των περιουσιών των Ελληνοκυπρίων (όπου το ΕΔΔΑ εμμένει στην απόφαση Λοϊζίδου), το ζήτημα επιστροφής των προσφύγων στις οικίες τους και το δικαστικό σύστημα του ψευδοκράτους

ταυτοποιήθηκαν τα οστά των συγκεκριμένων εννέα αγνοουμένων. Από το 1974 οι τουρκικές αρχές δεν είχαν λογοδοτήσει για την τύχη τους και το ΕΔΔΑ, επιβεβαιώνοντας την προηγούμενη του απόφαση την υπόθεση Κύπρου κατά Τουρκίας, θεωρεί ότι η Τουρκία με τη μη διεξαγωγή αποτελεσματικής έρευνας προέβη σε συνεχή παραβίαση του άρθρου 2 ΕΣΔΑ καθώς τα άτομα αυτά εξαφανίστηκαν υπό συνθήκες απειλητικές για τη ζωή τους.³²² Ακόμα και αν η Τουρκία δεν μπορεί να καταδικασθεί για το θάνατο των προσώπων αυτών, έχει το βάρος απόδειξης των συνθηκών θανάτου των αγνοουμένων και τη διαδικαστική υποχρέωση έρευνας παρά το ότι 34 χρόνια μετά δεν υπάρχει κανένα νέο γι'αυτούς και δεν έχουν βρεθεί τα πτώματά τους.³²³

Αξίζει να σημειωθεί ότι στην απόφαση αυτή γίνεται εκτενής αναφορά στην νομολογία του ΔΑΔΔΑ και της Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου για τις αναγκαστικές εξαφανίσεις,³²⁴ καθώς και σε διεθνή κείμενα προστασίας των προσώπων από τις αναγκαστικές εξαφανίσεις.³²⁵

2.5- Η υποχρέωση λήψης θετικών μέτρων από τα κράτη σε περιπτώσεις έμμεσης παραβίασης του δικαιώματος στη ζωή

Γενικά θεωρείται ότι υπάρχουν δύο κύριοι τρόποι στέρησης της ζωής. Ο πρώτος τρόπος είναι οι εκτελέσεις, οι εξαφανίσεις και οι δολοφονίες και η προστασία του δικαιώματος στη ζωή έναντι αυτού του τρόπου περιγράφηκε παραπάνω. Όμως υπάρχει και ένας δεύτερος τρόπος που είναι η πείνα και η έλλειψη ικανοποίησης των βασικών αναγκών επιβίωσης, δηλαδή του φαγητού, των βασικών υποδομών υγείας και της ιατρικής φροντίδας και γενικότερα οι δύσκολες συνθήκες ζωής.³²⁶ Θεωρείται ότι η υποχρέωση λήψης θετικών μέτρων δεν αφορά μόνο την άμεση παραβίασή της αλλά και κάθε δραστηριότητα, δημόσια ή μη, στο πλαίσιο της οποίας διακυβεύεται το

³²² βλ. ΕΔΔΑ *Βαρνάβας και λοιποί κατά Τουρκίας* απόφαση της 18/09/2009 (αρ. προσφυγής 16064/90, 16065/90, 16066/90, 16068/90, 16069/90, 16070/90, 16071/90, 16072/90 και 16073/90) παρ. 128-133, 187- 194

³²³ βλ. ΕΔΔΑ *Βαρνάβας και λοιποί κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 144-146, 181- 186

³²⁴ βλ. ΕΔΔΑ *Βαρνάβας και λοιποί κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 93-107

³²⁵ βλ. ΕΔΔΑ *Βαρνάβας και λοιποί κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 89- 92

³²⁶ βλ. B.G.Ramcharan(ed), *The Right to Life in International Law*, International Studies in Human Rights, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1985, σελ. 63

δικαίωμα στη ζωή.³²⁷ Ακόμα και αν πρόκειται για νόμιμες δραστηριότητες, όπως οι στρατιωτικές δοκιμές ή η διατήρηση μεγάλων χωματερών, οι οποίες όμως δημιουργούν από τη φύση τους κίνδυνο για την ανθρώπινη ζωή. Επομένως, δημιουργείται η υποχρέωση θέσπισης αποτελεσματικού νομοθετικού πλαισίου και τακτικού ελέγχου.³²⁸ Η υποχρέωση προστασίας του κράτους σ'αυτούς τους τομείς βάσει την προστασίας του δικαιώματος στη ζωή είναι αυτό που θα αναλυθεί παρακάτω.

2.5.1- Η δημιουργία ευνοϊκών συνθηκών προστασίας της ζωής- Το δικαίωμα στην "αξιοπρεπή ζωή" κατά το ΔΑΔΔΑ

Στα πλαίσια της θετικής υποχρέωσης προστασίας του δικαιώματος στη ζωή θα μπορούσε να συμπεριληφθεί όχι μόνο η υποχρέωση του κράτους να προστατεύσει το πρόσωπο κατά των άμεσων προσβολών της ζωής του, αλλά και ενάντια προσβολών πιο έμμεσων που πηγάζουν από τις συνθήκες ζωής. Ειδικότερα, η υποχρέωση αυτή αποτελείται όχι μόνο από τη μη δημιουργία σκόπιμα μη ευνοϊκών για την ανάπτυξη του συνθηκών ζωής, αλλά επίσης άμεσα ή διαμέσου της νομοθεσίας που επιβάλλει και στις διαπροσωπικές σχέσεις τη δημιουργία ευνοϊκών συνθηκών ζωής.³²⁹ Βέβαια η υποχρέωση δημιουργίας ενός ευνοϊκού πλαισίου για την ανάπτυξη της ζωής δε θα πρέπει να δημιουργεί αντίστοιχο υποκειμενικό δικαίωμα στην πραγμάτωση αυτού του πλαισίου αναφοράς, όπως η υποχρέωση να μην αφαιρέσει ένα άτομο τη ζωή του άλλου αντιστοιχεί στο υποκειμενικό δικαίωμα της προστασίας της ζωής. Πρόκειται για ένα είδος κοινωνικού αντικειμενικού δικαιώματος.³³⁰

Η νομολογία του ΕΔΔΑ φαίνεται να μη συμμερίζεται εξ ολοκλήρου αυτήν την άποψη. Θεωρεί ότι το δικαίωμα στη ζωή με βάση το άρθρο 2 της ΕΣΔΑ είναι το δικαίωμα στη σωματική ζωή με τη συνήθη έννοια του όρου και όχι ένα δικαίωμα στη ζωή που το άτομο το οποίο αφορά να θεωρεί υποκειμενικά «καθώς πρέπει» ζωή. Δεν

³²⁷ βλ. ΕΔΔΑ *Önerildiz κατά Τουρκίας* απόφαση της 30/11/2004-Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης (αριθ. προσφυγής 48939/99) παρ. 93

³²⁸ βλ. Π. Νάσκου- Περράκη, *Μηχανισμοί Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- Διεθνείς πράξεις, θεωρία και πρακτική*, ό.π., σελ. 365

³²⁹ βλ. Β. Mathieu, ό.π., σελ. 97

³³⁰ βλ. αναλυτικότερα Β. Mathieu, ό.π., σ.σ. 97-99 όπου θεωρεί ότι υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις, και λαμβάνοντας υπόψη τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του δικαιώματος στη ζωή, θα μπορούσε ίσως ένα αντικειμενικό κοινωνικό δικαίωμα να μετουσιωθεί σε υποκειμενικό δικαίωμα.

σχετίζεται δηλαδή με το δικαίωμα για ένα συγκεκριμένο επίπεδο διαβίωσης (το οποίο είναι οικονομικό και κοινωνικό δικαίωμα), ούτε με τις συνθήκες ζωής, ούτε με την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας.³³¹

Αντίθετα το ΔΑΔΔΑ υιοθετεί μια πιο ευρεία έννοια του δικαιώματος στη ζωή, ενώ είναι χαρακτηριστική η άποψη του Δικαστηρίου για την υποχρέωση του κράτους να προστατεύει το δικαίωμα ενός προσώπου σε μια αξιοπρεπή ζωή (*derecho a una vida digna*), η οποία αναλύεται στην υπόθεση των “*Παιδιών του Δρόμου*” *Villagrán Morales κατά Γουατεμάλας* υπό το φως του άρθρου 19 ΑΣΔΑ για τα δικαιώματα του παιδιού.

Η υπόθεση αυτή αφορά τις απειλές, εκτελέσεις, βασανιστήρια, εξαφανίσεις και δολοφονίες των παιδιών του δρόμου στη Γουατεμάλα το 1990 στα πλαίσια της τότε πρακτικής των ανδρών της αστυνομίας και ομάδων που ήθελαν να σπείρουν τον τρόμο, η οποία ονομάστηκε “*Escadrons de la mort*” και αποτέλεσε ένα μέτρο αντιμετώπισης και εξάλειψης της ανήλικης παραβατικότητας. Τα παιδιά αυτά ήταν φτωχά και εγκαταλελειμένα και προσπαθούσαν να επιβιώσουν υπό άθλιες συνθήκες ζωής. Τα συγκεκριμένα τρία παιδιά βρέθηκαν νεκρά, τα δύο με σημάδια βασανιστηρίων και το τρίτο με ίχνη από σφαίρα. Το ζήτημα έφτασε στο ΔΑΔΔΑ μετά από προσφυγή δύο Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων για τα δικαιώματα των παιδιών στην Διαμερικανική Επιτροπή.³³²

Το Δικαστήριο έκρινε ότι εξαιτίας του θεμελιώδους χαρακτήρα του δικαιώματος στη ζωή οι περιοριστικές προσεγγίσεις είναι απαράδεκτες. Θεωρεί λοιπόν ότι το θεμελιώδες δικαίωμα στη ζωή περιλαμβάνει όχι μόνο το δικαίωμα κάθε ανθρώπινου όντος να μην στερείται αυθαίρετα τη ζωή του, αλλά και το δικαίωμα να μην εμποδίζεται η πρόσβασή του σε συνθήκες οι οποίες εγγυώνται μια αξιοπρεπή

³³¹ βλ. L.-E Pettiti., E. Decaux, P.-H. Imbert, ό.π., σελ. 148, J.-F Renucci, ό.π., σελ. 78, Π. Νάσκου-Περράκη, *Μηχανισμοί Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- Διεθνείς πράξεις, θεωρία και πρακτική*, ό.π., σελ. 360, Ι.Δ. Σαρμάς, ό.π., σελ. 71 και Χ. Χρυσανθάκης, ό.π., σελ. 68 οι οποίοι αναφέρονται και σε μια σχετική απόφαση της ΕΕΔΑ της 04/10/87 η οποία έκρινε ότι οι κακές συνθήκες ζωής ενός ισοβίτη στη φυλακή δε δίνουν στο φυλακισμένο το δικαίωμα να απαιτήσει από το κράτος να του προμηθεύσει τα μέσα για ν' αυτοκτονήσει.

³³² βλ. L. Burgorgue- Larsen, A. Ubeda de Torres, ό.π., σ.σ. 445-446, 455 όπου αναφέρεται ότι πρόκειται για μια απόφαση- σταθμό για το ΔΑΔΔΑ καθώς ήταν η πρώτη φορά που η βάση του συλλογισμού του δικαστή ήταν το άρθρο 19 ΑΣΔΑ για τα δικαιώματα του παιδιού ενώ αποτυπώνει την οπτική του Λατινο-Αμερικανού Δικαστή για το καθεστώς των παιδιών και γενικότερα την παγκόσμια οπτική του ΔΑΔΔΑ σε θέματα δικαιωμάτων του ανθρώπου. Δεν υπάρχει κάτι αντίστοιχο στην νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Το ΔΑΔΔΑ στηρίζεται στις αποφάσεις της Επιτροπής των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου των Ηνωμένων Εθνών και της Επιτροπής των Δικαιωμάτων του παιδιού.

ύπαρξη.³³³ Επομένως, κρίνει ότι η Γουατεμάλα προέβη σε μια διπλή παραβίαση: απ'τη μια μεριά, παραβίασε την υποχρέωσή της να εξασφαλίσει τις ελάχιστες συνθήκες αξιοπρεπούς ζωής που θα επέτρεπαν στα παιδιά να αναπτύξουν την προσωπικότητά τους καθώς και την υποχρέωση να προάγει την ανάπτυξη του σχεδίου ζωής τους προς όφελός τους και προς όφελος της κοινωνίας, και απ'την άλλη, παραβίασε την υποχρέωση να μην προσβάλλει και να προστατεύει την σωματική, ψυχική και ηθική ακεραιότητα καθώς και το δικαίωμα στη ζωή αυτών των παιδιών.³³⁴

Στην κοινή συνισταμένη γνώμη δύο δικαστών επισημαίνεται η υποχρέωση του κράτους να λάβει θετικά μέτρα κυρίως για την προστασία της ζωής ευαίσθητων και αδύναμων να αμυνθούν προσώπων σε κατάσταση κινδύνου, όπως τα παιδιά του δρόμου.³³⁵ Θεωρούν ότι η αυθαίρετη αφαίρεση της ζωής δεν περιλαμβάνει μόνο την παράνομη πράξη της ανθρωποκτονίας αλλά και την στέρηση του δικαιώματος της αξιοπρεπούς ζωής. Δηλαδή υπάρχει αλληλεξάρτηση μεταξύ των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθώς αυτή η άποψη θεωρεί ότι το δικαίωμα στη ζωή δεν ανήκει μόνο στα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα αλλά και στον τομέα των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων.³³⁶ Η αντίληψη αυτή είναι ενδεικτική της εξελικτικής ερμηνείας των διεθνών κανόνων προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από το ΔΑΔΔΑ η οποία λαμβάνει υπόψη τις συνθήκες ζωής μεγάλων τμημάτων του πληθυσμού των κρατών- μερών και, στη συγκεκριμένη περίπτωση, των κινδύνων που αντιμετωπίζουν τα παιδιά του δρόμου στη Λατινική Αμερική.³³⁷ Η ανάγκη προστασίας των αδυνάτων απαιτεί τέτοια ερμηνεία του δικαιώματος στη ζωή που να περιλαμβάνει τις ελάχιστες συνθήκες αξιοπρεπούς διαβίωσης.³³⁸

Στην υπόθεση του Ινστιτούτου Επανεκπαίδευσης των Ανηλίκων τα δικαιώματα της εκπαίδευσης και της υγείας θεωρούνται απαραίτητα για το παιδί και την κοινωνία

³³³ βλ. ΔΑΔΔΑ *Villagrán Morales (Niños de la Calle)* και λοιποί κατά Γουατεμάλας απόφαση της 19/11/1999 (απόφαση ουσίας), Series C No. 63, παρ. 144

³³⁴ βλ. ΔΑΔΔΑ *Villagrán Morales (Niños de la Calle)* και λοιποί κατά Γουατεμάλας, ό.π., παρ. 191

³³⁵ βλ. A.A. Cançado Trindade, 'The Developing Case-Law of the Inter-American Court of Human Rights', *Human Rights Law Review*, Vol. 3, Issue 1 (2003), σ.σ. 10-11

³³⁶ βλ. Κοινή Συνισταμένη Γνώμη A.A. Cançado Trindade και A. Abreu-Burelli παρ.4 στην υπόθεση ΔΑΔΔΑ *Villagrán Morales (Niños de la Calle)* και λοιποί κατά Γουατεμάλας, ό.π. και L. Burgorgue- Larsen, A. Ubeda de Torres, ό.π., σελ. 455

³³⁷ βλ. Κοινή Συνισταμένη Γνώμη A.A. Cançado Trindade και A. Abreu-Burelli παρ.6 στην υπόθεση ΔΑΔΔΑ *Villagrán Morales (Niños de la Calle)* και λοιποί κατά Γουατεμάλας, ό.π.

³³⁸ βλ. Κοινή Συνισταμένη Γνώμη A.A. Cançado Trindade και A. Abreu-Burelli παρ.7 στην υπόθεση ΔΑΔΔΑ *Villagrán Morales (Niños de la Calle)* και λοιποί κατά Γουατεμάλας, ό.π. όπου παραπέμπει και στις παραγράφους 144 και 191 της απόφασης του ΔΑΔΔΑ

και αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του δικαιώματος στη ζωή και του δικαιώματος στην προσωπική ακεραιότητα των παιδιών.³³⁹ Ενώ θεωρείται ότι το κράτος έχει υποχρέωση να φροντίζει για τις συνθήκες ζωής των παιδιών στα κέντρα κράτησης.

Επίσης, τα βασικά δικαιώματα παιδιού με βάση την αντίληψη του ΔΑΔΔΑ αναπτύσσονται με άξονα το δικαίωμα στη ζωή και το άρθρο 4 ΑΣΔΑ.³⁴⁰ Το ΔΑΔΔΑ διευκρινίζει την έννοια των «προστατευτικών μέτρων» που πρέπει να ληφθούν για την εγγύηση των δικαιωμάτων του παιδιού, σύμφωνα με το άρθρο 19 ΑΣΔΑ, αναφερόμενο σε σχετικά άρθρα της Σύμβασης του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Μεταξύ αυτών είναι και η προστασία της ζωής και της ανάπτυξης του παιδιού, καθώς και το δικαίωμα σ' ένα επαρκές βιοτικό επίπεδο.³⁴¹

Με βάση τη νομολογία του ΔΑΔΔΑ επιβεβαιώνεται ότι το Κράτος έχει την υποχρέωση να εγγυάται στα πρόσωπα που βρίσκονται στη δικαιοδοσία του τις ελάχιστες συνθήκες ζωής που να είναι συμβατές με την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και να απέχει από κάθε είδους συμπεριφορά που πρόκειται να επηρεάσει αυτές τις συνθήκες, κυρίως όταν πρόκειται για ευάλωτα άτομα, όπως είναι τα παιδιά και οι κρατούμενοι.³⁴²

Στο ιδιαίτερο καθήκον του κράτους για προστασία και αποτροπή καταστάσεων που θα μπορούσαν να οδηγήσουν στην προσβολή του δικαιώματος στη ζωή των παιδιών αναφέρεται το Δικαστήριο στην υπόθεση *Αδελφοί Gómez Raquiyauri κατά Περού* όπου δύο αδέλφια ηλικίας 14 και 17 ετών, ενώ επισκέπτονταν την μητέρα τους στη δουλειά, κρατήθηκαν, χτυπήθηκαν και εκτελέστηκαν στα πλαίσια της συστηματικής πρακτικής εξωδικαστικών εκτελέσεων από την περουβιανή κυβέρνηση του Alberto Fujimori κατά υπόπτων για συμμετοχή σε τρομοκρατικές δραστηριότητες.³⁴³ Το δικαίωμα στην αξιοπρεπή ζωή των παιδιών αποτελεί ένα καθήκον πρόληψης από το κράτος που υπάρχει σε κάθε περίπτωση και το οποίο καθίσταται πιο σημαντικό σε περιπτώσεις ένοπλης σύγκρουσης ή γενικευμένης βίας. Το γεγονός ότι στην συγκεκριμένη περίπτωση τα θύματα είναι παιδιά απλώς επιτείνει

³³⁹ βλ. ΔΑΔΔΑ *Caso Instituto de Reeducación del Menor (Υπόθεση Ινστιτούτου Επανεκπαίδευσης ανηλίκων) κατά Παραγουάης* απόφαση της 02/09/2004 Series C No 112 παρ. 149, Γνωμοδότηση αριθ. 17/ 2002 παρ. 80 καθώς και L. Burgorgue- Larsen, A. Ubeda de Torres, ό.π., σελ. 450, 455

³⁴⁰ βλ. L. Burgorgue- Larsen, A. Ubeda de Torres, ό.π., σελ. 449

³⁴¹ βλ. ΔΑΔΔΑ *Villagrán Morales (Niños de la Calle) και λοιποί κατά Γουατεμάλας*, ό.π., παρ. 195-196

³⁴² βλ. ΔΑΔΔΑ *Comunidad Indígena Yakye Axa κατά Παραγουάης* απόφαση της 17/06/2005 Series C No. 125 παρ. 169, *Caso Instituto de Reeducación del Menor (Υπόθεση Ινστιτούτου Επανεκπαίδευσης ανηλίκων) κατά Παραγουάης* απόφαση της 02/09/2004 Series C No 112 παρ. 159

³⁴³ βλ. ΔΑΔΔΑ *Αδελφοί Gómez Raquiyauri κατά Περού* απόφαση της 08/07/2004 (ουσία και επανորθώσεις) Series C No. 110 παρ. 67a- 67k,

την ευθύνη του κράτους.³⁴⁴

Επίσης, στην περίπτωση ατόμων που τίθενται υπό κράτηση καθώς και ατόμων που τίθενται σε ιατρικά κέντρα για την παροχή φροντίδας υπάρχει εξάρτηση μεταξύ του ατόμου και του κράτους η οποία χαρακτηρίζεται από την ιδιαίτερη ένταση με την οποία το κράτος ρυθμίζει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους και από τις ίδιες τις συνθήκες κράτησης οι οποίες εμποδίζουν τον κρατούμενο να ικανοποιήσει ο ίδιος τις βασικές του ανάγκες για την ανάπτυξη μια αξιοπρεπούς ζωής.³⁴⁵

Στην υπόθεση της Σφαγής του Maripirán κατά της Κολομβίας το Δικαστήριο έκρινε ότι η υποχρέωση του κράτους να σέβεται το δικαίωμα στη ζωή κάθε προσώπου εντός δικαιοδοσίας του παίρνει ειδικές διαστάσεις στην περίπτωση των παιδιών και μεταμορφώνεται σε υποχρέωση αποτροπή καταστάσεων που θα μπορούσαν να οδηγήσουν στην προσβολή του. Στη συγκεκριμένη υπόθεση η σφαγή που τελέστηκε σε συνεργασία με κρατικά όργανα δημιούργησε ένα κλίμα βίας και ανασφάλειας για τα παιδιά που παραβίασε το δικαίωμά τους στην αξιοπρεπή ζωή. Το κράτος δεν εκπλήρωσε την υποχρέωσή του να δημιουργήσει τις συνθήκες ή να υιοθετήσει τα απαραίτητα μέτρα για την εξέλιξη των παιδιών της κοινότητας σύμφωνα με τα κριτήρια μια αξιοπρεπούς διαβίωσης.³⁴⁶

Την άποψη ότι το δικαίωμα στη ζωή έχει πιο ευρεία έννοια από την προστασία από την αυθαίρετη στέρηση της ζωής διατυπώνει το ΔΑΔΔΑ και στην υπόθεση της Κοινότητας Ιθαγενών Yakye Axa κατά Παραγουάης. Το Δικαστήριο επισημαίνει ότι το δικαίωμα στη ζωή περιλαμβάνει και το δικαίωμα σε μια αξιοπρεπή ζωή και επομένως το κράτος έχει υποχρέωση να λαμβάνει μέτρα για να δημιουργεί συνθήκες διαβίωσης που είναι συμβατές στο ελάχιστο με την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και να αποτρέπει συνθήκες που εμποδίζουν ή δυσκολεύουν τη ζωή κυρίως στις περιπτώσεις όπου τα πρόσωπα είναι πιο ευάλωτα ή κινδυνεύουν.³⁴⁷ Στη συγκεκριμένη περίπτωση, οι ιθαγενείς Yakye Axa έμεναν για περισσότερα από οκτώ χρόνια στην άκρη του δρόμου που οδηγούσε στην προγονική τους γη την οποία διεκδικούσαν από το κράτος της

³⁴⁴ βλ. L. Burgorgue-Larsen, A. Ubeda de Torres, ό.π., σελ. 385 ΔΑΔΔΑ *Αδελφοί Gómez Raquiyauri κατά Περού* απόφαση της 08/07/2004 (ουσία και επανορθώσεις) Series C No. 110 παρ. 124, 162-163

³⁴⁵ βλ. ΔΑΔΔΑ *Caso Instituto de Reeducación del Menor (Υπόθεση Ινστιτούτου Επανεκπαίδευσης ανηλίκων) κατά Παραγουάης*, ό.π., παρ. 152

³⁴⁶ βλ. ΔΑΔΔΑ *Υπόθεση Σφαγής (Masacre) Maripirán κατά Κολομβίας* απόφαση της 15/09/2005 Series C No. 134 παρ. 162

³⁴⁷ βλ. ΔΑΔΔΑ *Comunidad Indígena Yakye Axa κατά Παραγουάης*, ό.π., παρ. 161-162

Παραγουάης, περιμένοντας να προχωρήσουν οι εσωτερικές διαδικασίες για την απόδοσή της, διαδικασίες τις οποίες το κράτος καθυστερούσε. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να χειροτερεύουν οι συνθήκες διαβίωσης της κοινότητας ιθαγενών, συνθήκες εξαιρετικής φτώχειας αφού η θέση τους δίπλα στο δρόμο ήταν ιδιαίτερα επικίνδυνη και υπήρχαν δυσκολίες πρόσβασης σε τροφή, νερό, επαρκή στέγη και ιατρική φροντίδα.³⁴⁸ Άρα υπήρχε παραβίαση του δικαιώματός τους στην αξιοπρεπή ζωή.

Παρόμοια είναι και η υπόθεση *Xákmok Kásek Indigenous Community κατά Παραγουάης* όπου η κοινότητα ιθαγενών Xákmok Kásek ζούσε υπό άθλιες συνθήκες υγιεινής, επικίνδυνες για τη ζωή τους οι οποίες ήταν γνωστές στην κυβέρνηση.³⁴⁹ Το Δικαστήριο κρίνει ότι οι ενέργειες του κράτους για την παροχή επαρκούς ποσότητας και ποιότητας νερού στην κοινότητα, για την πρόσβαση σε τροφή, για την παροχή ιατρικής φροντίδας και την πρόσβαση των παιδιών στην εκπαίδευση δεν ήταν ικανοποιητικές και δεν αντιμετώπισαν τις ελλείψεις της κοινότητας οι οποίες οφείλονταν στην στέρηση των εδαφών τους.³⁵⁰ Αυτό είχε ως αποτέλεσμα το κράτος να παραβιάσει το δικαίωμα των ιθαγενών της κοινότητας στην αξιοπρεπή ύπαρξη, βάσει του άρθρου 4 ΑΣΔΑ, η οποία βρισκόταν σε πραγματικό και άμεσο κίνδυνο.³⁵¹ Ιδιαίτερα σημαντικές είναι οι διστάμενες γνώμες των δικαστών σ'αυτήν την απόφαση όπου προχωρούν πιο πέρα το συλλογισμό του Δικαστηρίου και κάνοντας αναφορά σε αποφάσεις της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών διαπιστώνουν την εξέλιξη του διεθνούς δικαίου ως προς τα δικαιώματα των ιθαγενών και εξετάζεται η σύνδεση της προστασίας του δικαιώματος στη ζωή με την καταπολέμηση της φτώχειας η οποία απειλεί την αξιοπρεπή διαβίωση.³⁵²

Επίσης, το ΔΑΔΔΑ έχει αναπτύξει την έννοια του «σχεδίου ζωής» (proyecto de vida) στα πλαίσια της επανόρθωσης (reparation) για τις παραβιάσεις των δικαιωμάτων. Στην υπόθεση *Loayza Tamayo κατά Περού* το ΔΑΔΔΑ οικοδομεί για πρώτη φορά την

³⁴⁸ βλ. J.M. Pasqualucci, 'The Evolution of International Indigenous Rights in the Inter-American Human Rights System', *Human Rights Law Review*, Vol. 6, No. 2 (2006), σ.σ. 310-311

³⁴⁹ βλ. ΔΑΔΔΑ *Xákmok Kásek Indigenous Community κατά Παραγουάης* απόφαση της 24/8/ 2010 Series C No. 214 παρ. 189-193

³⁵⁰ βλ. ΔΑΔΔΑ *Xákmok Kásek Indigenous Community κατά Παραγουάης*, ό.π., παρ. 194-216

³⁵¹ βλ. ΔΑΔΔΑ *Xákmok Kásek Indigenous Community κατά Παραγουάης*, ό.π., παρ. 217

³⁵² βλ. Συνιστάμενη Γνώμη Eduardo Vio Grossi για μια γενική ανάλυση στα δικαιώματα των ιθαγενών και Συνιστάμενη και Διστάμενη Γνώμη του ad hoc δικαστή Augusto Fogel Pedrozo παρ. 19, 21, 23-27 για τη σύνδεση του δικαιώματος στη ζωή με την αντιμετώπιση της φτώχειας στην ΔΑΔΔΑ *Xákmok Kásek Indigenous Community κατά Παραγουάης* απόφαση της 24/8/ 2010 Series C No. 214

έννοια αυτή την οποία συνδέει με την ικανοποίηση και την αποκατάσταση του θύματος ως μορφή επανόρθωσης. Αν και η ζημία στο σχέδιο ζωής δεν είναι το ίδιο με την άμεση βλάβη των αγαθών του θύματος, συμβάλλει στην ολοκλήρωση της αυτοπραγμάτωσης του ατόμου. Είναι μια ιδέα που σχετίζεται με την προσωπική ολοκλήρωση η οποία βασίζεται στις επιλογές που ένα άτομο μπορεί να έχει για να καθοδηγήσει τη ζωή του και να επιτύχει του στόχους που θέτει για τον εαυτό του. Πρόκειται για εκδήλωση και εγγύηση της ελευθερίας του ατόμου και οι επιλογές αυτές έχουν από μόνες τους υπαρξιακή αξία. Όπως επισημαίνουν και οι δικαστές Α.Α. Cançado Trindade και Α. Abreu-Burelli στην κοινή συνισταμένη γνώμη τους, η ζημία στο σχέδιο ζωής απειλεί το νόημα που κάθε ανθρώπινο ον αποδίδει στην ύπαρξή του και επηρεάζει το πνευματικό νόημα της ζωής.³⁵³

2.5.2- Η προστασία της υγείας και η παροχή ιατρική φροντίδας

Το δικαίωμα στη ζωή περιλαμβάνει και την υποχρέωση των συμβαλλομένων κρατών να λαμβάνουν μέτρα για να προστατεύουν την υγεία των ατόμων και ιδίως κατά τη λειτουργία των υπηρεσιών υγείας.³⁵⁴

Στην υπόθεση Κύπρου κατά Τουρκίας το ΕΔΔΑ κρίνει ότι δεν αποκλείεται η εφαρμογή του άρθρου 2 ΕΣΔΑ να καταλαμβάνει και υπηρεσίες υγείας και κυρίως όταν αποδεικνύεται ότι οι κρατικές αρχές έθεσαν σε κίνδυνο της ζωή κάποιου προσώπου εξαιτίας της άρνησης παροχής ιατρικής περίθαλψης που παρέχεται στον υπόλοιπο πληθυσμό. Ωστόσο, στη συγκεκριμένη υπόθεση δεν έκρινε ότι υπήρξε παραβίαση εκ μέρους της Τουρκίας σχετικά με τον ισχυρισμό της Κυπριακής Κυβέρνησης ότι αρνείται ιατρική περίθαλψη στους Ελληνοκύπριους που έχουν απομείνει στο βόρειο τμήμα της Κύπρου.³⁵⁵

Η παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή έχει μη αναστρέψιμες συνέπειες. Έτσι, η προστασία της ζωής, εκτός από την αποτροπή της θέσης της σε κίνδυνο, σημαίνει

³⁵³ βλ. Κοινή Συνισταμένη Γνώμη Α.Α. Cançado Trindade και Α. Abreu-Burelli παρ. 15-16 στην υπόθεση ΔΑΔΔΑ *Loyaza Tamayo κατά Περού* απόφαση της 27.11.1998 (επανορθώσεις), Series C, No. 42 καθώς και Κοινή Συνισταμένη Γνώμη Α.Α. Cançado Trindade και Α. Abreu-Burelli παρ.8 στην υπόθεση ΔΑΔΔΑ *Villagrán Morales (Niños de la Calle)* και λοιποί κατά *Γουατεμάλας*, ό.π.

³⁵⁴ βλ. Χ. Χρυσανθάκης, ό.π., σ.σ. 70-71 ενδεικτικό κατάλογο αποφάσεων του ΕΔΔΑ που σχετίζονται με την προστασία της υγείας

³⁵⁵ βλ. Χ. Χρυσανθάκης, ό.π., σελ. 76/ 47 καθώς και F. Hoffmeister, 'Cyprus v. Turkey. App. No. 25781/94', *AJIL*, Vol. 96, No. 2 (Apr. 2002), σελ. 448 καθώς και ΕΔΔΑ *Κύπρου κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 216-222

και την υποχρέωση αποτροπής περαιτέρω χειροτέρευσης της κατάστασης του θύματος, όταν έχει υποστεί προσβολή, η οποία δεν είναι θανατηφόρα.³⁵⁶ Η υποχρέωση αποτροπής της περαιτέρω χειροτέρευσης της κατάστασης συνίσταται στην άμεση παροχή ιατρικής φροντίδας μέσω της παροχής πρώτων βοηθειών και της μεταφοράς στο πλησιέστερο νοσοκομείο.³⁵⁷

Η νομολογία του ΔΑΔΔΑ έχει ασχοληθεί με το ζήτημα της προστασίας της ζωής και της υγείας κυρίως στις αποφάσεις της που σχετίζονται με κοινότητες ιθαγενών της Λατινικής Αμερικής.

Στην Υπόθεση της Κοινότητας Ιθαγενών Yakye Axa κατά Παραγουάης, όπου οι ιθαγενείς ζουν σε εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες για την επιβίωσή τους λόγω της στέρησης της γης τους και του φυσικού περιβάλλοντος, το ΔΑΔΔΑ αρνείται να συνδέσει το θάνατο των ιθαγενών, κυρίως μικρών παιδιών, από ασθένειες, όπως η βρογχίτιδα, η δυσεντερία και καχεξία, και την έλλειψη ιατρικής φροντίδας με παραβίαση του άρθρου 4 ΑΣΔΑ.³⁵⁸ Ωστόσο, η απόφαση αυτή έγινε αντικείμενο έντονης κριτικής, όπως φαίνεται και από τις πολλές διστάμενες απόψεις των ίδιων των δικαστών.³⁵⁹

Αντίθετα, στην Υπόθεση της Κοινότητας Ιθαγενών Sawhoyamacha κατά Παραγουάης, με παρόμοια πραγματικά περιστατικά, δέχθηκε ότι μπορούν να αποδοθούν ευθύνες στο κράτος για παραβίαση του άρθρου 4 λόγω του θανάτου πολλών ατόμων, και κυρίως παιδιών, από την Κοινότητα οι οποίοι στερήθηκαν ιατρικής φροντίδας ή έλαβαν ανεπαρκή ιατρική βοήθεια, αν και επρόκειτο για αναπνευστικά νοσήματα ή άλλα τα οποία μπορούσαν να διαγνωσθούν εύκολα και να ιαθούν χωρίς μεγάλο κόστος παροχής ιατρικής φροντίδας.³⁶⁰ Παράλληλα, επισημαίνει το ειδικό καθήκον του κράτους για την προστασία ειδικών ομάδων πληθυσμού που

³⁵⁶ βλ. D. Xenos, ό.π., σελ. 238

³⁵⁷ βλ. ΕΔΔΑ *Ilhan κατά Τουρκίας* απόφαση της 27/06/2000 (αριθ. προσφυγής 22277/93), *Anguelova κατά Βουλγαρίας* απόφαση της 13/06/2002 (αριθ. προσφυγής 38361/97), *Kamer Demir και λοιποί κατά Τουρκίας* απόφαση της 19/10/2006 (αριθ. προσφυγής 41335/98)

³⁵⁸ βλ. ΔΑΔΔΑ *Comunidad Indígena Yakye Axa κατά Παραγουάης*, ό.π., παρ. 175

³⁵⁹ βλ. Διστάμενες απόψεις Abreu-Burelli, Cançado-Trindade και Ventura-Robles, ad-hoc δικαστή Fogel στην ΔΑΔΔΑ *Comunidad Indígena Yakye Axa κατά Παραγουάης*, ό.π.

³⁶⁰ βλ. ΔΑΔΔΑ *Comunidad Indígena Sawhoyamacha κατά Παραγουάης* απόφαση της 29/03/2006 Series C No. 146 παρ. 171

προκύπτει από τις γενικές υποχρεώσεις της προστασίας της ζωής.³⁶¹ Η νομολογία αυτή φαίνεται να διευρύνει το πεδίο των γεγονότων για τα οποία ευθύνεται το κράτος με βάση το άρθρο 4ΑΣΔΑ.³⁶²

Την ευθύνη του κράτους για το θάνατο ορισμένων ιθαγενών λόγω της μη παροχής κατάλληλης ιατρικής φροντίδας κατά παράβαση του άρθρου 4 ΑΣΔΑ σε συνδυασμό με το άρθρο 1 ΑΣΔΑ διαπιστώνει το ΔΑΔΔΑ και στην υπόθεση *Xákmok Kásek Indigenous Community κατά Παραγουάης*. Ειδικότερα το Δικαστήριο επισημαίνει την αυξημένη υποχρέωση του κράτους για τη θέσπιση επαρκούς ιατρικής περίθαλψης από εξειδικευμένο προσωπικό για τις εγκύους και την καταπολέμηση της μητρικής θνησιμότητας, καθώς και την αυξημένη υποχρέωση παροχής ιατρικής φροντίδας στα παιδιά και την αντιμετώπιση ασθενειών που προλαμβάνονται με τις κατάλληλες περιοδικές εξετάσεις.³⁶³

2.5.2.1- Ζητήματα ιατρικής ευθύνης

Στην υπόθεση *Calvelli και Ciglio κατά Ιταλίας* το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η υποχρέωση προστασίας του δικαιώματος στη ζωή υπό το άρθρο 2 ΕΣΔΑ αφορά και τη δημόσια υγεία και περιλαμβάνει την υποχρέωση των νοσοκομείων να διαθέτουν κανονισμούς για την προστασία της ζωής των ασθενών, καθώς και την υποχρέωση καθιέρωσης αποτελεσματικού δικαστικού συστήματος για την εξακρίβωση της αιτίας θανάτου εντός του νοσοκομείου και την απόδοση ευθυνών στους γιατρούς.³⁶⁴ Η υπόθεση αφορούσε το θάνατο ενός νεογέννητου βρέφους λίγες ώρες μετά τη γέννησή του από ασφυξία, η οποία οφειλόταν σε λάθος του γιατρού που το ξεγένησε και του οποίου η δίωξη κατέστη αδύνατη λόγω διαδικαστικών καθυστερήσεων.³⁶⁵ Το Δικαστήριο επισημαίνει ότι μια αποτελεσματική δικαστική προστασία υπό το άρθρο 2

³⁶¹ βλ. ΔΑΔΔΑ *Comunidad Indígena Sawhoyamata κατά Παραγουάης*, ό.π., παρ. 154

³⁶² βλ. L. Hennebel, ό.π., σελ. 440

³⁶³ βλ. ΔΑΔΔΑ *Xákmok Kásek Indigenous Community κατά Παραγουάης*, ό.π., παρ. 230-234

³⁶⁴ βλ. ΕΔΔΑ *Calvelli και Ciglio κατά Ιταλίας* απόφαση της 17/01/2002 (αριθ. προσφυγής 32967/96) παρ. 48-50 και ομοίως *Eugenia Lazăr κατά Ρουμανίας* απόφαση της 16/02/2010 (αριθ. προσφυγής 32146/05) παρ. 66, *Silih κατά Σλοβενίας* απόφαση της 09/04/2009- Τμήμα Ευρείας Σύθεσης (αριθ. προσφυγής 71463/01) παρ. 192, *Byrzykowski κατά Πολωνίας* απόφαση της 27/06/2006 (αριθ. προσφυγής 11562/05) παρ. 104, *Dodon κατά Βουλγαρίας* απόφαση της 17/01/2008 (αριθ. προσφυγής 59548/00) παρ. 80 βλ. επίσης L.-E Pettiti., E. Decaux, P.-H. Imbert, ό.π., σελ. 150 που αναφέρεται σε απόφαση της ΕΕΔΑ όπου έκρινε το 1978 ότι δεν υπάρχει παραβίαση της υποχρέωσης προστασίας του άρθρου 2 ΕΣΔΑ στην περίπτωση θανάτου περιορισμένου αριθμού προσώπων εξαιτίας εμβολιασμού κατά τη διάρκεια του οποίου είχαν ληφθεί όλες οι απαραίτητες προφυλάξεις.

³⁶⁵ βλ. ΕΔΔΑ *Calvelli και Ciglio κατά Ιταλίας*, ό.π., παρ. 9-31

ΕΣΔΑ περιλαμβάνει ποινικές διαδικασίες, ωστόσο σε περιπτώσεις που ο θάνατος δεν προκλήθηκε με πρόθεση, όπως οι περιπτώσεις ιατρικής αμέλειας, δεν είναι απαραίτητη σε κάθε περίπτωση η ποινική δίωξη και επαρκεί η επανόρθωση των θυμάτων ή ακόμη και τα πειθαρχικά μέτρα.³⁶⁶ Επομένως, στη συγκεκριμένη περίπτωση κρίνει ότι οι πολιτικές διαδικασίες και η αστική αποζημίωση προς τους γονείς επαρκούν, ιδίως λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι έγινε διακανονισμός της αποζημίωσης μεταξύ της ασφαλιστικής του γιατρού και της κλινικής και των γονιών, και άρα δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 2 ΕΣΔΑ.³⁶⁷

Στην απόφαση αυτή υπήρξαν δισταγμένες απόψεις, οι οποίες θεώρησαν ότι οι ποινικές διαδικασίες είναι αυτές που διασφαλίζουν τις διαδικαστικές υποχρεώσεις του άρθρου 2 ΕΣΔΑ και εγγυώνται μια πλήρη και εξαντλητική έρευνα για τα αίτια του θανάτου ανεξάρτητα από το αν ο θάνατος επήλθε από πρόθεση ή όχι.³⁶⁸ Επομένως, θεωρούν ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση υπήρξε παραβίαση του άρθρου 2 ΕΣΔΑ.

Ομοίως έχει κρίνει το Δικαστήριο και σε άλλες περιπτώσεις θανάτου ασθενών από αμέλεια των γιατρών δημοσίου νοσοκομείου, επαναλαμβάνοντας τη θετική υποχρέωση του κράτους και των νοσοκομείων στον τομέα της δημόσιας υγείας. Ωστόσο, στην απόφαση *Eugenia Lazăr κατά Ρουμανίας* κρίνει ότι το συμβαλλόμενο κράτος έχει παραβιάσει τη διαδικαστική πτυχή του άρθρου 2 ΕΣΔΑ γιατί οι δικαστικές (ποινικές και πολιτικές) και πειθαρχικές διαδικασίες που κινήθηκαν δεν κατόρθωσαν να ερευνήσουν και να γνωστοποιήσουν τα αίτια θανάτου του θύματος ούτε να αποδώσουν τις ενδεχόμενες ευθύνες στους γιατρούς.³⁶⁹ Ιδιαίτερη σημασία σε περιπτώσεις ιατρικής αμέλειας κρίνεται ότι έχει η υποχρέωση για άμεση και χωρίς καμία καθυστέρηση έρευνα των αιτιών του θανάτου του θύματος μέσα στο νοσοκομείο έτσι ώστε να διασφαλισθεί η ασφάλεια όσων χρησιμοποιούν τις υπηρεσίες υγείας.³⁷⁰

³⁶⁶ βλ. ΕΔΔΑ *Calvelli και Ciglio κατά Ιταλίας*, ό.π., παρ. 51 και ομοίως *Silih κατά Σλοβενίας*, ό.π., παρ. 195, *Byrzykowski κατά Πολωνίας*, ό.π., παρ. 105

³⁶⁷ βλ. ΕΔΔΑ *Calvelli και Ciglio κατά Ιταλίας*, ό.π., παρ. 52-57

³⁶⁸ βλ. Εν μέρει Διυστάμενη Γνώμη Δικαστών μειοψηφίας Ροζάκη, Bonello, Strážnická στην ΕΔΔΑ *Calvelli και Ciglio κατά Ιταλίας*, ό.π.

³⁶⁹ βλ. ΕΔΔΑ *Eugenia Lazăr κατά Ρουμανίας*, ό.π., παρ. 92, *Silih κατά Σλοβενίας*, ό.π., παρ. 197-211, *Byrzykowski κατά Πολωνίας*, ό.π., παρ. 114-118 καθώς και *Dodon κατά Βουλγαρίας*, ό.π., παρ. 97-98 η οποία αφορά την εξαφάνιση μιας ασθενούς με Αλτςχάιμερ από το γηροκομείο και τη θέση της ζωής σε κίνδυνο εξαιτίας της αμέλειας του νοσηλευτικού και τεχνικού προσωπικού του ιδρύματος.

³⁷⁰ βλ. ΕΔΔΑ *Eugenia Lazăr κατά Ρουμανίας*, ό.π., παρ. 74, *Silih κατά Σλοβενίας*, ό.π., παρ. 195-196, *Byrzykowski κατά Πολωνίας*, ό.π., παρ. 117

* * *

Το ΔΑΔΔΑ ασχολήθηκε με το ζήτημα της ιατρικής αμέλειας στην υπόθεση *Albán Correjo και άλλοι κατά Εκουαδόρ* όπου το θύμα πέθανε σε ιδιωτικό νοσοκομείο από ιατρικό λάθος και οι συγγενείς ζητούν εξηγήσεις. Το Δικαστήριο δεν κρίνει σκόπιμο να αποδώσει ευθύνες στο κράτος για το θάνατο του θύματος, ωστόσο εξετάζει αν το κράτος προχώρησε σε σοβαρή έρευνα για τα αίτια του θανάτου του θύματος και στη συνέχεια στην ποινική δίωξη των υπευθύνων.³⁷¹ Βάσει των αποδείξεων, το ΔΑΔΔΑ αποφασίζει ότι το κράτος παραβίασε τα άρθρα 8 παρ.1 και 25 παρ. 1 ΑΣΔΑ γιατί δεν ξεκίνησε άμεσα την έρευνα για το θάνατο του θύματος, παρά μόνο 15 μήνες μετά το θάνατο, και απέτυχε να διεξάγει έρευνα για τον εντοπισμό και την άσκηση ποινικής δίωξης κατά του γιατρού που ευθυνόταν για το θάνατο.³⁷²

2.5.2.2- Απέλαση άρρωστων αλλοδαπών

Το Δικαστήριο δεν έχει ασχοληθεί ιδιαίτερα με υποθέσεις που αφορούν το δικαίωμα στη ζωή ασθενών εις βάρος των οποίων εκκρεμεί απόφαση απέλασης.³⁷³ Οι προσφεύγοντες ισχυρίζονται ότι η απέλαση προσβάλλει το δικαίωμά τους στη ζωή επειδή στη χώρα υποδοχής δε θα τύχουν της απαραίτητης ιατρικής φροντίδας.

Για παράδειγμα, στην υπόθεση *D κατά Ηνωμένου Βασιλείου* ο ενάγων υποστήριξε ότι η απέλασή του στο Saint-Kitts προκαλούσε την ευθύνη του Ηνωμένου Βασιλείου βάσει του αρ. 2 ΕΣΔΑ. Υπήρχαν ενδείξεις ότι βρισκόταν στην τελική φάση της ασθένειάς του και ότι η διάρκεια ζωής του, που ήταν ήδη σύντομη, θα λιγόστευε ακόμα περισσότερο αν θα έπρεπε να στερηθεί απότομα την ιατρική θεραπεία που ακολουθούσε για να σταλεί στη χώρα καταγωγής τους. Σύμφωνα μ'αυτόν, θα υπήρχε ένα άμεσος σύνδεσμος αιτιότητας μεταξύ της απέλασής του και του πιο γρήγορου θανάτου του, το οποίο θ'αποτελούσε παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή. Ο προσφεύγων υποστήριξε ότι το αρ. 2 περιελάμβανε την θετική υποχρέωση προστασίας της ζωής όπου στις συγκεκριμένες συνθήκες επέβαλε στην κυβέρνηση να μη λάβει μέτρα τέτοιου είδους που να προκαλέσουν μια επιπλέον μείωση της σύντομης διάρκειας ζωής του. Το Δικαστήριο δεν εξέτασε τον ισχυρισμό του προσφεύγοντος υπό

³⁷¹ βλ. ΔΑΔΔΑ *Albán Correjo και άλλοι κατά Εκουαδόρ* απόφαση της 22/11/2007 Series C No. 171 παρ. 42

³⁷² βλ. ΔΑΔΔΑ *Albán Correjo και άλλοι κατά Εκουαδόρ*, ό.π., παρ. 96, 108-109

³⁷³ βλ. Χ. Χρυσανθάκης, ό.π., σελ. 72

το άρθρο 2 ΕΣΔΑ αλλά περιορίστηκε μόνο στην εξέταση του ζητήματος υπό την οπτική του αρ. 3 ΕΣΔΑ.³⁷⁴

2.5.3- Η προστασία από περιβαλλοντολογικούς κινδύνους

Το δικαίωμα στη ζωή και η υποχρέωση προστασίας της υγείας των ατόμων συνδέεται και με την προστασία και παρεμπόδιση περιβαλλοντολογικών κινδύνων. Εκτός από την πρόληψη και αποτροπή των κινδύνων, η προστασία στα πλαίσια του δικαιώματος στη ζωή συνίσταται στην πληροφόρηση του κοινού για την πραγματοποίηση ή μη τυχόν περιβαλλοντολογικών κινδύνων που μπορεί να προσβάλλουν τη ζωή των προσώπων.³⁷⁵

Η υπόθεση Guerra και λοιποί κατά Ιταλίας χειρίζεται το ζήτημα της απουσίας πληροφόρησης του κοινού για τις συνέπειες και τους κινδύνους που διατρέχουν από το γεγονός της παρουσίας ενός χημικού εργοστασίου λιπασμάτων στη γειτονιά και για τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν σε περίπτωση ατυχήματος λόγω εκπομπής εύφλεκτου αερίου στο εργοστάσιο. Οι προσφεύγοντες περίμεναν τις απαραίτητες πληροφορίες που θα τους επέτρεπαν να αξιολογήσουν τους κινδύνους που θα προέκυπταν για αυτούς και τους δικούς τους με το να συνεχίσουν να κατοικούν στο έδαφος της περιοχής, αλλά οι ιταλικές αρχές δεν έλαβαν κανένα μέτρο και δεν προχώρησαν σε καμία ενημέρωση. Οι προσφεύγοντες ισχυρίστηκαν παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή και της σωματικής τους ακεραιότητας. Ωστόσο, στη συγκεκριμένη περίπτωση το Δικαστήριο θεώρησε άχρηστο να εξετάσει την υπόθεση υπό το αρ.2 ΕΣΔΑ και έκρινε ότι υπήρξε παραβίαση του αρ. 8 ΕΣΔΑ λόγω του ότι σημαντικές προσβολές του περιβάλλοντος μπορούν να επηρεάζουν την ευζωία των ατόμων και να τους στερήσουν την απόλαυση της κατοικίας με τρόπο που να καταστρέφει την ιδιωτική και οικογενειακή τους ζωή.³⁷⁶

Με παρόμοιο τρόπο, στην υπόθεση Taskin και λοιποί κατά Τουρκίας, αν και έκανε αρχικώς παραδεκτή την προσφυγή κατοίκων, σύμφωνα με την οποία ισχυρίζονταν παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή και στην πληροφόρηση επειδή

³⁷⁴ βλ. ΕΔΔΑ *D κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 2/5/1997 (αριθ. προσφυγής 30240/96) παρ.59

³⁷⁵ βλ. B. Mathieu, ό.π., σελ. 101

³⁷⁶ βλ. ΕΔΔΑ *Guerra και λοιποί κατά Ιταλίας* απόφαση της 19/02/1998 (αριθ. προσφυγής 14967/89) παρ. 60-62

δόθηκε άδεια εκμετάλλευσης ορυχείων χρυσού στην περιοχή μέσω χρήσης κυανίου, στη συνέχεια εξέτασε το ζήτημα μόνο υπό το άρθρο 8 το οποίο και θεώρησε ότι παραβιάστηκε και έκρινε περιττό να προχωρήσει στην εξέταση παράβασης υπό το άρθρο 2 ΕΣΔΑ.³⁷⁷

Στην υπόθεση *L.C.B. κατά Ηνωμένου Βασιλείου* πάλι το Δικαστήριο εμφανίστηκε επιφυλακτικό στο να δεχθεί παραβίαση του άρθρου 2 για τις άγνωστες μελλοντικές επιπτώσεις πυρηνικών δοκιμών στην υγεία. Ειδικότερα, η περίπτωση αφορούσε τον ισχυρισμό της προσφεύγουσας ότι παραβιάστηκε το δικαίωμά της στη ζωή επειδή προσεβλήθη από λευχαιμία, την οποία αποδίδει στην έκθεση του πατέρα της, στρατιωτικού που υπηρετούσε στη μονάδα ανεφοδιασμού της Βασιλικής Αεροδύναμης του Ηνωμένου Βασιλείου, σε ακτινοβολία κατά τη διάρκεια πυρηνικών δοκιμών στο νησί των Χριστουγέννων στον Ειρηνικό Ωκεανό, δέκα χρόνια προτού αυτή γεννηθεί.³⁷⁸ Επίσης, υποστήριζε ότι σκοπός της διαδικασίας ήταν να εκτεθούν σκόπιμα οι στρατιώτες στην ακτινοβολία για πειραματικούς σκοπούς.

Η κυβέρνηση αρνήθηκε τον ισχυρισμό και επιβεβαίωσε ότι είχαν ληφθεί οι απαραίτητες προφυλάξεις ώστε τα άτομα τα οποία λάμβαναν μέρος να βρίσκονται σε επαρκή απόσταση για να αποφευχθεί η έκθεσή τους σε βλαβερές δόσεις ακτινοβολίας.³⁷⁹

Η προσφεύγουσα ισχυριζόταν επίσης πως το γεγονός ότι το κράτος δεν προειδοποίησε τους γονείς της για τους κινδύνους και τις συνέπειες που θα μπορούσε να επιφέρει στην υγεία της η συμμετοχή του πατέρα της στις πυρηνικές δοκιμές ήταν η αιτία της λευχαιμίας από την οποία υπέφερε από την παιδική της ηλικία και εμπόδισε κάθε είδους επίβλεψη της υγείας της πριν και μετά τη γέννησή της, προφύλαξη η οποία θα είχε επιτρέψει να διαγνωσθεί και να θεραπευθεί πιο γρήγορα η ασθένειά της.³⁸⁰

Το Δικαστήριο αποφαινεται για πρώτη φορά ότι το άρθρο 2 ΕΣΔΑ εξαναγκάζει κάθε κράτος να λάβει τα απαραίτητα μέτρα για την προστασία της ζωής των ατόμων που βρίσκονται στη δικαιοδοσία του. Στη συνέχεια εκτιμά ότι θα μπορούσε να αναμένεται λογικά από το κράτος να παράσχει εκείνη την περίοδο πληροφορίες στους

³⁷⁷ βλ. ΕΔΔΑ *Taşkin και λοιποί κατά Τουρκίας*, απόφαση της 10/11/2004 (αριθ. προσφυγής 46117/99) παρ. 125-126, 139-140

³⁷⁸ βλ. ΕΔΔΑ *L.C.B. κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 09/06/1998 (αριθ. προσφυγής 23413/94) παρ. 10-16

³⁷⁹ βλ. ΕΔΔΑ *L.C.B. κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 30-33

³⁸⁰ βλ. ΕΔΔΑ *L.C.B. κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 24-29

γονείς και να επιβλέπει την υγεία του παιδιού σε περίπτωση που υπήρχαν στη διάθεσή του πληροφορίες για την έκθεση του πατέρα στην ακτινοβολία και ότι αυτή επρόκειτο να δημιουργήσει πραγματικούς κινδύνους για την υγείας της προσφεύγουσας. Ωστόσο, λαμβάνοντας υπόψη τις σχετικές πληροφορίες που διέθετε το κράτος εκείνη την εποχή, το Δικαστήριο δεν θεωρεί εγκαθιδρυμένο ότι έπρεπε με δική του πρωτοβουλία το κράτος να πληροφορήσει τους γονείς γι'αυτά τα ζητήματα ή να λάβει κάθε άλλο ειδικό μέτρο που αφορούσε την προσφεύγουσα, καθώς θεώρησε ότι δεν υπήρχε και αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της εκδήλωσης λευχαιμίας της προσφεύγουσας και της έκθεσης του πατέρα στην ακτινοβολία. Επομένως, έκρινε ότι δεν υπήρχε παραβίαση του αρ. 2 ΕΣΔΑ.³⁸¹

Το ΕΔΔΑ αντιμετωπίζει συχνά ζητήματα προστασίας του περιβάλλοντος υπό το άρθρο 8 του οποίου το προστατευόμενο δικαίωμα έχει ένα πολύ ευρύ πεδίο.³⁸² Επίσης, φαίνεται ότι είναι επιφυλακτικό στο να δεχθεί ότι παραβιάζεται το άρθρο 2 ΕΣΔΑ για ζητήματα μόλυνσης του περιβάλλοντος και τις επιπτώσεις που αυτά μπορεί να έχουν στην υγεία, εκτός αν το περιβαλλοντικό πρόβλημα έχει προκαλέσει ήδη το θάνατο των ανθρώπων.³⁸³

Ωστόσο, η υπόθεση Öneryildiz κατά Τουρκίας, έχει ως κεντρικό σημείο την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου από τους εγγενείς κινδύνους της βιομηχανικής δραστηριότητας και πιο συγκεκριμένα γίνεται σύνδεση του δικαιώματος στη ζωή με την υγεία και το περιβάλλον. Θεωρείται ότι στο βαθμό που το κράτος έχει τη δύναμη να ρυθμίσει όλες τις δραστηριότητες εντός της δικαιοδοσίας του, η έμμεση ευθύνη του μπορεί να βρεθεί σε κάθε παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου.³⁸⁴

³⁸¹ βλ. ΕΔΔΑ *L.C.B κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 37-41

³⁸² βλ. T. Murphy, G. O Cuinn, 'Works in Progress: New Technologies and the European Court of Human Rights', *Human Rights Law Review*, Vol. 10, No. 4 (2010), σελ. 614, και ενδεικτικά ΕΔΔΑ *Tatar κατά Ρουμανίας* απόφαση της 27/01/2009 (αριθ. προσφυγής 67021/01) παρ. 70-71 όπου αναφέρει ότι αν και οι προσφεύγοντες ισχυρίστηκαν ότι η τεχνολογία που χρησιμοποιείται για την εξαγωγή χρυσού από την εταιρία εκμετάλλευσης του ορυχείου είναι επικίνδυνη για το περιβάλλον, την υγεία και τη ζωή τους υπό το άρθρο 2 ΕΣΔΑ, το ΕΔΔΑ θεώρησε στην απόφαση περί παραδοχής της προσφυγής ότι τα ζητήματα αυτά πρέπει να εξεταστούν υπό το άρθρο 8 ΕΣΔΑ και όχι υπό το άρθρο 2 ΕΣΔΑ.

³⁸³ βλ. J.-F. Renucci, ό.π., σελ. 560 όπου αναφέρεται σε υποθέσεις τις ΕΕΔΑ και την κρίση ως μη παραδεκτών αιτήσεων που επικαλούνταν παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή λόγω πυρηνικών δοκιμών και ειδικότερα της ρίψης των ατομικών αποβλήτων στη θάλασσα (Επιτροπή απόφαση της 5/08/1960 *S κατά RFA* αρ.715/60 αδημ.), λόγω της χρήσης ενός βάλτου από το στρατό πολύ κοντά σ'ένα χωριό (Επιτροπή απόφαση της 13/05/1976 *X και Y κατά RFA* αρ. 7407/76), ή ακόμα λόγω της απουσίας συμμόρφωσης με τους κανόνες ασφαλείας ενός ρυπογόνου εργοστασίου καταταγμένου στην κατηγορία υψηλού κινδύνου (Επιτροπή απόφαση της 6/07/1995 *A.M. Guerra and others* αρ.14967/89)

³⁸⁴ βλ. *Öneryildiz κατά Τουρκίας* απόφαση της 30/11/2004-Τμήμα Ευρείας Σύλληψης (αριθ. προσφυγής 48939/99) παρ. 71-73

Η έμμεση ευθύνη πηγάζει από την αποτυχία του να προστατεύσει άτομα που μπορεί να επηρεασθούν περισσότερο από αυτές τις δραστηριότητες, δηλαδή από την παράλειψη ή τις ανεπαρκείς ενέργειες του κράτους για τη διασφάλιση του δικαιώματος στη ζωή.³⁸⁵

Ειδικότερα, εννέα συγγενείς του προσφεύγοντος σκοτώθηκαν από την κατάρρευση του σπιτιού τους σε παραγκούπολη της Τουρκίας, σημαντικό μέρος της οποίας καταστράφηκε λόγω έκρηξης μεθανίου σε παρακείμενη χωματερή και πέθαναν συνολικά τριάντα εννέα άτομα. Το Δικαστήριο έκρινε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 2 ΕΣΔΑ καθώς οι αρχές της Τουρκίας γνώριζαν τον κίνδυνο για τους κατοίκους της παραγκούπολης και δεν έλαβαν τα απαραίτητα μέτρα για την προστασία της ζωής τους και τη σωστή διαχείριση των απορριμμάτων ώστε να αποφευχθεί το ατύχημα.³⁸⁶ Το εργοστάσιο αντιμετώπιζε προβλήματα λειτουργίας ήδη από την αρχή και υπήρχαν σχετικές εκθέσεις ειδικών, αλλά το κράτος δεν προχώρησε σε κανένα βήμα για να ελέγξει την ασφάλεια του εργοστασίου και να εμποδίσει την κατοίκηση των γύρω περιοχών. Επίσης, το Δικαστήριο επισήμανε ότι το κράτος έχει συγκεκριμένες θετικές υποχρεώσεις που επεκτείνονται στον έλεγχο ασφαλείας κάθε βιομηχανικής δραστηριότητας, γενικότερα, και της λειτουργίας χωματερής, ειδικότερα, καθώς και ότι πρωταρχικός σκοπός του κράτους είναι η αποτροπή της απώλειας ανθρώπινης ζωής όταν εφαρμόζεται το άρθρο 2 κατά βιομηχανικών δραστηριοτήτων.³⁸⁷

Στα πλαίσια της διεύρυνσης της ερμηνείας του άρθρου 2 ΕΣΔΑ, παλαιότερες απόψεις όπως αυτή του J. Fawcett ότι «δεν είναι η ζωή, αλλά το δικαίωμα στη ζωή το οποίο προστατεύεται από το νόμο» πρέπει να αναθεωρηθούν εν όψει και της ανάπτυξης των θετικών υποχρεώσεων στο σύστημα της ΕΣΔΑ που παρέχουν στο άτομο το δικαίωμα στην προστασία της ζωής σε κάποια πλαίσια.³⁸⁸ Στην παραπάνω απόφαση ξεκαθαρίζεται ότι οι θετικές υποχρεώσεις του κράτους υπό το δικαίωμα στη ζωή συνίστανται στην υποχρέωση προστασίας της ανθρώπινης ζωής λόγω της επικίνδυνης φύσης μιας δραστηριότητας, όπως η βιομηχανική, εντός δικαιοδοσίας του κράτους. Το κράτος πρέπει να λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα για να εμποδίσει τις

³⁸⁵ βλ. D. Xenos, *ό.π.*, σ.σ. 231-232

³⁸⁶ βλ. ΕΔΔΑ *Öneriyildiz κατά Τουρκίας*, *ό.π.*, παρ. 90, 101

³⁸⁷ βλ. βλ. ΕΔΔΑ *Öneriyildiz κατά Τουρκίας*, *ό.π.*, παρ. 71, 109

³⁸⁸ βλ. D. Xenos, *ό.π.*, σελ. 235

ζωές από το να εκτεθούν χωρίς λόγο στον κίνδυνο και από το να χαθούν.³⁸⁹ Τα μέτρα που πρέπει να λάβει περιλαμβάνουν την υιοθέτηση κανόνων ασφαλείας για τη λειτουργία της βιομηχανίας και γενικότερα τη ρύθμιση κάθε δημόσιας ή ιδιωτικής επικίνδυνης δραστηριότητας, την επίβλεψη εφαρμογής των παραπάνω κανόνων και την ενημέρωση του κοινού για τους πιθανούς κινδύνους.³⁹⁰

Στην υπόθεση *Budayeva και λοιποί κατά Ρωσίας* το 2008 το Δικαστήριο έκρινε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 2 καθώς οι ρωσικές αρχές απέτυχαν να προειδοποιήσουν τους κατοίκους της πόλης Tygnauz, η οποία βρίσκεται στην ορεινή περιοχή κοντά στο βουνό Elbrus στη Δημοκρατία Kabardino- Balkariya της Ρωσίας, για την πιθανότητα μεγάλης κλίμακας μετακύλισης λάσπης η οποία και κατάστρεψε την πόλη τον Ιούλιο του 2000.³⁹¹ Αν και η μετακύλιση λάσπης καταγραφόταν κάθε χρόνο στην περιοχή από το 1937 και ιδίως το καλοκαίρι, το κράτος δεν προειδοποίησε του κατοίκους, δεν προχώρησε στην εκκένωση και σε μέτρα άμεσης ανακούφισης ούτε διεξήγε δικαστική έρευνα μετά την καταστροφή.³⁹²

³⁸⁹ βλ. ΕΔΔΑ *Öneriyildiz κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 70

³⁹⁰ βλ. ΕΔΔΑ *Öneriyildiz κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 90 και μια ανάλυση της απόφασης στο D. Xenos, ό.π., σ.σ. 241-247, T. Murphy, G. O Cuinn, ό.π., σελ. 624

³⁹¹ βλ. ΕΔΔΑ *Budayeva και λοιποί κατά Ρωσίας* απόφαση της 20/03/2008 (αριθ. προσφυγής 15339/02, 11673/02, 15343/02, 11673/02, 15343/02) παρ. 132-134, 137

³⁹² βλ. ΕΔΔΑ *Budayeva και λοιποί κατά Ρωσίας*, ό.π., παρ. 147-160

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ
ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΣΤΗ ΖΩΗ-
ΕΞΑΙΡΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ

Αν και το δικαίωμα στη ζωή θεωρείται το πρωταρχικό δικαίωμα που είναι αναπόσπαστο κομμάτι της ανθρώπινης ιδιότητας, ανήκει στον σκληρό πυρήνα των δικαιωμάτων του ανθρώπου και χωρίς αυτό τα υπόλοιπα δικαιώματα δεν έχουν αξία, η ανάδειξή του σε υπέρτατη αξία αποτελεί ιστορική κατάκτηση καθώς το δικαίωμα αυτό φαίνεται να επιδέχεται, έστω και περιορισμένα, κάποιες εξαιρέσεις και περιορισμούς ως προς την προστασία του αγαθού της ζωής.³⁹³ Οι περιορισμοί και οι εξαιρέσεις από το δικαίωμα στη ζωή αναλύονται παρακάτω.

Κεφάλαιο 1: Η θανατική ποινή

Η επιβολή θανατικής ποινής αποτελεί την πρώτη και σημαντικότερη εξαίρεση στο δικαίωμα στη ζωή η οποία κατοχυρώνεται ήδη από το κείμενο των άρθρων 2 ΕΣΔΑ και 4 ΑΣΔΑ που κατοχυρώνουν την προστασία του δικαιώματος στη ζωή στο ευρωπαϊκό και στο διαμερικανικό σύστημα αντίστοιχα. Στην ουσία είναι η μόνη παραδεκτή εξαίρεση του δικαιώματος στη ζωή που συναντάται σε όλα τα διεθνή συμβατικά κείμενα, παρά το γεγονός ότι το δικαίωμα στη ζωή ανήκει στον σκληρό πυρήνα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.³⁹⁴

1.1- Η θέση του ΕΔΔΑ

1.1.1- Το κείμενο της ΕΣΔΑ και των Πρωτοκόλλων της

α) Το άρθρο 2 παρ. 1 εδ.β' ΕΣΔΑ

Το άρθρο 2 ΕΣΔΑ αναφέρεται ήδη από την πρώτη παράγραφο του στη δυνατότητα επιβολής θανατικής ποινής ως εξαίρεση από την γενική απαγόρευση επιβολής εκ προθέσεως θανάτου. Προϋποθέσεις επιβολής της είναι η έκδοση σχετικής δικαστικής απόφασης και η νομοθετική πρόβλεψη της ποινής για το συγκεκριμένο

³⁹³

βλ. Γ. Κατρούγκαλος, ό.π., σελ.15-16, J.-F Renucci, ό.π., σ.σ. 77, 88

³⁹⁴

βλ. L.-E. Pettiti, E. Decaux, P.-H Imbert, ό.π., σελ. 311

αδίκημα στο εθνικό δίκαιο.³⁹⁵

Επομένως, η ίδια η διάταξη του άρθρου 2 ΕΣΔΑ δεν καταργεί τη θανατική ποινή αλλά θέτει τις προϋποθέσεις επιβολής της οι οποίες πρέπει να συμφωνούν με τις υπόλοιπες διατάξεις της ΕΣΔΑ, όπως τα άρθρα 6 και 9 σχετικά με τη νομοθετική πρόβλεψη και την επιβολή της με δικαστική απόφαση, καθώς και το άρθρο 3 σχετικά με τις συνθήκες κράτησης και εκτέλεσης.³⁹⁶

Από το 1957 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τα Εγκληματολογικά Ζητήματα επεξεργαζόταν το ζήτημα της θανατικής ποινής στα ευρωπαϊκά κράτη, ενώ πολλές σχετικές συζητήσεις έγιναν και στα πλαίσια της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του ΣτΕ.³⁹⁷ Η Επιτροπή Υπουργών του ΣτΕ το Σεπτέμβριο του 1981 δίνει εντολή στην Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου να προετοιμάσει σχέδιο για πρόσθετο πρωτόκολλο στην ΕΣΔΑ σχετικά με την κατάργηση της θανατικής ποινής.³⁹⁸ Έτσι η κατάργηση της θανατικής ποινής γίνεται σταδιακά με το 6ο και το 13ο Πρωτόκολλο στη ΕΣΔΑ πρώτα σε καιρό ειρήνης και μετά σε καιρό πολέμου.

β) Το 6ο και το 13ο Πρωτόκολλο στην ΕΣΔΑ

Το 6ο Πρωτόκολλο άρχισε να ισχύει την 1 Μαρτίου 1985 αφού έλαβε πέντε επικυρώσεις.³⁹⁹ Η δυνατότητα επιβολής θανατικής ποινής περιορίστηκε δραστικά με την υιοθέτησή του καθώς προβλέπεται η κατάργηση της θανατικής ποινής σε καιρό ειρήνης και η επιβολή της μόνο για πράξεις που τελούνται σε καιρό πολέμου ή σε

³⁹⁵ βλ. Άρθρο 2 παρ. 1 εδ. β' ΕΣΔΑ: "Εις ουδένα δύναται να επιβληθή εκ προθέσεως θάνατος, ειμή εις εκτέλεσιν θανατικής ποινής εκδιδόμενης υπό δικαστηρίου εν περιπτώσει αδικήματος τιμωρουμένου υπό του νόμου δια της ποινής ταύτης."

³⁹⁶ βλ. L.-E. Pettiti, E. Decaux, P.-H. Imbert ,ό.π., σελ. 151

³⁹⁷ βλ. L.-E. Pettiti, E. Decaux, P.-H. Imbert ,ό.π., σελ. 1068, P. Van Dijk, G.J.H. Van Hoof, σελ.678 όπου αναφέρεται ότι η Κοινοβουλευτική Συνέλευση κατέληξε στις Resolution 727(1980), Recommandation 891 (1980) για την τροποποίηση του άρθρου 2 ΕΣΔΑ και την κατάργηση της θανατικής ποινής.

³⁹⁸ βλ. Εισαγωγή Αιτιολογικής Έκθεσης του Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ (ETS No. 114)

³⁹⁹ βλ. Χ. Χρυσανθάκη, ό.π., σελ. 41, Π.Δ. Δαγτόγλου, ό.π., σ.σ. 241-243 Το 6ο Πρωτόκολλο ΕΣΔΑ κυρώθηκε από την Ελλάδα με το Ν. 2610/1998 (Α'110). Ωστόσο, ήδη από το 1972 είχε σταματήσει να εκτελείται η θανατική ποινή η οποία καταργήθηκε τυπικά με νόμο του 1993 και συνταγματικά με την αναθεώρηση του 2001. Βέβαια το άρθρο 7 παρ. 2 εδ. β' του Συντάγματος επιτρέπει την επιβολή θανατικής ποινής για κακουργήματα που τελούνται σε καιρό πολέμου και σχετίζονται με αυτόν. βλ. επίσης P. Van Dijk, G.J.H. Van Hoof, σελ.679 όπου αναφέρει ότι για πολλά χρόνια μέχρι το 1998 δεν είχαν εκτελεστεί θανατικές ποινές στα κράτη μέλη του ΣτΕ. Ωστόσο, η διεύρυνση του οργανισμού έκανε το ζήτημα ν'αποκτήσει τοπικό ενδιαφέρον. Η Κοινοβουλευτική Συνέλευση έθεσε ως προϋπόθεση για την εισδοχή νέων μελών την προθυμία για υπογραφή του του Πρωτοκόλλου μέσα σ'ένα χρόνο και την επικύρωση μέσα σε 3 χρόνια από την ένταξη στο ΣτΕ.

επικείμενη απειλή πολέμου και μόνο σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο.⁴⁰⁰ Το 6ο Πρωτόκολλο έχουν υπογράψει και επικυρώσει όλα τα κράτη- μέλη του ΣτΕ εκτός από τη Ρωσία η οποία έχει μεν υπογράψει αλλά δεν το έχει επικυρώσει ακόμα.⁴⁰¹

Η διατύπωση του πρώτου άρθρου του 6ου Πρωτοκόλλου είναι πρωτότυπη. Η ίδια η διατύπωση του κειμένου προχωρεί στην κατάργηση της θανατικής ποινής και δεν το θέτει ως υποχρέωση των κρατών, γεγονός που θυμίζει περισσότερο κανόνα εσωτερικού δικαίου παρά διεθνή σύμβαση.⁴⁰² Το άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου πρέπει να διαβάζεται σε συνδυασμό με το δεύτερο άρθρο του. Ένα κράτος που θέλει να γίνει μέρος στο 6ο Πρωτόκολλο πρέπει πρώτα να καταργήσει τη θανατική ποινή από το ποινικό του δίκαιο. Παράλληλα, το δεύτερο εδάφιο του πρώτου άρθρου θεσπίζει ατομικό δικαίωμα κανείς να μην καταδικασθεί σε θανατική ποινή ούτε να εκτελεσθεί που μπορεί να προταχθεί ενώπιον δικαστηρίου.⁴⁰³ Οπότε μετά τη θέση σε ισχύ του Πρωτοκόλλου κάθε εκτέλεση βάσει προηγούμενης θανατικής καταδίκης από δικαστήριο απαγορεύεται. Το καινούριο ατομικό δικαίωμα θεωρείται ότι προστίθεται στα αναπαλλοτρίωτα δικαιώματα της δεύτερης παραγράφου του άρθρου 15 ΕΣΔΑ.⁴⁰⁴

Ωστόσο, το πεδίο εφαρμογής της υποχρέωσης κατάργησης της θανατικής ποινής περιορίζεται σε πράξεις που διεπράχθησαν εν καιρώ ειρήνης. Όπως προκύπτει από το άρθρο 2, το 6ο Πρωτόκολλο δεν εφαρμόζεται για πράξεις που διεπράχθησαν σε καιρό πολέμου ή επικείμενης απειλής πολέμου, εφόσον η νομοθεσία προβλέπει τις περιπτώσεις όπου εφαρμόζεται η θανατική ποινή και αυτές οι διατάξεις γνωστοποιούνται στο Γενικό Γραμματέα του ΣτΕ.⁴⁰⁵ Επίσης, ακόμα και μετά την

⁴⁰⁰ βλ. Π. Νάσκου- Περράκη, *Μηχανισμοί Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- Διεθνείς πράξεις, θεωρία και πρακτική*, ό.π., σελ. 367

⁴⁰¹ βλ. B. Bowring, "The Death Penalty and Russia" στο J. Yorke, ό.π., σ.σ. 269-291 σχετικά με τη θανατική ποινή στη Ρωσία

⁴⁰² βλ. L.-E. Pettiti, E. Decaux, P.-H. Imbert, ό.π., σελ. 1068 όπου αναφέρει ότι αντίθετα το πρωτόκολλο κατάργησης της θανατικής ποινής στο ΔΣΑΠ επιβάλλει να λάβουν τα κράτη τα κατάλληλα μέτρα, Renucci, ό.π., σελ. 292

⁴⁰³ βλ. L.-E. Pettiti, E. Decaux, P.-H. Imbert, ό.π., σελ. 1068, P. Van Dijk, G.J.H. Van Hoof, σελ. 679, Εμμ. Ρούκουνας, ό.π., σ.σ. 255-256

⁴⁰⁴ βλ. Π. Νάσκου- Περράκη, *Το άρθρο 15 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- θεωρητική και νομολογιακή προσέγγιση*, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1987, σελ. 155, D.Gomien, D. Harris, L. Zwaak, ό.π., σελ. 96

⁴⁰⁵ βλ. L.-E. Pettiti, E. Decaux, P.-H. Imbert, ό.π., σ.σ. 1068-1069 όπου αναφέρει επίσης ότι το άρθρο 2 αποτέλεσε μια από τις διατάξεις που συζητήθηκαν πολύ κατά την προπαρασκευαστική διαδικασία γιατί άλλοι ήθελαν ένα κείμενο που θα υιοθετεί πιο άμεσα την κατάργηση της θανατικής ποινής σε καιρό ειρήνης ενώ άλλοι προτιμούσαν μια γενική απαγόρευση συνοδευόμενη από περιορισμούς. Τελικά οι δύο απόψεις συνδυάστηκαν στην μορφή μιας κατ'αρχήν κατάργησης με μία εξαίρεση σε περίπτωση «πολέμου». Τέθηκε το ζήτημα αν λόγω διατύπωσης αφορά και τις εσωτερικές ένοπλες συρράξεις (εμφύλιος πόλεμος). Προστέθηκε η περίπτωση επικείμενου κινδύνου πολέμου που

επικύρωση του Πρωτοκόλλου από ένα κράτος, αυτό μπορεί να εισάγει τη θανατική ποινή γι'αυτές τις καταστάσεις, ενημερώνοντας το Γενικό Γραμματέα.⁴⁰⁶

Το άρθρο 3 του 6ου Πρωτοκόλλου ορίζει ότι για την θανατική ποινή δεν ισχύουν οι εξαιρέσεις και προϋποθέσεις του άρθρου 15 ΕΣΔΑ και μόνη προϋπόθεση είναι η νομοθετική πρόβλεψη και η διάπραξη σε καιρό πολέμου ή επικείμενου κινδύνου πολέμου. Δηλαδή, το Πρωτόκολλο είναι πιο περιοριστικό ως προς την εξαίρεση από την εφαρμογή του.⁴⁰⁷ Το άρθρο 4 λέει ότι σε αντίθεση με τη Σύμβαση δεν είναι δεκτή καμία επιφύλαξη στο Πρωτόκολλο αλλά μόνο ερμηνευτικές δηλώσεις γίνονται δεκτές.⁴⁰⁸

Σύμφωνα με την Αιτιολογική Έκθεση, το 6ο πρωτόκολλο είναι πρόσθετο και επομένως οι διατάξεις της Σύμβασης εφαρμόζονται σύμφωνα με το Πρωτόκολλο. Ωστόσο, προκύπτει ότι κατ'αρχήν το Πρωτόκολλο δεν καταργεί το άρθρο 2 ΕΣΔΑ. Το δεύτερο εδάφιο της πρώτης παραγράφου του άρθρου 2 ΕΣΔΑ που αφορά τη θανατική ποινή παραμένει εφαρμόσιμο για τα κράτη που διατηρούν τη θανατική ποινή για τις πράξεις σε καιρό πολέμου ή επικείμενου κινδύνου πολέμου και ειδικά όσον αφορά την απαίτηση για επιβολή από δικαστήριο βάσει νομοθετικής πρόβλεψης.⁴⁰⁹

Η Κοινοβουλευτική Συνέλευση το 1994 έθεσε ως προϋπόθεση την κατάργηση της θανατικής ποινής και την υπογραφή και επικύρωση του 6ου Πρωτοκόλλου για τα κράτη που ήθελαν να γίνουν μέλη του ΣτΕ. Επίσης, πρότεινε ένα νέο πρόσθετο πρωτόκολλο για την κατάργηση της θανατικής ποινής και σε καιρό πολέμου.⁴¹⁰ Ακόμη, στην Ευρωπαϊκή Υπουργική Συνδιάσκεψη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα το Νοέμβριο του 2000 στη Ρώμη, όπου εορτάσθηκε η 50η επέτειος της ΕΣΔΑ, τέθηκε το ζήτημα κατάργησης της θανατικής ποινής και σε καιρό πολέμου.⁴¹¹ Έτσι, μετά από πρόταση της σουηδικής Κυβέρνησης, η επιτροπή Υπουργών έδωσε εντολή τον Ιανουάριο του

καθιστά τη διατύπωση πιο ευρεία σε σχέση με το ΔΣΑΠ.

⁴⁰⁶ βλ. P.Van Dijk, G.J.H. Van Hoof, σελ. 679 καθώς και σχόλια άρθρου 2 στην Αιτιολογική Έκθεση του 6ου Πρωτοκόλλου

⁴⁰⁷ βλ. Εμμ. Ρούκουνας, ό.π., σελ. 256

⁴⁰⁸ βλ. Σχόλια άρθρων 3,4 στην Αιτιολογική έκθεση του 6ου Πρωτοκόλλου καθώς και L.-E. Pettiti, E. Decaux, P.-H. Imbert, ό.π., σελ. 1069, Renucci, ό.π., σελ. 293

⁴⁰⁹ βλ. Σχόλια άρθρου 6 στην Αιτιολογική έκθεση του 6ου Πρωτοκόλλου καθώς και L.-E. Pettiti, E. Decaux, P.-H. Imbert, ό.π., σελ. 1070

⁴¹⁰ Πρόκειται για τη Σύσταση 1246 (1994) βλ. P.Van Dijk, G.J.H. Van Hoof, σελ. 679, A. Mowbray, 'The European Convention on Human Rights: The Abolition of Capital Punishment and Recent Cases', *Human Rights Law Review*, Volume 2, Number 2 (2002), 311

⁴¹¹ βλ. Αιτιολογική Έκθεση του 13ου πρωτοκόλλου Εισαγωγή παρ. 6-8 και A. Mowbray, ό.π., σελ.

2001 στην Οργανωτική Επιτροπή των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου να εξετάσει τη σουηδική πρόταση για ένα νέο πρωτόκολλο.⁴¹² Το 13ο Πρωτόκολλο στην ΕΣΔΑ τέθηκε σε ισχύ από την 1η Ιουλίου 2003.⁴¹³

Το 13ο Πρωτόκολλο καταργεί ολοσχερώς τη θανατική ποινή σε όλες τις περιστάσεις, δηλαδή ακόμα και σε καιρό πολέμου ή επικείμενης απειλής πολέμου, και έχει υπογραφεί και επικυρωθεί από 42 κράτη- μέλη του ΣτΕ, έχει υπογραφεί και δεν έχει επικυρωθεί από την Αρμενία, τη Λεττονία και την Πολωνία, ενώ δεν έχει υπογραφεί καθόλου από το Αζερμπαϊτζάν και τη Ρωσία.

Το άρθρο 1 του 13ου Πρωτοκόλλου πρέπει να διαβάζεται σε συνδυασμό με το άρθρο 2. Η θανατική ποινή καταργείται σε κάθε περίπτωση και δεν επιτρέπεται καμία εξαίρεση, επομένως δεν εφαρμόζεται στη συγκεκριμένη περίπτωση το άρθρο 15 ΕΣΔΑ. Επίσης, δεν επιτρέπεται καμία επιφύλαξη σύμφωνα με το άρθρο 3 του 13ου Πρωτοκόλλου. Στην Αιτιολογική Έκθεση αναφέρεται ακόμη ότι το 13ο Πρωτόκολλο είναι πρόσθετο και δεν μπορεί να υπερισχύει του άρθρου 2 ΕΣΔΑ. Επομένως, παραμένουν σε ισχύ το πρώτο εδάφιο της πρώτης παραγράφου του άρθρου 2 και όλη η δεύτερη παράγραφος και για τα κράτη που έχουν επικυρώσει το Πρωτόκολλο.⁴¹⁴ Ωστόσο, το δεύτερο εδάφιο της πρώτης παραγράφου του άρθρου 2 ΕΣΔΑ που αφορά την επιβολή θανατικής ποινής, θεωρείται ότι δεν εφαρμόζεται για τα κράτη- μέλη του 13ου Πρωτοκόλλου, καθώς δεν ισχύει ούτε η δυνατότητα που παρέχει το άρθρο 2 του 6ου Πρωτοκόλλου για όσα απ'αυτά το έχουν επικυρώσει.⁴¹⁵

Το 13ο Πρωτόκολλο φαίνεται να καλύπτει τα κενά του 6ου Πρωτοκόλλου ενώ η σημασία του αποδεικνύεται και από ότι η ΕΕ επικαλείται τις διατάξεις του προς τρίτες χώρες για την κατάργηση της θανατικής ποινής.⁴¹⁶

1.1.2- Νομολογία ΕΔΔΑ

Το Δικαστήριο έχει ασχοληθεί με την εφαρμογή της θανατικής ποινής αλλά όχι πολύ εκτεταμένα. Τα ζητήματα που έχει εξετάσει αφορούν την έκδοση των αλλοδαπών σε χώρες όπου επίκειται η επιβολή της θανατικής ποινής, το οποίο εξετάζεται κυρίως

⁴¹² βλ. Αιτιολογική Έκθεση του 13ου πρωτοκόλλου Εισαγωγή παρ. 9-13

⁴¹³ Το 13ο Πρωτόκολλο κυρώθηκε στην Ελλάδα με το Ν. 3289/2004 (Α' 227) και τέθηκε σε ισχύ από την ημερομηνία δημοσίευσης στο ΦΕΚ.

⁴¹⁴ βλ. Αιτιολογική Έκθεση 13ου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ παρ. 19

⁴¹⁵ *ibid.*

⁴¹⁶ βλ. Χ. Χρυσανθάκης, *ό.π.*, σελ. 42

υπό το πρίσμα του άρθρου 3 ΕΣΔΑ, καθώς και ζητήματα που έχουν να κάνουν με τις προϋποθέσεις επιβολής της.⁴¹⁷ Παρατηρείται ότι οι υποθέσεις που σχετίζονται με τη θανατική ποινή ασχολούνται και με τη σχέση μεταξύ του άρθρου 2 και του άρθρου 3 ΕΣΔΑ.

α) Έκδοση ή απέλαση αλλοδαπών σε χώρες όπου επίκειται η επιβολή θανατικής ποινής

Η πρώτη υπόθεση του Δικαστηρίου σχετικά με την θανατική ποινή είναι η υπόθεση Soering κατά Ηνωμένου Βασιλείου. Η συγκεκριμένη υπόθεση αφορά την έκδοση ενός Γερμανού υπήκοου στις ΗΠΑ από την Αγγλία όπου κρατείται για να αντιμετωπίσει κατηγορίες δολοφονίας των γονιών της κοπέλας του. Ο προσφεύγων ισχυρίστηκε ότι σε περίπτωση έκδοσής του στις ΗΠΑ αντιμετώπιζε τον κίνδυνο της θανατικής ποινής. Η υπόθεση σχετίζεται με το φαινόμενο του «διαδρόμου του θανάτου» (death row phenomenon)⁴¹⁸ όπου οι καταδικασθέντες περιμένουν για πολλά χρόνια σε μια κατάσταση υπερβολικού άγχους που δημιουργεί ψυχολογικά τραύματα μέχρι να εκτελεσθούν. Το ΕΔΔΑ εξετάζει την κατάσταση αυτή, την οποία θεωρεί απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση, και κρίνει ότι σε περίπτωση που το Ηνωμένο Βασίλειο εκδώσει τον κρατούμενο τότε θα υπάρξει παραβίαση του άρθρου 3 ΕΣΔΑ.⁴¹⁹

Το ΕΔΔΑ επισημαίνει ότι η Σύμβαση δεν αφορά τις πράξεις τρίτων κρατών και δεν έχει την αξίωση να απαιτήσει από τα συμβαλλόμενα μέρη να επιβάλλουν αυτούς τους κανόνες σε τρίτα κράτη. Θεωρείται ότι το κράτος που εκδίδει ένα άτομο σε μία χώρα όπου κινδυνεύει να υποστεί την ποινή του θανάτου επιφέρει το ίδιο προσβολή στο δικαίωμα στη ζωή.⁴²⁰ Ωστόσο, στην απόφασή του το ΕΔΔΑ δεν εξετάζει καθόλου

⁴¹⁷ βλ. επίσης P. Van Dijk, G.J.H Van Hoof, ό.π., σελ. 680 όπου αναφέρονται και σχετικές υποθέσεις της ΕΕΔΑ και L.-E. Pettiti, E. Decaux, P.-H. Imbert, ό.π., σελ. 1071 όπου αναφέρεται ότι στις υποθέσεις της ΕΕΔΑ, με αρ. προσφυγής 15216/89 και 16531/90, κλήθηκε να αποφασίσει σχετικά με τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες ένα κράτος- μέλος στο 6ο Πρωτόκολλο μπορεί να απελάσει εγκληματία σε τρίτη χώρα όπου δεν έχει καταργηθεί η θανατική ποινή. Στις δύο αποφάσεις της η Επιτροπή θεώρησε ότι η απέλαση μπορεί να εγείρει ζητήματα του άρθρου 3 ΕΣΔΑ εάν υπάρχουν σοβαροί λόγοι ότι στη χώρα προορισμού θα υποστεί βασανιστήρια ή εξευτελιστική και απάνθρωπη μεταχείριση. Ωστόσο, δεν προχώρησε στην εξέταση του αν υπάρχει κάτι παρόμοιο για την εφαρμογή του άρθρου 1 του 6ου Πρωτόκολλου όταν υπάρχει πραγματικός κίνδυνος για την θανατική ποινή στη χώρα προορισμού.

⁴¹⁸ βλ. αναλυτικότερα σχετικά με το φαινόμενο του διαδρόμου του θανάτου C.D. Bradford, 'Waiting to die, dying to live', *Interdisciplinary Journal of Human Rights Law*, Vol. 5, Issue 1 (2010-2011), 77-96

⁴¹⁹ βλ. ΕΔΔΑ Soering κατά Ηνωμένου Βασιλείου απόφαση της 7/7/1989 (αριθ. προσφυγής 14038/88) παρ. 111

⁴²⁰ βλ. B. Mathieu, ό.π., σελ. 97

την υπόθεση υπό το πρίσμα του άρθρου 2 ΕΣΔΑ και δεν αποφαινεται για την εγκυρότητα των διατάξεων της Σύμβασης που επιτρέπουν τη θανατική ποινή. Μάλιστα έκρινε ότι η έκδοση ενός προσώπου σε χώρα όπου ο καταδικασθείς κινδύνευε να υποστεί θανατική ποινή δεν μπορούσε από μόνη της να θέσει ζήτημα υπό το άρθρο 2 ή 3 ΕΣΔΑ. Θεωρεί ότι το άρθρο 3 ΕΣΔΑ δεν μπορεί να ερμηνευθεί ως γενική απαγόρευση της θανατικής ποινής, αφού αυτό θα έθετε κενό γράμμα τη ρητή διάταξη του άρθρου 2 παρ.1 ΕΣΔΑ και επειδή η ύπαρξη του βου Πρωτοκόλλου έδειξε ότι η πρόθεση των συγγραφέων της Σύμβασης ήταν να χρησιμοποιήσουν τη συνήθη μέθοδο τροποποίησης του κειμένου για να εισάγουν μια υποχρέωση κατάργησης της θανατικής ποινής σε καιρό ειρήνης που θα επέτρεπε σε κάθε κράτος να αποφασίσει ποια στιγμή θα αναλάμβανε αυτή τη δέσμευση.⁴²¹ Ωστόσο, οι περιστάσεις που σχετίζονται με μια θανατική καταδίκη όπως οι προσωπικές περιστάσεις του καταδικασθέντος, η αναλογικότητα με τη βαρύτητα του εγκλήματος και οι συνθήκες κράτησης αναμένοντας την εκτέλεση, μπορεί να θέσουν ζήτημα υπό το αρ.3 ΕΣΔΑ το οποίο απαγορεύει την απέλαση ή έκδοση όπου το άτομο στο κράτος υποδοχής θα αντιμετώπιζε πραγματικό κίνδυνο έκθεσης σε απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση.⁴²²

Η πιο πρόσφατη απόφαση *Bader και Kanbor κατά Σουηδίας* αφορά μια οικογένεια Συρίων των οποίων οι αιτήσεις για άσυλο δεν έγιναν δεκτές στη Σουηδία και δόθηκε εντολή απέλασης. Η οικογένεια ισχυρίζεται ότι επειδή ο πατέρας καταδικάστηκε ερήμην του για συνενοχή σε φόνο και καταδικάστηκε σε θάνατο στη Συρία, διέτρεχε πραγματικό κίνδυνο να εκτελεσθεί σε περίπτωση που γυρνούσε πίσω. Το Δικαστήριο εξετάζει την υπόθεση και υπό το άρθρο 2 ΕΣΔΑ.

Κατ' αρχήν δέχθηκε ότι ο φόβος του προσφεύγοντος για εκτέλεση της θανατικής ποινής σε περίπτωση που γυρνούσε στη Συρία ήταν βάσιμος και δικαιολογημένος λόγω της απουσίας δημοσίου ελέγχου και καταλογισμού.⁴²³ Επίσης,

⁴²¹ βλ. ΕΔΔΑ *Soering κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 102-103

⁴²² βλ. ΕΔΔΑ *Soering κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 104. Επίσης βλ. ΕΔΔΑ *Jabari κατά Τουρκίας* απόφαση της 11/10/2000 (αριθ. προσφυγής 40035/98) παρ. 33- 42 καθώς υπό το άρθρο 3 ΕΣΔΑ εξετάζεται και η υπόθεση *Jabari κατά Τουρκίας* όπου η Hoda Jabari, Ιρανή υπήκοος, έφυγε από το Ιράν όπου κρατείτο γιατί είχε σχέση με παντρεμένο και συνελήφθη στην Τουρκία επειδή είχε εισέλθει παράνομα. Η προσφεύγουσα ισχυριζόταν ότι διέτρεχε πραγματικό κίνδυνο θανάτου δια λιθοβολισμού σε περίπτωση έκδοσής της στο Ιράν. Η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες της παρείχε άσυλο. Το Δικαστήριο έκρινε ότι όντως υπήρχε ο κίνδυνος θανατικής ποινής δια λιθοβολισμού στο Ιράν και η έκδοσή της θα αποτελούσε παραβίαση του άρθρου 3 ΕΣΔΑ.

⁴²³ βλ. ΕΔΔΑ *Bader και Kanbor κατά Σουηδίας* απόφαση της 08/11/2005 (αριθ. προσφυγής

θεώρησε ότι οι ποινικές διαδικασίες που οδήγησαν στην θανατική καταδίκη, λόγω της σύντομης διαδικασίας και της αγνόησης των δικαιωμάτων υπεράσπισης, αποτελούσαν κατάφωση άρνηση δίκαιης δίκης.⁴²⁴ Κατέληξε ότι η θανατική καταδίκη που ήταν αποτέλεσμα μιας μη δίκαιης δίκης θα προκαλούσε επιπλέον φόβο και αγωνία στον ίδιο και την οικογένειά του σχετικά με το μέλλον τους.⁴²⁵ Επομένως, σε περίπτωση απέλασής του στη Συρία θα παραβιάζονταν τα άρθρα 2 και 3 ΕΣΔΑ.⁴²⁶ Ωστόσο, θεώρησε ότι δεν χρειάζεται να εξεταστεί το ζήτημα υπό το 13ο Πρωτόκολλο.⁴²⁷ Φαίνεται λοιπόν ότι υπάρχει μια εξέλιξη στη νομολογία του Δικαστηρίου, η οποία δέχεται ότι το άρθρο 2 ΕΣΔΑ και το άρθρο 1 του 13ου Πρωτοκόλλου απαγορεύουν την έκδοση ή απέλαση ενός αλλοδαπού σε άλλη χώρα όπου υπάρχουν ουσιαστικές ενδείξεις ότι θα αντιμετωπίσει το κίνδυνο να του επιβληθεί η θανατική ποινή.⁴²⁸

β) Προϋποθέσεις επιβολής θανατικής ποινής

Σύμφωνα με τη γενικότερη νομολογία του Δικαστηρίου,⁴²⁹ ακόμη και για τα κράτη που δεν έχουν επικυρώσει το 6ο ή το 13ο Πρωτόκολλο⁴³⁰, προκύπτει από άλλες διατάξεις της Σύμβασης ότι δεν επιτρέπεται κάθε θανατική καταδίκη που αποφασίζεται από δικαστήριο. Δηλαδή :

- ι) η θανατική ποινή πρέπει να προβλέπεται από εθνικό νόμο και να έχει τα χαρακτηριστικά της προβλεψιμότητας και της προσβασιμότητας
- ιι) η δικαστική απόφαση θα πρέπει να είναι αποτέλεσμα δίκαιης και δημόσιας ακρόασης με την έννοια του αρ.6 ΕΣΔΑ,

13284/04) παρ. 46

⁴²⁴ βλ. ΕΔΔΑ *Bader και Kanbor κατά Σουηδίας*, ό.π., παρ. 47

⁴²⁵ *ibid.*

⁴²⁶ βλ. ΕΔΔΑ *Bader και Kanbor κατά Σουηδίας*, ό.π., παρ. 48

⁴²⁷ βλ. Συντρέχουσα Γνώμη δικαστή Cabral Barreto στην ΕΔΔΑ *Bader και Kanbor κατά Σουηδίας*, ό.π., όπου αναφέρει ότι είναι η πρώτη φορά που το ΕΔΔΑ αναφέρει ρητά ότι η έκδοση ή απέλαση ενός προσώπου σε μια χώρα όπου διατρέχει τον κίνδυνο μη δίκαιης δίκης που ακολουθείται από επιβολή θανατικής ποινής παραβιάζει το άρθρο 2 ΕΣΔΑ. Επίσης, θεωρεί ότι το Δικαστήριο θα έπρεπε να δεχθεί ότι υπάρχει παραβίαση του άρθρου 1 του 13ου Πρωτοκόλλου, καθώς η Σουηδία έχει επικυρώσει το 13ο Πρωτόκολλο και επομένως το δεύτερο εδάφιο της πρώτης παραγράφου του άρθρου 2 ΕΣΔΑ έχει τροποποιηθεί ή δεν εφαρμόζεται με τη θέση σε ισχύ του 13ου Πρωτοκόλλου. Ακόμη, όσα κράτη το έχουν επικυρώσει, έχουν αναλάβει την υποχρέωση όχι μόνο να μην επιβάλλουν τη θανατική ποινή αλλά και να μη θέτουν κανένα σε κίνδυνο να υποστεί αυτή.

⁴²⁸ βλ. ΕΔΔΑ *Al-Saadoon και Mufdhi κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 02/03/2010 (αριθ. προσφυγής 61498/08) παρ. 123, 137 που παραπέμπει και σε άλλες σχετικές αποφάσεις

⁴²⁹ βλ. ΕΔΔΑ *Öcalan κατά Τουρκίας* απόφαση της 12/03/2003 (Τμήμα) (αριθ. προσφυγής 46221/99) παρ. 200-203, ΕΔΔΑ *Öcalan κατά Τουρκίας* απόφαση της 12/05/2005 (Τμήμα Ευρείας Σύνοψης) παρ. 166

⁴³⁰ Εν έτει 2011, μόνο η Ρωσία δεν έχει επικυρώσει ούτε το 6ο ούτε το 13ο Πρωτόκολλο.

ιι) η ποινή δε θα πρέπει να είναι δυσανάλογη με το έγκλημα που διεπράχθη και η επιλογή του τόπου και του τρόπου εκτέλεσης δε θα πρέπει να είναι τέτοια που θα αποτελούσε απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση υπό την έννοια του αρ. 3 ΕΣΔΑ,

ιιι) υπό το αρ. 7 ΕΣΔΑ το έγκλημα θα πρέπει να είναι τιμωρητέο με θάνατο τη στιγμή που διεπράχθη,

ιιιι) υπό το αρ.14 ΕΣΔΑ δεν επιτρέπεται καμία διάκριση στην επιβολή και εκτέλεση της θανατικής ποινής και στην παροχή χάρης ή αμνηστείας.

Επομένως, το ζήτημα αν η θανατική ποινή επιτρέπεται ακόμη υπό τη Σύμβαση θα πρέπει να εξεταστεί στο πλαίσιο των διαφόρων διατάξεων της Σύμβασης.⁴³¹

Αξίζει σ' αυτό το σημείο να επισημανθεί η απόφαση της ΕΕΔΑ *Kirkwood* του 1984 όπου η Επιτροπή βρίσκεται αντιμέτωπη με ένα δύσκολο δίλημμα.⁴³² Απ'τη μια μεριά ένα χρονοβόρο σύστημα ενδίκων μέσων στην επιβολή θανατικής ποινής προκαλεί άγχος για μεγάλη περίοδο που οφείλεται στο αβέβαιο αλλά πιθανό θετικό αποτέλεσμα κάθε επιτυχούς έφεσης. Αυτό το άγχος θα μπορούσε ν'αποτελέσει απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση και τιμωρία αντίθετη στο αρ. 3 ΕΣΔΑ. Απ'την άλλη ένα υγιές σύστημα ενδίκων μέσων εξυπηρετεί την διασφάλιση της προστασίας του δικαιώματος στη ζωή υπό το αρ. 2 ΕΣΔΑ και παρεμποδίζει την αυθαιρεσία. Η Επιτροπή δήλωσε ως απαράδεκτη την αίτηση επειδή ο αιτών δεν είχε δικαστεί ή καταδικασθεί και δεν μπορούσε επομένως να εγκαθιδρυθεί αν η μεταχείριση που θα μπορούσε να υποστεί και ο κίνδυνος έκθεσης σ'αυτήν ήταν τόσο σοβαρός ώστε να συνιστά απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση αντίθετη στο αρ. 3 ΕΣΔΑ. Ωστόσο θεώρησε ότι παρά τους όρους του αρ.2 παρ.1 ΕΣΔΑ δεν μπορεί να αποκλεισθεί ότι οι περιστάσεις που αφορούν την προστασία ενός από τα δικαιώματα της Σύμβασης μπορεί να θέσουν ζήτημα υπό το άρθρο 3 ΕΣΔΑ.⁴³³

Η σημαντικότερη ίσως υπόθεση του ΕΔΔΑ σχετικά με τη θανατική ποινή είναι η *Öcalan κατά Τουρκίας* που αφορά τη σύλληψη του Abdullah Öcalan, ηγέτη του ΡΚΚ, στην Κένυα υπό αμφίβολες συνθήκες το Φεβρουάριο του 1999 και τη μεταφορά του στην Τουρκία όπου καταδικάστηκε σε θάνατο τον Ιούνιο του 1999 για ενέργειες που είχαν ως στόχο την απόσχιση τουρκικού εδάφους. Μεταξύ άλλων, ο προσφεύγων

⁴³¹ βλ. P. Van Dijk, G.J.H Van Hoof, ό.π., σ.σ. 303-304, Χ. Χρυσανθάκης, ό.π., σ.σ. 34-38

⁴³² βλ. P. Van Dijk, G.J.H Van Hoof, ό.π., σελ. 304

⁴³³ βλ. P. Van Dijk, G.J.H Van Hoof, ό.π., σ.σ. 303-304, Χ. Χρυσανθάκης, ό.π., σελ. 38

ισχυρίστηκε ότι η εφαρμογή και η επιβολή της θανατικής ποινής παραβιάζουν τα άρθρα 2 και 3 ΕΣΔΑ. Η υπόθεση κρίθηκε και από το Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης του ΕΔΔΑ το οποίο ακολούθησε την αρχική απόφαση του Τμήματος.

Ειδικότερα, τόσο στην απόφαση του Τμήματος της 12/03/2003 όσο και του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης της 12/05/2005 αναφέρεται ότι αφού η Τουρκία τον Αύγουστο του 2002 κατήργησε με νόμο τη θανατική ποινή σε καιρό ειρήνης και μετέτρεψε την θανατική ποινή του Öcalan σε ισόβια κάθειρξη και αφού επικύρωσε το 6ο Πρωτόκολλο στην ΕΣΔΑ το Νοέμβριο του 2003, τότε δεν υπάρχει παραβίαση του άρθρου 2 ΕΣΔΑ ως προς την εφαρμογή της θανατικής ποινής.⁴³⁴ Επομένως, θεωρούν ότι δεν προκύπτει κανένα άλλο ζήτημα για παραβίαση του άρθρου 2 ΕΣΔΑ από την επιβολή της θανατικής ποινής και εξετάζουν το ζήτημα υπό το άρθρο 3 ΕΣΔΑ.⁴³⁵

Εξετάζοντας το άρθρο 3 ΕΣΔΑ υπό το φως του άρθρου 2 ΕΣΔΑ, δίνεται ιδιαίτερη σημασία στην πρακτική των κρατών σχετικά με το ζήτημα της θανατικής ποινής.⁴³⁶ Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι η Σύμβαση είναι ένα ζωντανό εργαλείο για ερμηνεία υπό το φως των τωρινών συνθηκών ζωής.⁴³⁷ Παρατηρεί ότι η νομική μεταχείριση της θανατικής ποινής έχει εξελιχθεί σημαντικά από τότε που απεφάνθη σχετικά στην υπόθεση *Soering*, από την εν τοις πράγμασι κατάργησή της σε 22 συμβαλλόμενα κράτη το 1989, στην νομική κατάργηση σε 43 από τα 44 συμβαλλόμενα κράτη το 2003 και την υπογραφή του 6ου πρωτοκόλλου από το σύνολο

⁴³⁴ βλ. ΕΔΔΑ *Öcalan κατά Τουρκίας* απόφαση της 12/03/2003 (Τμήμα) (αριθ. προσφυγής 46221/99) παρ. 184-186, ΕΔΔΑ *Öcalan κατά Τουρκίας* απόφαση της 12/05/2005 (Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης) παρ. 151-155

⁴³⁵ βλ. ΕΔΔΑ *Öcalan κατά Τουρκίας* απόφαση της 12/03/2003 (Τμήμα) (αριθ. προσφυγής 46221/99) παρ. 187-188, ΕΔΔΑ *Öcalan κατά Τουρκίας* απόφαση της 12/05/2005 (Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης) παρ. 156. Την ίδια συλλογιστική ακολουθεί και στην ΕΔΔΑ *Ilascu και λοιποί κατά Μολδαβίας και Ρωσίας* απόφαση της 08/07/2004 (αριθ. προσφυγής 48787/99) παρ. 414-418 όπου οι προσφεύγοντες ήταν Μολδαβοί υπήκοοι οι οποίοι ήταν μέλη μιας οργάνωσης με στόχο την ενοποίηση της Μολδαβίας με τη Ρουμανία. Τον Ιούνιο του 1992 συνελήφθησαν από άτομα με διακριτικά του σοβιετικού στρατού κατηγορούμενοι για αντισοβιετικές ενέργειες και παράνομη δράση κατά του νόμιμου Κράτους της Υπερδνειστερίας. Ο Ilascu καταδικάστηκε σε θανατική ποινή το Δεκέμβριο του 1993 από το «Ανώτατο Δικαστήριο της Περιοχής της Υπερδνειστερίας» η οποία αναιρέθηκε από το Ανώτατο Δικαστήριο της Μολδαβίας τον Φεβρουάριο του 1994 και τη στιγμή που συζητείται η υπόθεση στο ΕΔΔΑ έχει αφεθεί ελεύθερος. Άλλωστε η Μολδαβία επικύρωσε το 6ο Πρωτόκολλο το 1997 και υπέγραψε το 2001 το 13ο Πρωτόκολλο, ενώ η Ρωσία που δεν έχει επικυρώσει κανένα από τα δύο πρωτόκολλα έχει προχωρήσει σε δήλωση αναστολής της εφαρμογής της θανατικής ποινής.

⁴³⁶ βλ. ΕΔΔΑ *Öcalan κατά Τουρκίας* απόφαση της 12/03/2003 (Τμήμα) (αριθ. προσφυγής 46221/99) παρ. 189-196, ΕΔΔΑ *Öcalan κατά Τουρκίας* απόφαση της 12/05/2005 (Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης) παρ. 162-163

⁴³⁷ βλ. A. Mowbray, 'The Creativity of the European Court of Human Rights', *Human Rights Law Review*, Volume 5, No. 1 (2005), σ.σ. 67-69 για μια ανάλυση της λειτουργίας της ΕΣΔΑ ως "ζωντανό εργαλείο".

των κρατών-μελών του ΣτΕ και την επικύρωσή του μέχρι το 2003 από 41 μεταξύ αυτών, με εξαίρεση τη Τουρκία, την Αρμενία και τη Ρωσία. Επίσης, το ΣτΕ θεωρεί ως όρο για την υποδοχή νέων χωρών την δέσμευση για την κατάργηση της θανατικής ποινής, με αποτέλεσμα τα εδάφη που βρίσκονται στην δικαιοδοσία των κρατών-μελών του ΣτΕ να δημιουργούν σήμερα μια ζώνη απαλλαγμένη από τη θανατική ποινή.

Αυτή η ειλικρινής τάση εκφράζει μια συμφωνία των συμβαλλομένων κρατών να καταργήσουν ή τουλάχιστον να τροποποιήσουν το δεύτερο εδάφιο του άρθρου 2 παρ.1 ΕΣΔΑ. Το Δικαστήριο αναρωτιέται αν είναι απαραίτητο να περιμένει την επικύρωση του βου πρωτοκόλλου από τα τρία εναπομείναντα μέρη για να καταλήξει ότι η εξαίρεση σχετικά με τη θανατική ποινή που προβλέπεται στο άρθρο 2 παρ.1 ΕΣΔΑ έχει ουσιαστικά τροποποιηθεί. Λαμβάνοντας υπόψη τη σύγκλιση όλων αυτών των στοιχείων, θεωρεί ότι η θανατική ποινή σε καιρό ειρήνης έχει φτάσει να θεωρείται ως μια απαράδεκτη μορφή ποινής, και μάλιστα απάνθρωπη, η οποία δεν επιτρέπεται πλέον από το άρθρο 2 ΕΣΔΑ.⁴³⁸ Ακόμη, το άνοιγμα για υπογραφή του 13ου Πρωτοκόλλου αποτελεί το τελευταίο βήμα στην πλήρη κατάργηση της θανατικής ποινής και επιβεβαιώνει την καταργητική τάση στην πρακτική των Συμβαλλομένων Κρατών, αλλά δεν έχει επικυρωθεί από όλα τα κράτη- μέλη.⁴³⁹ Επομένως, αν και η δήλωση ότι η θανατική ποινή σε καιρό ειρήνης έχει φτάσει να θεωρείται απαράδεκτη υπό το άρθρο 2 είναι πολύ σημαντική, το ΕΔΔΑ δεν προχώρησε στο αν θεωρείται το ίδιο απαράδεκτη και σε καιρό πολέμου υπό το 13ο Πρωτόκολλο και ως απαγορευμένη μορφή υπό το άρθρο 3, το οποίο δεν επιδέχεται εξαιρέσεις.

Αντίθετα, εξετάζοντας τις προϋποθέσεις της επιβολής θανατικής ποινής, καταλήγει ότι ακόμη και αν το άρθρο 2 ΕΣΔΑ επιτρέπει την θανατική ποινή, αυτή πρέπει να επιβληθεί μετά από δίκαιη δίκη σύμφωνα με τους όρους του άρθρου 6 ΕΣΔΑ.⁴⁴⁰ Ακόμη, η επιβολή της αποτελεί παραβίαση του άρθρου 3 ΕΣΔΑ, καθώς το πρόσωπο που του επιβάλλεται η θανατική ποινή, με μη δίκαιη δίκη και εφόσον η θανατική ποινή δεν θεωρείται πλέον νόμιμη στις δημοκρατικές κοινωνίες, υποβάλλεται

⁴³⁸ βλ. ΕΔΔΑ *Öcalan κατά Τουρκίας* απόφαση της 12/03/2003 (Τμήμα) (αριθ. προσφυγής 46221/99) παρ. 196, ΕΔΔΑ *Öcalan κατά Τουρκίας* απόφαση της 12/05/2005 (Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης) παρ. 165

⁴³⁹ βλ.ΕΔΔΑ *Öcalan κατά Τουρκίας* απόφαση της 12/03/2003 (Τμήμα) (αριθ. προσφυγής 46221/99) παρ. 197-198, ΕΔΔΑ *Öcalan κατά Τουρκίας* απόφαση της 12/05/2005 (Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης) παρ. 164

⁴⁴⁰ ΕΔΔΑ *Öcalan κατά Τουρκίας* απόφαση της 12/03/2003 (Τμήμα) (αριθ. προσφυγής 46221/99) παρ. 204, ΕΔΔΑ *Öcalan κατά Τουρκίας* απόφαση της 12/05/2005 (Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης) παρ.166

στο φόβο και στην αγωνία της εκτέλεσης σε συνθήκες αντίθετες προς τη Σύμβαση, ακόμη και όταν το πρόσωπο αυτό είναι ο υπ' αριθμόν ένα καταζητούμενος στην Τουρκία και έχει προβεί στην τέλεση πολλών εγκλημάτων.⁴⁴¹

Η συλλογιστική που ακολούθησε για την παραβίαση του άρθρου 3, λόγω του φόβου που δημιουργείται από την επιβολή της θανατικής ποινής χωρίς δίκη είναι αρκετά πολύπλοκη, καθώς επίσης και ο φόβος για την εκτέλεση μιας θανατικής καταδίκης είναι ίδιος είτε υπήρξε είτε όχι δίκαιη δίκη.⁴⁴²

Επιπλέον, προβληματική φαίνεται να είναι και η κρίση ότι αφού πλέον η θανατική ποινή καταργήθηκε στην Τουρκία δεν υπάρχει παραβίαση του άρθρου 2 παρ. 1 ΕΣΔΑ, θεωρώντας ότι το δικαίωμα στη ζωή προσβάλλεται μόνο με την πραγματική εκτέλεση της ποινής και όχι με την απλή επιβολή της. Ωστόσο, αυτό δείχνει ότι η ερμηνεία του άρθρου 2 ΕΣΔΑ ήταν πολύ στενή σ' αυτήν την απόφαση από το Δικαστήριο, καθώς το άρθρο 2 ΕΣΔΑ προστατεύει το δικαίωμα στη ζωή και όχι την ίδια τη ζωή και το 6ο και 13ο Πρωτόκολλο απαγορεύουν όχι μόνο την εκτέλεση της θανατικής ποινής αλλά και την επιβολή της.⁴⁴³

Από τα παραπάνω φαίνεται ότι το 2005 το ΕΔΔΑ εμφανίσθηκε και πάλι επιφυλακτικό στο να δηλώσει με δεσμευτικό τρόπο ότι η κατάργηση της θανατικής ποινής έχει γίνει απόλυτη και ότι ακόμη και η τήρηση των εγγυήσεων της δίκαιης δίκης δεν μπορεί να νομιμοποιήσει τη θανατική ποινή, αν και ήταν ευκαιρία για το Δικαστήριο να προβεί σ' αυτή τη δήλωση.⁴⁴⁴

Η πιο πρόσφατη απόφαση *Al-Saadoon και Mufdhi κατά Ηνωμένου Βασιλείου* του 2010 αφορά την μεταφορά δύο Σουνιτών Μουσουλμάνων, Ιρακινών υπηκόων από τις βρετανικές αρχές, που τους είχαν συλλάβει για την ανάμιξή τους στο φόνο δύο Βρετανών στρατιωτών λίγο μετά την εισβολή στο Ιράκ το 2003, υπό ιρακινή επιτήρηση, το οποίο του έθετε, σύμφωνα με τους ισχυρισμούς τους, σε πραγματικό κίνδυνο εκτέλεσης δια απαγχονισμού. Αν και το ΕΔΔΑ εμμένει στη συλλογιστική ότι δεν χρειάζεται να εξετάσει το θέμα της θανατικής ποινής υπό τα άρθρα 2 ΕΣΔΑ και 2

⁴⁴¹ ΕΔΔΑ *Öcalan κατά Τουρκίας* απόφαση της 12/03/2003 (Τμήμα) (αριθ. προσφυγής 46221/99) παρ. 207, ΕΔΔΑ *Öcalan κατά Τουρκίας* απόφαση της 12/05/2005 (Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης) παρ. 169, 170-175

⁴⁴² βλ. M. Trilsch, A. Rütth, 'Öcalan v. Turkey. App. no. 46221/99', *AJIL*, Vol. 100, No. 1 (Jan. 2006), σελ. 185

⁴⁴³ *ibid.*

⁴⁴⁴ βλ. Εν μέρει Συνιστάμενη- Εν μέρει Διυστάμενη άποψη δικαστή Galicki παρ.3,6-7 στην ΕΔΔΑ *Öcalan κατά Τουρκίας* απόφαση της 12/05/2005 (Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης) και M. Trilsch, A. Rütth, 'Öcalan v. Turkey, ό.π., σελ. 184

του 13ου Πρωτοκόλλου, αλλά μόνο υπό το άρθρο 3, καθώς δίνει μεγαλύτερο βάρος στον ψυχολογικό πόνο της αναμονής τους επικείμενου θανάτου, προβαίνει σε μια σημαντική διαπίστωση. Εξετάζοντας την εξέλιξη της πρακτικής των κρατών-μελών του ΣτΕ προς την πλήρη κατάργηση της θανατικής ποινής με την θέση σε ισχύ τόσο του 6ου όσο και του 13ου Πρωτοκόλλου, το οποίο μόνο δύο χώρες δεν έχουν υπογράψει και τρεις δεν το έχουν επικυρώσει, θεωρεί ότι αυτή αποτελεί ισχυρή ένδειξη ότι το άρθρο 2 ΕΣΔΑ έχει τροποποιηθεί έτσι ώστε να απαγορεύει τη θανατική ποινή σε κάθε περίπτωση.⁴⁴⁵ Λαμβάνοντας υπόψη αυτή την εξέλιξη δεν θεωρείται πλέον (όπως είχε διατυπωθεί στις προηγούμενες αποφάσεις του ΕΔΔΑ) ότι το άρθρο 2 παρ. 1 ΕΣΔΑ εμποδίζει να θεωρηθεί η θανατική ποινή ως απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση υπό το άρθρο 3 ΕΣΔΑ.⁴⁴⁶

1.2- Η θέση του ΔΑΔΔΑ

1.2.1- Το άρθρο 4 παρ.2,3,4,5,6 ΑΣΔΑ και το Πρωτόκολλο κατάργησης της θανατική ποινής στην ΑΣΔΑ

Όπως και το άρθρο 2 παρ. 1 εδ. β' ΕΣΔΑ θέτει την θανατική ποινή ως εξαίρεση από την προστασία του δικαιώματος στη ζωή, έτσι κάνει και το αντίστοιχο αρ. 4 ΑΣΔΑ. Ωστόσο, το άρθρο 4 ΑΣΔΑ αφιερώνει πέντε παραγράφους στην θανατική ποινή, ακολουθώντας το πρότυπο του αντίστοιχου άρθρου 6 ΔΣΑΠ, ρυθμίζοντας λεπτομερώς τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες επιβάλλεται. Δηλαδή, η θανατική ποινή που επιβάλλεται σύμφωνα με τους όρους του άρθρου 4 ΑΣΔΑ είναι νόμιμη και οι ποινικές διαδικασίες επιβολής της θανατικής ποινής στις χώρες όπου εφαρμόζεται ακόμα αποτελούν εξαίρεση από το αρ. 4 παρ. 1 εδ. γ' ΑΣΔΑ ότι «κανένας δεν μπορεί να στερηθεί αυθαίρετα τη ζωή του».⁴⁴⁷ Η εξαίρεση αυτή πρέπει να ερμηνεύεται στενά και υπόκειται σε πολλούς περιορισμούς.

Αν και η ΑΣΔΑ υιοθετήθηκε αρκετά χρόνια αργότερα τόσο από την ΕΣΔΑ όσο και από το ΔΣΑΠ, στο ζήτημα της θανατικής ποινής φαίνεται να μην ενσωματώνει τις

⁴⁴⁵ βλ. ΕΔΔΑ *Al- Saadoon και Mufdhi κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 02/03/2010 (αριθ. προσφυγής 61498/08) :παρ. 120

⁴⁴⁶ βλ. ΕΔΔΑ *Al- Saadoon και Mufdhi κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 120, Doc. 12456/ 03-01-2011 της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του ΣτΕ

⁴⁴⁷ βλ. ΔΑΔΔΑ *Neira- Alegria και λοιποί κατά Περού* απόφαση της 19/01/1995 (ουσία) Series C No. 20 παρ. 74

εξελιξεις τόσων χρόνων και να μην ακολουθεί πιο προοδευτική προσέγγιση.⁴⁴⁸ Σύμφωνα με τις προπαρασκευαστικές εργασίες της Σύμβασης, συζητήθηκε η κατάργηση της θανατικής ποινής αλλά τελικά η πρόταση δεν υιοθετήθηκε γιατί δεν έλαβε τις απαραίτητες θετικές ψήφους. Ωστόσο, δεν έλαβε ούτε αρνητικές ψήφους, γεγονός που αποδεικνύεται και από την προσπάθεια περιορισμού της εφαρμογής της με τις λεπτομερείς διατάξεις.⁴⁴⁹

Ειδικότερα οι προϋποθέσεις επιβολής της θανατικής ποινής για όσες χώρες δεν την έχουν καταργήσει στο σύστημα της ΑΣΔΑ είναι οι εξής:

ι) επιβάλλεται βάσει αμετάκλητης απόφασης αρμοδίου δικαστηρίου⁴⁵⁰

ιι) επιβάλλεται μόνο για τα πιο σοβαρά εγκλήματα και εφόσον προβλέπεται από νόμο ο οποίος ίσχυε κατά το χρόνο τέλεσης του εγκλήματος⁴⁵¹

ιιι) η θανατική ποινή δεν μπορεί να επεκταθεί σε εγκλήματα για τα οποία δεν προβλέπεται τη στιγμή της υπογραφής της ΑΣΔΑ και ούτε μπορεί να επανέλθει σε χώρες που την έχουν ήδη καταργήσει⁴⁵²

ιιιι) η θανατική ποινή δεν επιβάλλεται σε καμία περίπτωση για πολιτικά εγκλήματα ή σχετικά κοινά εγκλήματα⁴⁵³

ν) δεν εφαρμόζεται σε άτομα που όταν διέπραξαν το έγκλημα ήταν κάτω των 18 ετών ή άνω των 70 ετών, ούτε στις εγκύους⁴⁵⁴

νι) πρέπει να υπάρχει δυνατότητα αμνηστίας, χάρις ή μετατροπής της ποινής σε κάθε περίπτωση και μη εκτέλεση της ποινής ενώ εκκρεμεί η εκδίκαση της αμνηστίας, χάρις ή μετατροπής.⁴⁵⁵

Στη συνέχεια, ακολουθώντας τις διεθνείς εξελίξεις αλλά και την τάση των αμερικανικών κρατών που θέλουν την πλήρη κατάργηση της θανατικής ποινής, τα κράτη- μέλη του ΟΑΚ προχώρησαν στη δημιουργία ενός Πρωτοκόλλου στην ΑΣΔΑ για την κατάργηση της θανατικής ποινής, θεωρώντας ότι η εφαρμογή της θανατικής ποινής έχει αμετάκλητες συνέπειες και η κατάργησή της συμβάλλει στην πιο

⁴⁴⁸ βλ. L. Burgorgue- Larsen, A. Ubeda de Torres, ό.π., σ.σ. 312-313

⁴⁴⁹ *ibid.*, ό.π., σ.σ. 313-315 καθώς και ΔΑΔΔΑ Γνωμοδότηση OC-3/83 της 08/09/1983 Περιορισμοί της θανατικής ποινής Series A No. 3 παρ. 58

⁴⁵⁰ βλ. αρ. 4 παρ. 2 εδ. α' ΑΣΔΑ

⁴⁵¹ βλ. αρ. 4 παρ. 2 εδ. α' ΑΣΔΑ

⁴⁵² βλ. αρ. 4 παρ. 2 εδ. β' και αρ. 4 παρ. 3 ΑΣΔΑ

⁴⁵³ βλ. αρ. 4 παρ. 4 ΑΣΔΑ όπου υπάρχει επιφύλαξη από τα Μπαρμπάντος, τη Δομίνικα για τον όρο “άλλα σχετικά κοινά εγκλήματα”

⁴⁵⁴ βλ. αρ. 4 παρ. 5 ΑΣΔΑ όπου υπάρχει επιφύλαξη σχετικά με τα όρια ηλικίας από τα Μπαρμπάντος, Τρίνιταντ και Τομπάκο (το οποίο έχει καταγγείλει την ΑΣΔΑ από το 1998)

⁴⁵⁵ βλ. αρ. 4 παρ. 6 ΑΣΔΑ

αποτελεσματική προστασία του δικαιώματος στη ζωή.⁴⁵⁶ Το Πρωτόκολλο αυτό συντάχθηκε τον Αύγουστο του 1990 και θεωρείται ότι τίθεται σε ισχύ μόνο μεταξύ των κρατών που το επικυρώνουν ή προσχωρούν από τη στιγμή που καταθέτουν την επικύρωση ή την προσχώρησή τους. Από τα 35 κράτη-μέλη του Οργανισμού Αμερικανικών Κρατών (ΟΑΚ) και τα 25 κράτη που έχουν επικυρώσει την ΑΣΔΑ, μόνο 11 κράτη έχουν επικυρώσει το Πρωτόκολλο στην ΑΣΔΑ για την κατάργηση της θανατικής ποινής.⁴⁵⁷

Το Πρωτόκολλο επιβάλλει στα κράτη-μέλη να μην εφαρμόζουν τη θανατική ποινή στο έδαφός τους, σε κανένα πρόσωπο εντός της δικαιοδοσίας τους.⁴⁵⁸ Οι επιφυλάξεις απαγορεύονται. Ωστόσο, είναι δυνατό κατά τη στιγμή της επικύρωσης ή προσχώρησης να δηλώσουν ότι διατηρούν το δικαίωμα εφαρμογής της θανατικής ποινής σε καιρό πολέμου για εξαιρετικά σοβαρά εγκλήματα στρατιωτικής φύσης και να ενημερώσουν το Γενικό Γραμματέα του ΟΑΚ για τις διατάξεις της εθνικής νομοθεσίας που εφαρμόζονται σε καιρό πολέμου.⁴⁵⁹ Τέτοιου είδους επιφύλαξη έχουν κάνει η Βραζιλία και η Χιλή.

Παρατηρείται ότι το Διαμερικανικό Πρωτόκολλο κατάργησης της θανατικής ποινής μοιάζει περισσότερο στο 6ο Πρωτόκολλο στην ΕΣΔΑ. Βέβαια, εν όψει του μικρού αριθμού επικυρώσεων που έχει λάβει φαίνεται ότι δεν υπάρχει διατλαντική συμφωνία σχετικά τη θανατική ποινή. Αν η Ευρώπη θεωρείται ένας χώρος όπου ο κανόνας είναι η κατάργηση της θανατικής ποινής, στην Αμερική αυτό δεν ισχύει. Άλλωστε, χώρες όπως οι ΗΠΑ, που δεν έχουν επικυρώσει ούτε την ΑΣΔΑ και οι οποίες διατηρούν τη θανατική ποινή σε πολλές πολιτείες τους δείχνουν πόσο δύσκολη είναι η κατάσταση στην αμερικανική ήπειρο.

Ωστόσο το ΔΑΔΔΑ έχει προσπαθήσει, μέσω της νομολογίας του και της εξελικτικής ερμηνείας στην εφαρμογή των ρυθμίσεων και περιορισμών της θανατικής ποινής, να μειώσει την εφαρμογή της και να ενισχύσει την τάση για κατάργησή της έτσι ώστε η αμερικανική ήπειρος να συμβαδίσει με τις διεθνείς και ευρωπαϊκές εξελίξεις.⁴⁶⁰ Βέβαια, το γεγονός ότι οι περιορισμοί της θανατικής ποινής ισχύουν μόνο

⁴⁵⁶

βλ. Πρόλογος Πρωτοκόλλου στην ΑΣΔΑ για την κατάργηση της θανατικής ποινής

⁴⁵⁷

Τα κράτη αυτά είναι: Αργεντινή, Βραζιλία, Χιλή, Κόστα Ρίκα, Εκουαδόρ, Μεξικό, Νικαράγουα, Παναμάς, Παραγουάη, Ουρουγουάη, Βενεζουέλα

⁴⁵⁸

Άρθρο 1 Πρωτοκόλλου στην ΑΣΔΑ για την κατάργηση της θανατικής ποινής

⁴⁵⁹

Άρθρο 2 Πρωτοκόλλου στην ΑΣΔΑ για την κατάργηση της θανατικής ποινής

⁴⁶⁰

βλ. L. Burgorgue-Larsen, A. Ubeda de Torres, ό.π., σ.σ. 315, 317 καθώς και Ξεχωριστή Γνώμη

για τις χώρες όπου εφαρμόζεται ακόμη και η θέση σε ισχύ του Πρωτοκόλλου κατάργησης μόνο μεταξύ των χωρών που το έχουν επικυρώσει αποδεικνύει ότι η αμερικανική ήπειρος είναι χωρισμένη στα δύο, απ'τη μια οι χώρες όπου ισχύει η θανατική ποινή και απ'την άλλη αυτές που την έχουν καταργήσει, παρά την εξελικτική ερμηνεία του Δικαστηρίου.⁴⁶¹

1.2.2- Νομολογία ΔΑΔΔΑ

Καθοριστική για την ερμηνεία της ΑΣΔΑ σχετικά με τη θανατική ποινή είναι η Γνωμοδότηση Νο. 3 του 1983 του ΔΑΔΔΑ για τους περιορισμούς στην θανατική ποινή (άρθρο 4 παρ. 2 και 4 παρ. 4 ΑΣΔΑ). Αφετηρία αποτέλεσε η επιφύλαξη της Γουατεμάλας στο άρθρο 4 παρ. 4, σύμφωνα με την οποία το Σύνταγμα της Γουατεμάλας εξαιρούσε την επιβολή της θανατικής ποινής μόνο για τα πολιτικά εγκλήματα και όχι για τα κοινά εγκλήματα που σχετίζονται με αυτά. Η σχετική διαφωνία της Γουατεμάλας με την ΔΑΕΔΑ για την ερμηνεία του άρθρου 4 παρ.2 και τη δυνατότητά της να προβλέψει τη θανατική ποινή για κοινά εγκλήματα που σχετίζονται με πολιτικά εγκλήματα και τα οποία δεν τιμωρούνταν μ'αυτή την ποινή τη στιγμή που επικύρωσε την ΑΣΔΑ, στηριζόμενη στην επιφύλαξή της, ώθησε την ΔΑΕΔΑ να ζητήσει τη γνωμοδότηση του ΔΑΔΔΑ.⁴⁶²

Το Δικαστήριο έπρεπε να απαντήσει σε δύο ερωτήματα⁴⁶³: α) αν ένα κράτος μπορεί να επιβάλλει τη θανατική ποινή για εγκλήματα που ο νόμος δεν προέβλεπε τη στιγμή που η ΑΣΔΑ τέθηκε σε ισχύ γ'αυτό το κράτος και β) αν μια κυβέρνηση μπορεί να υιοθετήσει νόμο μεταγενέστερο της θέσης σε ισχύ της ΑΣΔΑ, ο οποίος να προβλέπει τη θανατική ποινή για εγκλήματα που δεν τιμωρούνταν μ'αυτή τη στιγμή της επικύρωσης βάσει επιφύλαξης στο άρθρο 4 παρ 4 ΑΣΔΑ. Η απάντηση που έδωσε και στα δύο ήταν αρνητική.

Ειδικότερα, το ΔΑΔΔΑ, αναφερόμενο και στις προπαρασκευαστικές εργασίες της Σύμβασης, επισήμανε ότι η ΑΣΔΑ, αν και δεν προβαίνει στην κατάργηση της

S.G. Ramírez στην ΔΑΔΔΑ *Raxcacó Reyes κατά Γουατεμάλας* απόφαση της 15/09/2005 (ουσία και επανορθώσεις) Series C No. 133 για μια επισκόπηση των εξελίξεων σχετικά με τη θανατική ποινή στο διαμερικανικό σύστημα

⁴⁶¹ βλ. L. Burgogues- Larsen, A. Ubeda de Torres, ό.π., σ.σ. 315-317

⁴⁶² βλ. ΔΑΔΔΑ *Γνωμοδότηση OC-3/83* της 08/09/1983 Περιορισμοί της θανατικής ποινής Series A No. 3 Series A No. 3 παρ. 10. Να σημειωθεί ότι η Γουατεμάλα απέσυρε την επιφύλαξή της στο άρθρο 4 παρ. 4 ΑΣΔΑ το 1986

⁴⁶³ βλ. ΔΑΔΔΑ *Γνωμοδότηση OC-3/83*, ό.π., παρ. 8

θανατικής ποινής, επιβάλλει περιορισμούς και συγκεκριμένες προϋποθέσεις που έχουν «σκοπό να περιορίσουν αυστηρά την εφαρμογή και το πεδίο της θανατικής ποινής έτσι ώστε να ελαττωθεί η εφαρμογή της και να εξαφανισθεί σταδιακά».⁴⁶⁴ Για παράδειγμα, το άρθρο 4 παρ. 2 απαγορεύει την επέκταση σε άλλα εγκλήματα της εφαρμογής της θανατικής ποινής στις χώρες που υπάρχει ακόμα και το αρ. 4 παρ. 3 απαγορεύει την εξ ολοκλήρου επαναφορά της στις χώρες που έχει ήδη καταργηθεί.⁴⁶⁵ Δηλαδή, η θανατική ποινή εφαρμόζεται μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις.⁴⁶⁶ Έτσι, το Δικαστήριο απαντά στο πρώτο ερώτημα ότι η Σύμβαση απαγορεύει με απόλυτο τρόπο την επέκταση της θανατικής ποινής. Επομένως, η κυβέρνηση ενός κράτους- μέλους δεν μπορεί να την εφαρμόσει για εγκλήματα για τα οποία δεν προβλεπόταν προηγουμένως από την εθνική της νομοθεσία.⁴⁶⁷

Θεωρεί ότι πρέπει να διακριθούν τρεις ομάδες περιορισμών της θανατικής ποινής: ι) οι περιορισμοί που προκύπτουν από τους διαδικαστικούς κανόνες, ιι) το είδος των εγκλημάτων που μπορεί να επιβληθεί η θανατική ποινή, δλδ. για τα πιο σοβαρά εγκλήματα που δεν σχετίζονται με τα πολιτικά εγκλήματα, καθώς η απαγόρευση επιβολής της για τα πολιτικά εγκλήματα ή για τα κοινά εγκλήματα που σχετίζονται με αυτά είναι απόλυτη, και ιιι) τα πρόσωπα που μπορεί να επιβληθεί και τις τυχόν ελαφρυντικές περιστάσεις, δλδ. απαγορεύεται η επιβολή της σε ανήλικους, ηλικιωμένους και εγκύους.⁴⁶⁸

Όσον αφορά το δεύτερο ερώτημα, το Δικαστήριο αφού εξέτασε γενικά το καθεστώς ερμηνείας των επιφυλάξεων στην ΑΣΔΑ,⁴⁶⁹ και ειδικότερα την ερμηνεία μιας επιφύλαξης στο άρθρο 4 παρ. 4 απάντησε ότι μια επιφύλαξη που περιορίζεται στο κείμενο του άρθρου 4 παρ. 4 δεν επιτρέπει στην Κυβέρνηση ενός Κράτους- μέλους να επεκτείνει με μεταγενέστερη νομοθεσία την επιβολή της θανατικής ποινής για εγκλήματα για τα οποία δεν προβλεπόταν.⁴⁷⁰ Άλλωστε το άρθρο 4 παρ. 2 έχει σκοπό

⁴⁶⁴ βλ. ΔΑΔΔΑ Γνωμοδότηση OC-3/83, ό.π., παρ.52-53, 57-58 καθώς και ΔΑΔΔΑ *Hilaire, Constantine και Benjamin κατά Τρινιδάδ και Τομπάκο* απόφαση της 21/06/2002 (ουσία), Series C no 94, παρ. 99, *Raxxaso Reyes κατά Γουατεμάλας*, ό.π., παρ. 56

⁴⁶⁵ βλ. ΔΑΔΔΑ Γνωμοδότηση OC-3/83, ό.π., παρ. 56

⁴⁶⁶ βλ. ΔΑΔΔΑ Γνωμοδότηση OC-3/83, ό.π., παρ. 54

⁴⁶⁷ βλ. ΔΑΔΔΑ Γνωμοδότηση OC-3/83, ό.π., παρ. 59

⁴⁶⁸ βλ. ΔΑΔΔΑ Γνωμοδότηση OC-3/83, ό.π., παρ. 54-55, ΔΑΔΔΑ *Hilaire, Constantine και Benjamin κατά Τρινιδάδ και Τομπάκο*, ό.π., παρ.100, *Boyce και λοιποί κατά Μπαρμπάντος* απόφαση της 20/11/2007 Series C No. 169 παρ. 50, *Dacosta-Cadogan κατά Μπαρμπάντος* απόφαση της 24/09/2009 Series C No. 204 παρ. 50-52

⁴⁶⁹ βλ. ΔΑΔΔΑ Γνωμοδότηση OC-3/83, ό.π., παρ. 60-66

⁴⁷⁰ βλ. ΔΑΔΔΑ Γνωμοδότηση OC-3/83, ό.π., παρ.73 και διατακτικό

την απόλυτη απαγόρευση οποιασδήποτε επέκτασης της θανατικής ποινής στο μέλλον, ενώ το άρθρο 4 παρ. 4 προσθέτει μια απαγόρευση για συγκεκριμένα εγκλήματα.⁴⁷¹

Οι παραπάνω διαπιστώσεις του ΔΑΔΔΑ επαναλαμβάνονται και σε άλλες αποφάσεις του σχετικά με τη θανατική ποινή οι οποίες ασχολούνται και με περαιτέρω ζητήματα που προκύπτουν από την εφαρμογή της.

Πολύ σημαντική είναι η υπόθεση *Hilaire, Constantine και Benjamin κατά Τρινιδάδ και Τομπάκο* που αφορά την ευθύνη του κράτους επειδή καταδίκασε σε θάνατο τους προσφεύγοντες, οι οποίοι είχαν διαπράξει ανθρωποκτονία εκ προθέσεως, βάσει ενός νόμου του 1925 ο οποίος δεν επέτρεπε ο δικαστής να λάβει υπόψη του στην επιβολή της ποινής τα στοιχεία της περίπτωσης και τις ιδιαίτερες συνθήκες.⁴⁷² Η απόφαση αυτή θεωρείται ασυνήθιστη για το ΔΑΔΔΑ όπου οι περιπτώσεις παραβιάσεων του δικαιώματος στη ζωή αφορούν κυρίως μαζικές παραβιάσεις και εκτελέσεις από το κράτος και αποκαλύπτει ότι είναι δυνατή η παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή και μέσα από νόμιμες ενέργειες του κράτους.⁴⁷³ Παρά το ότι διατάχθηκαν προσωρινά μέτρα για τη μη εκτέλεση των προσφευγόντων, ένας από αυτούς εκτελέστηκε και στις 26 Μαΐου 1998 το Τρινιδάδ και Τομπάκο κατήγγειλε τη Σύμβαση και αρνήθηκε να συμμετάσχει στη διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου.⁴⁷⁴

Το Δικαστήριο έκρινε ότι η αυτόματη εφαρμογή της θανατικής ποινής γενικά σε μια κατηγορία εγκλημάτων, η οποία μπορεί να περιλαμβάνει πολύ διαφορετικά εγκλήματα, και συγκεκριμένα η αδυναμία του δικαστή να λάβει υπόψη τις ιδιαίτερες περιστάσεις που υπάρχουν σε κάθε πρόσωπο και να αξιολογήσει το βαθμό υπαιτιότητας ήταν αντίθετη στα άρθρα 4 παρ. 1 και 4 παρ. 2 ΑΣΔΑ.⁴⁷⁵ Ειδικότερα

⁴⁷¹ βλ. ΔΑΔΔΑ *Γνωμοδότηση OC-3/83*, ό.π., παρ. 68-71

⁴⁷² βλ. ΔΑΔΔΑ *Hilaire, Constantine και Benjamin κατά Τρινιδάδ και Τομπάκο*, ό.π., παρ.84

⁴⁷³ βλ. L. Burgogue- Larsen, A. Ubeda de Torres, ό.π., σελ. 310 καθώς και Συντρέχουσα Γνώμη Α. Cançado-Trindade παρ. 3 στην ΔΑΔΔΑ *Hilaire, Constantine και Benjamin κατά Τρινιδάδ και Τομπάκο*, ό.π.

⁴⁷⁴ βλ. ΔΑΔΔΑ *Hilaire, Constantine και Benjamin κατά Τρινιδάδ και Τομπάκο*, ό.π., παρ. 12- 20 όπου το ΔΑΔΔΑ κρίνει ότι έχει δικαιοδοσία να εξετάσει την υπόθεση επειδή η προσφυγή και τα γεγονότα συνέβησαν πριν την έναρξη ισχύος της καταγγελίας της Σύμβασης από το Τρινιδάδ και Τομπάκο.

⁴⁷⁵ βλ. ΔΑΔΔΑ *Hilaire, Constantine και Benjamin κατά Τρινιδάδ και Τομπάκο*, ό.π., παρ. 103- 109 όπου η απόφαση παραπέμπει σε σχετικές αποφάσεις της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών. Τον ίδιο συλλογισμό ακολουθεί και σε άλλες παρόμοιες υποθέσεις όπως η *Raxcasó Reyes κατά Γουατεμάλας*, ό.π., παρ. 80 που αφορά την αυτόματη εφαρμογή της θανατικής ποινής σε κάθε μορφή κατακράτησης, *Boyce και λοιποί κατά Μπαρμπάντος*, ό.π., παρ. 61-63 που είναι σχετική με την αυτόματη εφαρμογή της θανατικής ποινής για ανθρωποκτονία όπου όμως κανένας από τους προσφεύγοντες δεν εκτελέστηκε, *Dacosta-Cadogan κατά Μπαρμπάντος* απόφαση της 24/09/2009 Series C No. 204 παρ. 47-49, 53-59. Επίσης, βλ. Ξεχωριστή Συντρέχουσα Γνώμη S.G. Ramírez παρ. 8-13 στην

αποτελεί μορφή αυθαίρετης παραβίασης της ζωής και η σχετική νομοθεσία δεν είναι σύμφωνη με τους περιορισμούς του αρ. 4 παρ. 2 ΑΣΔΑ. Γι'αυτό θεωρεί ότι παραβιάζεται και το άρθρο 2 ΑΣΔΑ και επιβάλλει στο κράτος τη λήψη μέτρων εσωτερικού δικαίου τα οποία να διασφαλίσουν το σεβασμό και την εγγύηση των δικαιωμάτων της Σύμβαση καθώς και την κατάργηση ή τροποποίηση νομοθεσιών που αντιβαίνουν στην ΑΣΔΑ.⁴⁷⁶

Σ'αυτό το σημείο πρέπει να επισημανθεί ότι η παραβίαση του άρθρου 4 ΑΣΔΑ υφίσταται και μόνο από το γεγονός της ύπαρξης ενός νόμου που προβλέπει την υποχρεωτική θανατική ποινή και ο οποίος πρέπει να τροποποιηθεί ή να καταργηθεί, σύμφωνα με το Δικαστήριο.⁴⁷⁷ Δηλαδή, το δικαίωμα στη ζωή παραβιάζεται ακόμα και αν τα θύματα δεν έχουν στερηθεί τη ζωή τους, όπως στη συγκεκριμένη περίπτωση όπου έχει επιβληθεί η θανατική ποινή αλλά δεν έχει εκτελεσθεί ακόμη.⁴⁷⁸ Φαίνεται λοιπόν ότι το ΔΑΔΔΑ προχωράει λίγο πιο πέρα από το ΕΔΔΑ.

Επίσης, σε συνδυασμό με το άρθρο 8 ΑΣΔΑ, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι για να τηρηθεί η προϋπόθεση του άρθρου 4 παρ. 6 ΑΣΔΑ, που αφορά την ύπαρξη της διαδικαστικής εγγύησης επανεξέτασης της υπόθεσης, θα πρέπει το ένδικο μέσο της αμνηστίας, χάρις ή μετατροπής της ποινής να είναι αποτελεσματικό, το οποίο στη συγκεκριμένη υπόθεση δεν ήταν.⁴⁷⁹

Επιπλέον, επισημαίνει την παραβίαση του άρθρου 4 ΑΣΔΑ από το Τρινιδάδ και Τομπάκο επειδή εκτέλεσε έναν από τους κρατούμενους, παραβαίνοντας τα προσωρινά μέτρα που είχαν διαταχθεί για αναστολή της εκτέλεσης, με αποτέλεσμα η αφαίρεση της ζωής του να είναι αυθαίρετη.⁴⁸⁰

Η υπόθεση Raxcacó-Reyes κατά Γουατεμάλας αφορά την τροποποίηση του Ποινικού Κώδικα της Γουατεμάλας που προχωρεί στην επέκταση της επιβολής της

ΔΑΔΔΑ *Hilaire, Constantine και Benjamin κατά Τρινιδάδ και Τομπάκο*, ό.π., όπου αναλύει ποια εγκλήματα θεωρούνται τα "πιο σοβαρά" στα οποία μπορεί να επιβληθεί η θανατική ποινή η οποία αποτελεί εξαιρετικό μέτρο.

⁴⁷⁶ βλ. ΔΑΔΔΑ *Hilaire, Constantine και Benjamin κατά Τρινιδάδ και Τομπάκο*, ό.π., παρ. 110-118 και ομοίως ΔΑΔΔΑ *Raxcacó Reyes κατά Γουατεμάλας*, ό.π., παρ. 87-89 όπου κρίνει ότι η παραβίαση συνίσταται στην αποτυχία της νομοθεσίας να εγγυηθεί τη σωστή άσκηση του δικαιώματος χάρις του άρθρου 4 παρ. 6 ΑΣΔΑ, καθώς και *Boyce και λοιποί κατά Μπαρμπάντος*, ό.π., παρ. 69-70,74,80

⁴⁷⁷ βλ. Συντρέχουσα Γνώμη Α. Cançado-Trindade παρ. 29 στην ΔΑΔΔΑ *Hilaire, Constantine και Benjamin κατά Τρινιδάδ και Τομπάκο*, ό.π.

⁴⁷⁸ βλ. Ξεχωριστή Συντρέχουσα Γνώμη S.G. Ramírez παρ. 6 στην ΔΑΔΔΑ *Hilaire, Constantine και Benjamin κατά Τρινιδάδ και Τομπάκο*, ό.π.

⁴⁷⁹ βλ. ΔΑΔΔΑ *Hilaire, Constantine και Benjamin κατά Τρινιδάδ και Τομπάκο*, ό.π., παρ. 184-189

⁴⁸⁰ βλ. ΔΑΔΔΑ *Hilaire, Constantine και Benjamin κατά Τρινιδάδ και Τομπάκο*, ό.π., παρ. 196-200

θανατικής ποινής για κάθε είδους απαγωγή και βάσει του οποίου καταδικάστηκε ο Raxcacó-Reyes.⁴⁸¹ Η τροποποίηση αυτή θεωρήθηκε ουσιώδης και αντίθετη στο άρθρο 4 παρ. 2 ΑΣΔΑ καθώς επεκτείνει την επιβολή της θανατικής ποινής και σε μορφές απαγωγής οι οποίες δεν τιμωρούνταν μ'αυτή τη στιγμή της επικύρωσης της ΑΣΔΑ από τη Γουατεμάλα,⁴⁸² αγνοεί τους διαφορετικούς βαθμούς σοβαρότητας με τους οποίους μπορεί να τελεστεί ένα έγκλημα⁴⁸³ και η αυτόματη και γενική εφαρμογή την θανατική ποινή εμποδίζει την εξέταση των προσωπικών περιστάσεων για την επιβολή μιας ποινής της οποίας τα αποτελέσματα είναι μη αναστρέψιμα.⁴⁸⁴ Επίσης, είναι αντίθετη στο άρθρο 4 παρ. 6 ΑΣΔΑ η έγκριση του αιτήματος χάρις από όργανο του κράτους.⁴⁸⁵

Αξίζει να επισημανθεί και η διαπίστωση του ΔΑΔΔΑ στην *16η Γνωμοδότησή* του ότι η εφαρμογή της θανατικής ποινής εν απουσία των εγγυήσεων της δίκαιης διαδικασίας αποτελεί παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή η οποία προστίθεται στην παραβίαση των εγγυήσεων δίκαιης διαδικασίας και αποτελεί ένα προμελετημένο δικαστικό θάνατο που επιβάλλεται ως τιμωρία από τη κυβέρνηση.⁴⁸⁶ Το ΔΑΔΔΑ επαναλαμβάνει την άποψη αυτή στην υπόθεση *Fermín Ramírez κατά Γουατεμάλας* όπου ο προσφεύγων καταδικάστηκε σε θάνατο για βιασμό και θάνατο του θύματος, αλλά αποδείχθηκε ότι η ποινική διαδικασία δεν σεβάστηκε τις εγγυήσεις της δίκαιης δίκης. Ωστόσο, επειδή δεν εκτελέστηκε η θανατική ποινή που στηρίχθηκε στην παράνομη διαδικασία, το ΔΑΔΔΑ έκρινε ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 4 παρ. 1 ΑΣΔΑ.⁴⁸⁷

⁴⁸¹ βλ. ΔΑΔΔΑ *Raxcacó Reyes κατά Γουατεμάλας*, ό.π., παρ. 43

⁴⁸² βλ. ΔΑΔΔΑ *Raxcacó Reyes κατά Γουατεμάλας*, ό.π., παρ. 63-66 όπου επιβεβαιώνεται η γνωμοδότηση που είχε δώσει το Δικαστήριο το 1983 για την ερμηνεία του αρ. 4 παρ. 2 και την μη επέκταση της θανατικής ποινής

⁴⁸³ βλ. ΔΑΔΔΑ *Raxcacó Reyes κατά Γουατεμάλας*, ό.π., παρ. 67-72 όπου αναλύει ποια θεωρούνται τα πιο σοβαρά εγκλήματα και θεωρεί ότι οι διάφορες μορφές απαγωγής κυμαίνονται από την η απλή απαγωγή που δεν εμπίπτει σ' αυτά μέχρι την απαγωγή που ακολουθείται από το θάνατο του θύματος. Παραπέμποντας σε απόφαση της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών επισημαίνει ότι τα εγκλήματα που δεν έχουν ως αποτέλεσμα την απώλεια της ζωής δεν μπορούν να τιμωρούνται με θανατική ποινή. βλ. επίσης *Boyce και λοιποί κατά Μπαρμπάντος*, ό.π., παρ. 53-55, *Dacosta-Cadogan κατά Μπαρμπάντος*, ό.π., παρ. 50-52

⁴⁸⁴ βλ. ΔΑΔΔΑ *Raxcacó Reyes κατά Γουατεμάλας*, ό.π., παρ. 79-82

⁴⁸⁵ βλ. ΔΑΔΔΑ *Raxcacó Reyes κατά Γουατεμάλας*, ό.π., παρ. 85 καθώς και *Fermín Ramírez κατά Γουατεμάλας* απόφαση της 20/06/2005 (ουσία και επανορθώσεις) Series C No.126 παρ. 109-110

⁴⁸⁶ βλ. ΔΑΔΔΑ Γνωμοδότηση OC-16/99 της 01/10/1999 *The Right to Information on Consular Assistance in the Framework of the Guarantees of the Due Process of Law* Series A No. 16, παρ. 136, Συντρέχουσα Γνώμη Α. Cançado-Trindade παρ. 30 στην ΔΑΔΔΑ *Hilaire, Constantine και Benjamin κατά Τρινιδάδ και Τομπάκο* απόφαση της 21/06/2002 (ουσία), Series C no 94

⁴⁸⁷ βλ. ΔΑΔΔΑ *Fermín Ramírez κατά Γουατεμάλας*, ό.π., παρ. 103 και L. Burgorgue- Larsen, A. Ubeda de Torres, ό.π., σελ. 321 που αναφέρει την άποψη ότι με αυτή την κρίση του το ΔΑΔΔΑ φαίνεται σαν να κάνει ένα βήμα πίσω.

Ειδικότερα, στην υπόθεση *Fermín Ramírez κατά Γουατεμάλας* εξετάζεται η ρύθμιση του άρθρου 4 παρ. 6 ΑΣΔΑ σχετικά με το δικαίωμα αμνηστίας, χάρης ή μετατροπής της θανατικής ποινής, η οποία παραβιάζεται επειδή δε ρυθμίζεται ρητά από τη νομοθεσία και επαφίεται στη κρίση ενός κρατικού οργάνου.⁴⁸⁸

Επίσης, και το ΔΑΔΔΑ, όπως και το ΕΔΔΑ, ασχολείται με τη σχέση του δικαιώματος στη ζωή με την απαγόρευση της απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης αναφορικά με τη θανατική ποινή και κρίνει στην υπόθεση *Hilaire, Constantine και Benjamin κατά Τρινιδάδ και Τομπάκο* ότι ειδικότερα το φαινόμενο του “διαδρόμου του θανάτου” και οι συνθήκες κράτησης των καταδικασθέντων σε θάνατο αναμένοντας την εκτέλεσή τους αποτελούν απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση.⁴⁸⁹ Η απόφαση αυτή θυμίζει το συλλογισμό του ΕΔΔΑ στην απόφαση *Soering*, ωστόσο, το ΔΑΔΔΑ σε άλλες αποφάσεις δεν ακολουθεί τον ίδιο συλλογισμό.⁴⁹⁰ Γενικά όμως κρίνει τις συνθήκες κράτησης των θανατοποινίτων βάσει του άρθρου 5 ΑΣΔΑ και της απαγόρευσης της απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης.⁴⁹¹

Παρατηρείται, λοιπόν, ότι η θανατική ποινή, έστω και υπό προϋποθέσεις θεωρείται παραδεκτή αν και η απαγόρευση των βασανιστηρίων αποτελεί κανόνα *jus cogens*.⁴⁹² Δηλαδή το Δικαστήριο δεν προχωρά στο να θεωρήσει την θανατική ποινή ως μια ποινή απάνθρωπη και εξευτελιστική από μόνη της, επιχείρημα που το ΕΔΔΑ απορρίπτει στη υπόθεση *Soering*.⁴⁹³ Βέβαια, είναι γενικά παραδεκτό ότι δεν υπάρχει τρόπος εκτέλεσης της θανατικής ποινής ο οποίος να μη συνιστά σκληρή, απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση.⁴⁹⁴

Κεφάλαιο 2: Οι εξαιρέσεις σχετικά με τη χρήση βίας

⁴⁸⁸ βλ. ΔΑΔΔΑ *Fermín Ramírez κατά Γουατεμάλας*, ό.π., παρ. 104-110

⁴⁸⁹ βλ. ΔΑΔΔΑ *Hilaire, Constantine και Benjamin κατά Τρινιδάδ και Τομπάκο*, ό.π., παρ. 167-170

⁴⁹⁰ βλ. L. Hennebel, ό.π., σ.σ. 466-468

⁴⁹¹ βλ. ενδεικτικά ΔΑΔΔΑ *Boyce και λοιποί κατά Μπαρμπάντος*, ό.π., παρ. 81-116

⁴⁹² βλ. L. Burgorgue- Larsen, A. Ubeda de Torres, ό.π., σελ. 324

⁴⁹³ βλ. *ibid.*, σελ. 325

⁴⁹⁴ βλ. Συντρέχουσα Γνώμη Α. Cançado-Trindade παρ. 30 στην ΔΑΔΔΑ *Hilaire, Constantine και Benjamin κατά Τρινιδάδ και Τομπάκο*, ό.π., καθώς και *Boyce και λοιποί κατά Μπαρμπάντος*, ό.π., παρ. 81-85 όπου το ΔΑΔΔΑ κρίνει ότι δεν είναι απαραίτητο να εξετάσει αν η μέθοδος εκτέλεσης της θανατικής ποινής δια απαγχονισμού αποτελεί επιπλέον παραβίαση της ΑΣΔΑ υπό το άρθρο 5 εφόσον έχει ήδη κρίνει ότι η αυτόματη εφαρμογή της θανατικής ποινής για κάθε είδους ανθρωποκτονία αποτελεί παραβίαση του άρθρου 4 παρ. 2 ΑΣΔΑ.

Μια βασική ιδέα που διέπει τη νομολογία σχετικά με το δικαίωμα στη ζωή είναι ότι η δημόσια εξουσία σε κάθε εκδήλωσή της πρέπει να ενεργεί με απόλυτη φρόνηση λόγω της υποχρέωσής της να προστατεύει τη ζωή ακόμη και εκείνων που δημιουργούν αναταραχές ή κάνουν χρήση παράνομης βίας.⁴⁹⁵ Ωστόσο, είναι δυνατόν να προβλέπονται και περιπτώσεις δικαιολόγησης της συμπεριφοράς της δημόσιας εξουσίας, όπως στο κείμενο της ΕΣΔΑ.

2.1- Οι εξαιρέσεις της παραγράφου 2 του άρθρου 2 της ΕΣΔΑ

Η δεύτερη παράγραφος του άρθρου 2 ΕΣΔΑ αποτελεί μια διάταξη που δεν έχει αντίστοιχη σε κανένα άλλο διεθνές κείμενο προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων.⁴⁹⁶ Αποτελεί εξαίρεση από την αρχή απαγόρευσης της ανθρωποκτονίας εκ προθέσεως και παραθέτει τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες η αφαίρεση της ζωής από τα κρατικά όργανα μπορεί να δικαιολογηθεί και δεν αποτελεί παραβίαση της Σύμβασης.⁴⁹⁷ Απαγορεύεται η εκ προθέσεως θανάτωση, είτε ως επιθετική πράξη είτε ως πράξη καταστολής, πέραν της επιβολής θανατικής ποινής.⁴⁹⁸ Ωστόσο, επιτρέπεται η χρήση βίας (και όχι η ανθρωποκτονία) από τα κρατικά όργανα η οποία μπορεί να οδηγήσει στη στέρηση της ζωής είτε αυτό επιδιωκόταν είτε όχι⁴⁹⁹ όταν:

- ι) Η χρήση βίας είναι απολύτως αναγκαία και
- ιι) χρησιμοποιείται για την επίτευξη ενός από τους σκοπούς που ορίζονται στο άρθρο 2 παρ. 2 περιπτώσεις α,β,γ δηλαδή για την υπεράσπιση οποιουδήποτε προσώπου κατά παράνομης βίας (α), την πραγματοποίηση νόμιμης σύλληψης ή για την παρεμπόδιση αποδράσεως προσώπου νομίμως κρατουμένου (β) ή για την καταστολή, σύμφωνα με

⁴⁹⁵ βλ. Ι.Δ. Σαρμάς, ό.π., σ.σ. 63-64

⁴⁹⁶ βλ. Εμμ. Ρούκουνας, ό.π., σ.σ. 136-137, F. Sudre, ό.π., σελ. 85

⁴⁹⁷ βλ. ΕΔΔΑ *McCann και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 146-147

⁴⁹⁸ βλ. Ι.Δ. Σαρμάς, ό.π., σελ. 67, Χ. Χρυσανθάκης, ό.π., σελ. 82

⁴⁹⁹ βλ. Χ. Χρυσανθάκης, ό.π., σελ. 77, G. Dutertre, ό.π., σελ. 45, P. Van Dijk, G.J.H Van Hoof, ό.π., σελ. 306 όπου σχολιάζοντας σχετική υπόθεση της ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι στις περιπτώσεις της παραγράφου 2 του άρθρου 2 ΕΣΔΑ ο θάνατος αποτελεί συνήθως το μη επιδιωκόμενο αποτέλεσμα της χρήσης βίας για την επίτευξη των συγκεκριμένων σκοπών της δεύτερης παραγράφου. Την πιο ευρεία άποψη ότι η σφαίρα προστασίας του αρ. 2 ΕΣΔΑ προχωράει πέρα από την εκ προθέσεως αποστέρηση της ζωής υιοθέτησε η Επιτροπή και στην απόφαση *Stewart κατά Ηνωμένου Βασιλείου* της 10ης Ιουλίου 1984 με αριθ. προσφυγής 10044/82, η οποία αφορούσε το θάνατο ενός αγοριού ως συνέπεια τραυματισμού από πλαστική σφαίρα που έριξε Βρετανός στρατιώτης κατά τη διάρκεια μιας διαδήλωσης στη Βόρεια Ιρλανδία.

Το ΕΔΔΑ υιοθετεί την παραπάνω άποψη στην υπόθεση *McCann και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 148, βλ. ενδεικτικά ΕΔΔΑ *Gül κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 77

το νόμο, στάσης ή ανταρσίας (γ).⁵⁰⁰

Οι περιπτώσεις αυτές είναι περιοριστικές, αποτελούν απαλλακτικό λόγο της ευθύνης του κράτους όταν πληρούνται σωρευτικά οι συγκεκριμένες προϋποθέσεις και ως εξαιρέσεις ερμηνεύονται στενά.⁵⁰¹

2.1.1- Η απολύτως αναγκαία χρήση βίας- Η αρχή της αναλογικότητας

Η «απολύτως αναγκαία» χρήση βίας σημαίνει ότι η χρήση βίας θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να αποτελεί το έσχατο μέσο, μια πειστική κοινωνική ανάγκη όταν όλα τα άλλα διαθέσιμα μέσα έχουν εξαντληθεί.⁵⁰² Επίσης, θα πρέπει παράλληλα να είναι αυστηρά ανάλογη με το σκοπό που επιδιώκεται, ο οποίος πρέπει επίσης να είναι μεταξύ των σκοπών της δεύτερης παραγράφου για να είναι νόμιμη.⁵⁰³ Η αρχή της αναλογικότητας είναι το εργαλείο που επιτρέπει να διαχωρισθεί η νόμιμη προσβολή της ζωής απ'αυτήν που δεν είναι, ενώ η λέξη «απολύτως» δηλώνει τον αυστηρό έλεγχο αναγκαιότητας που πρέπει να εφαρμοσθεί.⁵⁰⁴ Η αναλογικότητα εξαρτάται από τη φύση του επιδιωκόμενου σκοπού, του κινδύνου για τις ανθρώπινες ζωές και τη σωματική ακεραιότητα στη συγκεκριμένη περίπτωση και το μέγεθος του κινδύνου που απειλείται για τα θύματα από τη χρήση βίας.⁵⁰⁵

Ειδικότερα, το Δικαστήριο στην υπόθεση Mc Cann και λοιποί κατά Ηνωμένου

⁵⁰⁰ βλ. άρθρο 2 παρ. 2 ΕΣΔΑ

⁵⁰¹ βλ. Χ. Χρυσανθάκης, ό.π., σελ. 78, L.-E. Pettiti, E. Decaux, P.-H Imbert, ό.π., σελ. 151, Η. Καστανάς, Γ. Κτιστάκης, ό.π., σελ. 27

⁵⁰² βλ. Χ. Χρυσανθάκης, ό.π., σελ. 80, Η. Καστανάς, Γ. Κτιστάκης, ό.π., σελ. 30, J.-F Renucci, ό.π., σελ. 91

⁵⁰³ βλ. P. Van Dijk, G.J.H Van Hoof, ό.π., σελ. 305 όπου αναφέρει ότι, για παράδειγμα, η χρήση βίας στην περίπτωση σύλληψης, όπου ο συλληφθείς ούτε χρησιμοποιεί βία ούτε επιχειρεί να το σκάσει, αλλά μόνο αρνείται να παρέχει συγκεκριμένα στοιχεία, δε θα είναι αναλογική, καθώς δεν μπορεί λογικά να συναχθεί σοβαρός κίνδυνος από το συγκεκριμένο πρόσωπο, και επομένως δεν μπορεί δικαιολογήσει για την στέρηση της ζωής που επήλθε.

⁵⁰⁴ βλ. B. Mathieu, ό.π., σελ. 69, D.Gomien, D. Harris, L. Zwaak, ό.π., σελ. 99

⁵⁰⁵ βλ. L.-E. Pettiti, E. Decaux, P.-H Imbert, ό.π., σελ. 151 όπου παραπέμπει στην απόφαση Stewart κατά Ηνωμένου Βασιλείου της Επιτροπής της 10ης Ιουλίου 1984 με αριθ. προσφυγής 10044/82 η οποία αφορά μια εχθρική διαδήλωση 150 ατόμων που πετούσε βλήματα σε μια περίπολο στρατιωτών με αποτέλεσμα να διατρέχουν κίνδυνο σοβαρών τραυματίων θεωρείται ως στάση βάσει της περίπτ.γ' και επομένως η περίπολος μπορούσε να πυροβολήσει με σφαίρες καουτσούκ για να αποκαταστήσει την τάξη προκαλώντας το θάνατο ενός ατόμου χωρίς να παραβιάζονται οι διατάξεις του άρθρου 2. Στην υπόθεση αυτή η Επιτροπή αναλύει επίσης τον όρο “απόλυτη αναγκαιότητα”, και δηλώνει ότι ι) “αναγκαίο” σημαίνει επιτακτική κοινωνική ανάγκη, ιι) ο έλεγχος αναγκαιότητας περιλαμβάνει μια αξιολόγηση σχετικά με το αν η ανάμιξη με το δικαίωμα της Σύμβασης ήταν αναλογική στον νόμιμο σκοπό που επιδιώκεται και ιιι) το επίρρημα “απολύτως” που χρησιμοποιείται δίπλα στη λέξη “αναγκαίο” στο αρ.2 παρ.2 δείχνει ότι πρέπει να εφαρμοστεί ένας αυστηρότερος και πιο εξαναγκαστικός έλεγχος αναγκαιότητας. βλ. επίσης Χ. Χρυσανθάκης, ό.π., σ.σ. 64-65 που αναφέρει την ίδια υπόθεση και F. Sudre, ό.π., σελ. 85

Βασιλείου, διευκρινίζει την έννοια «απόλυτη αναγκαιότητα» και ορίζει επίσης το εύρος του ελέγχου αυτής. Στην ανάλυση αυτή παραπέμπουν και όλες οι μεταγενέστερες αποφάσεις του Δικαστηρίου που κρίνουν σχετικά με ζητήματα χρήσης βίας που οδηγούν στην στέρηση της ζωής. Θεωρεί ότι πρέπει να εφαρμοστεί ένας έλεγχος αναγκαιότητας πιο αυστηρός και επιτακτικός από αυτόν που συνήθως υιοθετείται για να προσδιορισθεί αν η επέμβαση του κράτους είναι αναγκαία σε μια δημοκρατική κοινωνία βάσει των άρθρων 8 έως 11 παρ.2 της ΕΣΔΑ.⁵⁰⁶ Ακόμη, το Δικαστήριο για να διατυπώσει άποψη πρέπει να εξετάσει εξαιρετικά προσεκτικά τις περιπτώσεις όπου προκαλείται ο θάνατος κυρίως όταν υπάρχει εκ προθέσεως χρήση της θανατηφόρας βίας και λαμβάνει υπόψη όχι μόνο τις ενέργειες των οργάνων του κράτους που προσέφυγαν στη χρήση βίας αλλά και το σύνολο των περιστάσεων της υπόθεσης και κυρίως την προετοιμασία και τον έλεγχο των κρινόμενων ενεργειών.⁵⁰⁷ Η επιχείρηση, ειδικά όταν πρόκειται για επιχείρηση κατά τρομοκρατών, πρέπει να έχει προετοιμαστεί και οργανωθεί με τρόπο που να μειώνει στο ελάχιστο την προσφυγή στη βία και τον κίνδυνο της ζωής τρίτων ή των απειλούμενων προσώπων.⁵⁰⁸ Η χρήση βίας από τα κρατικά όργανα για την επιδίωξη ενός από τους σκοπούς του άρθρου 2 παρ. 2 ΕΣΔΑ μπορεί να δικαιολογηθεί αν βασίζεται σε ειλικρινή πίστη η οποία για καλούς λόγους θεωρείται σωστή τη δεδομένη χρονική στιγμή αλλά αργότερα φαίνεται ότι ήταν λανθασμένη.⁵⁰⁹

Γενικά θεωρείται ότι το κράτος έχει καθήκον να θεσπίζει το νομοθετικό και διοικητικό πλαίσιο που προσδιορίζει τις περιπτώσεις που επιτρέπεται η χρήση βίας και όπλων από τα όργανα επιβολής του νόμου υπό το φως των διεθνών δεδομένων.⁵¹⁰ Ακόμη, οι υπάλληλοι επιβολής της τάξης θα πρέπει να είναι κατάλληλα εκπαιδευμένοι ώστε να αξιολογούν αν η χρήση βίας είναι απολύτως απαραίτητη όχι μόνο βάσει των

⁵⁰⁶ βλ. ΕΔΔΑ *McCann και λοιποί κατά Ηνωμένον Βασιλείου*, ό.π., παρ. 149, *Ανδρονίκου και Κωνσταντίνου κατά Κύπρου*, ό.π., παρ. 171, *Gül κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 77

⁵⁰⁷ βλ. ΕΔΔΑ *McCann και λοιποί κατά Ηνωμένον Βασιλείου*, ό.π., παρ. 150, *Ανδρονίκου και Κωνσταντίνου κατά Κύπρου*, ό.π., παρ. 171, *Gül κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 78

⁵⁰⁸ βλ. ΕΔΔΑ *McCann και λοιποί κατά Ηνωμένον Βασιλείου*, ό.π., παρ. 194, *Ανδρονίκου και Κωνσταντίνου κατά Κύπρου*, ό.π., παρ. 181, *Ergi κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 79-81,86, *Gül κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 84.

⁵⁰⁹ βλ. ΕΔΔΑ *McCann και λοιποί κατά Ηνωμένον Βασιλείου*, ό.π., παρ. 200, *Ανδρονίκου και Κωνσταντίνου κατά Κύπρου*, ό.π., παρ. 192, *Gül κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 78

⁵¹⁰ βλ. ΕΔΔΑ *Λεωνίδης κατά Ελλάδας* απόφαση της 08/01/2009 (αριθ. προσφυγής 43326/05) παρ. 56, *Celníku κατά Ελλάδας* απόφαση της 05/07/2007 (αριθ. προσφυγής 21449/04) παρ. 47, *Μακαρατζής κατά Ελλάδας* απόφαση της 20/12/2004 (αριθ. προσφυγής 50385/99) παρ. 57-59, *Κακουλλή κατά Τουρκίας* απόφαση της 22/11/2005 (αριθ. προσφυγής 38595/97) παρ. 109 όπου γίνεται αναφορά και στις Αρχές των Ηνωμένων Εθνών για τη Χρήση Βίας και Όπλων

σχετικών κανονισμών αλλά και εν όψει της προτεραιότητας του σεβασμού της ανθρώπινης ζωής ως θεμελιώδους αξίας.⁵¹¹

2.1.2- Υπεράσπιση κατά παράνομης βίας

Ο πρώτος νόμιμος σκοπός καλύπτει τις περιπτώσεις νόμιμης άμυνας για την προστασία της ζωής του μέλους των ενόπλων δυνάμεων ή της ζωής τρίτων, όπως για παράδειγμα σε περίπτωση ομηρείας, και όχι για την προστασία υλικών αγαθών.⁵¹²

Κλασικό παράδειγμα γι' αυτήν την πρώτη περίπτωση αποτελεί η υπόθεση Ανδρονίκου και Κωνσταντίνου κατά Κύπρου. Στην υπόθεση αυτή το Δικαστήριο αποφαινεται για το θάνατο από σφαίρες ενός αρραβωνιασμένου ζευγαριού στο σπίτι τους ως επακόλουθο αστυνομικής επέμβασης η οποία προκλήθηκε από την απειλητική συμπεριφορά του νέου άντρα (Ανδρονίκου) όσον αφορά τη νεαρή σύντροφό του (Κωνσταντίνου) την οποία κρατούσε όμηρο. Το Δικαστήριο παρατηρεί ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση πρέπει να κρίνει αν η χρήση βίας ήταν αναλογική προς τους σκοπούς των άρθρων 2 παρ.2α και 2β και κατά την εκτίμηση πρέπει να λάβει υπόψη όχι μόνο τη χρήση βίας αλλά και την προετοιμασία και τον έλεγχο της επιχείρησης διάσωσης από τις αρχές.

Οι κυπριακές αρχές ξεκίνησαν τις διαπραγματεύσεις για την απελευθέρωση της ομήρου. Ωστόσο, αυτές αποβαίνουν άκαρπες, ο Ανδρονίκου απειλεί να σκοτώσει τη μνηστή του και αυτή καλεί σε βοήθεια. Αποφασίζεται λοιπόν ως έσχατο μέσο να επέμβουν τα όργανα της Μηχανοκίνητης Μονάδας Άμεσης Δράσης, δηλαδή να προσπαθήσουν να εισβάλλουν στο διαμέρισμα, να αφοπλίσουν και να συλλάβουν τον Λευτέρη Ανδρονίκου για να ελευθερώσουν την Έλση Κωνσταντίνου. Το Δικαστήριο εκτιμά την απόφαση των αρχών να καλέσουν τους άνδρες της ειδικής ομάδας βάσει των συνθηκών έτσι όπως ήταν αντιληπτές τη δεδομένη χρονική στιγμή. Αν και οι άνδρες της ομάδας αυτής ήταν εκπαιδευμένοι να σκοτώνουν, είχαν σαφείς οδηγίες για το πότε να χρησιμοποιήσουν τα όπλα τους και συγκεκριμένα να χρησιμοποιήσουν ανάλογη δύναμη και μην πυροβολήσουν παρά μόνο αν η ζωή της κοπέλας ή η δική τους ήταν σε κίνδυνο. Εξετάζοντας την οργάνωση της επιχείρησης, το Δικαστήριο

⁵¹¹ βλ. ΕΔΔΑ *McCann και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 211- 214, *Nachova και λοιποί κατά Βουλγαρίας* απόφαση της 06/07/2005- Τμήμα Ευρείας Σύθεσης (αριθ. προσφυγής 43577/98, 43579/98) παρ. 97, *Κακουλλή κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 110

⁵¹² βλ. L.-E. Pettiti, E. Decaux, P.-H Imbert, ό.π., σελ. 152, J.-F Renucci, ό.π., σελ. 90

εκτιμά πως δεν προκύπτει ότι η επιχείρηση διάσωσης δεν είχε προγραμματιστεί και οργανωθεί με τρόπο που να μειώνεται στο ελάχιστο δυνατό ο κίνδυνος για τη ζωή του ζευγαριού.⁵¹³

Στην εισβολή των ειδικών δυνάμεων στο διαμέρισμα ο Ανδρονίκου αντιδρά βίαια και πυροβολεί για να σκοτώσει τον πρώτο αστυνομικό που εισέβαλε. Η αντίδρασή του οδήγησε στη συνέχεια σε μία κατάσταση όπου οι αποφάσεις έπρεπε να ληφθούν σε κλάσματα δευτερολέπτων για ν'αποφευχθεί ο κίνδυνος, πραγματικός και επικείμενος, που παρουσίαζε για την κοπέλα και τα μέλη της αποστολής. Τα όργανα που έριξαν τους μοιραίους πυροβολισμούς δικαιολογημένα και καλόπιστα πίστεψαν ότι ήταν απαραίτητο να σκοτώσουν για σώσουν τόσο τη ζωής της κοπέλας όσο και τη δική τους.⁵¹⁴ Η χρήση βίας από τους αστυνομικούς για να πετύχουν ένα από τους στόχους της παρ.2 αρ.2 ΕΣΔΑ δικαιολογείται εφόσον στηρίζεται σε ειλικρινή πεποίθηση όπως μπορούσε εύλογα να αξιολογηθεί τη στιγμή των γεγονότων, ακόμα κι αν ύστερα αποδείχθηκε λανθασμένο. Το αντίθετο θα επέβαλε στο κράτος και στα όργανα που έχουν επιφορτιστεί με την εφαρμογή των νόμων ένα μη πραγματικό βάρος που θα κινδύνευε να λειτουργήσει εις βάρος της ζωής των οργάνων του κράτους και των άλλων.⁵¹⁵ Το Δικαστήριο που κρίνει με ηρεμία δεν μπορεί να υποκαταστήσει την εκτίμησή του με αυτή των αστυνομικών που έπρεπε να δράσουν τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Επομένως, το Δικαστήριο καταλήγει ότι η θανατηφόρα χρήση βίας στη συγκεκριμένη περίπτωση, αν και λυπηρή, δεν ξεπέρασε αυτό που ήταν απολύτως αναγκαίο για να υπερασπισθεί η ζωή της κοπέλας και των ανδρών της ομάδας δράσης και δεν αποτελεί παραβίαση από το κράτος των υποχρεώσεών του βάσει του αρ.2.παρ.2 περίπτωση α' ΕΣΔΑ.⁵¹⁶

Ακριβώς αντίθετα κρίνει το δικαστήριο στην υπόθεση *Gül κατά Τουρκίας* όπου οι αστυνομικοί που πήγαν να κάνουν έλεγχο στο διαμέρισμα που ο Mehmet Gül έμενε με την οικογένειά του, άνοιξαν πυρ ενώ αυτός βρισκόταν πίσω από την πόρτα για να την ξεκλειδώσει και πυροβόλούσαν για πολλή ώρα με αποτέλεσμα αυτός να σκοτωθεί. Οι αστυνομικοί ισχυρίστηκαν ότι ο Mehmet Gül πυροβόλησε μια φορά προς το μέρος

⁵¹³ βλ. ΕΔΔΑ *Ανδρονίκου και Κωνσταντίνου κατά Κύπρου*, ό.π., παρ. 183-186

⁵¹⁴ βλ. ΕΔΔΑ *Ανδρονίκου και Κωνσταντίνου κατά Κύπρου*, ό.π., παρ. 191

⁵¹⁵ βλ. ΕΔΔΑ *Ανδρονίκου και Κωνσταντίνου κατά Κύπρου*, ό.π., παρ. 192

⁵¹⁶ βλ. ΕΔΔΑ *Ανδρονίκου και Κωνσταντίνου κατά Κύπρου*, ό.π., παρ. 193. Η απόφαση αυτή πήρε 5 ψήφους υπέρ και 4 κατά. Οι δικαστές που μειοψήφισαν θεώρησαν ότι δεν ήταν απολύτως αναγκαία η χρήση βίας στη συγκεκριμένη περίπτωση βλ. αναλυτικότερα διστάμενες απόψεις δικαστών Palm, Pekkanen, Mifsud Bonnici, Jungwiert, Pikis στην παραπάνω απόφαση

τους. Ωστόσο, αυτός ο ισχυρισμός αποδείχθηκε αναξιόπιστος και θεωρήθηκε ότι εξέλαβαν λάθος το θόρυβο που έκανε το κλειδί στην πόρτα.⁵¹⁷ Το Δικαστήριο έκρινε ότι η αντίδραση των αστυνομικών να πυροβολήσουν με αυτόματα όπλα ένα στόχο που δεν έβλεπαν σε ένα οικιακό συγκρότημα γεμάτο από αθώους πολίτες ήταν κατάφωρα δυσανάλογη και δεν ήταν απολύτως αναγκαία για να αμυνθούν για τη ζωή τους.⁵¹⁸ Επομένως, υπήρξε παραβίαση του άρθρου ΕΣΔΑ.

Ως μη δυσανάλογη χρήση βίας έκρινε το Δικαστήριο το θάνατο δύο διαδηλωτών κατά τις συγκρούσεις που έλαβαν χώρα κατά τη Σύνοδο των G8 στη Γένοβα στις 19-21 Ιουλίου 2001 στην υπόθεση *Giuliani και Gaggio κατά Ιταλίας*. Ο θάνατος προήλθε από τις δύο βολές ενός αστυνομικού (καραμπινιέρου) που ακολούθησαν την προειδοποιητική βολή όταν το όχημά του περικυκλώθηκε και δέχθηκε επίθεση από διαδηλωτές οπλισμένους με λαστούς, πέτρες και άλλα αιχμηρά αντικείμενα.⁵¹⁹ Αξίζει να σημειωθεί ότι ως αποδεικτικό στοιχείο χρησιμοποιήθηκε η βιντεοσκόπηση της διαδήλωσης και των γεγονότων. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η χρήση βίας ενέπιπτε στους σκοπούς της παρ. 2 περίπτωση α' του άρθρου 2 ΕΣΔΑ, ότι η Ιταλία είχε λάβει τα απαραίτητα νομοθετικά, διοικητικά και ρυθμιστικά μέτρα για να μειώσει όσο το δυνατόν περισσότερο τις συνέπειες της χρήσης βίας, ότι οι αρχές έλαβαν όλες τις απαραίτητες προφυλάξεις για την οργάνωση της επιχείρησης της αστυνομίας και ότι διεξήχθη αποτελεσματική έρευνα για τα αίτια του θανάτου των δύο διαδηλωτών.⁵²⁰

2.1.3- Νόμιμη σύλληψη ή παρεμπόδιση απόδρασης

Η δεύτερη περίπτωση αφορά περιπτώσεις όπου η χρήση βίας χρησιμοποιείται από τις ένοπλες δυνάμεις για την πραγματοποίηση της νόμιμης σύλληψης ή της παρεμπόδισης απόδρασης χωρίς πρόθεση να σκοτώσουν και ο θάνατος πρέπει να είναι μη ηθελημένη συνέπεια της χρήσης βίας.⁵²¹

⁵¹⁷ βλ. ΕΔΔΑ *Gül κατά Τουρκίας* απόφαση της 14/12/2000 (αριθ. προσφυγής 22676/93) παρ. 79-82

⁵¹⁸ βλ. ΕΔΔΑ *Gül κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 82-83

⁵¹⁹ βλ. ΕΔΔΑ *Giuliani και Gaggio κατά Ιταλίας* απόφαση της 24/03/2011- Τμήμα Ευρείας Σύμβασης (αριθ. προσφυγής 23458/02) παρ. 183-192

⁵²⁰ βλ. ΕΔΔΑ *Giuliani και Gaggio κατά Ιταλίας*, ό.π., παρ. 194-195, 218, 262, 301-326

⁵²¹ βλ. J.-F Renucci, ό.π., σελ. 90, L.-E. Pettiti, E. Decaux, P.-H Imbert, ό.π., σελ. 152 όπου αναφέρει ότι η θεωρία υποστηρίζει ότι το πρόσωπο πρέπει να αποτελεί πραγματικό κίνδυνο για την κοινωνία και οι παραβάσεις του να είναι εξαιρετικής βαρύτητας και παραπέμπει στις πρώτες σχετικές αποφάσεις της ΕΕΔΑ. Επίσης, βλ. X. Χρυσανθάκης, ό.π., σ.σ. 81-82 όπου αναφέρει ενδεικτικά υποθέσεις που σχετίζονται με τη νόμιμη σύλληψη ή παρεμπόδιση απόδρασης και τις χωρίζει σε

Η σύλληψη δεν πρέπει να θέσει σε κίνδυνο τη ζωή αυτού που καταδιώκεται για μη βίαιο αδίκημα και ο οποίος δεν αποτελεί απειλή για την κοινωνία, σύμφωνα με τις δημοκρατικές αρχές.⁵²² Για παράδειγμα, στην υπόθεση *Λεωνίδης κατά Ελλάδας* όταν δύο αστυνομικοί με πολιτικά πήγαν να κάνουν έλεγχο της ταυτότητας μιας ομάδας νεαρών, ο γιος του προσφεύγοντος άρχισε να τρέχει. Ο ένας αστυνομικός τον κυνήγησε και μπόρεσε να τον πιάσει όταν σκόνταψε και έπεσε. Στην προσπάθειά του να τον ακινητοποιήσει, ο αστυνομικός τον πυροβόλησε κατά λάθος με το όπλο του το οποίο ήταν οπλισμένο και δεν το είχε ασφαλίσει.⁵²³ Το Δικαστήριο θεωρεί ότι ο θάνατος δεν ήταν επιδιωκόμενος αλλά θα πρέπει να ελεγχθεί η οργάνωση της αστυνομικής επιχείρησης. Όπως φαίνεται, επρόκειτο για ένα αυθόρμητο κυνηγητό. Ωστόσο, η παρέα των νεαρών δεν έκανε κάποια παράνομη πράξη ούτε υπήρξε επιθετική. Επίσης, το ότι ο γιος του προσφεύγοντος έφυγε όταν εμφανίσθηκαν οι αστυνομικοί δε δηλώνει ότι το έκανε επειδή είχε κάνει κάποια παράνομη πράξη ούτε επειδή κατάλαβε τους αστυνομικούς οι οποίοι φορούσαν πολιτικά και το αυτοκίνητό τους δεν είχε διακριτικά.⁵²⁴ Το Δικαστήριο έκρινε ότι ο αστυνομικός θα έπρεπε να είχε βάλει το όπλο στη θήκη του όταν έπιασε το θύμα και να μην το κρατάει στο χέρι του, οπλισμένο και με το δάχτυλο στη σκανδάλη. Ακόμη, διαπιστώνει ότι η ελληνική νομοθεσία περί χρήσης όπλων από τις δυνάμεις ασφαλείας ήταν ανεπαρκής και ξεπερασμένη και εξηγεί τη μη κατάλληλη εκπαίδευση του αστυνομικού σχετικά με τη χρήση του όπλου.⁵²⁵ Επομένως, κρίνεται ότι το κράτος παραβίασε την υποχρέωσή του να αποφύγει πραγματικό και άμεσο κίνδυνο της ζωής κατά την αστυνομική επιχείρηση καταδίωξης βάσει του άρθρου 2 ΕΣΔΑ.

Το είδος και η ένταση της κρατικής χρήσης βίας, καθώς και ο σκοπός που επιδιώκεται από τους δράστες μπορούν να ληφθούν υπόψη από το Δικαστήριο αν σε περίπτωση παρολίγον θανάτου οι ενέργειες του κρατικού οργάνου ήταν αντίθετες στο άρθρο 2 ΕΣΔΑ.⁵²⁶ Σε κάθε άλλη περίπτωση η συμπεριφορά των οργάνων αξιολογείται

υποθέσεις όπου η χρήση βίας κρίθηκε δικαιολογημένη και σε περιπτώσεις που κρίθηκε αδικαιολόγητη.

⁵²² βλ. ΕΔΔΑ *Nachova and others κατά Βουλγαρίας*, ό.π., παρ. 89-90, 93-97, 109, *Κακουλή κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 108, *Nikolova και Velichkova κατά Βουλγαρίας* απόφαση της 20/12/2007 (αριθ. προσφυγής 7888/03) παρ. 68-69

⁵²³ βλ. ΕΔΔΑ *Λεωνίδης κατά Ελλάδας* απόφαση της 08/01/2009 (αριθ. προσφυγής 43326/05) παρ. 6-11

⁵²⁴ βλ. ΕΔΔΑ *Λεωνίδης κατά Ελλάδας*, ό.π., παρ. 59-62

⁵²⁵ βλ. ΕΔΔΑ *Λεωνίδης κατά Ελλάδας*, ό.π., παρ. 63-66

⁵²⁶ βλ. αναλυτικότερα παρακάτω Κεφάλαιο 3.2.1.5 Πρώτου Μέρους, Χ. Χρυσανθάκης, ό.π., σελ. 84, Η. Καστανάς, ό.π., *ΠοινΔικ* 8-9/2001, σελ. 902 καθώς και αποφάσεις ΕΔΔΑ *Μακαρατζής κατά*

υπό το άρθρο 3 ΕΣΔΑ.

2.1.4- Καταστολή στάσης ή ανταρσίας

Στην τρίτη περίπτωση οι δυνάμεις πρέπει να βρίσκονται μπροστά σε μία κατάσταση εξαιρετικής σοβαρότητας και να κινδυνεύουν να προκαλέσουν σημαντικές και εξαιρετικές ζημιές στα πρόσωπα και στα αγαθά.⁵²⁷

Οι προσφυγές κατά της Τουρκίας που αναλύονται παρακάτω αποτελούν χαρακτηριστικές υποθέσεις όπου εξετάζεται η τρίτη περίπτωση δικαιολόγησης χρήσης θανατηφόρας βίας.

2.1.5-Χαρακτηριστικές περιπτώσεις χρήσης βίας στο αγώνα για την καταστολή της τρομοκρατίας

2.1.5.1- Οι προσφυγές κατά της Τουρκίας

Μια μεγάλη κατηγορία προσφυγών σχετικά με την χρήση βίας από τα μέλη των ενόπλων δυνάμεων είναι οι προσφυγές κατά της Τουρκίας. Ειδικότερα, οι προσφυγές αυτές αφορούν την κατάσταση που επικρατεί στην Νοτιοανατολική Τουρκία, οι περισσότερες περιοχές της οποίας είχαν κηρυχθεί σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης λόγω της δράσης του ΡΚΚ. Απ'τη μια οι δυνάμεις ασφαλείας χρησιμοποιούν βία στην προσπάθεια σύλληψης μελών του ΡΚΚ, οι οποίες αφορούν περιπτώσεις που εξετάζονται κυρίως υπό την περίπτωση β' της παρ. 2 του άρθρου 2 ΕΣΔΑ, και απ'την άλλη έρχονται συχνά αντιμέτωπες με διαδηλώσεις Κούρδων οι οποίες καταλήγουν σε στάσεις που προσπαθούν να καταστείλουν και οι οποίες εξετάζονται υπό την περίπτωση γ' της δεύτερης παραγράφου του άρθρου 2 ΕΣΔΑ. Η χρήση βίας που χρησιμοποιείται από τις δυνάμεις ασφαλείας ή το στρατό θα πρέπει να είναι απολύτως αναγκαία και ανάλογη με την επίτευξη του σκοπού.

Για παράδειγμα, η υπόθεση Güleç κατά Τουρκίας αφορά το θάνατο ενός νεαρού μαθητή Λυκείου κατά τη διάρκεια διαδήλωσης Κούρδων όπου οι δυνάμεις ασφαλείας έκαναν χρήση των όπλων τους. Το Δικαστήριο δηλώνει ότι, όπως έκρινε και η Επιτροπή, η διαδήλωση απείχε πολύ από το να είναι ειρηνική, προκλήθηκαν πολλές υλικές ζημιές σε κινητά και κτίρια της πόλης και τραυματίστηκαν πολλοί αστυνομικοί.

Ελλάδας και Ιλhan κατά Τουρκίας

⁵²⁷ βλ. L.-E. Pettiti, E. Decaux, P.-H Imbert, ό.π., σ.σ. 152-153 που παραπέμπει σε αποφάσεις της Επιτροπής κατά του Ηνωμένου Βασιλείου

Οπότε πρέπει να χαρακτηριστεί ως στάση.⁵²⁸ Μπροστά σ'αυτές τις βίαιες πράξεις οι δυνάμεις ασφαλείας που δεν είχαν επαρκή αριθμό ατόμων ζητούν ενισχύσεις και χρησιμοποιήθηκαν δύο τουλάχιστον τεθωρακισμένα.

Το Δικαστήριο παραδέχεται ότι η χρήση βίας μπορεί να δικαιολογηθεί υπό τους όρους της παραγράφου 2γ του άρθρου 2, αλλά θα πρέπει να υπάρχει μια ισορροπία μεταξύ σκοπού και μέσων. Οι δυνάμεις ασφαλείας χρησιμοποίησαν ένα πολύ ισχυρό όπλο και άνοιξαν πυρ κατά των διαδηλωτών γιατί προφανώς δεν διέθεταν ρόπαλα και ασπίδες ή μάνικες νερού, μπάλες από καουτσούκ ή δακρυγόνα αέρια.⁵²⁹ Αυτή η έλλειψη είναι μη κατανοητή και απαράδεκτη αφού η συγκεκριμένη περιοχή βρίσκεται (όπως υποστηρίζει η κυβέρνηση) σε μία περιοχή που έχει υποβληθεί σε κατάσταση ανάγκης και την περίοδο των γεγονότων υπήρχαν προβλήματα. Ακόμη, οσον αφορά την ενδεχόμενη παρουσία τρομοκρατών μεταξύ των διαδηλωτών, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι η κυβέρνηση ποτέ δεν υποστήριξε αυτόν τον ισχυρισμό ενώ δεν βρέθηκε κανένα όπλο ή κάλυκας που θεωρείται ότι ανήκει στα μέλη του ΡΚΚ.⁵³⁰ Συνεπώς, το Δικαστήριο κρίνει ότι η βία που χρησιμοποιήθηκε στην συγκεκριμένη περίπτωση για τη διάλυση των διαδηλωτών και η οποία προκάλεσε το θάνατο του Ahmet Güleç δεν ήταν απολύτως αναγκαία βάσει του άρθρου 2 παρ. 2 ΕΣΔΑ. Η κρίση αυτή έχει μεγάλη σημασία γιατί το Δικαστήριο απέρριψε τους ισχυρισμούς των επίσημων κρατικών αρχών και καταδίκασε την Τουρκία στηριζόμενο σε μαρτυρίες απλών ανθρώπων αυτόπτων μαρτύρων του επεισοδίου.⁵³¹

Επίσης, η αναλογικότητα της χρήσης βίας κρίνεται και σε στρατιωτικές επιχειρήσεις που έχουν σκοπό τη σύλληψη τρομοκρατών. Στην υπόθεση Ergi κατά Τουρκίας οι δυνάμεις αποκατάστασης της τάξης έστησαν μια ενέδρα κατά των μελών του ΡΚΚ και, σύμφωνα με τον προσφεύγοντα, η αδερφή του σκοτώθηκε από σφαίρες των δυνάμεων ασφαλείας που εξοστρακίστηκαν, οι οποίες δυνάμεις πυροβόλουν επανειλημμένα προς μία κατεύθυνση ξεκάθαρα διαφορετική από αυτή όπου βρισκόταν ο υποτιθέμενος κίνδυνος. Η ενέδρα στήθηκε κοντά στο χωριό και υπήρξε εμπλοκή με τις δυνάμεις του ΡΚΚ. Αν και δεν έχει τεκμηριωθεί πέραν πάσης αμφιβολίας ότι η σφαίρα που σκότωσε την κοπέλα προήλθε από τους αστυνομικούς, το Δικαστήριο

⁵²⁸ βλ. ΕΔΔΑ *Güleç κατά Τουρκίας* απόφαση της 27/07/1998 (αριθ. προσφυγής 21593/93) παρ. 70-

71
⁵²⁹ βλ. ΕΔΔΑ *Güleç κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 71

⁵³⁰ βλ. ΕΔΔΑ *Güleç κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ.72

⁵³¹ βλ. Α. Μαγγανάς, Λ. Καρατζά, ό.π., σελ. 41

πρέπει να ερευνήσει αν η επιχείρηση διεξήχθη κάνοντας τα πάντα για ν'αποφευχθεί η πρόκληση από ατύχημα του θανάτου των πολιτών ή να μειωθεί στο ελάχιστο ο κίνδυνος για τις ζωές των χωρικών συμπεριλαμβανομένου των κινδύνων που προέρχονται από τα ένοπλα μέλη του ΡΚΚ που έπεσαν στην ενέδρα.⁵³²

Σύμφωνα με τις καταθέσεις, η ενέδρα στήθηκε χωρίς διευκρίνιση για την απόσταση που χώριζε το χωριό από το σημείο αυτό. Θα έπρεπε να προβλεφθεί η πιθανότητα οι τρομοκράτες του ΡΚΚ να προσεγγίσουν το χωριό από άλλη μεριά απ' όπου θα μπορούσαν να εισβάλουν στα πρώτα σπίτια του χωριού χωρίς να εντοπιστούν από τις δυνάμεις ασφαλείας. Το Δικαστήριο κρίνει ως πιθανό η σφαίρα που σκότωσε την κοπέλα να προήλθε από το μέρος όπου βρίσκονταν οι δυνάμεις ασφαλείας. Ωστόσο, υπήρχε πραγματικός κίνδυνος για τη ζωή του πληθυσμού του χωριού εξαιτίας του γεγονότος ότι ήταν εκτεθειμένο στα διασταυρούμενα πυρά των δυνάμεων ασφαλείας και του ΡΚΚ.⁵³³ Δεδομένου ότι οι αρχές του κράτους δεν έχουν παράσχει στοιχεία που να συνδέονται άμεσα με την προετοιμασία και τη διεξαγωγή της ενέδρας, το Δικαστήριο κρίνει ότι μπορεί λογικά να συνάγει ότι δεν λήφθησαν οι επαρκείς προφυλάξεις για να προστατευθεί η ζωή του πληθυσμού και άρα υπάρχει παραβίαση του άρθρου 2 ΕΣΔΑ.⁵³⁴

Στην υπόθεση Οξur κατά Τουρκίας, ο γιος του προσφεύγοντος εργαζόταν ως νυχτοφύλακας σε μια αποθήκη η οποία θεωρήθηκε από τις τουρκικές δυνάμεις ασφαλείας ως καταφύγιο Κούρδων τρομοκρατών και οργανώθηκε επιχείρηση για τη σύλληψή τους. Ο νυχτοφύλακας βρέθηκε νεκρός από τα πυρά των τουρκικών δυνάμεων και τέθηκε το ερώτημα αν η σφαίρα προερχόταν από προειδοποιητική βολή στον αέρα ή αν ο αστυνομικός έτεινε το όπλο και πυροβόλησε. Το Δικαστήριο δεν πείθεται ότι ο θάνατος προήλθε από προειδοποιητική βολή, αλλά ακόμα κι αν αυτό ίσχυε θεώρησε ότι ο τρόπος διεξαγωγής της επιχείρησης είχε πολλές ελλείψεις σε βαθμό που να συνιστά βαριά αμέλεια και να καθιστά δυσανάλογη τη χρήση βίας και όχι απολύτως αναγκαία.⁵³⁵

Επίσης, όσον αφορά τη χρήση βίας σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης ενδιαφέρον παρουσιάζει η υπόθεση Ahmed Özkan και λοιποί κατά Τουρκίας που αφορά

⁵³² βλ. ΕΔΔΑ *Ergi κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 77-79

⁵³³ βλ. ΕΔΔΑ *Ergi κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 80-81

⁵³⁴ βλ. ΕΔΔΑ *Ergi κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 86

⁵³⁵ βλ. ΕΔΔΑ *Οξur κατά Τουρκίας* απόφαση της 20/05/1999 (αριθ. προσφυγής 21594/93) παρ. 73-

τα γεγονότα του 1993 στο χωριό Ormaniçi στο διοικητικό διαμέρισμα Güçlükonak της επαρχίας Şirnak στην νοτιοανατολική Τουρκία τα οποία έλαβαν χώρα στα πλαίσια ενόπλων συγκρούσεων των τουρκικών δυνάμεων ασφαλείας και μελών του PKK. Οι δυνάμεις ασφαλείας επιτέθηκαν στο χωριό με αποτέλεσμα να σκοτωθούν δύο παιδιά, έκαψαν σπίτια, κατέστρεψαν σοδιές και συνέλαβαν όλους τους άντρες του χωριού. Η κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι οι δυνάμεις ασφαλείας πήγαιναν για να διεξάγουν έρευνα χωριό όταν δέχθηκαν πυρά στα οποία απάντησαν.⁵³⁶ Οι περισσότερες επαρχίες της νοτιοανατολικής Τουρκίας από το 1987 έως το 2002 βρίσκονταν σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης. Το Δικαστήριο έλαβε υπόψη του την κατάσταση στην περιοχή και θεώρησε ότι η απάντηση στα πυρά που δέχθηκαν οι δυνάμεις ασφαλείας δεν αποτελεί δυσανάλογη χρήση βίας.⁵³⁷ Ωστόσο, το γεγονός ότι οι δυνάμεις ασφαλείας αδιαφόρησαν για το ενδεχόμενο τραυματισμού πολιτών αποτελεί παραβίαση της υποχρέωσης προστασίας του δικαιώματος στη ζωή από το κράτος.⁵³⁸ Επίσης, το Δικαστήριο έκρινε ότι η Τουρκία παραβίασε το άρθρο 2 ΕΣΔΑ και στην περίπτωση του θανάτου από πνευμονία ενός από τους κατοίκους του χωριού τους οποίους είχαν συλλάβει και τους ανάγκασαν να περπατήσουν ξυπόλυτοι στο χιόνι και χωρίς προστατευτική ενδυμασία.⁵³⁹

Ιδιαίτερα σημαντικές είναι και οι υποθέσεις κατά της Τουρκίας που αφορούν την Κύπρο. Στην υπόθεση Ισαάκ κατά Κύπρου τον Αύγουστο του 1996 ο Αναστάσιος Ισαάκ συμμετείχε σε διαδήλωση των Ελληνοκυπρίων στη «νεκρή ζώνη» του ΟΗΕ στην Κύπρο και χτυπήθηκε μέχρι θανάτου από Τουρκοκύπριους και μέλη των τουρκοκυπριακών δυνάμεων ασφαλείας βάσει της αναφοράς της UNFICYP, φωτογραφιών και βίντεο και της ιατροδικαστικής έκθεσης.⁵⁴⁰ Το Δικαστήριο κρίνει ότι η χρήση βίας δεν είχε σκοπό την υπεράσπιση κατά παράνομης βίας, γιατί ο Ισαάκ ήταν άοπλος και δεν είχε επιτεθεί σε κανένα.⁵⁴¹ Επίσης, δεν είχε ούτε το σκοπό της νόμιμης σύλληψης και ακόμα και αν θεωρηθεί ότι κατά τη διαδήλωση είχε προβεί σε ενέργειες

⁵³⁶ βλ. ΕΔΔΑ *Ahmet Özkan και λοιποί κατά Τουρκίας* απόφαση της 06/04/2004 (αριθ. προσφυγής 21689/93) παρ. 8-31

⁵³⁷ βλ. ΕΔΔΑ *Ahmet Özkan και λοιποί κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 305-306

⁵³⁸ βλ. ΕΔΔΑ *Ahmet Özkan και λοιποί κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 307-308

⁵³⁹ βλ. ΕΔΔΑ *Ahmet Özkan και λοιποί κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 322-325

⁵⁴⁰ βλ. ΕΔΔΑ *Ισαάκ κατά Τουρκίας* απόφαση της 24/06/2008 (αριθ. προσφυγής 44587/98) παρ. 110-113

⁵⁴¹ βλ. ΕΔΔΑ *Ισαάκ κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 115

που απαιτούσαν τη σύλληψή του, η χρήση βίας θα ήταν δυσανάλογη γιατί είχε ήδη περικυκλωθεί από τουλάχιστον δέκα άτομα και δεν ήταν δύσκολο να τεθεί υπό των έλεγχου των δυνάμεων ασφαλείας.⁵⁴² Ακόμη, η διαδήλωση δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί ως στάση ή ανταρσία, ωστόσο υπήρχε ένταση καθώς οι Ελληνοκύπριοι πετούσαν πέτρες προς τη μεριά των τουρκικών δυνάμεων ασφαλείας. Όμως η επίθεση σε μεμονωμένο διαδηλωτή ενώπιον των υπολοίπων θα μπορούσε να οδηγήσει σε πιο βίαιες αντιδράσεις και δεν θεωρείται απολύτως ανάλογη για την επιδίωξη των σκοπών της παραγράφου 2 του άρθρου 2.⁵⁴³ Η Τουρκία, εκτός από την παραβίαση της ουσιαστικής πτυχής του άρθρου 2 ΕΣΔΑ, καταδικάστηκε και για τη μη διεξαγωγή καμίας έρευνας για τα γεγονότα του θανάτου του Ισαάκ και για την ταυτοποίηση και σύλληψη των υπευθύνων έντεκα χρόνια μετά τα γεγονότα παρά το πλούσιο φωτογραφικό αποδεικτικό υλικό.⁵⁴⁴

Ομοίως έκρινε το Δικαστήριο και στην υπόθεση Σολωμού και λοιποί κατά Τουρκίας όπου ο Σολωμός Σολωμού, λίγες μέρες μετά τα γεγονότα της παραπάνω υπόθεσης και την ημέρα της κηδείας του Ισαάκ, μπήκε στη «νεκρή ζώνη» του ΟΗΕ, πέρασε τη γραμμή παύσης πυρός των τουρκοκυπριακών δυνάμεων και άρχισε να σκαρφαλώνει στο στύλο της σημαίας για να κατεβάσει την τουρκική σημαία. Ενώ κρατούσε τη σημαία, με βάση τις αποδείξεις που συγκέντρωσε το Δικαστήριο, δύο άντρες με τουρκική στρατιωτική περιβολή και ένας άλλος με πολιτικά, οι οποίοι βρίσκονταν στο μπαλκόνι του τουρκικού παρατηρητηρίου, τον σημάδεψαν και του έριξαν πέντε φορές για να τον σκοτώσουν.⁵⁴⁵ Η χρήση βίας που χρησιμοποιήθηκε από τα όργανα της Τουρκίας δεν μπορεί να δικαιολογηθεί σε καμία περίπτωση βάσει των τριών περιπτώσεων της δεύτερης παραγράφου του άρθρου 2 ΕΣΔΑ καθώς ο Σολωμού ήταν άοπλος, δεν επιτέθηκε σε κανένα ούτε αποτελούσε απειλή για κανένα, δεν μπορούσε να ξεφύγει από τη σύλληψη αφού οι τουρκικές δυνάμεις θα μπορούσαν να περιμένουν να κατέβει από το στύλο και ο θάνατός του σε καμία περίπτωση δε θα συνέβαλε στην καταστολή της έντασης που είχε δημιουργηθεί από τους διαδηλωτές που τον είχαν ακολουθήσει.⁵⁴⁶

⁵⁴² ibid.

⁵⁴³ βλ. ΕΔΔΑ *Ισαάκ κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 116-118

⁵⁴⁴ βλ. ΕΔΔΑ *Ισαάκ κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 124-125, *Σολωμού και λοιποί κατά Τουρκίας* απόφαση της 24/06/2008 (αριθ. προσφυγής 36832/97) παρ. 83-84

⁵⁴⁵ βλ. ΕΔΔΑ *Σολωμού και λοιποί κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 69-73

⁵⁴⁶ βλ. ΕΔΔΑ *Σολωμού και λοιποί κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 74-79

Στην υπόθεση *Κακουλλή κατά Τουρκίας* δύο Ελληνοκύπριοι είχαν πάει να μαζέψουν σαλιγκάρια κοντά στη βρετανική βάση της Δεκέλειας τον Οκτώβριο του 1996. Κάποια στιγμή χωρίστηκαν ο ένας από τον άλλο. Το θύμα είχε προχωρήσει προς τα κατεχόμενα της Βόρειας Κύπρου όπου Τούρκοι στρατιώτες τον διέταξαν να σταματήσει αλλά αυτός δεν το έκανε αμέσως και γι' αυτό τον πυροβόλησαν.⁵⁴⁷ Το Δικαστήριο παραδέχεται ότι εκείνη την περίοδο υπήρχαν εντάσεις στη νεκρή ζώνη μεταξύ των δύο τμημάτων της Κύπρου και οι συνοριοφύλακες βρίσκονταν αντιμέτωποι με συχνά περιστατικά παραβίασης των συνόρων και διαδηλώσεων. Ωστόσο, αυτό δε σημαίνει ότι οι υπάλληλοι επιβολής του νόμου μπορούν να χρησιμοποιούν βία σε κάθε περίπτωση.⁵⁴⁸ Το θύμα ήταν μεσήλικας και δεν έφερε εμφανώς όπλα, επομένως δεν αποτελούσε απειλή και δεν ήταν απαραίτητη η χρήση βίας για να τον ακινητοποιήσουν ενώ όλες οι βολές, εκτός από την πρώτη, φαίνεται ότι στόχευαν απευθείας στο θύμα.⁵⁴⁹ Επομένως, το Δικαστήριο θεωρεί ότι η χρήση βίας στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν μπορεί να δικαιολογηθεί.⁵⁵⁰ Ακόμα η Τουρκία καταδικάστηκε επειδή δεν διεξήγε αποτελεσματική έρευνα καθώς η αυτοψία δεν ακολούθησε τους κανόνες και οι έρευνες στηρίχθηκαν μόνο στις μαρτυρίες των Τουρκών στρατιωτών.⁵⁵¹

2.1.5.2- Το ζήτημα της Βόρειας Ιρλανδίας

Ένα μεγάλο μέρος των υποθέσεων του ΕΔΔΑ που αφορούν τα ζητήματα χρήσης βίας και της παραγράφου 2 του άρθρου 2 ΕΣΔΑ αποτελείται από προσφυγές κατά του Ηνωμένου Βασιλείου και αφορούν το ζήτημα της Βόρειας Ιρλανδίας και τον τρόπο αντιμετώπισης από τις βρετανικές αρχές των τρομοκρατικών ενεργειών του IRA. Στις περισσότερες υποθέσεις το Δικαστήριο εξέτασε την εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας κατά τη χρήση βίας και τόνισε την ανάγκη σεβασμού του υπέρτατου αγαθού της ζωής των τρομοκρατών εκ μέρους των διωκτικών αρχών.⁵⁵² Οι αποφάσεις αυτές είναι ενδεικτικές του πώς πρέπει να αντιμετωπίζεται η πάταξη της τρομοκρατίας από τις διωκτικές αρχές.

⁵⁴⁷ βλ. ΕΔΔΑ *Κακουλλή κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 10-73, 111

⁵⁴⁸ βλ. ΕΔΔΑ *Κακουλλή κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 114

⁵⁴⁹ βλ. ΕΔΔΑ *Κακουλλή κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 116- 120

⁵⁵⁰ βλ. ΕΔΔΑ *Κακουλλή κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 121

⁵⁵¹ βλ. ΕΔΔΑ *Κακουλλή κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 122-128

⁵⁵² βλ. Α. Μαγγανός, Λ. Καρατζά, ό.π., σελ. 45, Χ. Χρυσανθάκης, ό.π., σ.σ. 63-64

Ειδικότερα, οι περιπτώσεις αφορούν τη χρήση βίας κατά την προσπάθεια νόμιμης σύλληψης των τρομοκρατών.

Η υπόθεση Mc Cann και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου αποτελεί την πρώτη και καθοριστική απόφαση του Δικαστηρίου σχετικά με την προστασία του δικαιώματος στη ζωή όπου παρείχε σημαντικές πληροφορίες για το πεδίο εφαρμογής του αρ.2 παρ.2 ΕΣΔΑ και τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες πρέπει οι διατάξεις αυτές να γίνονται σεβαστές.⁵⁵³ Στη συγκεκριμένη υπόθεση τρία μέλη του IRA, ύποπτα για την προετοιμασία βομβιστικής επίθεσης είχαν εντοπιστεί στο Γιβραλτάρ από τις βρετανικές αρχές. Επιχειρήθηκε να συλληφθούν κοντά σε αυτοκίνητο το οποίο μέλη των δυνάμεων ασφαλείας του Ηνωμένου Βασιλείου θεώρησαν ότι περιείχε τον εκρηκτικό μηχανισμό. Οι ύποπτοι αντιστάθηκαν και έκαναν κάποιες κινήσεις που τα μέλη των δυνάμεων ασφαλείας εξέλαβαν ως προσπάθεια πυροδότησης βόμβας και τους σκότωσαν. Στην συνέχεια αποδείχθηκε ότι δεν υπήρχε κανένας εκρηκτικός μηχανισμός στο αυτοκίνητο και τα τρία θύματα δεν ήταν οπλισμένα. Ωστόσο, εκρηκτικός μηχανισμός βρέθηκε σε άλλο αυτοκίνητο που είχε ενοικιάσει το ένα από τα θύματα.

Το Δικαστήριο έκρινε ότι η χρήση βίας από όργανα του κράτους για την επιδίωξη ενός από τους σκοπούς της παραγράφου 2 του αρ.2 ΕΣΔΑ μπορεί να δικαιολογηθεί υπό αυτή τη διάταξη αν βασίζεται στην ειλικρινή πίστη που θεωρείται σωστή εκείνη τη στιγμή αλλά μεταγενέστερα θεωρείται ότι είναι λανθασμένη και δέχθηκε ότι, στη συγκεκριμένη περίπτωση, οι στρατιώτες πίστεψαν ότι ήταν απαραίτητο να πυροβολήσουν τους υπόπτους για να τους εμποδίσουν να ενεργοποιήσουν τη βόμβα και να προκαλέσουν σοβαρή απώλεια ζωών. Θεωρεί λοιπόν ότι οι αντιδράσεις των στρατιωτών δεν αποτέλεσαν από μόνες τους παραβίαση του αρ.2.⁵⁵⁴

Σχετικά με τον έλεγχο και την οργάνωση της επιχείρησης, το Δικαστήριο παρατήρησε κατ'αρχήν ότι υπήρξε η πρόθεση από τις αρχές να συλληφθούν οι ύποπτοι σ'ένα συγκεκριμένο στάδιο. Ωστόσο, το Δικαστήριο διερωτήθηκε γιατί οι τρεις ύποπτοι δεν συνελήφθησαν στα σύνορα αμέσως μόλις έφτασαν στο Γιβραλτάρ και γιατί δεν είχε ληφθεί απόφαση να τους εμποδίσουν να εισέλθουν στο Γιβραλτάρ αν πίστευαν ότι βρίσκονταν σε βομβιστική αποστολή αφού είχαν εκ των προτέρων

⁵⁵³

βλ. G. Dutertre, ό.π., σελ. 45

⁵⁵⁴

βλ. ΕΔΔΑ *McCann και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 200

προειδοποίηση για τις προθέσεις των τρομοκρατών. Οι αρχές δεσμεύονταν από την υποχρέωσή τους να σέβονται το δικαίωμα στη ζωή των υπόπτων για να δώσουν την μεγαλύτερη προσοχή στην αξιολόγηση των πληροφοριών στη διάθεσή τους.⁵⁵⁵

Το Δικαστήριο, λαμβάνοντας υπόψη τον ανεπαρκή υπολογισμό από τις αρχές μιας πιθανότητας λάθους στις εκτιμήσεις τους σχετικά με τις πληροφορίες και την αυτόματη προσφυγή στη θανατηφόρα βία, καθώς οι στρατιωτικοί άνοιξαν πυρ, δεν έχει πεισθεί ότι ο θάνατος των τριών τρομοκρατών, υπόπτων για την προετοιμασία βομβιστικής επίθεσης οι οποίοι σκοτώθηκαν από άνδρες των δυνάμεων ασφαλείας, ήταν το αποτέλεσμα της προσφυγής στη χρήση βίας η οποία είχε γίνει απολύτως απαραίτητη για την εξασφάλιση της άμυνας άλλων κατά παράνομης βίας.⁵⁵⁶ Τελικά το Δικαστήριο στη συγκεκριμένη περίπτωση διαπιστώνει παραβίαση του άρθρου 2.⁵⁵⁷

Στην υπόθεση *Kelly και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου* ένα αγόρι από τη Βόρεια Ιρλανδία πυροβολήθηκε και σκοτώθηκε από στρατιώτες καθώς προσπαθούσε να οδηγήσει γύρω από ένα μηχανοκίνητο σημείο ελέγχου με κλεμμένο αμάξι. Ο πυροβολισμός είχε σκοπό τον εκφοβισμό των κλεφτών που λόγω της κατάστασης στη Βόρεια Ιρλανδία, όπου οι σκοτωμοί είχαν γίνει γνώρισμα της καθημερινής ζωής, οι στρατιώτες είχαν λόγους να πιστεύουν ότι είχαν να κάνουν με τρομοκράτες.⁵⁵⁸ Επομένως, η χρήση βίας εθεωρείτο δικαιολογημένη υπό τους όρους του αρ.2 παρ.2 ΕΣΔΑ.

Στις υποθέσεις *Hugh Jordan κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, *McKerr κατά Ηνωμένου Βασιλείου* και *Shanaghan κατά Ηνωμένου Βασιλείου* το ΕΔΔΑ θεωρεί ότι είναι αδιαμφισβήτητο ότι τα θύματα σκοτώθηκαν από αστυνομικούς ενώ ήταν άοπλα, αλλά δεν υπάρχουν επαρκή αποδεικτικά στοιχεία για τα ακριβή πραγματικά περιστατικά, δεν υπάρχει κάποιο στοιχείο που να δείχνει ότι δε θα αποδοθεί δικαιοσύνη από τα εθνικά δικαστήρια όπου εκκρεμούν οι υποθέσεις και δεν είναι έτοιμο να προχωρήσει στην ανάλυση των περιστατικών των τελευταίων τριάντα ετών σχετικά με το αν υπάρχει πρακτική χρήσης δυσανάλογης βίας από την αστυνομία στην

⁵⁵⁵ βλ. ΕΔΔΑ *McCann και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 192-193, 201-213

⁵⁵⁶ βλ. ΕΔΔΑ *McCann και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 59-62

⁵⁵⁷ βλ. ΕΔΔΑ *McCann και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 149-150 καθώς και C. Tomuschat, ό.π., σελ. 299 όπου επισημαίνει ότι παρά τη διαπίστωση της παραβίασης, το Δικαστήριο δεν επιδικάζει κανενός είδους χρηματική αποζημίωση στις οικογένειες των τριών ατόμων που πυροβολήθηκαν θανάσιμα από μια βρετανική αντιτρομοκρατική ομάδα στο Γιβραλτάρ

⁵⁵⁸ βλ. ΕΔΔΑ *Kelly και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 04/05/2001 (αριθ. προσφυγής 30054/96) παρ. 99, 101-105

περιοχή της Βόρειας Ιρλανδίας γιατί αυτό θα ξέφευγε από το αντικείμενο των συγκεκριμένων προσφυγών.⁵⁵⁹ Έτσι το Δικαστήριο εξετάζει την υπόθεση μόνο υπό τη διαδικαστική όψη του άρθρου 2 ΕΣΔΑ.

2.1.5.3- Η περίπτωση της Ρωσίας

Οι προσφυγές κατά της Ρωσίας αποτελούν επίσης ένα μεγάλο μέρος των προσφυγών που κατατίθενται στη Γραμματεία του ΕΔΔΑ. Οι περιπτώσεις που σχετίζονται με το δικαίωμα στη ζωή και τη χρήση βίας σχετίζονται με την πολιτική της Ρωσίας στο θέμα στη Τσετσενία και τη διεξαγωγή στρατιωτικών επιχειρήσεων για τη σύλληψη των Τσετσένων αυτονομιστών και την καταστολή της τρομοκρατίας.

Ειδικότερα, η ένοπλη σύρραξη μεταξύ Ρωσίας και Τσετσένων ξεκίνησε το 1994, σταμάτησε το 1996 και αναζωπυρώθηκε το 1999 μετά από βομβαρδισμούς πολυκατοικιών στη Μόσχα, τους οποίους οι Ρώσοι απέδωσαν σε Τσετσένους τρομοκράτες.⁵⁶⁰ Οι πρώτες αποφάσεις του ΕΔΔΑ που αφορούν τα συγκεκριμένα γεγονότα χρονολογούνται το 2005 και στις αποφάσεις αυτές το Δικαστήριο κρίνει ότι η Ρωσία παραβίασε το άρθρο 2 ΕΣΔΑ γιατί απέτυχε να προστατεύσει τη ζωή των συγγενών των προσφευγόντων μέσω της αδιάκριτης χρήσης βίας και να διεξάγει αποτελεσματική έρευνα για την εύρεση και τιμωρία των ενόχων.

Η υπόθεση *Isayeva, Yusupova και Bazayeva κατά Ρωσίας* σχετίζεται με τον αεροπορικό βομβαρδισμό αμάχων τη στιγμή που προσπαθούσαν να διαφύγουν από το Grozny, περιοχή ένοπλης σύρραξης στην Τσετσενία, τον Οκτώβριο του 1999 σχηματίζοντας ανθρωπιστικό διάδρομο, ενώ η υπόθεση *Isayeva κατά Ρωσίας* σχετίζεται με τον αεροπορικό βομβαρδισμό από το ρωσικό στρατό στο χωριό Katyr-Yurt το Φεβρουάριο του 2000 για την επίθεση σε μαχητές που είχαν καταφύγει εκεί. Το ΕΔΔΑ εξετάζει κατά πόσο η χρήση βίας ήταν απολύτως αναγκαία στις συγκεκριμένες περιπτώσεις καθώς και το πώς οργανώθηκε η επιχείρηση βομβαρδισμού.

Στην πρώτη περίπτωση το Δικαστήριο έκρινε ότι ο αεροπορικός βομβαρδισμός

⁵⁵⁹ βλ. ΕΔΔΑ *Hugh Jordan κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 04/05/2001 (αριθ. προσφυγής 24746/94) παρ. 102-109 *McKerr κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 04/05/2001 (αριθ. προσφυγής 28883/95) παρ. 116-121, *Shanaghan κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 04/05/2001 (αριθ. προσφυγής 37715/97) παρ. 93-99

⁵⁶⁰ βλ. D. Kaye, 'Khashiyev & Akayeva v. Russia. App. nos. 57942/00 & 57945/00; Isayeva, Yusupova & Bazayeva v. Russia. App. nos. 57947/00, 57948/00, & 57949/00; Isayeva v. Russia. App. no. 57950/00; European Court of Human Rights, February 24, 2005', *AJIL*, Vol. 99, No. 4 (Oct. 2005), σελ. 873

θα ήταν μια νόμιμη απάντηση αν οι ρωσικές δυνάμεις είχαν δεχθεί πυρά από την αυτοκινητοπομπή, ωστόσο το γεγονός της ασυνεννοησίας και της μη ενημέρωσης των πιλότων για την ανακοίνωση ανθρωπιστικού διαδρόμου έθεσε σε σοβαρό κίνδυνο τις ζωές των πολιτών.⁵⁶¹ Επίσης, οι πιλότοι αγνόησαν τα διακριτικά του Ερυθρού Σταυρού και έριξαν 12 βλήματα σ' ένα πολύ στενό δρόμο κοντά σε κατοικημένη περιοχή.⁵⁶²

Στη δεύτερη περίπτωση, το Δικαστήριο κρίνει ότι η επιχείρηση είχε σχεδιασθεί αρκετό καιρό και ήταν γνωστή η παρουσία αυτονομιστών αλλά δεν είχαν ειδοποιηθεί εγκαίρως οι κάτοικοι ώστε να έχουν χρόνο να εκκενώσουν την περιοχή. Ακόμη, χρησιμοποιήθηκαν πολύ βαριά όπλα για μια κατοικημένη περιοχή και αφού η περιοχή δεν είχε κηρυχθεί σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης ακόμη και αν οι κάτοικοι κρατούνταν όμηροι, πρωταρχικός σκοπός του στρατού έπρεπε να είναι η προστασία της ζωής των πολιτών και όχι ο αφανισμός των μαχητών.⁵⁶³ Οι παραπάνω υποθέσεις αποτέλεσαν την αφορμή για την υποβολή και εξέταση και άλλων προσφυγών που αφορούσαν τα γεγονότα της ίδιας περιόδου.⁵⁶⁴

Στις παραπάνω περιπτώσεις το Δικαστήριο καταλήγει ότι ακόμη και αν η επιχείρηση είχε νόμιμο σκοπό δεν σχεδιάσθηκε ούτε εκτελέσθηκε με την απαραίτητη φροντίδα για τις ζωές των πολιτών και έγινε δυσανάλογη χρήση βίας, επομένως υπήρξε παραβίαση του άρθρου 2 ΕΣΔΑ.⁵⁶⁵

Επίσης, η έρευνα που διεξήχθη στις παραπάνω περιπτώσεις είχε πολλές ελλείψεις και δεν κατόρθωσε να ταυτοποιήσει και να τιμωρήσει τους ενόχους, άρα δεν ήταν αποτελεσματική κατά παράβαση της διαδικαστικής πτυχής του άρθρου 2 ΕΣΔΑ, καθώς και του άρθρου 13 ΕΣΔΑ.⁵⁶⁶

Οι παραπάνω αποφάσεις δείχνουν την προθυμία του ΕΔΔΑ να εφαρμόσει την ΕΣΔΑ σε καταστάσεις που το ίδιο αναγνωρίζει ως μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις

⁵⁶¹ βλ. ΕΔΔΑ *Isayeva, Yusupova και Bazayeva κατά Ρωσίας* απόφαση της 26/02/2005 (αριθ. προσφυγής 57947/00, 57948/00, 57949/00) παρ. 181-194

⁵⁶² βλ. ΕΔΔΑ *Isayeva, Yusupova και Bazayeva κατά Ρωσίας*, ό.π., παρ. 195- 197

⁵⁶³ βλ. ΕΔΔΑ *Isayeva κατά Ρωσίας* απόφαση της 26/02/2005 (αριθ. προσφυγής 57950/00) παρ. 179- 199

⁵⁶⁴ βλ. ενδεικτικά *Abuyeva κατά Ρωσίας* απόφαση της 02/12/2010 (αριθ. προσφυγής 27065/05), *Kerimova και λοιποί κατά Ρωσίας* απόφαση της 03/05/2011 (αριθ. προσφυγής 17170/04, 20792/04, 22448/04, 23360/04, 5681/05 και 5684/05), *Khamzayev και λοιποί κατά Ρωσίας* απόφαση της 03/05/2011 (αριθ. προσφυγής 1503/02), *Esmukhambetov και λοιποί κατά Ρωσίας* απόφαση της 29/03/2011 (αριθ. προσφυγής 23445/03)

⁵⁶⁵ βλ. ΕΔΔΑ *Isayeva, Yusupova και Bazayeva κατά Ρωσίας*, ό.π., παρ. 169, 199-200, *Isayeva κατά Ρωσίας*, ό.π., παρ. 176, 200- 201, *Abuyeva κατά Ρωσίας*, ό.π., παρ. 196-203

⁵⁶⁶ βλ. ΕΔΔΑ *Isayeva, Yusupova και Bazayeva κατά Ρωσίας*, ό.π., παρ. 214-225, 238-239, *Isayeva κατά Ρωσίας*, ό.π., παρ. 215-224, 228-230 καθώς και J. Chevalier- Watts, ό.π., σ.σ. 716- 717

χωρίς καμία αναφορά στους κανόνες του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου (ΔΑΔ).⁵⁶⁷ Ειδικότερα, στην υπόθεση *Isayeva κατά Ρωσίας* δηλώνει ρητά ότι πρόκειται για περίπτωση όπου η χρήση των όπλων και η οργάνωση της στρατιωτικής επιχείρησης θα κριθεί βάσει ενός κανονικού νομικού πλαισίου αφού στην Τσετσενία δεν είχε κηρυχθεί πολεμικός νόμος, κατάσταση έκτακτης ανάγκης ή παρέκκλιση βάσει του άρθρου 15 ΕΣΔΑ.⁵⁶⁸ Ωστόσο, οι εσωτερικές συγκρούσεις, τα τρομοκρατικά χτυπήματα και η μαζική χρήση στρατιωτικής βίας δείχνουν ότι οι συγκεκριμένες περιπτώσεις εντάσσονται σ'ένα διαφορετικό πλαίσιο και ίσως θα έπρεπε να ερμηνευθούν υπό το φως του δικαίου ενόπλων συρράξεων.⁵⁶⁹ Βέβαια, στις παραπάνω υποθέσεις το Δικαστήριο θα είχε φτάσει στο ίδιο αποτέλεσμα ακόμα και αν βασιζόταν στο ΔΑΔ.⁵⁷⁰

* * *

Γενικά, παρατηρείται ότι το Δικαστήριο προσπαθεί να βρει μια λογική λύση για να επιτύχει την ισορροπία μεταξύ της αρχής της ατομικής ελευθερίας και της ανάγκης να διασφαλιστεί αυτή η ελευθερία περιορίζοντας άλλες ελευθερίες. Το ΕΔΔΑ δεν εντυπωσιάζεται εύκολα από το επιχείρημα ότι η τρομοκρατία μπορεί να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά με μέτρα που αποκλίνουν από τις γενικές εφαρμόσιμες αρχές του κράτους δικαίου.⁵⁷¹

2.1.6-Περιπτώσεις όπου η προσβολή της σωματικής ακεραιότητας από δυσανάλογη παράνομη χρήση βίας δε φθάνει στο θάνατο

Το ΕΔΔΑ έχει ήδη ασχοληθεί με το θέμα των σοβαρών σωματικών κακοποιήσεων που δεν επιφέρουν το θάνατο και έχει αποδεχθεί ότι σε εξαιρετικές περιπτώσεις σωματικής κακοποίησης από κρατικά όργανα, ακόμα και χωρίς να επέλθει τελικά ο θάνατος του προσώπου, είναι δυνατόν να στοιχειοθετηθεί παραβίαση του άρθρου 2, λαμβάνοντας υπόψη τις περιστάσεις και κυρίως το βαθμό, το τύπο και τη χρήση βίας.⁵⁷²

⁵⁶⁷ βλ. D. Kaye, ό.π., σ.σ. 873, 879

⁵⁶⁸ βλ. ΕΔΔΑ *Isayeva κατά Ρωσίας*, ό.π., παρ. 191

⁵⁶⁹ βλ. D. Kaye, ό.π., σ.σ. 878-879

⁵⁷⁰ *ibid.*, σ.σ. 880-881

⁵⁷¹ βλ. C. Tomuschat, ό.π., σελ.267-268

⁵⁷² βλ. G. Dutertre, ό.π., σ.σ. 36-37, Π. Νάσκου-Περράκη, *Μηχανισμοί Προστασίας των*

Ειδικότερα, στην υπόθεση *Ihan κατά Τουρκίας* ο προσφεύγων Abdullatif Ihan δέχθηκε ένα δυνητικά θανατηφόρο χτύπημα από χωροφύλακες κατά τη σύλληψή του. Οι χωροφύλακες τον έθεσαν υπό κράτηση και 36 ώρες μετά τη σύλληψή του εισήχθη στο νοσοκομείο όπου οι γιατροί παρατήρησαν ότι υπέφερε από ημιπαραλυσία απ'την αριστερή πλευρά και κινδύνευε να χάσει τη ζωή του. Το ΕΔΔΑ υπενθυμίζει ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση η χρήση βίας δεν ήταν τελικά θανατηφόρα, αλλά αυτό δεν αποκλείει την εξέταση των ισχυρισμών του προσφεύγοντος υπό το άρθρο 2 ΕΣΔΑ. Σ' αυτό το σημείο το ΕΔΔΑ παραπέμπει σε τρεις προηγούμενες υποθέσεις όπου τα υποτιθέμενα θύματα δεν πέθαναν συνεπεία ενοχοποιητικών συμπεριφορών.⁵⁷³ Πρώτα αναφέρεται στην υπόθεση *Osman κατά Ηνωμένου Βασιλείου* όπου ο προσφεύγων Αχμέτ Οσμάν πυροβολήθηκε και τραυματίστηκε σοβαρά από άνδρα με δίκανο που πυροβόλησε κατά αυτού και του πατέρα του, ο οποίος σκοτώθηκε, και έκρινε ότι οι βρετανικές αρχές δεν παραβίασαν τη θετική υποχρέωση να προστατεύσουν το δικαίωμα στη ζωή των ενδιαφερομένων που τους βαρύνει βάσει της πρώτης παραγράφου του άρθρου 2.⁵⁷⁴ Στη συνέχεια παραπέμπει στην υπόθεση *Yasa κατά Τουρκίας* όπου ο προσφεύγων πυροβολήθηκε οκτώ φορές από άγνωστο αλλά επιβίωσε από τα τραύματά του. Το Δικαστήριο εκτιμώντας ότι οι αρχές δεν απέτυχαν στο καθήκον προστασίας στη ζωή του ενδιαφερομένου, έκρινε ότι παραβίασαν την διαδικαστική υποχρέωση που τους βάρυνε βάσει του άρθρου 2 ΕΣΔΑ να διαξάγουν μια αποτελεσματική έρευνα για το ζήτημα της επίθεσης.⁵⁷⁵

Ακόμη παραπέμπει και στην υπόθεση *LCB κατά Ηνωμένου Βασιλείου* όπου η ενάγουσα η οποία έπασχε από λευχαιμία ήταν η κόρη ενός στρατιωτικού ο οποίος είχε υπηρετήσει στο νησί των Χριστουγέννων κατά τη διάρκεια βρετανικών πυρηνικών

*Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- Διεθνείς πράξεις, θεωρία και πρακτική, ό.π., σ.σ. 361-362 καθώς και L.-E. Pettiti, E. Decaux, P.-H. Imbert., ό.π., σελ.148 όπου αναφέρεται ότι το ερώτημα αν το άρθρο 2 ΕΣΔΑ παρέχει εγγυήσεις όχι μόνο για τους ανθρώπους που έρχονται αντιμέτωποι με το θάνατο αλλά και όταν προσβάλλεται η σωματική τους ακεραιότητα και απειλείται λιγότερο ή περισσότερο η ίδια τους η ύπαρξη δεν ξεκαθαρίστηκε από την Επιτροπή και γίνεται παραπομπή σε σχετικές αποφάσεις της ΕΕΔΑ. Επίσης, στο P. Van Dijk, G.J.H. Van Hoof, ό.π., σελ. 299 αναφέρεται ότι η ΕΕΔΑ, στην απόφασή της *X κατά Αυστρίας*, βρήκε ότι το άρθρο 2 παρέχει κατ'αρχήν προστασία κατά της αποστέρησης της ζωής μόνο. Δεν επιθυμούσε να συνάγει την πιθανότητα ότι η προστασία της σωματικής ακεραιότητας θα μπορούσε επίσης να υπαχθεί σ'αυτήν τη διάταξη, και αν ναι, την εξαιρετική προστασία εναντίον τέτοιων τραυματισμών που περιλαμβάνουν απειλή κατά της ζωής. Θεώρησε ότι άλλοι τραυματισμοί της σωματικής και πνευματικής ακεραιότητας μπορούν σε πολλές περιπτώσεις να υπαχθούν στο άρθρο 3 ΕΣΔΑ.*

⁵⁷³ βλ. ΕΔΔΑ *Ihan κατά Τουρκίας* απόφαση της 27/06/2000 (αριθ. προσφυγής 22277/93) παρ. 75, *Berktaç κατά Τουρκίας* απόφαση της 1/3/2001 (αριθ. προσφυγής 22493/93) παρ. 153

⁵⁷⁴ βλ. ΕΔΔΑ *Osman κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 115-122

⁵⁷⁵ βλ. ΕΔΔΑ *Yasa κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 92-108

δοκιμών, το Δικαστήριο κρίνοντας ότι κανείς δεν μπορούσε να ισχυριστεί ότι το κράτος προσπάθησε σκόπιμα να σκοτώσει την ενδιαφερομένη, εξέτασε υπό το άρθρο 2 το ζήτημα αν το κράτος είχε κάνει ότι μπορούσε ν'αναμένεται από αυτό για να εμποδίσει να τεθεί σε κίνδυνο η ζωή της ενάγουσας. Θεώρησε ότι κανένα σφάλμα δεν μπορούσε ν'αποδοθεί στο κράτος σ'αυτό το σημείο.⁵⁷⁶

Το Δικαστήριο παρατηρεί ότι οι προηγούμενες τρεις υποθέσεις αφορούσαν την θετική υποχρέωση του πρώτου εδαφίου της πρώτης παραγράφου του άρθρου 2 ΕΣΔΑ που επιβάλλεται στα Κράτη, δηλ. την προστασία της ζωής του ατόμου έναντι τρίτων ή έναντι του κινδύνου ασθένειας. Θεώρησε ωστόσο ότι μόνο σε εξαιρετικές περιστάσεις οι σωματικές κακώσεις που προκαλούνται από όργανα του κράτους μπορούν ν'αποτελέσουν παραβίαση του αρ.2 ΕΣΔΑ όταν δεν υπάρχει θάνατος του θύματος.⁵⁷⁷ Όσον αφορά την ποινική ευθύνη των ατόμων που προσέφυγαν στη χρήση βίας, είναι βέβαια ζήτημα ξένο προς τη Σύμβαση, αλλά δε σημαίνει ότι ο βαθμός και το είδος της βίας που χρησιμοποιήθηκε, καθώς και η πρόθεση ή ο σκοπός που χωρίς αμφιβολία υποβόσκει στη χρήση βίας δεν είναι, ανάμεσα σε άλλα στοιχεία, πρόσφορα για εκτίμηση ώστε να βρεθεί αν, στη συγκεκριμένη περίπτωση, οι πράξεις των οργάνων του κράτους τα οποία ευθύνονται για τον τραυματισμό που δεν επέφερε το θάνατο μπορούν να θεωρηθούν ασύμβατες με το αντικείμενο και το σκοπό του αρ.2 ΕΣΔΑ. Στην πράξη σε όλες τις περιπτώσεις, όταν ένα άτομο δέχεται επίθεση ή άσχημη μεταχείριση από αστυνομικούς ή στρατιωτικούς, τα παράπονά του πρέπει να εξετάζονται περισσότερο υπό το άρθρο 3 της Σύμβασης. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι ο προσφεύγων υπέστη εγκεφαλική βλάβη μετά από τουλάχιστον ένα χτύπημα στο κεφάλι που δόθηκε με την κάννη του όπλου από τους χωροφύλακες οι οποίοι είχαν διαταγές να τον συλλάβουν κατά τη διάρκεια μιας επιχείρησης και οι οποίοι τον χτύπησαν με τα πόδια και με γροθιές όταν τον βρήκαν κρυμμένο στους θάμνους. Δύο ιατρικές γνωματεύσεις σύγχρονες με τα γεγονότα αξιολόγησαν τον τραυματισμό ως πιθανό να επιφέρει θάνατο. Ο τραυματισμός επέφερε μακρόχρονη απώλεια λειτουργιών και η σοβαρότητά του δεν αμφισβητείται.

Λαμβάνοντας υπόψη τις συγκεκριμένες περιστάσεις, το Δικαστήριο δεν έχει πεισθεί ότι η χρήση βίας από τους χωροφύλακες τη στιγμή που συνέλαβαν τον προσφεύγοντα ήταν τέτοιας φύσης ή βαθμού κατάλληλου να φέρει προσβολή του αρ.2

⁵⁷⁶ βλ. ΕΔΔΑ *LCB κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 36-41

⁵⁷⁷ βλ. ΕΔΔΑ *Ilhan κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 76, *Berkday κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 154

ΕΣΔΑ. Άλλωστε, δεν τίθεται κανένα ξεχωριστό ζήτημα σχετικά με την έλλειψη ετοιμότητας εκ μέρους της διοίκησης για την ιατρική φροντίδα των τραυματών του ενδιαφερομένου. Επομένως δεν υπήρξε παραβίαση του αρ.2 ΕΣΔΑ και το δικαστήριο θα εξετάσει τα ζητήματα αυτά υπό τα επιχειρήματα του άρθρου 3 ΕΣΔΑ.⁵⁷⁸

Ομοίως έκρινε το Δικαστήριο και στην υπόθεση *Berktaş κατά Τουρκίας* η οποία αφορούσε τη σύλληψη του θύματος από την αστυνομία επειδή δεν είχε ταυτότητα. Η αστυνομία τον οδήγησε στο τμήμα όπου κατηγορήθηκε για τρομοκρατικές και αποσχιστικές ενέργειες του ΡΚΚ και στη συνέχεια σπίτι του για να ερευνήσει αν κατείχε απαγορευμένα βιβλία. Κατά τη διάρκεια της έρευνας τραυματίστηκε πολύ σοβαρά μετά από πτώση από το μπαλκόνι, έμεινε 14 μέρες σε κώμα αλλά δεν πέθανε.⁵⁷⁹ Το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 2 ΕΣΔΑ γιατί η χρήση βίας δεν ήταν τέτοιας φύσης και βαθμού ώστε να προκαλέσει προσβολή του δικαιώματος στη ζωή.⁵⁸⁰

Αντίθετα, στην υπόθεση *Μακαρατζής κατά Ελλάδας*, το ΕΔΔΑ υπογράμμισε ότι το άρθρο 2 ΕΣΔΑ δεν καλύπτει μόνο την ανθρωποκτονία εκ προθέσεως αλλά και καταστάσεις στις οποίες επιτρέπεται η χρήση βίας η οποία μπορεί να οδηγήσει έστω και χωρίς πρόθεση σε στέρηση της ζωής και θεώρησε ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση παραβιάζεται το άρθρο 2 ΕΣΔΑ καθώς ο προσφεύγων υπήρξε θύμα συμπεριφοράς η οποία έθεσε σε κίνδυνο τη ζωή του έστω και αν τελικά επιβίωσε και λόγω του χαώδους τρόπου διεξαγωγής της επιχείρησης.⁵⁸¹ Ειδικότερα, ο προσφεύγων παραβίασε ερυθρό σηματοδότη στο κέντρο της Αθήνας, κοντά στην πρεσβεία των ΗΠΑ. Ακολούθησε καταδίωξη κατά την οποία οι καταδιώκοντες αστυνομικοί άρχισαν να πυροβολούν προς το όχημά του και συνέχισαν να πυροβολούν όταν αυτό ακινητοποιήθηκε σε πρατήριο υγρών καυσίμων με αποτέλεσμα τον τραυματισμό του προσφεύγοντος.⁵⁸²

2.2- Ζητήματα χρήσης βίας και η αντιμετώπιση του ζητήματος των εξωδικαστικών εκτελέσεων από το ΔΑΔΔΑ

Το ΔΑΔΔΑ ασχολείται με ζητήματα χρήσης βίας τα οποία όμως

⁵⁷⁸ βλ. ΕΔΔΑ *Ihan κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 76-77, *Berktaş κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 155

⁵⁷⁹ βλ. ΕΔΔΑ *Berktaş κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 127-141

⁵⁸⁰ βλ. ΕΔΔΑ *Berktaş κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 155-156

⁵⁸¹ βλ. ΕΔΔΑ *Μακαρατζής κατά Ελλάδας*, ό.π., παρ. 49, 55

⁵⁸² βλ. ΕΔΔΑ *Μακαρατζής κατά Ελλάδας*, ό.π., παρ. 11-12

αντιμετωπίζονται σε διαφορετικό πλαίσιο σε σχέση με το ΕΔΔΑ, καθώς στην ΑΣΔΑ δεν υπάρχει αντίστοιχη διάταξη για τις περιπτώσεις που η χρήση βίας από τα κρατικά όργανα η οποία μπορεί να οδηγήσει στο θάνατο δικαιολογείται.

Στην υπόθεση *Neira- Alegria και λοιποί κατά Περού* το ΔΑΔΔΑ δήλωσε ότι οι κρατούμενοι των οποίων ο θάνατος προήλθε από δυσανάλογη χρήση βίας από τις περουβιανές κρατικές αρχές στερήθηκαν αυθαίρετα το δικαίωμα στη ζωή.⁵⁸³ Το Δικαστήριο θεωρεί ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση πρέπει να αναλυθεί το δικαίωμα του κράτους να χρησιμοποιεί βία, ακόμη κι αν αυτό σημαίνει τη στέρηση ανθρωπίνων ζωών για τη διατήρηση του νόμου και της τάξης. Υπάρχει πλειονότητα απόψεων στη φιλοσοφία και την ιστορία σχετικά με το πώς ο θάνατος προσώπων σε τέτοιες περιπτώσεις δεν επιφέρει πάντα ευθύνη του κράτους ή των οργάνων του και μπορεί να δικαιολογηθεί.⁵⁸⁴

Αν και γίνεται δεκτό ότι επρόκειτο για επικίνδυνους στασιαστές που είχαν όπλα, αυτό δεν αποτελεί δικαιολογία για τη χρήση δυναμίτη για την έκρηξη του κτιρίου των φυλακών που είχαν καταλάβει και η οποία οδήγησε στο θάνατο πάνω από εκατό κρατουμένων. Το Δικαστήριο πιστεύει ότι επρόκειτο για μια πολιτική σύγκρουση μεταξύ κυβέρνησης και των υπόπτων για τρομοκρατία που κρατούνταν εκεί η οποία οδήγησε στην κατεδάφιση του κτιρίου, στο θάνατο κρατουμένων που θα παραδίδονταν, στην αμέλεια για την ανεύρεση επιζώντων και των πτωμάτων.⁵⁸⁵ Ακόμη, επισημαίνεται ότι το κράτος έχει το καθήκον εγγύησης της ασφάλειάς του, ωστόσο η δύναμή του δεν είναι απεριόριστη και δεν μπορεί να προσφύγει σε κάθε μέσο για να πετύχει τους σκοπούς του ούτε η δράση του να βασίζεται στο μη σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.⁵⁸⁶

Ωστόσο, το ζήτημα με το οποίο ασχολείται σε μεγάλο βαθμό το ΔΑΔΔΑ και σχετίζεται με το θέμα της προσφυγής των κρατικών οργάνων στη χρήση βίας η οποία

⁵⁸³ βλ. ΔΑΔΔΑ *Neira- Alegria και λοιποί κατά Περού* απόφαση της 19/01/1995 (ουσία) Series C No. 20 παρ. 76. Ομοίως σε ΔΑΔΔΑ *Durand και Ugarte κατά Περού* απόφαση της 16/08/2000 Series C No 68 παρ. 68-72 όπου τα πραγματικά περιστατικά είναι τα ίδια (πρόκειται για την ίδια φυλακή και την ίδια εξέγερση κρατουμένων)

⁵⁸⁴ βλ. ΔΑΔΔΑ *Neira- Alegria και λοιποί κατά Περού*, ό.π., παρ. 74

⁵⁸⁵ βλ. ΔΑΔΔΑ *Neira- Alegria και λοιποί κατά Περού*, ό.π., παρ. 74

⁵⁸⁶ βλ. ΔΑΔΔΑ *Neira- Alegria και λοιποί κατά Περού*, ό.π., παρ. 75 όπου η απόφαση παραπέμπει σε πάγια νομολογία του ΔΑΔΔΑ. Ομοίως σε *Durand και Ugarte κατά Περού*, ό.π., παρ. 69

επιφέρει το θάνατο είναι αυτό των εξωδικαστικών εκτελέσεων.⁵⁸⁷ Οι εξωδικαστικές εκτελέσεις, μαζί με τις εξαναγκαστικές εξαφανίσεις, αποτελούν ένα ενδημικό πρόβλημα της αμερικανικής ηπείρου όπου οι συνοπτικές εκτελέσεις με διαδικασίες που δεν ανταποκρίνονται στις ελάχιστες εγγυήσεις της δίκης ή πολλές φορές και χωρίς να παρεμβληθεί δίκη φαίνεται να έχουν γίνει καθημερινότητα.⁵⁸⁸ Αυτό οφείλεται στην πολιτική κατάσταση στις περισσότερες χώρες της Λατινικής Αμερικής η οποία χαρακτηρίζεται από πολυετείς εμφύλιες συρράξεις και καταπιεστικά δικτατορικά καθεστώτα. Το ΔΑΔΔΑ έχει κρίνει την παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή σε περιπτώσεις εξωδικαστικών εκτελέσεων σε αποφάσεις κατά του Περού, της Γουατεμάλας, της Ονδούρας, της Παραγουάης, του Σουρινάμ, της Χιλής.⁵⁸⁹

Οι αποφάσεις του Δικαστηρίου για τις εξωδικαστικές εκτελέσεις αφορούν κυρίως γεγονότα που έλαβαν χώρα πριν την έναρξη της δικαιοδοσίας του ΔΑΔΔΑ. Ωστόσο, το Δικαστήριο χρησιμοποίησε συγκεκριμένες μεθόδους για να μπορέσει να κρίνει επί της ουσίας για τις κατάφωρες παραβιάσεις των δικαιωμάτων κατά τη διάρκεια των καταπιεστικών καθεστώτων.⁵⁹⁰ Όπως και στην περίπτωση των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων ι) εντάσσει τα γεγονότα σε ένα ευρύτερο πλαίσιο βίας και συστηματικής πρακτικής των κυβερνήσεων, ιι) χρησιμοποιεί τη θεωρία του συνεχούς εγκλήματος για εγκλήματα που ξεκίνησαν πριν την αναγνώριση της δικαιοδοσίας του αλλά τα αποτελέσματά τους συνεχίζουν και μετά από την αναγνώριση για να ελέγξει, όχι τις εκτελέσεις αλλά, την πρόσβαση στη δικαιοσύνη και την αποτελεσματική διεξαγωγή έρευνας για τα γεγονότα και ιιι) στηριζόμενο στις διεθνείς εξελίξεις ανάγει τη συστηματική πρακτική δολοφονιών του πληθυσμού σε έγκλημα κατά της ανθρωπότητας του οποίου η απαγόρευση αποτελεί κανόνα *jus cogens*, αντιμετωπίζοντας παράλληλα ως παράνομους του εθνικούς νόμους αμνηστίας για τέτοιου είδους εγκλήματα καθώς είναι αντίθετοι σε κανόνες *jus cogens*.⁵⁹¹ Επισημαίνεται λοιπόν ότι ακόμα και σε δύσκολες καταστάσεις το κράτος έχει υποχρεώσεις.⁵⁹²

⁵⁸⁷ βλ. L. Burgogue-Larsen, A. Ubeda de Torres, ό.π., σελ. 374

⁵⁸⁸ βλ. *ibid.*, σ.σ. 372-373, Εμμ. Ρούκουνας, ό.π., σελ. 258

⁵⁸⁹ βλ. L. Burgogue-Larsen, A. Ubeda de Torres, ό.π., σελ. 392

⁵⁹⁰ *ibid.*, σ.σ. 397-400

⁵⁹¹ βλ. ΔΑΔΔΑ *Almonacid Arellano και λοιποί κατά Χιλής* απόφαση της 26/09/2006 Series C No. 154 παρ. 99

⁵⁹² βλ. ΔΑΔΔΑ *Σφαγή του Mapiripán κατά της Κολομβίας* απόφαση της 15/09/2005 (ουσία και επανορθώσεις), Series C no. 134 παρ. 238

Χαρακτηριστική για το γενικότερο ζήτημα της χρήσης βίας είναι η υπόθεση *Zambrano Vélez κατά Εκουαδόρ* όπου τον Μάρτιο του 1993 τα τρία τμήματα των Ενόπλων Δυνάμεων (Στρατός Ξηράς, Αεροπορία, Ναυτικό) οργάνωσαν μια κοινή επιχείρηση στα περίχωρα της Guayaquil με τη συμμετοχή πολλών ανδρών, οχημάτων, πλοίων και ενός ελικοπτερου για τη σύλληψη εγκληματιών, εμπόρων ναρκωτικών και τρομοκρατών στα πλαίσια της κατάστασης έκτακτης ανάγκης που είχε κηρύξει έξι μήνες νωρίτερα η κυβέρνηση. Κατά την επιχείρηση οι άντρες των ενόπλων δυνάμεων χρησιμοποιούσαν εκρηκτικά για ν'ανοίξουν τις πόρτες των σπιτιών και να εισβάλλουν στα σπίτια των τριών θυμάτων, τους οποίους και εκτέλεσαν μπροστά στις οικογένειές τους.⁵⁹³

Το Δικαστήριο ξεκινάει επισημαίνοντας το θεμελιώδη ρόλο του δικαιώματος στη ζωή, το ότι αποτελεί προϋπόθεση για την απόλαυση των υπολοίπων δικαιωμάτων, το ότι δεν αναστέλλεται ούτε σε περίπτωση πολέμου, δημοσίου κινδύνου ή άλλης κατάστασης έκτακτης ανάγκης που απειλεί την ανεξαρτησία και την ασφάλεια του κράτους και το ότι το κράτος έχει υποχρέωση να δημιουργεί τις κατάλληλες συνθήκες και να εμποδίζει τα όργανά του ή τους ιδιώτες από την παραβιάσή του.⁵⁹⁴ Ειδικότερα, το κράτος πρέπει να εξασφαλίζει ότι οι ένοπλες δυνάμεις που έχουν την εξουσία της νόμιμης χρήσης βίας σέβονται το δικαίωμα στη ζωή των προσώπων εντός δικαιοδοσίας τους.⁵⁹⁵

Στη συνέχεια, το ΔΑΔΔΑ παραπέμποντας σε προηγούμενες υποθέσεις που είχε εξετάσει το θέμα της χρήσης βίας,⁵⁹⁶ σε σχετικές υποθέσεις του ΕΔΔΑ και στις “Βασικές Αρχές Χρήσης Βίας και Χρήσης των Όπλων από τους υπαλλήλους επιβολή του νόμου” των Ηνωμένων Εθνών το ΔΑΔΔΑ συνοψίζει τα κριτήρια που προσδιορίζουν πότε είναι επιτρεπτή η χρήση βίας:⁵⁹⁷

ι) Η χρήση βίας από τα όργανα επιβολής της τάξης αποτελεί εξαιρετικό μέτρο που πρέπει να χρησιμοποιείται μόνο όταν όλα τα άλλα μέσα ελέγχου έχουν εξαντληθεί και

⁵⁹³ βλ. ΔΑΔΔΑ *Zambrano Vélez κατά Εκουαδόρ* απόφαση της 4/7/2007, Series C No. 166 παρ. 73

⁵⁹⁴ βλ. ΔΑΔΔΑ *Zambrano Vélez κατά Εκουαδόρ*, ό.π., παρ. 78-79

⁵⁹⁵ βλ. ΔΑΔΔΑ *Zambrano Vélez κατά Εκουαδόρ*, ό.π., παρ. 80

⁵⁹⁶ Για παράδειγμα, άλλες υποθέσεις του ΔΑΔΔΑ που εξετάζεται η δυσανάλογη χρήση βίας από τα κρατικά όργανα είναι οι: *Neira Alegria και λοιποί κατά Περού*, ό.π., *Durand και Ugarte κατά Περού*, ό.π., *Caracazo κατά Βενεζουέλας* απόφαση της 11/11/1999 Series C No 58 όπου το κράτος αναγνωρίζει την ευθύνη του και το Δικαστήριο δεν εξετάζει τους ισχυρισμούς αλλά δέχεται κατευθείαν τις παραβιάσεις, *Prison Miguel Castro κατά Περού* απόφαση της 25/11/2006 Series C No 160, *Servellón García και λοιποί κατά Ονδούρας* απόφαση της 21/09/2006 Series C No. 152, *Montero Aranguren και λοιποί (retén de Catia) κατά Βενεζουέλας* απόφαση της 05/07/2006 Series C No. 150

⁵⁹⁷ βλ. ΔΑΔΔΑ *Zambrano Vélez κατά Εκουαδόρ*, ό.π., παρ. 81

έχουν αποτύχει⁵⁹⁸

ιι) Η χρήση βίας δικαιολογείται μόνο υπό εξαιρετικές περιστάσεις οι οποίες προβλέπονται περιοριστικά από το νόμο⁵⁹⁹

ιιι) Η χρήση βίας περιορίζεται από την αρχή της αναλογικότητας και της αναγκαιότητας. Δεν θα πρέπει να ξεπερνάει το “απολύτως αναγκαίο” μέτρο που επιβάλλεται από την κατάσταση που αντιμετωπίζεται και θα πρέπει τα μέτρα στρατιωτικής βίας να επιτρέπονται από το διεθνές δίκαιο και να οδηγούν στην ελάχιστη δυνατή απώλεια ανθρωπίνων και οικονομικών πόρων. Κάθε υπερβολική ή δυσανάλογη χρήση βίας από τα όργανα επιβολής της τάξης που έχει ως αποτέλεσμα την απώλεια ζωής αποτελεί αυθαίρετη στέρηση της ζωής⁶⁰⁰

ιιιι) Η χρήση βίας περιορίζεται και από την αρχή της ανθρωπότητας, η οποία στις ένοπλες συρράξεις περιλαμβάνει τον περιορισμό των αναγκαίων μέτρων σ'αυτά που επιτυγχάνουν το συγκεκριμένο στρατιωτικό στόχο και σε καιρό ειρήνης επιβάλλει το διαχωρισμό από τα κρατικά όργανα και τη χρήση βίας μόνο σε άτομα που με τις ενέργειές τους αποτελούν επικείμενη απειλή θανάτου ή σοβαρού τραυματισμού και όχι σε άτομα που δεν παρουσιάζουν τέτοιου είδους απειλή.⁶⁰¹

ιιιιι) Η εσωτερική νομοθεσία κάθε κράτους πρέπει να ρυθμίσει ξεκάθαρα το νομοθετικό πλαίσιο της χρήσης βίας από τα όργανα επιβολής της τάξης.⁶⁰²

ιιιιιι) Είναι απαραίτητη η κατάλληλη εκπαίδευση και εξάσκηση των κρατικών δυνάμεων ασφαλείας και ενόπλων δυνάμεων σχετικά με τους κανόνες χρήσης βίας.⁶⁰³

ιιιιιιι) Η απαγόρευση της αυθαίρετης στέρησης της ζωής επιβάλλει τη διενέργεια ανεξάρτητου ελέγχου της νομιμότητας της θανατηφόρας χρήσης βίας από κρατικά όργανα. Το γενικό καθήκον διασφάλισης της πλήρους και αποτελεσματικής άσκησης των δικαιωμάτων του άρθρου 1 παρ. 1 ΑΣΔΑ επιβάλλει στο κράτος την υποχρέωση να διεξάγει αυτεπαγγέλτως και χωρίς καθυστέρηση μια σοβαρή, ανεξάρτητη, αμερόληπτη

⁵⁹⁸ βλ. ΔΑΔΔΑ Zambrano Vélez κατά Εκουαδόρ, ό.π., παρ. 83, *Montero Aranguren και λοιποί (retén de Catia) κατά Βενεζουέλας*, ό.π., παρ. 67

⁵⁹⁹ βλ. ΔΑΔΔΑ Zambrano Vélez κατά Εκουαδόρ, ό.π., παρ. 84, *Montero Aranguren και λοιποί (retén de Catia) κατά Βενεζουέλας*, ό.π., παρ. 68

⁶⁰⁰ βλ. ΔΑΔΔΑ Zambrano Vélez κατά Εκουαδόρ, ό.π., παρ. 84-85, *Montero Aranguren και λοιποί (retén de Catia) κατά Βενεζουέλας*, ό.π., παρ. 69

⁶⁰¹ βλ. ΔΑΔΔΑ Zambrano Vélez κατά Εκουαδόρ, ό.π., παρ. 85, *Montero Aranguren και λοιποί (retén de Catia) κατά Βενεζουέλας*, ό.π., παρ. 70-72

⁶⁰² βλ. ΔΑΔΔΑ Zambrano Vélez κατά Εκουαδόρ, ό.π., παρ. 86, *Montero Aranguren και λοιποί (retén de Catia) κατά Βενεζουέλας*, ό.π., παρ. 75

⁶⁰³ βλ. ΔΑΔΔΑ Zambrano Vélez κατά Εκουαδόρ, ό.π., παρ. 87, *Montero Aranguren και λοιποί (retén de Catia) κατά Βενεζουέλας*, ό.π., παρ. 77-78

και αποτελεσματική έρευνα ιδίως σε περιπτώσεις χρήσης βίας που έχουν ως αποτέλεσμα το θάνατο ενός προσώπου και η οποία θα λάβει υπόψη της όλες τις περιστάσεις καθώς και τον έλεγχο και σχεδιασμό της επιχείρησης. Η υποχρέωση αυτή είναι θεμελιώδης και αποτελεί στοιχείο της προστασίας του δικαιώματος στη ζωή.⁶⁰⁴

Βάσει των παραπάνω κριτηρίων εξετάζονται στη συγκεκριμένη περίπτωση η οργάνωση της στρατιωτικής επιχείρησης και τα μέτρα που έλαβε το κράτος κατά παρέκκλιση από τη Σύμβαση, καθώς και ο ισχυρισμός ότι οι θάνατοι των τριών θυμάτων έλαβαν χώρα στα πλαίσια νόμιμης άμυνας.⁶⁰⁵ Το Δικαστήριο επισημαίνει ότι η εγκληματική, ανατρεπτική ή τρομοκρατική απειλή μπορεί να αποτελέσει νόμιμο λόγο χρήσης βίας, αλλά σε κάθε περίπτωση η καταπολέμηση της εγκληματικότητας από τα κράτη πρέπει να γίνεται μέσα στα πλαίσια διατήρησης τόσο της δημόσιας ασφάλειας όσο και του πλήρους σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.⁶⁰⁶ Μάλιστα, το κράτος έχει υποχρέωση να δώσει ικανοποιητικές και πειστικές εξηγήσεις για τη χρήση βίας από κρατικά όργανα που έχει ως αποτέλεσμα την απώλεια ζωής ιδιωτών, ακόμη κι αν πρόκειται για εγκληματίες καθώς το ΔΑΔΔΑ δεν ασχολείται με ζητήματα ατομικής ποινικής ευθύνης τα οποία αφορούν αποκλειστικά το εσωτερικό ποινικό δίκαιο.⁶⁰⁷

Το ΔΑΔΔΑ καταλήγει ότι η χρήση βίας ήταν μη νόμιμη στη συγκεκριμένη περίπτωση, το κράτος δεν έδωσε ικανοποιητικές εξηγήσεις για το θάνατο των θυμάτων, απέτυχε να διεξάγει έρευνα για τα γεγονότα και θεωρεί ότι πρόκειται για περίπτωση εξωδικαστικής εκτέλεσης, καθώς τα πρόσωπα δεν αποτελούσαν πλέον απειλή για τα κρατικά όργανα, η οποία αποτελεί κατάφωρη παραβίαση του άρθρου 4 ΑΣΔΑ σε συνδυασμό με το άρθρο 1 παρ.1 ΑΣΔΑ.⁶⁰⁸

2.2.1- Εξωδικαστικές εκτελέσεις σε περιπτώσεις ένοπλης σύρραξης και οι αναφορές στο ΔΑΔ

⁶⁰⁴ βλ. ΔΑΔΔΑ *Zambrano Vélez κατά Εκουαδόρ*, ό.π., παρ. 88-90, 119-124, *Montero Aranguren και λοιποί (retén de Catia) κατά Βενεζουέλας*, ό.π., παρ. 66, 79-83. βλ. αναλυτικότερα για τη διαδικαστική υποχρέωση έρευνας παραπάνω Κεφάλαιο 2.3.2 Πρώτου Μέρους

⁶⁰⁵ βλ. ΔΑΔΔΑ *Zambrano Vélez κατά Εκουαδόρ*, ό.π., παρ. 91-

⁶⁰⁶ βλ. ΔΑΔΔΑ *Zambrano Vélez κατά Εκουαδόρ*, ό.π., παρ. 96, *Montero Aranguren και λοιποί (retén de Catia) κατά Βενεζουέλας*, ό.π., παρ. 67

⁶⁰⁷ βλ. ΔΑΔΔΑ *Zambrano Vélez κατά Εκουαδόρ*, ό.π., παρ. 104, 108, *Montero Aranguren και λοιποί (retén de Catia) κατά Βενεζουέλας*, ό.π., παρ. 80, *Prison Miguel Castro κατά Περού* απόφαση της 25/11/2006 Series C No 160, παρ. 273

⁶⁰⁸ βλ. ΔΑΔΔΑ *Zambrano Vélez κατά Εκουαδόρ*, ό.π., παρ. 110

Κατ'αρχήν γίνεται δεκτό ότι το δικαίωμα στη ζωή αποτελεί αναπαλλοτριώτο δικαίωμα βάσει του άρθρου 27 παρ. 2 ΑΣΔΑ και δεν μπορεί ν'ανασταλεί σε καμία περίπτωση, ούτε στον πόλεμο όπως επιτρέπει το αντίστοιχο άρθρο 15 ΕΣΔΑ. Επομένως, η θανατηφόρα χρήση βίας από το κράτος κατ'αρχήν απαγορεύεται. Ωστόσο, φαίνεται ν' αποτελεί λογική συνέπεια της ίδιας της ύπαρξης του κράτους.⁶⁰⁹ Γι' αυτό το λόγο το ΔΑΔΔΑ όταν εξετάζει περιπτώσεις εξωδικαστικών εκτελέσεων και περιστατικών προσφυγής στη χρήση βίας λαμβάνει υπόψη του ότι αναφορικά με τη χρήση θανατηφόρας βίας υπάρχουν δύο νομικά συστήματα αναλόγως με το αν υπάρχει μια ένοπλη σύρραξη ή όχι, το οποίο καθορίζει και το εφαρμοστέο δίκαιο.⁶¹⁰

Σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης εφαρμοστέο είναι το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο (ΔΑΔ).⁶¹¹ Το αν μια σύρραξη είναι διεθνής ή εμφύλια και ο ορισμός της έννοιας της ένοπλης σύρραξης δεν αποτελούν αντικείμενα με τα οποία ασχολείται το ΔΑΔΔΑ καθώς δεν έχει αρμοδιότητα. Ωστόσο, γίνεται δεκτό ότι σε κάθε είδους ένοπλη σύρραξη το δικαίωμα των μαχητών να σκοτώσουν συνυπάρχει με την υποχρέωση προστασίας της ζωής των αμάχων και των μαχητών σε συγκεκριμένες περιπτώσεις.⁶¹² Επίσης, το ΔΑΔΔΑ, μετά από αντιπαράθεση πολλών χρόνων με την Επιτροπή σχετικά με τη θέση του ΔΑΔ στο διαμερικανικό σύστημα,⁶¹³ στην υπόθεση Las Palmeras κατά Κολομβίας έκρινε ότι δεν έχει δικαιοδοσία για να κρίνει αν τα κράτη συμμορφώνονται με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το ΔΑΔ, αλλά μόνο με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από την ΑΣΔΑ.⁶¹⁴ Μπορεί να θεωρηθεί ότι έτσι το Δικαστήριο έχασε την ευκαιρία να ενσωματώσει την άμεση εφαρμογή ΔΑΔ στους μηχανισμούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου στα πλαίσια του διαμερικανικού συστήματος.⁶¹⁵

⁶⁰⁹ βλ. L. Burgorgue- Larsen, A. Ubada de Torres, ό.π., σελ. 374

⁶¹⁰ *ibid.*, σελ. 375

⁶¹¹ βλ. A. Jachec- Neale, *The Right to Take Life: Killing and Death in Armed Conflict* στο J. Yorke, *The Right to Life and the Value of Life: Orientations in Law, Politics and Ethics*, Ashgate, 2010, σ.σ. 119- 141 για τη εφαρμογή του ΔΑΔ και του Δικαίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στις ένοπλες συρράξεις, καθώς και E. Wicks, ό.π., σ.σ. 79-102 για το δικαίωμα στη ζωή γενικά στις ένοπλες συρράξεις και Στ. Περάκης, 'Quelques problèmes d' approche entre le droit international des droits de l' homme et le droit humanitaire', Σειρά Α' Τετράδια Διεθνούς Δικαίου 13, Δημοσιεύματα Σπουδαστηρίου Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών Σπουδών Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 1985 για τις σχέσεις του δικαίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του ΔΑΔ

⁶¹² βλ. A. Jachec- Neale, ό.π., σελ. 140

⁶¹³ βλ. L. Burgorgue- Larsen, A. Ubada de Torres, ό.π., σ.σ. 376-379

⁶¹⁴ βλ. ΔΑΔΔΑ *Las Palmeras κατά Κολομβίας* απόφαση της 4/2/2000 (προκαταρκτικές ενστάσεις) Series C No. 67 παρ. 33

⁶¹⁵ βλ. F. Martin, 'Application du droit international humanitaire par la Cour interaméricaine des

Η υπόθεση αφορούσε το θάνατο έξι πολιτών από ενέργειες του κολομβιανού στρατού και της αστυνομίας και την προσπάθεια συγκάλυψης ότι ο θάνατος ήταν στα πλαίσια συστηματικής πρακτικής εξωδικαστικών εκτελέσεων προσώπων που θεωρούνταν ανατρεπτικά στοιχεία του καθεστώτος με το να τους ντύσουν με στρατιωτικές φόρμες για να θεωρηθεί ότι σκοτώθηκαν κατά τη μάχη του στρατού με αντάρτες.⁶¹⁶ Η Επιτροπή ζήτησε την εξέταση της υπόθεσης και υπό το κοινό άρθρο 3 των Συνθηκών της Γενεύης αναφερόμενη βάσει σχετικής αναφορά στο αντίστοιχο άρθρο 6 ΔΣΑΠ της γνωμοδότησης του Διεθνούς Δικαστηρίου των Ηνωμένων Εθνών για τα πυρηνικά.⁶¹⁷

Το ΔΑΔΔΑ, αν και δεν έχει δικαιοδοσία, λαμβάνει υπόψη του και κάνει συχνά αναφορές στο ΔΑΔ οι οποίες περιορίζονται στη χρήση του ως εργαλείο ερμηνείας της ΑΣΔΑ ως προς την στοιχειοθέτηση ευθύνης του κράτους και την αξιολόγηση των αποτελεσμάτων της σύρραξης, όπως αναφέρει και στην υπόθεση της Σφαγής του Μαριρίαν κατά Κολομβίας⁶¹⁸. Δηλαδή, φαίνεται να ακολουθεί το δρόμο της έμμεσης εφαρμογής του ΔΑΔ.⁶¹⁹ Συνήθως αναφέρεται στις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 σύμφωνα με τις οποίες το κράτος έχει ειδικό καθήκον υποχρέωσης σε συγκεκριμένες περιπτώσεις και για συγκεκριμένες κατηγορίες ανθρώπων και ειδικότερα για την προστασία του αστικού πληθυσμού η οποία πηγάζει από το κοινό άρθρο 3 των Συμβάσεων της Γενεύης του 1949 καθώς και από το Πρόσθετο Πρωτόκολλο στις Συμβάσεις της Γενεύης που αφορά την προστασία των θυμάτων για μη διεθνείς ένοπλες συρράξεις.⁶²⁰ Οι πολίτες δεν πρέπει να είναι αντικείμενο στρατιωτικών επιθέσεων, να μη γίνονται εργαλεία των μερών και να μην γίνονται αντικείμενο βίας ή απειλών με σκοπό να τρομοκρατηθούν.

Για παράδειγμα, στην υπόθεση της Σφαγής του Μαριρίαν κατά Κολομβίας τα γεγονότα διαδραματίζονται κατά τον εμφύλιο πόλεμο στην Κολομβία ο οποίος διήρκεσε σαράντα χρόνια. Στις αρχές του 1997 μια παραστρατιωτική ομάδα αποφασίζει θα θεωρήσει ως στρατιωτικό στόχο μια περιοχή που βρισκόταν υπό τον έλεγχο του στρατού επειδή θεώρησε ότι αποτελούσε κέντρο ομάδων ανατροπής, οι

droits de l'homme', *RICR*, Vol. 83 No 844 (Décembre 2001), σελ. 1049

⁶¹⁶ βλ. ΔΑΔΔΑ *Las Palmeras κατά Κολομβίας*, ό.π., παρ. 2, 42-46

⁶¹⁷ βλ. ΔΑΔΔΑ *Las Palmeras κατά Κολομβίας*, ό.π., παρ. 3, 36

⁶¹⁸ βλ. ΔΑΔΔΑ *Σφαγή του Μαριρίαν κατά Κολομβίας*, ό.π., παρ. 115

⁶¹⁹ βλ. F. Martin, ό.π., σ.σ. 1054-1057

⁶²⁰ βλ. ΔΑΔΔΑ *Σφαγή του Μαριρίαν κατά Κολομβίας*, ό.π., παρ. 114

οποίες ήλεγχαν το έδαφός της και το εκμεταλλεύονταν για καλλιέργεια, επεξεργασία και εμπορευματοποίηση ναρκωτικών. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να ξεκινήσουν οι απειλές, τα βασανιστήρια, οι εκτελέσεις και η φυγή των επιζώντων.

Στην υπόθεση της Σφαγής του Pueblo Bello μια παραστρατιωτική ομάδα εξήντα αντρών, βαριά οπλισμένων, με ρούχα των Δυνάμεων Ασφαλείας, εισβάλλει στην περιοχή του Pueblo Bello, καταστρέφει σπίτια, διώχνει τους ενοίκους, απαγάγει ένα αριθμό αντρών που τα ονόματά τους ήταν γραμμένα σε μια λίστα και τους οποίους βασανίζει. Τα πτώματα μερικών βρέθηκαν αργότερα ενώ οι υπόλοιποι έχουν εξαφανισθεί και κανείς δε γνωρίζει για την τύχη τους.

Το κράτος είχε ενθαρρύνει τη δημιουργία ομάδων αυτοάμυνας με συγκεκριμένες υποχρεώσεις, οι οποίες ωστόσο επέκτειναν τις δραστηριότητές τους και ξεκίνησαν να δρουν παράνομα. Επομένως, θεωρείται ότι αντικειμενικά το Κράτος δημιούργησε μια επικίνδυνη κατάσταση για τους κατοίκους και απέτυχε να λάβει τα κατάλληλα ή επαρκή μέτρα ώστε ν'αποτρέχει τις ομάδες αυτές από το να συνεχίσουν να διαπράττουν τέτοιου είδους ενέργειες. Η επικίνδυνη αυτή κατάσταση επιτείνει τις ειδικές υποχρεώσεις του κράτους για πρόληψη και προστασία καθώς και το καθήκον έρευνας των πράξεων ή παραλείψεων των κρατικών οργάνων και των ιδιωτών που επιτίθενται στους πολίτες.⁶²¹ Αν και θεωρείται ότι υπήρχαν δεσμοί μεταξύ του κολομβιανού στρατού και των διαφόρων παραστρατιωτικών οργανώσεων, δεν έχει αποδειχθεί ότι η κολομβιανή κυβέρνηση γνώριζε για το συγκεκριμένο γεγονός. Επομένως, θεωρείται ότι έχει παραβιασθεί το δικαίωμα στη ζωή του άρθρο 4 ΑΣΔΑ από το κράτος στο μέτρο που δεν έλαβε τα απαραίτητα προληπτικά μέτρα για να προστατεύσει τους πολίτες που εξαφανίσθηκαν και στερήθηκαν τη ζωή τους.⁶²²

Στη συγκεκριμένη υπόθεση το ΔΑΔΔΑ επισημαίνει ότι η αρχή της αναλογικότητας αποτελεί ένα σημαντικό κριτήριο και εργαλείο εφαρμογής και ερμηνείας της εσωτερικής νομοθεσίας και των διεθνών εργαλείων για τον προσδιορισμό της ευθύνης του κράτους. Ωστόσο, η χρήση της αρχής της αναλογικότητας εξαρτάται από τη φύση του δικαιώματος που προσβάλλεται, τους γενικούς και ειδικούς περιορισμούς στην άσκηση του και τις ιδιαιτερότητες της κάθε υπόθεσης. Η αρχή της αναλογικότητας εφαρμόζεται για να κριθεί η νομιμότητα της

⁶²¹ βλ. ΔΑΔΔΑ Σφαγή (Massacre) του Pueblo Bello κατά Κολομβίας, απόφαση της 31/01/2006 (ουσία και επανόρθωση), Series C no 140 παρ. 126

⁶²² βλ. ΔΑΔΔΑ Σφαγή (Massacre) του Pueblo Bello κατά Κολομβίας, ό.π., παρ. 140

κρατικής ανάμιξης ή του περιορισμού στη σφαίρα ενός δικαιώματος που προστατεύεται από τη Σύμβαση εν όψει των στόχων μιας δημοκρατικής κοινωνίας. Επίσης, η αρχή της αναλογικότητας είναι απαραίτητη για να προσδιορισθεί η ανάγκη στην προσφυγή χρήσης βίας από τις κρατικές δυνάμεις ασφαλείας στις περιπτώσεις που πρέπει να δικαιολογηθεί ο αυθαίρετος θάνατος πολιτών και είναι απαραίτητο να εκτιμηθεί η αναλογικότητα των μέτρων που λήφθηκαν για τον έλεγχο μιας απειλητικής κατάστασης για τη δημόσια τάξη ή μιας κατάστασης ανάγκης. Όμως, το Δικαστήριο κρίνει ότι η υπόθεση της Σφαγής του Pueblo Bello δεν αφορά τις παραπάνω περιπτώσεις επειδή πρόκειται για στρατιωτικές επιχειρήσεις και επομένως δεν έχει θέση η εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας.⁶²³

Σε αντίθεση με το ΔΑΔΔΑ, δεν υπάρχουν καθόλου αναφορές στο ΔΑΔ στις αποφάσεις του ΕΔΔΑ, το οποίο στηρίζεται στην ανάλυση της αρχής της αναλογικότητας ως βασικό εργαλείο ερμηνείας για την ύπαρξη ή μη του απολύτως αναγκαίου χαρακτήρα της προσφυγής στη χρήση βίας που οδηγεί στο θάνατο ακόμη και σε περιπτώσεις ένοπλης σύρραξης, όπως οι μάχες μεταξύ του ρωσικού στρατού και των Τσετσένων ανταρτών.⁶²⁴ Το ΕΔΔΑ εμφανίζεται πιο επιφυλακτικό στον έλεγχο των εξωδικαστικών εκτελέσεων καθώς διαπιστώνει πιο εύκολα την παραβίαση μόνο της διαδικαστικής παραβίασης του δικαιώματος στη ζωή για τη διεξαγωγή έρευνας σχετικά με το θάνατο.

Ακόμη, βάσει του άρθρου 1 παρ.1 σε συνδυασμό με το άρθρο 4 παρ. 1 ΑΣΔΑ, το Κράτος έχει υποχρέωση να ερευνήσει τις παραβιάσεις του δικαιώματος στη ζωή λόγω της γενικής υποχρέωσης αποτελεσματικού εγγύησης της ελεύθερης και πλήρους άσκησης των δικαιωμάτων.⁶²⁵ Ειδικότερα, αφού η πλήρης απόλαυση του δικαιώματος στη ζωή είναι προϋπόθεση για την άσκηση των υπολοίπων δικαιωμάτων, η υποχρέωση να ερευνηθούν οποιεσδήποτε παραβιάσεις του δικαιώματος αυτού αποτελεί προϋπόθεση της αποτελεσματικής διασφάλισης του δικαιώματος. Επιπλέον, σε περιπτώσεις εξωδικαστικών εκτελέσεων, εξαναγκαστικών εξαφανίσεων και άλλων σοβαρών παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, το Κράτος έχει την υποχρέωση να ξεκινήσει αυτεπαγγέλτως και άμεσα μια αυθεντική, αμερόληπτη και αποτελεσματική έρευνα που δεν θεωρείται απλώς μια τυπικότητα που

⁶²³ βλ. ΔΑΔΔΑ Σφαγή (*Massacre*) του Pueblo Bello κατά Κολομβίας, ό.π., παρ. 133

⁶²⁴ βλ. L. Burgorgue-Larsen, A. Ubada de Torres, ό.π., σελ. 382

⁶²⁵ βλ. ΔΑΔΔΑ Σφαγή (*Massacre*) του Pueblo Bello κατά Κολομβίας, ό.π., παρ. 142

προκαταβάλλεται ως αναποτελεσματική. Η έρευνα αυτή πρέπει να διεξάγεται με όλα τα διαθέσιμα μέσα με σκοπό να διαπιστωθεί η αλήθεια και η ανέρευση, δίωξη, σύλληψη, δίκη και τιμωρία των ηθικών αυτουργών και δραστών των γεγονότων, ιδιαίτερα όταν όργανα του κράτους έχουν ή μπορεί να έχουν αναμιχθεί.⁶²⁶

Κεφάλαιο 3: Καταστάσεις έκτακτης ανάγκης

Αξίζει σ'αυτό το σημείο να γίνει μια σύντομη αναφορά στα άρθρα 15 ΕΣΔΑ και 27 ΑΣΔΑ που αποτελούν σημαντικά άρθρα των αντίστοιχων Συμβάσεων, καθώς καθορίζουν το πότε είναι δυνατόν να υπάρξει αναστολή των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται από τις αντίστοιχες Συμβάσεις και για ποια δικαιώματα δεν μπορεί να υπάρξει ποτέ, ούτε σε καταστάσεις έκτακτου ανάγκης, παρέκκλιση από την προστασία τους.⁶²⁷

3.1-Το άρθρο 15 ΕΣΔΑ

Σύμφωνα με το άρθρο 15 ΕΣΔΑ τα κράτη- μέρη μπορούν να λάβουν μέτρα παρέκκλισης κατά παράβαση των υποχρεώσεων που προβλέπονται στην ΕΣΔΑ σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης. Οι παρεκκλίσεις που επιτρέπει το άρθρο 15 ΕΣΔΑ αποτελούν τη σοβαρότερη σε έκταση και την τυπικά αυστηρότερη μορφή περιορισμών των δικαιωμάτων που εγγυάται η Σύμβαση.⁶²⁸ Η γενική αυτή εξαίρεση είναι πρόσθετη στις ειδικές περιοριστικές ρήτρες που ενσωματώνονται σε κάποια άρθρα της Σύμβασης και στα οποία η εθνική και δημόσια ασφάλεια αναφέρονται επίσης ως βάση για περιορισμούς.⁶²⁹

Η ρήτρα του άρθρου 15 έχει εξαιρετική φύση, είναι εξατομικευμένη (καθώς είναι δυνατή μόνο για συγκεκριμένες περιπτώσεις), προσωρινή, γενική (καθώς περιλαμβάνει όλα τα δικαιώματα, εκτός από αυτά που εξαιρούνται ρητά στην δεύτερη παράγραφο) και διασφαλιστική λόγω του προσωρινού και περιορισμένου

⁶²⁶ βλ. ΔΑΔΔΑ Σφαγή (*Massacre*) του *Pueblo Bello* κατά Κολομβίας, ό.π., παρ. 143

⁶²⁷ βλ. Π. Νάσκου- Περράκη, *Το άρθρο 15 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- θεωρητική και νομολογιακή προσέγγιση*, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1987 για μια αναλυτική προσέγγιση των δύο αυτών άρθρων καθώς και τη διδακτορική διατριβή της Β. Σαράντη 'Καταστάσεις ανάγκης και ρήτρες παρέκκλισης στο πεδίο της διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου' του 2009 του Παντείου Πανεπιστημίου για μια γενικότερη ανάλυση των καταστάσεων έκτακτης ανάγκης

⁶²⁸ βλ. Στ. Περράκης, ό.π., σελ. 127, L.-E. Pettiti, E. Decaux, P.-H Imbert, ό.π., σελ. 489

⁶²⁹ βλ. P. Van Dijk, G.J.H. Van Hoof, σελ. 731

παραμερισμού της Σύμβασης ο οποίος παραμερισμός ελέγχεται αυστηρά από τα όργανα της ΕΣΔΑ.⁶³⁰

Πολλά κράτη έχουν χρησιμοποιήσει αυτή τη ρήτρα π.χ. η Ιρλανδία για την τρομοκρατία του IRA, η Ελλάδα για τη περίοδο της χούντας, το Ηνωμένο Βασίλειο για την κατάσταση της Βόρειας Ιρλανδίας, η Τουρκία για την κατάσταση πολιορκίας από το Σεπτέμβριο 1980 μέχρι τον Ιούλιο 1987 και για την κατάσταση στο Κουρδιστάν), η Γαλλία για την κατάσταση έκτακτης ανάγκης στη Νέα Καληδονία από τις 12 Ιανουαρίου μέχρι τις 30 Ιουνίου 1985.⁶³¹ Ο έλεγχος που ασκήθηκε από τα όργανα της Σύμβασης ως προς τη χρήση του δικαιώματος εξαίρεσης απαγορεύει στη λογική του κράτους να επικρατεί στη δημοκρατική λογική.⁶³²

3.1.1- Προϋποθέσεις εφαρμογής

Η πρώτη παράγραφος άρθρου 15 ΕΣΔΑ θέτει τις ουσιαστικές προϋποθέσεις για την επίκληση της ρήτρας παρέκκλισης από ένα κράτος και κρίνονται αθροιστικά. Δηλαδή για την εφαρμογή του άρθρου 15 θα πρέπει να συντρέχουν όλες οι υποχρεώσεις ταυτόχρονα αλλιώς δεν υπάρχει δικαιολογία για την αναστολή των δικαιωμάτων.⁶³³ Οι προϋποθέσεις έχουν αναλυθεί από τη νομολογία του Δικαστηρίου και είναι οι εξής:

α) Η πρώτη προϋπόθεση αφορά την ύπαρξη «πολέμου ή άλλου δημοσίου κινδύνου που απειλεί τη ζωή του έθνους».⁶³⁴ Το κράτος δεν μπορεί να ασκήσει το δικαίωμα εξαίρεσης παρά μόνο με σκοπό τη σωτηρία της ζωής ή της ύπαρξης του έθνους και όχι για οποιοδήποτε δημόσιο σκοπό.⁶³⁵

Ως «πόλεμο» εννοεί την ένοπλη σύρραξη. Πρόκειται για μια κατάσταση που είναι παρούσα σε κάθε περίπτωση επίσημης δήλωσης πολέμου εκ μέρους ή κατευθυνόμενη προς το ενδιαφερόμενο κράτος ή όταν το κράτος αυτό έχει πράγματι αναμιχθεί σε διεθνή ένοπλη σύρραξη.⁶³⁶

Ο όρος «δημόσιος κίνδυνος που απειλεί τη ζωή του έθνους» έχει αναλυθεί από

⁶³⁰ βλ. L.-E. Pettiti, E. Decaux, P.-H. Imbert, ό.π., σ.σ. 499-502

⁶³¹ βλ. F. Sudre, ό.π., σελ. 28, Στ. Περράκης, ό.π., σελ. 128

⁶³² βλ. F. Sudre, ό.π., σελ. 28

⁶³³ βλ. Π. Νάσκου- Περράκη, *Το άρθρο 15 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου-θεωρητική και νομολογιακή προσέγγιση*, ό.π., σελ.68

⁶³⁴ βλ. άρθρο 15 παρ. 1 ΕΣΔΑ

⁶³⁵ βλ. F. Sudre, ό.π., σελ. 28

⁶³⁶ βλ. P. Van Dijk, G.J.H. Van Hoof, σελ. 735

το ΕΔΔΑ στην υπόθεση Lawless κατά Ιρλανδίας η οποία αφορούσε την υιοθέτηση ειδικής νομοθεσίας το Ιούλιο του 1957 για τη διοικητική κράτηση λόγω της τρομοκρατίας στη Βόρεια Ιρλανδία. Το Δικαστήριο υιοθετεί τον ορισμό της Επιτροπής και επισημαίνει ότι η φυσιολογική και συνήθης σημασία των λέξεων «σε περίπτωση πολέμου ή δημοσίου κινδύνου που απειλεί τη ζωή του έθνους» είναι σαφής και σημαίνει μια «κατάσταση κρίσης ή εξαιρετικού και επικείμενου κινδύνου που επηρεάζει το σύνολο του πληθυσμού και αποτελεί απειλή για την οργανωμένη ζωή της κοινότητας που αποτελεί το Κράτος». ⁶³⁷ Στη συνέχεια το Δικαστήριο εξετάζει αν τα γεγονότα και οι καταστάσεις που ώθησαν την ιρλανδική κυβέρνηση να λάβει τα μέτρα αυτά εμπίπτουν στην έννοια αυτή. ⁶³⁸

Τα κριτήρια ενός δημοσίου κινδύνου συγκεντρώνονται στην Ελληνική Υπόθεση με την οποία ασχολήθηκε η Επιτροπή και η οποία αφορά την επιβολή το 1967 του δικτατορικού καθεστώτος στην Ελλάδα και σύμφωνα μ'αυτά πρέπει ι)ο κίνδυνος να είναι τωρινός ή επικείμενος, ιι) να έχει αρνητικές συνέπειες στο σύνολο του έθνους, ιιι) να αποτελεί απειλή για την συνέχιση της οργανωμένης ζωής της κοινότητας και ιιιι) η κρίση ή ο κίνδυνος πρέπει να έχουν εξαιρετικό χαρακτήρα, ώστε τα συνηθισμένα μέτρα και περιορισμοί που προβλέπονται από τη Σύμβαση για να διασφαλίσουν την ασφάλεια, την υγεία και τη δημόσια τάξη να είναι προδήλως ανεπαρκή. ⁶³⁹ Τα κριτήρια αυτά θεωρήθηκε ότι δεν πληρούνταν στην Ελληνική Υπόθεση. Αντίθετα στις υποθέσεις Ιρλανδίας κατά Ηνωμένου Βασιλείου και Brannigan και McBride κατά Ηνωμένου Βασιλείου ο δημόσιος κίνδυνος που επικαλούταν η Βρετανία όντως εμφανίστηκε ότι υπήρχε τη σχετική χρονική στιγμή υπό το φως του «εύρους και της επιρροής της τρομοκρατικής βίας στη Βόρεια Ιρλανδία και οπουδήποτε στο Ηνωμένο Βασίλειο». ⁶⁴⁰

⁶³⁷ βλ. ΕΔΔΑ Lawless κατά Ιρλανδίας απόφαση της 1/07/1961 (αριθ. προσφυγής 332/57) παρ. 28

⁶³⁸ βλ. ΕΔΔΑ Lawless κατά Ιρλανδίας, ό.π., παρ. 28 όπου το Δικαστήριο κρίνει ότι η ύπαρξη εκείνη την εποχή ενός δημοσίου κινδύνου που απειλεί τη ζωή του έθνους μπορούσε λογικά να συναχθεί από την ιρλανδική κυβέρνηση λόγω α) της ύπαρξης στο έδαφος της δημοκρατίας της Ιρλανδίας ενός μυστικού στρατού που δρούσε εκτός της συνταγματικής τάξης και χρησιμοποιούσε τη βία για την επίτευξη των στόχων του και β) του ότι ο στρατός αυτός δρούσε εξίσου και εκτός εδαφικής επικράτειας του κράτους, δυσχεραίνοντας τις σχέσεις της Δημοκρατίας της Ιρλανδίας με τα γειτονικά κράτη και γ) της προοδευτικής και ανησυχητική επιδείνωση των τρομοκρατικών πράξεων από την άνοιξη του 1956 και καθ'όλη τη διάρκεια του α' τριμήνου του 1957.

⁶³⁹ βλ. G. Dutertre, ό.π., σελ. 354, P. Van Dijk, G.J.H. Van Hoof, σελ. 736, D.Gomien, D. Harris, L. Zwaak, ό.π., σελ. 369

⁶⁴⁰ βλ. ΕΔΔΑ Ιρλανδία κατά Ηνωμένου Βασιλείου απόφαση της 18/01/1978 (αριθ. προσφυγής 5310/71) παρ. 205 Brannigan και McBride κατά Ηνωμένου Βασιλείου απόφαση της 25/5/1993 (αριθ. προσφυγής 14553/89 και 14554/89) παρ. 47

β) Αφού προσδιορισθεί ο δημόσιος κίνδυνος, η δεύτερη προϋπόθεση επιβάλλει τα εξαιρετικά μέτρα να περιβάλλονται με ένα χαρακτήρα απόλυτης αναγκαιότητας και να λαμβάνονται υπό το αυστηρό μέτρο που απαιτεί η κατάσταση.⁶⁴¹ Το Δικαστήριο κρίνει αν τα κράτη έχουν ξεπεράσει το αναγκαίο μέτρο που απαιτείται βάσει της αρχής της αναλογικότητας.⁶⁴² Στην υπόθεση Lawless κατά Ιρλανδίας το Δικαστήριο προχώρησε σε τέτοιο έλεγχο και βρήκε ότι η προϋπόθεση της αναγκαιότητας είχε πληρωθεί, επειδή η Ιρλανδική Κυβέρνηση είχε αποδείξει ότι η υπάρχουσα νομοθεσία και οι συνήθεις διαδικασίες για τη διατήρηση της νομική τάξης δεν ήταν επαρκείς, καθώς και η προϋπόθεση της αναλογικότητας είχε πληρωθεί επειδή η Ιρλανδική Κυβέρνηση δεν είχε προχωρήσει στη λήψη μακροπρόθεσμων μέτρων και είχε ενσωματωθεί ένας αριθμός εγγυήσεων κατά τη κατάχρηση εξουσίας από τις αρχές.⁶⁴³

Αντίθετα, για παράδειγμα, στην υπόθεση Aksoy κατά Τουρκίας λαμβάνοντας υπόψη τη σοβαρότητα του προβλήματος της τρομοκρατίας στην Νοτιοανατολική Τουρκία και τις δυσκολίες λήψης αποτελεσματικών μέτρων που αντιμετωπίζει το κράτος, το ΕΔΔΑ δεν είναι πεπεισμένο ότι η κατάσταση απαιτούσε την μυστική κράτηση του αιτούντος, υπόπτου για συμμετοχή σε τρομοκρατικές παραβάσεις, για πάνω από 14 έτη χωρίς την δυνατότητα γι'αυτόν να αναφερθεί σε κάποιου είδους δικαστή.⁶⁴⁴

Επίσης, στην πιο πρόσφατη υπόθεση A και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου το ΕΔΔΑ ασχολήθηκε με την εφαρμογή του άρθρου 15 ΕΣΔΑ. Το Ηνωμένο Βασίλειο λόγω του τρομοκρατικού χτυπήματος της Αλ Κάιντα την 11η Σεπτεμβρίου 2001 στις ΗΠΑ θεώρησε ότι αποτελούσε στόχο για ένα νέο τρομοκρατικό χτύπημα λόγω των πολλών αλλοδαπών που διαμένουν εκεί οι οποίοι θα μπορούσαν να υποστηρίξουν ισλαμιστικές τρομοκρατικές επιχειρήσεις.⁶⁴⁵ Έτσι, προχώρησε στην ενημέρωση του γενικού Γραμματέα του ΣτΕ ότι υπάρχει «δημόσιος κίνδυνος που απειλεί τη ζωή του

⁶⁴¹ βλ. άρθρο 15 παρ. 1 ΕΣΔΑ όπου η διατύπωση έχει ως εξής :“εν τω απαιτούμενω υπό της καταστάσεως απολύτως αναγκαίω ορίω”

⁶⁴² βλ. ΕΔΔΑ Lawless κατά Ιρλανδίας, ό.π., παρ. 36-38 καθώς και ΕΔΔΑ Brannigan και McBride κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ό.π., παρ. 51-54 σχετικά με τον έλεγχο της αναγκαιότητας από το Δικαστήριο στην συγκεκριμένη υπόθεση.

⁶⁴³ βλ. ΕΔΔΑ Lawless κατά Ιρλανδίας, ό.π., παρ. 57-59 G. Dutertre, ό.π., σελ. 355, P.Van Dijk, G.J.H. Van Hoof, ό.π., σελ. 737

⁶⁴⁴ βλ. ΕΔΔΑ Aksoy κατά Τουρκίας απόφαση της 18/12/1996 (αριθ. προσφυγής 21987/93) παρ. 77-84

⁶⁴⁵ βλ. ΕΔΔΑ A και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου απόφαση της 19/02/2009 (αριθ. προσφυγής 3455/05) παρ. 9-12

έθνους» και πρέπει να λάβει μέτρα κατά παρέκκλιση από την ΕΣΔΑ σύμφωνα με το άρθρο 15 ΕΣΔΑ. Τα μέτρα αυτά περιελάμβαναν την κράτηση αλλοδαπών όταν η παρουσία τους θεωρούνταν δικαιολογημένα κίνδυνος για την εθνική ασφάλεια και οι ίδιοι ύποπτοι ως διεθνείς τρομοκράτες.⁶⁴⁶ Το Δικαστήριο έκρινε ότι όντως υπήρχε «δημόσιος κίνδυνος», αλλά θεώρησε ότι τα μέτρα που ελήφθησαν δεν ήταν εντός του απολύτως αναγκαίου ορίου που απαιτεί η κατάσταση.⁶⁴⁷

Η διάρκεια των μέτρων παρέκκλισης πρέπει να είναι προσωρινή και για όσο χρόνο χρειάζεται για να αντιμετωπιστεί η κατάσταση.⁶⁴⁸

γ) Η τρίτη προϋπόθεση είναι η «απουσία αντίθεσης με άλλες υποχρεώσεις του διεθνούς δικαίου»⁶⁴⁹ η οποία δεν εγείρει ιδιαίτερες δυσκολίες και έχει παίξει μικρό ρόλο στη νομολογία του Δικαστηρίου.⁶⁵⁰

Εκτός από τις ουσιαστικές προϋποθέσεις υπάρχουν και οι τυπικές προϋποθέσεις που περιλαμβάνονται στην τρίτη παράγραφος του άρθρου 15 ΕΣΔΑ και πρόκειται για την υποχρέωση ενημέρωσης του Γενικού Γραμματέα του ΣτΕ για τα ληφθέντα μέτρα, τα κίνητρα που τα προκάλεσαν και την ημερομηνία λήξης μέτρων.⁶⁵¹ Δεν υπάρχει ειδικός τύπος για την πληροφόρηση, ούτε χρειάζεται να υπάρξει ρητή αναφορά ότι γίνεται πληροφόρηση υπό την έννοια του αρ.15 παρ.3 ΕΣΔΑ.⁶⁵² Το Δικαστήριο στην υπόθεση *Lawless κατά Ιρλανδίας* κρίνει ότι έχουν τηρηθεί οι τυπικές προϋποθέσεις ενώ αντίθετα στην *Ελληνική Υπόθεση* η καθυστέρηση τεσσάρων μηνών θεωρήθηκε πολύ μεγάλη.⁶⁵³

3.1.2- Πεδίο εφαρμογής

Η δεύτερη παράγραφος του άρθρου 15 ΕΣΔΑ περιέχει μια απαρίθμηση

⁶⁴⁶ βλ. ΕΔΔΑ *A και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 166-167

⁶⁴⁷ βλ. ΕΔΔΑ *A και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 174, 190

⁶⁴⁸ βλ. ΕΔΔΑ *Aksou κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 76-78

⁶⁴⁹ βλ. άρθρο 15 παρ. 1 ΕΣΔΑ

⁶⁵⁰ βλ. G. Dutertre, ό.π., σελ. 358. Στις υποθέσεις *Lawless κατά Ιρλανδίας*, ό.π., παρ. 41, *Brannigan και McBride κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 67-73 και *Ιρλανδία κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 222 το ΕΔΔΑ έκρινε ότι κανένα στοιχείο δεν υπέπεσε στην αντίληψή του που να του επιτρέψει να εκτιμήσει ότι τα ληφθέντα από την κυβέρνηση μέτρα κατ' εξαίρεση της ΕΣΔΑ θα μπορούσαν να είναι αντίθετα με τις λοιπές υποχρεώσεις της συγκεκριμένης κυβέρνησης που πηγάζουν από το διεθνές δίκαιο.

⁶⁵¹ βλ. άρθρο 15 παρ. 3 ΕΣΔΑ

⁶⁵² βλ. P. Van Dijk, G.J.H. Van Hoof, ό.π., σελ. 742

⁶⁵³ βλ. P. Van Dijk, G.J.H. Van Hoof, ό.π., σελ. 742, G. Dutertre, ό.π., σελ. 358

διατάξεων της Σύμβασης απ'τις οποίες δεν μπορεί να γίνει καμία εξαίρεση σε καμία περίπτωση, ούτε υπό τις συνθήκες τις παραγράφου 1. Τα δικαιώματα αυτά είναι η απαγόρευση των βασανιστηρίων (άρθρο 3), η απαγόρευση της δουλείας (άρθρο 4 παρ. 1), η μη επιβολή ποινής άνευ νόμου (άρθρο 7).⁶⁵⁴ Επίσης, και το δικαίωμα στη ζωή (άρθρο 2) εμπίπτει σ'αυτά, ωστόσο, είναι δυνατή η παρέκκλιση από το δικαίωμα στη ζωή για την περίπτωση θανάτου ως αποτέλεσμα «κανονικών πολεμικών πράξεων». Δηλαδή, όλα εξαρτώνται από την ερμηνεία που δίνεται στο όρο «κανονικές» δηλαδή νόμιμες πράξεις πολέμου.⁶⁵⁵ Η ΕΣΔΑ είναι το μόνο κείμενο που επιτρέπει αυτή την παρέκκλιση από το δικαίωμα στη ζωή για πράξεις πολέμου, ωστόσο μέχρι σήμερα κανένα κράτος δεν έχει κάνει χρήση αυτής της δυνατότητας παρέκκλισης.⁶⁵⁶

Το άρθρο 15 με τη δεύτερη παράγραφο καθιερώνει μια τυπική ιεραρχία μεταξύ των δικαιωμάτων του ανθρώπου χωρίζοντάς τα σε ι) αναπαλλοτρίωτα δικαιώματα τα οποία πρέπει να διατηρηθούν ανέπαφα, ισχύουν για κάθε πρόσωπο, σε κάθε μέρος και σε κάθε περίπτωση, αποτελούν το ελάχιστο επίπεδο προστασίας, το σκληρό πυρήνα που συμβαδίζει με το κοινό αρ. 3 των Συνθηκών της Γενεύης του 1949, πρόκειται για απόλυτα δικαιώματα, ένα είδος *jus cogens* και τα οποία δικαιώματα θεωρούνται απαραίτητα και σε ιι) δικαιώματα όπου είναι δυνατή η προσωρινή μη εφαρμογή τους λόγω εξαιρέσεων και η ατελής εφαρμογή λόγω περιορισμών.⁶⁵⁷

Σύμφωνα με τις προπαρασκευαστικές εργασίες της ΕΣΔΑ, το άρθρο 15 εισήχθη μετά από αίτημα του Ηνωμένου Βασιλείου, παρά τις αντιθέσεις κρατών όπως η Ιταλία και η Γαλλία, και αποτυπώνει τις διεργασίες του αντίστοιχου άρθρου 4 του ΔΣΑΠ.⁶⁵⁸ Ωστόσο, ο λόγος για τον οποίο η τελική διατύπωση της δεύτερης παραγράφου του άρθρου 15 ΕΣΔΑ είναι πιο περιορισμένη ως προς τα αναπαλλοτρίωτα δικαιώματα σε σχέση με τον κατάλογο του άρθρου 4 παρ. 2 ΔΣΑΠ δεν διαφαίνεται από τις συζητήσεις κατά τις προπαρασκευαστικές εργασίες.⁶⁵⁹

⁶⁵⁴ βλ. άρθρο 15 παρ. 2 ΕΣΔΑ καθώς και F. Sudre, ό.π., σελ. 28 όπου αναφέρει ότι στην υπόθεση *Ιρλανδίας κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 162-187 το Δικαστήριο καταδίκασε το Ηνωμένο Βασίλειο για απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση παραβιάζοντας το άρθρο 3 ΕΣΔΑ στο πλαίσιο των εξαιρετικών μέτρων διατήρησης της τάξης στη Βόρεια Ιρλανδία.

⁶⁵⁵ βλ. G. Dutertre, ό.π., σελ. 359

⁶⁵⁶ βλ. A. Jachec- Neale, *The Right to Take Life: Killing and Death in Armed Conflict* στο J. Yorke, ό.π., σελ. 122

⁶⁵⁷ βλ. F. Sudre, ό.π., σελ. 25, L.-E. Pettiti, E. Decaux, P.-H Imbert, ό.π., σελ. 502

⁶⁵⁸ βλ. L.-E. Pettiti, E. Decaux, P.-H Imbert, ό.π., σελ. 490, Π. Νάσκου- Περράκη, *Το άρθρο 15 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- θεωρητική και νομολογιακή προσέγγιση*, ό.π., σελ. 140

⁶⁵⁹ βλ. Π. Νάσκου- Περράκη, *Το άρθρο 15 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου-*

Ειδικότερα για το άρθρο 2 και το δικαίωμα στη ζωή σε κάθε απόφαση του Δικαστηρίου αναφέρεται ότι «αποτελεί μια από τις θεμελιώδεις διατάξεις της Σύμβασης, η οποία εν καιρώ ειρήνης δεν επιδέχεται καμία παρέκκλιση σύμφωνα με το άρθρο 15»⁶⁶⁰ αλλά είναι δυνατή η παρέκκλιση σε νόμιμες πράξεις πολέμου με αποτέλεσμα το πρωταρχικό δικαίωμα στη ζωή να μην έχει απόλυτο χαρακτήρα.⁶⁶¹ Αυτή η εξαίρεση πρέπει να ερμηνεύεται υπό το φως του δικαίου των ενόπλων συρράξεων, δηλαδή το Δίκαιο των Συνθηκών της Χάγης του 1899 για τη διεξαγωγή των εχθροπραξιών και το Δίκαιο των Συνθηκών της Γενεύης του 1949 για την προστασία των θυμάτων των ενόπλων συρράξεων.⁶⁶²

Θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι στην ουσία το άρθρο 15 παρ. 2 ΕΣΔΑ δημιουργεί τρεις κατηγορίες δικαιωμάτων. Απ'τη μια μεριά είναι η πρώτη κατηγορία των αναπαλλοτριώτων δικαιωμάτων, που δεν επιδέχονται καμία εξαίρεση σε καμία περίπτωση. Απ'την άλλη είναι η δεύτερη κατηγορία των δικαιωμάτων των οποίων η παρέκκλιση από την προστασία είναι δυνατή σε περιπτώσεις πολέμου ή άλλου δημοσίου κινδύνου που απειλεί τη ζωή του έθνους και υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Στη μέση βρίσκεται η τρίτη κατηγορία η οποία αποτελείται από το δικαίωμα στη ζωή το οποίο δεν είναι αναπαλλοτρίωτο, όπως η πρώτη κατηγορία, αλλά είναι δυνατή η εξαίρεσή του μόνο για «κανονικές πράξεις πολέμου», δηλαδή σε πιο εξαιρετικές περιπτώσεις σε σχέση με την δεύτερη κατηγορία.

Αξίζει ν'αναφερθεί σ'αυτό το σημείο η υπόθεση Κύπρου κατά Τουρκίας του 1976 με την οποία ασχολήθηκε η ΕΕΔΑ καθώς αποτελεί την μόνη περίπτωση του εξετάστηκε στην ουσία το άρθρο 2 σε συνδυασμό με το άρθρο 15 παρ. 2 ΕΣΔΑ. Η υπόθεση αφορούσε την εκ προθέσεως θανάτωση αμάχων κατά τη διάρκεια της τουρκικής εισβολής στη Βόρεια Κύπρο. Η Επιτροπή διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 2 παρ. 1 ΕΣΔΑ λόγω θανατώσεως Ελληνοκυπρίων αμάχων από τις τουρκικές ένοπλες δυνάμεις υπό περιστάσεις που δε συνδέονταν με τη διεξαγωγή πολεμικών επιχειρήσεων, καθώς δε δέχθηκε την ύπαρξη πολέμου που θα μπορούσε να δικαιολογήσει τις ενέργειες του τουρκικού στρατού ως νόμιμες πράξεις πολέμου.⁶⁶³

θεωρητική και νομολογιακή προσέγγιση, ό.π., σελ. 140, Στ. Περράκης, ό.π., σελ. 128

⁶⁶⁰ βλ. για παράδειγμα ΕΔΔΑ *Mc Cann και λοιποί κατά Ηνωμένον Βασιλείον*, ό.π., παρ.146-147

⁶⁶¹ βλ. Π. Νάσκου- Περράκη, *Το άρθρο 15 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- θεωρητική και νομολογιακή προσέγγιση*, ό.π., σ.σ. 140-141

⁶⁶² βλ. L.-E. Pettiti, E. Decaux, P.-H Imbert, ό.π., σελ. 153, J.-F Renucci, ό.π., σελ. 92

⁶⁶³ βλ. Εμμ. Ρούκουνας, ό.π., σελ. 137, J.-F Renucci, ό.π., σελ. 92, Π. Νάσκου- Περράκη, *Το άρθρο*

3.1.3- Το περιθώριο εκτίμησης των κρατών

Το άρθρο 15 ΕΣΔΑ αποτελεί μια εξαιρετική ρήτρα η οποία αφήνει στα κράτη το περιθώριο εκτίμησης των περιστάσεων και την απελευθέρωση από τις υποχρεώσεις, όσον αφορά τα δικαιώματα του ανθρώπου, το οποίο θέτει σε κίνδυνο την προστασία του δικαιώματος αφού αυτά είναι πιο ευάλωτα ιδίως σε περιόδους κρίσης.⁶⁶⁴ Το δόγμα του περιθωρίου εκτίμησης των συμβαλλομένων μερών στην εφαρμογή της Σύμβασης αποτελεί βασική αρχή της ΕΣΔΑ.

Σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, το κάθε συμβαλλόμενο κράτος, υπεύθυνο για τη ζωή του έθνους, επιβαρύνεται με τον προσδιορισμό αν ένας δημόσιος κίνδυνος την απειλεί και αν ναι, μέχρι πού μπορεί να φτάσει για προσπαθήσει να τον διαλύσει. Οι εθνικές αρχές είναι σε άμεση και συνεχή επαφή με την παρούσα πραγματικότητα και βρίσκονται σε καλύτερη θέση από το διεθνή δικαστή για ν' αποφανθούν για την παρουσία τέτοιου κινδύνου, καθώς και για την φύση και το εύρος των απαραίτητων μέτρων για να τον αντιμετωπίσουν.⁶⁶⁵ Επομένως πρέπει ν'αφεθεί στα κράτη ευρύ περιθώριο εκτίμησης σ'αυτό το ζήτημα.

Ωστόσο, όπως επισημαίνει το ΕΔΔΑ, η διακριτική εξουσία των κρατών δεν είναι απεριόριστη σ'αυτόν τον τομέα, αλλά υπόκειται στη δικαιοδοτική κρίση του Δικαστηρίου. Ειδικότερα, το Δικαστήριο έχει αρμοδιότητα να αποφασίσει κυρίως αν ξεπέρασαν το αυστηρό μέτρο των απαιτήσεων της κρίσης. Επομένως, το εθνικό περιθώριο εκτίμησης συνοδεύεται από ένα ευρωπαϊκό έλεγχο.⁶⁶⁶ Ασκώντας τον έλεγχο αυτό το Δικαστήριο θα πρέπει παράλληλα να δίνει το βάρος που αρμόζει σε πρόσφορους παράγοντες όπως η φύση των δικαιωμάτων που επηρεάζονται από την

15 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- θεωρητική και νομολογική προσέγγιση, ό.π., σελ. 144, P. Van Dijk, G.J.H. Van Hoof, ό.π., σελ. 743 όπου αναφέρεται επίσης ότι η Επιτροπή έκρινε ότι σε κάθε περίπτωση το αρ.15 ΕΣΔΑ απαιτεί κάποια επίσημη και δημόσια πράξη παρέκκλισης όπως δήλωση πολεμικού νόμου ή έκτακτης ανάγκης και ότι όπου τέτοιου είδους πράξεις δεν λαμβάνουν χώρα από το συμβαλλόμενο μέρος, αν δεν εμποδίσθηκε από τις περιστάσεις, το αρ.15 δεν εφαρμόζεται.

⁶⁶⁴ βλ. F. Sudre, ό.π., σελ. 28

⁶⁶⁵ βλ. ΕΔΔΑ *Ιρλανδία κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 207, *Brannigan και McBride κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 43 όπου οι διυστάμενες και συνιστάμενες απόψεις άσκησαν αυστηρή κριτική σ'αυτήν την απόφαση του Δικαστηρίου για το ευρύ περιθώριο εκτίμησης, ΕΔΔΑ *Aksou κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 68, καθώς και ΕΔΔΑ *Υπόθεση Belgian Linguistic* απόφαση της 23/07/1968 (αριθ. προσφυγής 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63, 2126/64) παρ. 10 επ., *Handyside κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 7/12/1976 (αριθ. προσφυγής 5493/72) παρ. 48 γενικά ως προς την έννοια του "περιθωρίου εκτίμησης των κρατών".

⁶⁶⁶ βλ. ΕΔΔΑ *Ιρλανδία κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 207, *Brannigan και McBride κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 43, *Aksou κατά Τουρκίας*, ό.π., παρ. 68

εξαιρέση, η διάρκεια της κατάστασης ανάγκης και οι περιστάσεις που την προκάλεσαν.⁶⁶⁷

Εξασκώντας αυτόν τον ευρωπαϊκό έλεγχο το Δικαστήριο έδωσε στοιχεία διεξαγωγής μιας ανεξάρτητης έρευνας στην αναγκαιότητα της παρέκκλισης και στα σημεία όπου ήταν πιθανή η σύγκρουση απόψεων, όπως η ερμηνεία των πραγματικών περιστατικών και η αποτελεσματικότητα των μέτρων, περιορίστηκε σε μια αξιολόγηση της λογικής της θέσης που έλαβε η Κυβέρνηση.⁶⁶⁸

Ωστόσο, ο περιορισμένος ρόλος του Γενικού Γραμματέα του ΣτΕ και ο περιορισμένος αριθμός προσφυγών που αφορά τα μέτρα παρεκκλίσεως που λαμβάνει μια κυβέρνηση δημιουργούν το ερώτημα κατά πόσο είναι αποτελεσματικός ο έλεγχος από το Στρασβούργο με σεβασμό στο αρ. 15 ΕΣΔΑ όταν μάλιστα υπάρχουν και σχετικές επιφυλάξεις στο εν λόγω άρθρο.⁶⁶⁹ Ο έλεγχος αυτός είναι απαραίτητος ειδικά σε περιόδους έκτακτης ανάγκης που απειλεί τη ζωή του έθνους, καθώς τότε η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε εθνικό επίπεδο μπορεί να είναι ελαττωματική, όμως κατά την άποψη μερικών ακόμα και αν ασκηθεί έλεγχος δεν υπάρχει εγγύηση ότι θα είναι αποτελεσματικός.⁶⁷⁰

3.2- Το άρθρο 27 ΑΣΔΑ

Το άρθρο 27 ΑΣΔΑ, όπως το αντίστοιχό του άρθρο 15 ΕΣΔΑ, ενσωματώνει μια ρήτρα παρέκκλισης από τις υποχρεώσεις των κρατών- μερών σε εξαιρετικές περιπτώσεις πόλεμος, δημοσίου κινδύνου ή κατάστασης που απειλεί την ασφάλεια και την ανεξαρτησία του κράτους. Το άρθρο επιτρέπει την παρέκκλιση από τη Σύμβαση μόνο υπό αυστηρές και εξαιρετικές προϋποθέσεις όπου το συμφέρον του κράτους είναι αυτό που προέχει. Οι ουσιαστικές προϋποθέσεις είναι οι ίδιες με αυτές που απαιτούνται από το άρθρο 15 ΕΣΔΑ. Δηλαδή:

α) Πρέπει να υπάρχει πόλεμος, δημόσιος κίνδυνος ή άλλη κατάσταση ανάγκης που απειλεί την ανεξαρτησία ή την ασφάλεια του κράτους.⁶⁷¹ Πρόκειται για εξαιρετικές καταστάσεις κρίσης ή εξαιρετικού και επικείμενου κινδύνου που επηρεάζουν το

⁶⁶⁷ βλ. ΕΔΔΑ *Brannigan και McBride κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 43

⁶⁶⁸ βλ. P. Van Dijk, G.J.H. Van Hoof, ό.π., σελ. 733

⁶⁶⁹ βλ. Στ. Περράκης, ό.π., σελ. 127, P. Van Dijk, G.J.H. Van Hoof, ό.π., σελ. 743

⁶⁷⁰ βλ. P. Van Dijk, G.J.H. Van Hoof, ό.π., σ.σ. 731, 743-747

⁶⁷¹ βλ. άρθρο 27 παρ. 1 ΑΣΔΑ

σύνολο του πληθυσμού και αποτελούν απειλή για την οργανωμένη ζωή της κοινότητας που αποτελεί το κράτος.⁶⁷² Επίσης, ο όρος «ή άλλες εξαιρετικές καταστάσεις» έχει μπει για κοινωνικούς και ιστορικούς λόγους και αφορά τις φυσικές καταστροφές, όπως τους σεισμούς που είναι συχνό φαινόμενο στη δυτική Λατινική Αμερική, καθώς και τη διατήρηση ανεξάρτητων πολιτευμάτων και την αποφυγή μελλοντικών επεμβάσεων.⁶⁷³

β) Τα μέτρα που λαμβάνει το κράτος πρέπει να έχουν το εύρος και τη χρονική διάρκεια που απαιτείται αυστηρά από την κατάσταση, δηλαδή να είναι απολύτως απαραίτητα για την αντιμετώπιση του κινδύνου με βάση την αρχή της αναλογικότητας.

γ) Τα μέτρα αυτά να είναι σύμφωνα με τις άλλες υποχρεώσεις των κρατών υπό το διεθνές δίκαιο

δ) Η ΑΣΔΑ προσθέτει και ως προϋπόθεση τον όρο τα μέτρα να σέβονται την αρχή της μη διάκρισης λόγω φυλής, χρώματος, φύλου, γλώσσας, θρησκείας ή κοινωνικής καταγωγής, όπως και το αντίστοιχο άρθρο του ΔΣΑΠ.

Ως τυπική προϋπόθεση αναφέρεται στην τρίτη παράγραφο του άρθρου 27 ΑΣΔΑ η απαίτηση για την άμεση ενημέρωση των άλλων κρατών μερών μέσω του Γενικού Γραμματέα του ΟΑΚ για τις διατάξεις των οποίων η εφαρμογή έχει ανασταλεί, τα αίτια της αναστολής και την ημερομηνία τερματισμού της αναστολής, δηλαδή τη διάρκεια των μέτρων.⁶⁷⁴ Στην πράξη, πολλά κράτη-μέρη στην ΑΣΔΑ έχουν κηρύξει κατάσταση έκτακτης ανάγκης αλλά δεν έχουν τηρήσει την διαδικασία ενημέρωσης του ΟΑΚ σύμφωνα με το άρθρο 27 παρ. 3 ΑΣΔΑ.⁶⁷⁵

Η δεύτερη παράγραφος του άρθρου 27 ΑΣΔΑ προσδιορίζει τα δικαιώματα των οποίων η αναστολή δεν είναι δυνατή ούτε σε περίπτωση πολέμου, δημοσίου κινδύνου ή άλλης κατάστασης ανάγκης που απειλεί την ανεξαρτησία και τη ζωή του έθνους, δηλαδή τα δικαιώματα που πρέπει να διατηρηθούν σε τέτοιες περιπτώσεις. Τα δικαιώματα αυτά είναι το δικαίωμα αναγνώρισης νομικής προσωπικότητας (άρθρο 3), το δικαίωμα στη ζωή (άρθρο 4), το δικαίωμα στην ανθρώπινη μεταχείριση (άρθρο 5), η απαγόρευση δουλείας (άρθρο 6), η αρχή της μη αναδρομικότητας του νόμου (άρθρο 9), η ελευθερία συνείδησης και θρησκείας (άρθρο 12), η προστασία της οικογένειας (άρθρο 17), το δικαίωμα στο όνομα (άρθρο 18), τα δικαιώματα του παιδιού (άρθρο

⁶⁷² βλ. L. Hennebel, *ό.π.*, σελ. 394

⁶⁷³ βλ. Π. Νάσκου-Περράκη, *Το άρθρο 15 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου-θεωρητική και νομολογιακή προσέγγιση*, *ό.π.*, σ.σ. 65- 66

⁶⁷⁴ βλ. άρθρο 27 παρ. 3 ΑΣΔΑ

⁶⁷⁵ βλ. L. Hennebel, *ό.π.*, σελ. 394

19), το δικαίωμα στην εθνικότητα (άρθρο 20), το δικαίωμα συμμετοχής στην κυβέρνηση (άρθρο 23) και οι απαραίτητες για την προστασία των δικαιωμάτων αυτών δικαστικές εγγυήσεις.

Παρατηρείται ότι το άρθρο 27 της ΑΣΔΑ είναι πιο αναπτυγμένο από το αντίστοιχο της ΕΣΔΑ, τα θεμελιώδη δικαιώματα που εξαιρεί από τη δυνατότητα παρέκκλισης είναι περισσότερα από αυτά που προβλέπει η ΕΣΔΑ και είναι η μόνη σύμβαση που χρησιμοποιεί τον όρο «αναστολή» των δικαιωμάτων.⁶⁷⁶ Δηλαδή ο σκληρός αναπαλλοτριώτος πυρήνας δικαιωμάτων του ανθρώπου είναι ευρύτερος στην ΑΣΔΑ, η οποία ακολουθεί το πρότυπο του άρθρου 4 ΔΣΑΠ.⁶⁷⁷ Βέβαια, περιλαμβάνονται δικαιώματα τα οποία δε θα διευκόλυναν την αντιμετώπιση του δημοσίου κινδύνου ακόμη και αν αναστελλόταν η προστασία τους, όπως το δικαίωμα στο όνομα, αλλά και δικαιώματα που η αναστολή τους είναι ανεπίτρεπτη γιατί αποτελούν πλέον κανόνα *jus cogens*, όπως η απαγόρευση των βασανιστηρίων.⁶⁷⁸

Ακόμη, παρατηρείται ότι εγκαθιδρύει ένα καθεστώς πιο αυστηρό από αυτό της ΕΣΔΑ όσον αφορά το δικαίωμα στη ζωή καθώς του δίνει προτεραιότητα και δεν επιδέχεται καμία αναστολή του σε καμία περίπτωση, σε αντίθεση με το άρθρο 15 ΕΣΔΑ που δέχεται την αναστολή του μόνο για “κανονικές πράξεις πολέμου”.⁶⁷⁹ Ακόμη, ως αναπαλλοτριώτο δικαίωμα υπό το άρθρο 27 παρ. 2 ΑΣΔΑ, το δικαίωμα στη ζωή του άρθρου 4 ΑΣΔΑ δεν μπορεί να γίνει αντικείμενο επιφύλαξης που θα επιτρέψει την αναστολή του από το κράτος, καθώς αυτό θα ήταν αντίθετο στο αντικείμενο και το σκοπό της Σύμβασης.⁶⁸⁰ Όμως, η επιφύλαξη στο δικαίωμα στη ζωή θα μπορούσε να είναι συμβατή με το αντικείμενο και το σκοπό της ΑΣΔΑ αν αυτή αφορούσε μόνο να περιορίσει συγκεκριμένες πτυχές του δικαιώματος στη ζωή, όπως η επιβολή θανατικής ποινής, η άμβλωση ή η ευθανασία.⁶⁸¹

⁶⁷⁶ βλ. Στ. Περράκης, *ό.π.*, σελ. 225

⁶⁷⁷ βλ. Π. Νάσκου- Περράκη, *Το άρθρο 15 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- θεωρητική και νομολογιακή προσέγγιση*, *ό.π.*, σ.σ. 160-164 όπου αναφέρει ότι από τον κατάλογο των αναπαλλοτριώτων δικαιωμάτων τα 4 είναι κοινά στις ΕΣΔΑ, ΑΣΔΑ και ΔΣΑΠ (δικαίωμα στη ζωή, απαγόρευση βασανιστηρίων, απαγόρευση δουλείας, μη αναδρομικότητα ποινικού νόμου), τα δύο εμφανίζονται μόνο στο ΔΣΑΠ και την ΑΣΔΑ (δικαίωμα αναγνώρισης νομικής προσωπικότητας, ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας) ενώ 5 εμφανίζονται μόνο στην ΑΣΔΑ (δικαιώματα του παιδιού, δικαίωμα στην οικογένεια, δικαίωμα στο όνομα, δικαίωμα στην ιθαγένεια, δικαίωμα συμμετοχής στην κυβέρνηση)

⁶⁷⁸ βλ. L. Hennebel, *ό.π.*, σελ. 396

⁶⁷⁹ βλ. L.-E. Pettiti, E. Decaux, P.-H. Imbert, *ό.π.*, σελ. 314

⁶⁸⁰ βλ. ΔΑΔΔΑ *Γνωμοδότηση OC-3/83*, *ό.π.*, παρ. 60-66

⁶⁸¹ βλ. L. Hennebel, *ό.π.*, σ.σ. 390-391, ΔΑΔΔΑ *Γνωμοδότηση OC-3/83*, *ό.π.*, παρ. 61 καθώς και παραπάνω Κεφάλαιο 1 Δεύτερου Μέρους σχετικά με την επιβολή θανατικής ποινής

3.2.1- Ερμηνεία του άρθρου 27 ΑΣΔΑ από το ΔΑΔΔΑ

Το Δικαστήριο έχει γνωμοδοτήσει δύο φορές σχετικά με ζητήματα του άρθρου 27 παρ. 2 ΑΣΔΑ και συγκεκριμένα σχετικά με την μη αναστολή των δικαστικών εγγυήσεων που είναι απαραίτητες για την προστασία των δικαιωμάτων που δεν δέχονται αναστολή.⁶⁸² Ειδικότερα, η γνωμοδότηση Νο8 για το habeas corpus σε περίπτωση αναστολής των εγγυήσεων, η οποία ζητήθηκε από την ΔΑΕΔΑ το 1985 αφορούσε το ερώτημα αν το «habeas corpus» του οποίου η νομική βάση είναι τα άρθρα 25 παρ. 1 και 7 παρ. 6 ΑΣΔΑ είναι μια από τις δικαστικές εγγυήσεις οι οποίες δεν μπορούν να ανασταλούν βάσει του άρθρου 27 παρ.2 ΑΣΔΑ από ένα κράτος μέρος στη Σύμβαση.⁶⁸³

Το ΔΑΔΔΑ επισημαίνει ότι ο όρος «αναστολή των εγγυήσεων» του άρθρου 27 ΑΣΔΑ σημαίνει αναστολή της πλήρους και αποτελεσματικής άσκησης των δικαιωμάτων.⁶⁸⁴ Η λειτουργία του άρθρου αυτού αφορά μόνο εξαιρετικές περιπτώσεις και επομένως ισχύει η εγγύηση όλων των δικαιωμάτων, εκτός αν πληρούνται οι αυστηρές προϋποθέσεις του άρθρου αυτού για την αναστολή τους.⁶⁸⁵ Αν και μπορεί η αναστολή των δικαιωμάτων να είναι ο μόνος τρόπος να αντιμετωπισθούν κάποιες καταστάσεις, θα πρέπει να διατηρούνται οι ύψιστες αξίες της δημοκρατικής κοινωνίας καθώς η εμπειρία έχει δείξει ότι είναι πολύ εύκολο να γίνουν καταχρήσεις από την εφαρμογή εξαιρετικών μέτρων όταν αυτά δεν πληρούν τις προϋποθέσεις του άρθρου 27 ΑΣΔΑ.⁶⁸⁶ Τα μέτρα που λαμβάνονται θα πρέπει να είναι προσωρινά και να εξαρτώνται από το χαρακτήρα, την ένταση, τη διαχυτικότητα και το πεδίο αναφοράς της κατάστασης ανάγκης, καθώς και να είναι σύμφωνα με τη λογική και την αρχή της αναλογικότητας.⁶⁸⁷

Ωστόσο, τα δικαιώματα της παρ. 2 του άρθρου 27 δεν μπορούν να ανασταλούν

⁶⁸² βλ. L. Hennebel, ό.π., σελ. 396 όπου, αναφερόμενος στις προπαρασκευαστικές εργασίες της ΑΣΔΑ, επισημαίνει ότι η διατύπωση αυτή αποτελεί επιτυχία των Ηνωμένων Πολιτειών οι οποίες ήθελαν να συμπεριληφθεί στη Σύμβαση κατάλογος με τα δικαιώματα που δεν μπορούν να ανασταλούν σε περιόδους έκτακτης ανάγκης και μέσα στον κατάλογο να υπάρχουν και το δικαίωμα της δίκαιης δίκης και εγγυήσεις για την αυθαίρετη σύλληψη και κράτηση. Βέβαια, οι ΗΠΑ δεν έχουν επικυρώσει μέχρι σήμερα την ΑΣΔΑ.

⁶⁸³ βλ. ΔΑΔΔΑ *Γνωμοδότηση OC-8/87* της 30/01/1987 *Habeas corpus in Emergency Situations (Arts. 27(2), 25(1) and 7(6) American Convention on Human Rights)* Series A No. 8 παρ. 11

⁶⁸⁴ βλ. ΔΑΔΔΑ *Γνωμοδότηση OC-8/87*, ό.π., παρ. 18

⁶⁸⁵ βλ. ΔΑΔΔΑ *Γνωμοδότηση OC-8/87*, ό.π., παρ. 19,21

⁶⁸⁶ βλ. ΔΑΔΔΑ *Γνωμοδότηση OC-8/87*, ό.π., παρ. 20

⁶⁸⁷ βλ. ΔΑΔΔΑ *Γνωμοδότηση OC-8/87*, ό.π., παρ. 22

ούτε προσωρινά. Επίσης, δεν μπορούν να ανασταλούν ούτε οι δικαστικές εγγυήσεις που είναι απαραίτητες για την προστασία τους. Το ΔΑΔΔΑ θεωρεί ότι ο διαδικαστικός θεσμός «amparo», στον οποίο αναφέρεται το άρθρο 25 παρ. 1 και αποτελεί ένδικο βοήθημα για όλα τα δικαιώματα των εθνικών Συνταγμάτων των αμερικανικών κρατών και της Σύμβασης, καθώς και το ένδικο βοήθημα «habeas corpus», στο οποίο αναφέρεται το άρθρο 7 παρ. 6 ΑΣΔΑ και αφορά την προστασία της προσωπικής ελευθερίας και της σωματικής ακεραιότητας και απαιτεί να παρουσιαστεί ο κρατούμενος ενώπιον δικαστηρίου, αποτελούν δικαστικές εγγυήσεις απαραίτητες για την προστασία των δικαιωμάτων του άρθρου 27 παρ. 2 ΑΣΔΑ και επομένως δεν είναι δυνατή η αναστολή τους.⁶⁸⁸

Στην γνωμοδότηση Νο 9 για τις δικαστικές εγγυήσεις σε περίοδο κατάστασης έκτακτης ανάγκης, την οποία ζήτησε το 1986 η Ουρουγουάη, το Δικαστήριο ερμηνεύει την έννοια «απαραίτητες» δικαστικές εγγυήσεις της παρ. 2 του άρθρου 27 ΑΣΔΑ και τη σχέση με τα άρθρα 25 και 8 ΑΣΔΑ.⁶⁸⁹ Αναφερόμενο στην όγδοη γνωμοδότησή του, το ΔΑΔΔΑ επισημαίνει ότι ως απαραίτητες θεωρούνται οι δικαστικές εγγυήσεις που εγγυώνται αποτελεσματικά την πλήρη άσκηση των αναπαλλοτριωτών δικαιωμάτων και των οποίων η άρνηση ή ο περιορισμός θα έθετε σε κίνδυνο την πλήρη απόλαυσή τους, ενώ η δικαστική φύση έγκειται στην ενεργή ανάμιξη ενός δικαστικού οργάνου που θα έχει την εξουσία να κρίνει την νομιμότητα των μέτρων έκτακτης ανάγκης.⁶⁹⁰

Στη συνέχεια το ΔΑΔΔΑ προχωρεί πιο πέρα στην ένατη γνωμοδότησή του συνάγοντας από το άρθρο 1 παρ. 1 ΑΣΔΑ, και την υποχρέωση σεβασμού των δικαιωμάτων, το δικαίωμα κάθε προσώπου να επωφελείται από τις εγγυήσεις του άρθρου 25 παρ. 1 για την προστασία όλων των δικαιωμάτων, άρα και των αναπαλλοτριωτών δικαιωμάτων.⁶⁹¹ Επισημαίνει ότι ακόμη και σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης δεν μπορεί να γίνει δεκτός ο περιορισμός ή η αναποτελεσματικότητα των δικαστικών εγγυήσεων που διασφαλίζουν την αποτελεσματικότητα των δικαιωμάτων που δεν μπορούν να ανασταλούν.⁶⁹² Έτσι, το ΔΑΔΔΑ θεωρεί ότι το habeas corpus (αρ. 7 παρ. 6), το amparo και κάθε άλλο αποτελεσματικό ένδικο βοήθημα ενώπιον δικαστή

⁶⁸⁸ βλ. ΔΑΔΔΑ Γνωμοδότηση OC-8/87, ό.π., παρ. 32-43

⁶⁸⁹ βλ. ΔΑΔΔΑ Γνωμοδότηση OC-9/87 της 06/10/1987 *Judicial Guarantees in States of Emergency (Arts. 27(2), 25 and (8) American Convention on Human Rights)* Series A No. 9 παρ. 19

⁶⁹⁰ βλ. ΔΑΔΔΑ Γνωμοδότηση OC-9/87, ό.π., παρ. 20

⁶⁹¹ βλ. ΔΑΔΔΑ Γνωμοδότηση OC-9/87, ό.π., παρ. 22-23

⁶⁹² βλ. ΔΑΔΔΑ Γνωμοδότηση OC-9/87, ό.π., παρ. 25

ή αρμόδιου δικαστηρίου (αρ. 25 παρ. 1) που εγγυάται το σεβασμό των αναπαλλοτριώτων δικαιωμάτων, καθώς και οι δικαστικές εγγυήσεις που είναι έμφυτες στο πολίτευμα της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας και θεωρούνται κατάλληλες από τις εθνικές νομοθεσίες για την προστασία των αναπαλλοτριώτων δικαιωμάτων αποτελούν απαραίτητες δικαστικές εγγυήσεις, οι οποίες δεν αναστέλλονται και πρέπει να ασκούνται στα πλαίσια του δικαιώματος στη δίκαιη δίκη του άρθρου 8 ΑΣΔΑ.⁶⁹³

Αξίζει ν'αναφερθεί η υπόθεση *Zambrano Vélez κατά Εκουαδόρ* που αφορά την χρήση του άρθρου 27 ΑΣΔΑ από το Εκουαδόρ και την αναστολή των δικαιωμάτων της ΑΣΔΑ επειδή σε πολλές πόλεις του Εκουαδόρ έλαβαν χώρα πολλές εγκληματικές πράξεις που οδήγησαν σ' ένα κλίμα ανασφάλειας και εσωτερικής αναταραχής.⁶⁹⁴ Το Δικαστήριο υπενθυμίζει τις προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούνται για την εφαρμογή του άρθρου 27 ΑΣΔΑ και παραπέμπει και σε αντίστοιχη νομολογία του ΕΔΔΑ και συγκεκριμένα στην απόφαση *Lawless κατά Ιρλανδίας*.⁶⁹⁵ Επισημαίνει, όπως και το ΕΔΔΑ, ότι τα κράτη είναι αυτά που έχουν τη διακριτική ευχέρεια να εκτιμήσουν τους λόγους και τα κίνητρα για την κήρυξη κατάστασης έκτακτης ανάγκης, ν'ασκήσουν αποτελεσματικό έλεγχο στην κατάσταση και να λάβουν τα απαιτητά αναγκαία μέτρα. Ωστόσο, η εξουσία τους αυτή δεν είναι απεριόριστη και υπόκειται στον έλεγχο του Δικαστηρίου.⁶⁹⁶

Εξετάζοντας τα μέτρα που λήφθηκαν από το κράτος στην παραπάνω υπόθεση και συγκεκριμένα την οργάνωση στρατιωτικής επέμβασης με ευρύ και όχι πολύ ξεκάθαρο πεδίο αρμοδιοτήτων, θεώρησε ότι τα μέτρα αυτά αποτέλεσαν δυσανάλογη χρήση βίας, η οποία είχε ως αποτέλεσμα το θάνατο πολιτών, και ξεπέρασαν το απολύτως αναγκαίο μέτρο που απαιτεί η κατάσταση βάσει του άρθρου 27 παρ. 1 ΑΣΔΑ.⁶⁹⁷ Ακόμη, το κράτος δεν τήρησε την τυπική προϋπόθεση ενημέρωσης των υπολοίπων κρατών του ΟΑΚ μέσω του Γενικού Γραμματέα, παραβιάζοντας το άρθρο 27 παρ. 3 ΑΣΔΑ, αλλά η υποχρέωση να λογοδοτήσει για την ύπαρξη κατάσταση ανάγκης και την αναγκαιότητα των ληφθέντων μέτρων διατηρείται.⁶⁹⁸

⁶⁹³ βλ. ΔΑΔΔΑ Γνωμοδότηση ΟΚ-9/87, ό.π., παρ. 41

⁶⁹⁴ βλ. ΔΑΔΔΑ *Zambrano Vélez κατά Εκουαδόρ*, ό.π., παρ. 44

⁶⁹⁵ βλ. ΔΑΔΔΑ *Zambrano Vélez κατά Εκουαδόρ*, ό.π., παρ. 45-46 και υποσημείωση αριθ. 28

⁶⁹⁶ βλ. ΔΑΔΔΑ *Zambrano Vélez κατά Εκουαδόρ*, ό.π., παρ. 47

⁶⁹⁷ βλ. ΔΑΔΔΑ *Zambrano Vélez κατά Εκουαδόρ*, ό.π., παρ. 48-52

⁶⁹⁸ βλ. ΔΑΔΔΑ *Zambrano Vélez κατά Εκουαδόρ*, ό.π., παρ. 69-70

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΕΙΔΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΣΤΗ ΖΩΗ

Εκτός από το περιεχόμενο που δίνεται στην προστασία του δικαιώματος στη ζωή, τις υποχρεώσεις των κρατών και τις εξαιρέσεις, μια σημαντική πτυχή του δικαιώματος στη ζωή είναι το πότε ακριβώς ξεκινάει και πότε τελειώνει αυτή η προστασία για το κάθε πρόσωπο. Δηλαδή, πότε ξεκινάει η ζωή και πότε τελειώνει. Έχει το έμβρυο δικαίωμα να ζήσει και ποια κυριαρχία πρέπει να έχει το άτομο στην ζωή του και στη ζωή του άλλου; Μπορεί να υπάρξει το δικαίωμα στο θάνατο;

Αυτές οι διαστάσεις του δικαιώματος στη ζωή έχουν προκαλέσει τις μεγαλύτερες αντιθέσεις και αποκλίσεις στις εθνικές νομοθεσίες και τη θεωρία σχετικά με το δικαίωμα στη ζωή, την υπέρτατη αυτή αξία των ανθρώπινων όντων. Ωστόσο, σκοπός είναι να διαπιστωθεί η θέση που έχουν πάρει στα ζητήματα που σχετίζονται με την έναρξη και τον εκούσιο τερματισμό της ζωής τα δύο περιφερειακά δικαστήρια ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Κεφάλαιο 1: Το καθεστώς του εμβρύου και η άμβλωση

1.1- Το ζήτημα της άμβλωσης

Το πότε αρχίζει η ζωή αποτελεί ένα ζήτημα στο οποίο έχουν διατυπωθεί αντικρουόμενες απόψεις καθώς τα εθνικά και διεθνή κείμενα συνήθως δεν το ρυθμίζουν ρητά.⁶⁹⁹ Στην ουσία υπάρχουν τρεις κύριες θεωρίες. Η πρώτη θεωρία αφορά την έναρξη της ζωής από τη στιγμή της σύλληψης και έχει ως επακόλουθο τη σοβαρή σύγκρουση δικαιωμάτων μεταξύ του εμβρύου και της μητέρας κυρίως στο θέμα των αμβλώσεων και της αντισύλληψης. Η δεύτερη θεωρία αφορά την έναρξη της ζωής τη στιγμή του τοκετού, οπότε δεν τίθεται θέμα σύγκρουσης συμφερόντων. Η τρίτη θεωρία έχει να κάνει με τη βιωσιμότητα του εμβρύου και θέτει κάποια ζητήματα σύγκρουσης συμφερόντων.⁷⁰⁰ Η επιλογή μιας από τις παραπάνω απόψεις αποτελεί προσωπική επιλογή του κάθε εθνικού νομοθέτη και καθορίζει και το καθεστώς

⁶⁹⁹ βλ. J.-F Renucci, ό.π., σελ. 82

⁷⁰⁰ βλ. E. Wicks, ό.π., σ.σ. 17-20

προστασίας του εμβρύου.⁷⁰¹

Θα μπορούσε γενικά να υποστηριχθεί ότι αφού η θετική υποχρέωση του κράτους να λαμβάνει μέτρα προστασίας και κατοχύρωσης των δικαιωμάτων δίνει μια αντικειμενική διάσταση στο δικαίωμα στη ζωή, τότε υπάρχει και υποχρέωση για την παροχή προστασίας στο έμβρυο το οποίο, χωρίς να είναι φορέας του δικαιώματος στη ζωή αφού δεν είναι πρόσωπο, είναι αντικείμενο προστασίας.⁷⁰²

Ωστόσο, στο ζήτημα της άμβλωσης, η οποία σε πολλά νομικά συστήματα είναι επιτρεπτή στις περιπτώσεις κινδύνου ζωής της μητέρας, περιπτώσεις βιασμών, ανήλικης εγκυμοσύνης, αποτροπής μετάδοσης κληρονομικής ή μολυσματικής ασθένειας στο έμβρυο ή για οικονομικούς λόγους, υπάρχει σύγκρουση μεταξύ της προστασίας του δικαιώματος στη ζωή του εμβρύου και της προσωπικής ελευθερίας αυτοκαθορισμού και αυτοδιάθεσης της μητέρας.⁷⁰³ Σ'αυτήν την περίπτωση σύγκρουσης δικαιωμάτων επιβάλλεται η εξατομικευμένη στάθμισή τους, αλλά όταν τα αγαθά είναι ισότιμα η στάθμιση δεν είναι πάντα δυνατή. Η αξιολόγηση πρέπει να γίνεται με αντικειμενικά δεδομένα με βάση την αρχή της αναλογικότητας, τις πραγματικές συνθήκες της σύγκρουσης και την αντιμετώπισή τους από την κυρίαρχη κοινωνική αντίληψη τη δεδομένη χρονική στιγμή.⁷⁰⁴

⁷⁰¹ βλ. B. Mathieu, ό.π., σ.σ. 14, 23-26 όπου αναφέρει ότι κανένα ευρωπαϊκό συνταγματικό δικαστήριο δεν αποδίδει πραγματικό συνταγματικό καθεστώς στο έμβρυο, αλλά όλοι αναγνωρίζουν ότι το έμβρυο έχει την τάση να προστατεύεται δυνάμει του δικαιώματος στη ζωή. Ειδικότερα, αναφέρεται σε αποφάσεις και νομοθεσίες εθνικών δικαστηρίων σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες. βλ. επίσης F. Sudre, ό.π., σελ. 48, L.-E. Pettiti, E. Decaux, P.-H. Imbert, ό.π., σελ. 145, Γ. Κατρούγκαλος, ό.π., σ.σ. 52-70. Για παράδειγμα, στη Γερμανία το Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο δεν έχει ποτέ λάβει θέση υπέρ της άμβλωσης εκφράζοντας την αντίδραση της νέας Γερμανίας στις οδυνηρές εμπειρίες ευγονικής και μαζικού πειραματισμού επί εμβρύων του ναζιστικού καθεστώτος. Θεωρεί ότι η αναπτυσσόμενη ζωή συμμετέχει εν μέρει στις εγγυήσεις της ανθρώπινης ζωής βάσει του Βασικού Νόμου. Στην Ισπανία, Πορτογαλία, Ιταλία, Γαλλία και Ελλάδα το κυοφορούμενο είναι αντικείμενο προστασίας και έχει και κληρονομικά δικαιώματα, ενώ στην Αυστρία η ζωή προστατεύεται μετά τη γέννηση. Το ιρλανδικό Σύνταγμα αναγνωρίζει ρητά υποκειμενικό δικαίωμα στη ζωή του κυοφορούμενου και το σλοβακικό επιβεβαιώνει ότι η ανθρώπινη ζωή είναι άξια προστασίας από τη σύλληψη. Στις ΗΠΑ και στον Καναδά το έμβρυο δεν προστατεύεται και η άμβλωση αποτελεί ελεύθερη επιλογή της γυναίκας. Ωστόσο, στις ΗΠΑ το Ανώτατο Δικαστήριο φαίνεται να αποκλίνει από την προσέγγιση του 1973 και την πλήρη ελευθερία της εγκύου ν'αποφασίσει την άμβλωση. Από τα παραπάνω διαπιστώνεται η διαπλοκή αντικρουόμενων νομικών κανόνων που αμφισβητεί την κοινότητα αξιών του δυτικού πολιτισμού σύμφωνα με τον C. Tomuschat, ό.π., σελ. 71.

⁷⁰² βλ. Γ. Κατρούγκαλος, ό.π., σελ. 25, B. Mathieu, ό.π., σελ. 109

⁷⁰³ βλ. Γ. Κατρούγκαλος, ό.π., σ.σ. 20-21, B. Mathieu, ό.π., σελ. 109 καθώς και C. Zampas, J.M. Gher, 'Abortion as a Human Right- International and Regional Standards', *Human Rights Law Review*, Vol. 8 Issue 2 (2008), 249- 294 για μια ανάλυση σε διεθνές και περιφερειακό επίπεδο σχετικά με τις εξελίξεις του δικαιώματος στην άμβλωση της γυναίκας.

⁷⁰⁴ βλ. Γ. Κατρούγκαλος, ό.π., σ.σ. 20-21, 44-45

1.1.1- Η θέση του ΕΛΔΑ

Το άρθρο 2 παρ. 1 ΕΣΔΑ αναφέρει την προστασία από το νόμο του δικαιώματος «εκάστου» προσώπου στη ζωή. Ωστόσο, η λέξη «έκαστος» δεν διευκρινίζεται με αποτέλεσμα να παραμένει ασαφές το ζήτημα αν και το έμβρυο, δηλαδή η αγέννητη ζωή, εμπίπτει στην έννοια του «κάθε ανθρώπου» και συγκεκριμένα από πότε ξεκινά η προστασία του άρθρου 2 ΕΣΔΑ. Αν θεωρηθεί ότι το έμβρυο εμπίπτει στην παραπάνω έννοια τότε η άμβλωση θα πρέπει κατ' αρχήν να απαγορεύεται από τη νομοθεσία και να τιμωρείται από τις αρχές.⁷⁰⁵ Στο θέμα αυτό υπάρχει μεγάλη διάσταση απόψεων σε διεθνές και εθνικό επίπεδο και κάθε κράτος έχει υιοθετήσει διαφορετική ρύθμιση.⁷⁰⁶

Η σχέση του άρθρου 2 ΕΣΔΑ με την προστασία και το καθεστώς του εμβρύου εξετάστηκε σε κάποιες υποθέσεις της Επιτροπής, η οποία άφησε γενικά ανοιχτό το ζήτημα. Στο σημείο αυτό θα γίνει ενδεικτική αναφορά στις αποφάσεις της Επιτροπής επειδή αποτυπώνεται η αντιπαράθεση απόψεων και το κλίμα της εποχής και αποτελούν σημείο αναφοράς και για τη νομολογία του Δικαστηρίου.

Για πρώτη φορά το 1980 στην υπόθεση *Χ κατά Ηνωμένου Βασιλείου* η Επιτροπή εξετάζει σε βάθος το ζήτημα του καθεστώτος προστασίας του εμβρύου. Η προσφυγή έγινε κατ' αρχήν παραδεκτή από την Επιτροπή και αφορούσε έναν μελλοντικό πατέρα ο οποίος δεν συμφωνούσε με την απόφαση για τη διακοπή εγκυμοσύνης της συζύγου του και η νομοθεσία του Ηνωμένου Βασιλείου δεν του

⁷⁰⁵ βλ. P. Van Dijk, G.J.H. Van Hoof, *ό.π.*, σελ. 300

⁷⁰⁶ βλ. L.-E. Pettiti, E. Decaux, P.-H. Imbert, *ό.π.*, σελ. 145 όπου αναφέρει ότι κατά την επεξεργασία της ΟΔΔΑ και του ΔΣΑΠ οι διατάξεις για προστασία του δικαιώματος στη ζωή του εμβρύου από τη σύλληψη αποσύρθηκαν γιατί έρχονταν σε αντίθεση με νομοθεσίες για την άμβλωση στις ευρωπαϊκές χώρες, B. Mathieu, *ό.π.*, σ.σ. 32-39 που αναφέρει ότι τα περισσότερα ευρωπαϊκά συνταγματικά δικαστήρια θεωρούν ότι η άμβλωση δεν πρέπει να είναι ελεύθερη γιατί θα μπορούσε να προσβάλλει αυθαίρετα τα δικαιώματα του εμβρύου, αντίθετα οι απαιτήσεις σχετικά με τη φυσική και ηθική υγεία της μητέρας μπορούν αν δικαιολογήσουν την προσβολή των δικαιωμάτων του εμβρύου. Γι' αυτό το λόγο και γενικότερα στην Ευρώπη έχει επιτευχθεί ο συμβιβασμός των δύο δικαιωμάτων με την αποποινικοποίηση από τον εθνικό νομοθέτη της διακοπής της εγκυμοσύνης κατά τα πρώτα στάδια. βλ. επίσης Π.Δ. Δαγτόγλου, *ό.π.*, σ.σ. 234-236 όπου αναφέρεται στη σχετική ρύθμιση στην Ελλάδα όπου το κυοφορούμενο γενικά προστατεύεται, ωστόσο το Σύνταγμα επιτρέπει τη στάθμιση ανάμεσα στη ζωή του κυοφορούμενου και στη ζωή και υγεία της κυοφορούσας, καθώς και το νομοθετικό καθορισμό του χρονικού σημείου έναρξης της έννοιας του προσώπου του οποίου η ζωή προστατεύεται. Ειδικότερα, στο άρθρο 304ΠΚ (Ποινικός Κώδικας) ο Έλληνας νομοθέτης έχει επιτρέψει την τεχνητή διακοπή της εγκυμοσύνης για ιατρικούς λόγους και υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις (μη συμπλήρωση 12 εβδομάδων κύησης, γενετική ανωμαλία εμβρύου και μέχρι 24 εβδομάδες εγκυμοσύνης, κίνδυνος ζωής ή υγείας εγκύου, αποτέλεσμα βιασμού, αποπλάνησης ανήλικης, αιμομιξίας ή κατάχρησης γυναικας ανίκανης να αντισταθεί και μέχρι 19 εβδομάδες εγκυμοσύνης).

επέτρεπε να παρέμβει.⁷⁰⁷ Κατά την εξέταση της ουσίας, η Επιτροπή θεωρεί ότι ο όρος «κάθε πρόσωπο» δεν αποκλείεται κάποιες διατάξεις της Σύμβασης ν'αφορούν και όσους έχουν συλληφθεί και πρόκειται να γεννηθούν (δηλ. τα έμβρυα), όμως παρατηρεί ότι οι περιορισμοί και οι εξαιρέσεις (θανατική ποινή, νόμιμη άμυνα) στο δικαίωμα στη ζωή αφορούν άτομα που έχουν ήδη γεννηθεί και επομένως το αρ. 2 ΕΣΔΑ δεν αφορά το κυοφορούμενο.⁷⁰⁸

Ειδικότερα αναλύει τον όρο «ζωή» και τις διαφορετικές απόψεις που υπάρχουν και αναρωτιέται αν α) το άρθρο 2 δεν αφορά καθόλου το έμβρυο, β) αν αναγνωρίζει περιορισμένο δικαίωμα στη ζωή στο έμβρυο ή γ) αν αναγνωρίζει απόλυτο δικαίωμα στη ζωή στο έμβρυο ίσο με των προσώπων που έχουν γεννηθεί.⁷⁰⁹ Αποκλείει την τρίτη άποψη γιατί το έμβρυο δεν καλύπτεται από το νομικό χαρακτηρισμό «πρόσωπο» και γιατί έτσι θα εμπόδιζε κάθε είδους θεραπευτική άμβλωση και θα προσέβαλε μ'αυτόν τον τρόπο το δικαίωμα στη ζωή της μητέρας.⁷¹⁰ Επίσης, η Επιτροπή παρατηρεί ότι δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι πρόθεση των συγγραφέων ήταν να δοθεί προτεραιότητα στο δικαίωμα στη ζωή του εμβρύου αφού όταν φτιαχόταν το σχέδιο της Σύμβασης σχεδόν όλα τα κράτη- μέλη επέτρεπαν την άμβλωση για την προστασία της ζωής της μητέρας⁷¹¹. Επίσης, επέμεινε στο γεγονός ότι η συγκεκριμένη άμβλωση ήταν για θεραπευτικούς λόγους επειδή κινδύνευε η ζωή και η υγεία της μητέρας και κατά τους πρώτους μήνες της εγκυμοσύνης και ακόμη κι αν θεωρηθεί ότι το αρ.2 προστατεύει την αγέννητη ζωή, η προστασία αυτή δεν είναι απόλυτη και πρέπει να γίνει λογική στάθμιση των δικαιωμάτων και των συμφερόντων το καθενός.⁷¹² Η Επιτροπή δεν πήρε θέση μεταξύ των δύο πρώτων απόψεων και για περιπτώσεις μη θεραπευτικές και σε πιο προχωρημένο στάδιο, ωστόσο η απάντηση στο αν το αρ.2 ΕΣΔΑ εφαρμόζεται για το έμβρυο δεν θεωρείται ότι έχει απαντηθεί αρνητικά, οπότε θα πρέπει να εξετάζεται κάθε φορά η συγκεκριμένη περίπτωση.⁷¹³

⁷⁰⁷ βλ. Ι.Δ. Σαρμάς, ό.π., σελ. 72, L.-E. Pettiti, E. Decaux, P.-H Imbert, ό.π., σελ. 146, A. Plomer, 'A Foetal Right to Life? The case of Vo v. France', Human Rights Law Review, Vol. 5 Issue 2 (2005) ό.π., σελ. 316

⁷⁰⁸ βλ. Ι.Δ. Σαρμάς, ό.π., σελ. 72, L.-E. Pettiti, E. Decaux, P.-H Imbert, ό.π., σελ. 146, A. Plomer, ό.π., σελ. 317

⁷⁰⁹ βλ. A. Plomer, ό.π., σ.σ. 318-319

⁷¹⁰ βλ. Γ.Κατρούγκαλος, ό.π., σελ.48, L.-E. Pettiti, E. Decaux, P.-H Imbert, ό.π., σελ. 146

⁷¹¹ βλ. P.Van Dijk, G.J.H. Van Hoof, ό.π., σελ.301, Γ.Κατρούγκαλος, ό.π., σελ.48, Ι.Δ. Σαρμάς, ό.π., σελ. 72

⁷¹² βλ. L.-E. Pettiti, E. Decaux, P.-H Imbert, ό.π., σελ. 146, P.Van Dijk, G.J.H. Van Hoof, ό.π., σελ.301, Ι.Δ. Σαρμάς, ό.π., σελ. 72, G. Dutertre, ό.π., σελ. 39

⁷¹³ βλ. P.Van Dijk, G.J.H. Van Hoof, ό.π., σελ.301

Στην υπόθεση *Brüggegan and Scheuten κατά Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας*, το ζήτημα της άμβλωσης τέθηκε υπό το άρθρο 8 ΕΣΔΑ και την ελευθερία της μητέρας να προχωρήσει σε άμβλωση μετά από προσφυγή δύο Γερμανίδων. Η Επιτροπή έκρινε ότι η νομοθετική απαγόρευση της άμβλωσης μετά τη δωδέκατη εβδομάδα δεν συνιστά αντισυμβατική επέμβαση στην ιδιωτική ζωή της προσφεύγουσας.⁷¹⁴

Στην υπόθεση *Η κατά Νορβηγίας* το 1992 η Επιτροπή είχε μια διαφορετική προσέγγιση. Δεν αποκλείει ότι σε συγκεκριμένες περιπτώσεις μπορεί ν'αποφασίσει ότι το κυοφορούμενο μπορεί να έχει προστασία υπό το αρ.2 παρά το γεγονός ότι τα κράτη-μέλη έχουν εκ διαμέτρου αντίθετες απόψεις για τη σημασία της προστασίας του δικαιώματος στη ζωή του παιδιού που πρόκειται να γεννηθεί.⁷¹⁵ Ωστόσο, υπογραμμίζει ότι στον ευαίσθητο τομέα της άμβλωσης, τα συμβαλλόμενα μέρη πρέπει να κρατούν μια συγκεκριμένη διακριτική εξουσία εκτίμησης και η σχετική νορβηγική νομοθεσία που επέτρεπε την άμβλωση με απόφαση της εγκύου στις πρώτες 12 εβδομάδες και μέχρι τη 18 εβδομάδα εγκυμοσύνης αν υπήρχαν σοβαροί λόγοι δεν ξεπερνούσε την ευχέρεια που επιτρεπόταν στα κράτη.⁷¹⁶

Οι παραπάνω αποφάσεις της Επιτροπής καταλήγουν ότι το άρθρο 2 ΕΣΔΑ δεν προστατεύει το δικαίωμα στη ζωή του αγέννητου παιδιού, το οποίο υπόκειται εξάλλου σε σιωπηρούς περιορισμούς που ευνοούν την προστασία του δικαιώματος στη ζωή της μητέρας, και αντανακλούν τη φιλελευθεροποίηση του καθεστώτος των αμβλώσεων και την ανάγκη προάσπισης των δικαιωμάτων και των ελευθεριών της γυναίκας όπως εγγράφηκε στην κοινωνική συνείδηση μετά την έξαρση του φεμινιστικού κινήματος στις δεκαετίες του '60 και του '70.⁷¹⁷

Το Δικαστήριο άργησε πολύ ν' ασχοληθεί με το ζήτημα των αμβλώσεων και παρατηρείται ότι αυτό δεν έχει εξεταστεί υπό το πρίσμα του άρθρου 2 ΕΣΔΑ, παρά μόνο εμμέσως. Για παράδειγμα, στην υπόθεση *Open Door and Dublin Well Woman κατά Ιρλανδίας* οι προσφεύγοντες προσέβαλαν την απαγόρευση της πληροφόρησης για τις δυνατότητες της άμβλωσης στο εξωτερικό από δύο γυναικολογικές κλινικές που

⁷¹⁴ βλ. Γ.Κατρούγκαλος, ό.π., σελ.48, D.Gomien, D. Harris, L. Zwaak, ό.π., σελ. 102, G. Dutertre, ό.π., σελ. 39, A. Plomer, ό.π., σ.σ. 315-316

⁷¹⁵ βλ. G. Dutertre, ό.π., σελ. 39, P.Van Dijk, G.J.H. Van Hoof, ό.π., σελ.302

⁷¹⁶ βλ. G. Dutertre, ό.π., σελ. 39, P.Van Dijk, G.J.H. Van Hoof, ό.π., σελ.302, X. Χρυσανθάκης, ό.π., σ.σ. 20-21, A. Plomer, ό.π., σ.σ. 319-320

⁷¹⁷ βλ. Γ.Κατρούγκαλος, ό.π., σ.σ. 68-69, X. Χρυσανθάκης, ό.π., σελ. 27

επέβαλε το Ανώτατο Δικαστήριο της Ιρλανδίας βάσει της συνταγματικής προστασίας του εμβρύου από τη σύλληψη και της απαγόρευσης των αμβλώσεων.⁷¹⁸ Το Δικαστήριο δήλωσε ότι δεν θεωρούσε ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση έπρεπε να προσδιορίσει αν η Σύμβαση εγγυάται δικαίωμα στην άμβλωση ή αν το δικαίωμα στη ζωή που αναγνωρίζεται από το άρθρο 2 αφορά εξίσου και το κυοφορούμενο καθώς η προσφυγή αφορούσε τον περιορισμό της ελευθερίας της λήψης ή της παροχής πληροφοριών για τη διακοπή εγκυμοσύνης στο εξωτερικό.⁷¹⁹ Επομένως, το Δικαστήριο δεν πήρε θέση στο ζήτημα της άμβλωσης σχετικά με το άρθρο 2 και καταδίκασε την Ιρλανδία για την απαγόρευση ενημέρωσης σχετικά με τις δυνατότητες έκτρωσης βάσει του άρθρου 10 παρ. 1 ΕΣΔΑ.⁷²⁰

1.1.1.1- Η υπόθεση Vo κατά Γαλλίας και το περιθώριο εκτίμησης των κρατών

Το ΕΔΔΑ είχε την ευκαιρία για πρώτη φορά να εξετάσει συγκεκριμένα την άμβλωση και την άμεση προσβολή του δικαιώματος στη ζωή μόνο στην υπόθεση Vo κατά Γαλλίας, η οποία αποτελεί και ορόσημο για τη νομολογία του Δικαστηρίου.⁷²¹ Στην υπόθεση αυτή η προσφεύγουσα, Γαλλίδα υπήκοος βιετναμέζικης καταγωγής, επιδιώκει τον ποινικό κολασμό του νοσοκομειακού γιατρού ο οποίος νόμιζε ότι επρόκειτο για μια άλλη γυναίκα με το ίδιο επώνυμο και λόγω λανθασμένης εξέτασης η εγκυμοσύνη της προσφεύγουσας έπρεπε να διακοπεί και να υποβληθεί σε θεραπευτική άμβλωση του εμβρύου της που ήταν ήδη έξι εβδομάδων.⁷²² Καταγγέλλει την άρνηση των αρχών να χαρακτηρίσουν ως ανθρωποκτονία χωρίς πρόθεση την προσβολή της ζωής του κυοφορούμενου και υποστηρίζει ότι η απουσία ποινικής νομοθεσίας που θα στοχεύει στην καταστολή και τιμωρία μιας τέτοιου είδους προσβολής αποτελεί παράβαση του άρθρου 2 ΕΣΔΑ.⁷²³ Το Δικαστήριο θεωρεί ότι το ζήτημα που πρέπει να εξεταστεί στην συγκεκριμένη περίπτωση είναι αν το έμβρυο αποτελεί υποκείμενο του δικαιώματος στη ζωή του άρθρου 2 ΕΣΔΑ και αν, εκτός από την περίπτωση διακοπής της εγκυμοσύνης με τη συναίνεση της μητέρας, η προσβολή του εμβρύου από τρίτους πρέπει να τιμωρείται ποινικά με βάση το άρθρο 2 ΕΣΔΑ εν όψει της προστασίας του

⁷¹⁸ βλ. G. Dutertre, ό.π., σελ. 38, X Χρυσανθάκης, ό.π., σελ. 24,

⁷¹⁹ βλ. ΕΔΔΑ *Open Door and Dublin Well Woman κατά Ιρλανδίας* απόφαση της 29/10/1992, σειρά Α αριθ. 246-A, παρ. 66

⁷²⁰ βλ. F. Sudre, ό.π., σελ. 47, A. Plomer, ό.π., σελ. 314, J.-F. Renucci, ό.π., σελ. 85

⁷²¹ βλ. A. Plomer, ό.π., σελ. 311

⁷²² βλ. ΕΔΔΑ *Vo κατά Γαλλίας* απόφαση της 08/07/2004 (αριθ. προσφυγής 53924/00) παρ. 10-15

⁷²³ βλ. ΕΔΔΑ *Vo κατά Γαλλίας*, ό.π., παρ. 43, 46-50

εμβρύου υπό το τίτλο αυτού του άρθρου.⁷²⁴

Το ΕΔΔΑ προχωρεί σε μια αρκετά εκτεταμένη αναφορά σε συμβάσεις και επιτροπές σχετικά με ζητήματα βιοϊατρικής και βιοηθικής, στις εθνικές νομοθεσίες των ευρωπαϊκών χωρών σχετικά με την προστασία του εμβρύου, στη σχετική νομολογία του διαμερικανικού συστήματος καθώς και στην προηγούμενη νομολογία της Επιτροπής για το θέμα των αμβλώσεων, η οποία αναφέρθηκε παραπάνω.⁷²⁵ Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω και παρατηρώντας ότι στο ζήτημα της φύσης και του καθεστώτος του εμβρύου και του ορισμού της ζωής δεν υπάρχει συμφωνία σε ευρωπαϊκό επίπεδο, αν και εμφανίζονται στοιχεία προστασίας του εμβρύου σχετικά με την επιστημονική πρόοδο και τις μελλοντικές συνέπειες της έρευνας για τους γενετικούς χειρισμούς, την ιατρικώς υποβοηθούμενη αναπαραγωγή ή τους πειραματισμούς επί εμβρύων, κρίνει ότι ως αφετηρία το δικαίωμα στη ζωή υπάγεται στο περιθώριο εκτίμησης των κρατών το οποίο το δικαστήριο τείνει να θεωρεί ότι πρέπει να τους αναγνωρίσει σ' αυτόν τον τομέα στα πλαίσια μιας εξελικτικής ερμηνείας της ΕΣΔΑ η οποία είναι ένα ζωντανό εργαλείο προς ερμηνεία υπό το φως των σύγχρονων συνθηκών ζωής.⁷²⁶

Επομένως, το Δικαστήριο θεωρεί ότι δεν είναι επιθυμητό ούτε δυνατό στην παρούσα φάση να απαντήσει στο ερώτημα αν το έμβρυο είναι ένα πρόσωπο υπό το άρθρο 2 ΕΣΔΑ και δεν θεωρεί απαραίτητο να εξετάσει την πτυχή αν η απότομη διακοπή κύησης στη συγκεκριμένη περίπτωση εμπίπτει ή όχι στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 2 καθώς, ακόμη και αν ενέπιπτε, οι απαιτήσεις που συνδέονται με τη διατήρηση της ζωής στον τομέα της δημόσιας υγείας δεν παραβλέφθηκαν από το εναγόμενο κράτος.⁷²⁷ Εν απουσία ξεκάθਾਰου νομικού καθεστώτος του κυοφορούμενου, το Δικαστήριο κρίνει ότι αυτό δεν στερείται παρ' όλ' αυτά κάθε προστασία στο γαλλικό δίκαιο, ικανοποιώντας τις διαδικαστικές απαιτήσεις του άρθρου 2 ΕΣΔΑ οι οποίες δεν επιβάλλουν απαραίτητα ποινικής φύσεως διαδικασίες, και θεωρεί ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση η ζωή του εμβρύου ήταν βαθιά συνδεδεμένη με αυτή της μητέρας και η προστασία της δεν πρέπει να γίνεται παρά μόνο διαμέσου αυτής.⁷²⁸ Επομένως, αν όντως εφαρμόζεται το άρθρο 2 ΕΣΔΑ δεν

⁷²⁴ βλ. ΕΔΔΑ *Vo κατά Γαλλίας*, ό.π., παρ. 81

⁷²⁵ βλ. ΕΔΔΑ *Vo κατά Γαλλίας*, ό.π., παρ. 35-41, 60-80, 84

⁷²⁶ βλ. ΕΔΔΑ *Vo κατά Γαλλίας*, ό.π., παρ. 82

⁷²⁷ βλ. ΕΔΔΑ *Vo κατά Γαλλίας*, ό.π., παρ. 85

⁷²⁸ βλ. ΕΔΔΑ *Vo κατά Γαλλίας*, ό.π., παρ. 86-94

υπήρξε παραβίαση του.⁷²⁹

Άρα το Δικαστήριο αρνείται να αποφασίσει για την εμβέλεια του αρ.2 ΕΣΔΑ σχετικά με τη ζωή του ανθρώπινου εμβρύου και καταλήγει ότι κάθε συμβαλλόμενο κράτος έχει ευρύ πεδίο διακριτικής ευχέρειας για τη νομοθετική ρύθμιση αυτού του ζητήματος σε εθνικό επίπεδο.⁷³⁰

Η θέση αυτή του Δικαστηρίου αποτέλεσε αντικείμενο κριτικής από τις ξεχωριστές γνώμες των δικαστών, οι οποίοι συμφωνούσαν ότι υπάρχει αντίφαση μεταξύ της άρνησης να ληφθεί θέση για την εφαρμογή του άρθρου 2 στο έμβρυο και της εξέτασης του ζητήματος παραβίασης των υποχρεώσεων αυτού του ίδιου άρθρου. Σύμφωνα με την άποψη των δύο από τους τρεις δικαστές που μειοψήφησαν, το αρ. 2 ΕΣΔΑ εφαρμόζεται στην προστασία του εμβρύου και απαιτεί την ύπαρξη ποινικών προστατευτικών μέτρων.⁷³¹ Ο τρίτος δικαστής που μειοψήφησε επισημαίνει στη διστάμενη γνώμη του πως δεν θεωρεί ότι η διοικητική προστασία του εμβρύου από το γαλλικό δίκαιο επαρκεί και πιστεύει ότι το άρθρο 2 ΕΣΔΑ προστατεύει το έμβρυο, αλλιώς ούτε η Επιτροπή ούτε το Δικαστήριο θα προέβαιναν σε στάθμιση μεταξύ των δικαιωμάτων του εμβρύου και της μητέρας. Επίσης, θεωρεί ότι το ζήτημα της ερμηνείας ή της εφαρμοστικότητας του άρθρου 2 δεν πρέπει να εξαρτάται από το περιθώριο εκτίμησης των κρατών.⁷³²

Ωστόσο, και οι δικαστές της πλειοψηφίας θέλησαν να διευκρινίσουν κάποιες πτυχές του συλλογισμού του Δικαστηρίου στις ξεχωριστές τους γνώμες. Σύμφωνα με μία απ' αυτές, το άρθρο 2 είναι ανεφάρμοστο στην προστασία του εμβρύου δεδομένων των νομικών και ηθικών εξελίξεων του καθεστώτος του εμβρύου μέχρι στιγμής, αλλά αυτό δε σημαίνει ότι το έμβρυο δεν είναι άξιο προστασίας η οποία όμως διαφέρει από αυτή του παιδιού μετά τη γέννησή του.⁷³³ Ενώ η άλλη ξεχωριστή γνώμη, αν και φαίνεται πιο ευνοϊκή στην εφαρμογή του άρθρου 2, αλλά όχι στην απαίτηση για ποινικές διατάξεις, υπογραμμίζει ότι το Δικαστήριο δεν προορίζεται για να πάρει θέση σε επίπεδο ηθικό ή φιλοσοφικό αλλά πρέπει να παραμένει στο νομικό πεδίο για ένα

⁷²⁹ βλ. ΕΔΔΑ *Vo κατά Γαλλίας*, ό.π., παρ. 95

⁷³⁰ βλ. B. Mathieu, ό.π., σελ. 40

⁷³¹ βλ. Διστάμενη Γνώμη Δικαστών Mularoni, Strážnická στην ΕΔΔΑ *Vo κατά Γαλλίας*, ό.π., καθώς και A. Plomer, ό.π., σ.σ. 329-330, J. Pichon, 'Does the Unborn Child Have a Right to Life? The Insufficient Answer of the European Court of Human Rights in the Judgment *Vo v. France*', *German Law Journal*, Vol. 7, No. 4 (2006), σελ. 438

⁷³² βλ. Διστάμενη Γνώμη Δικαστή Ress στην ΕΔΔΑ *Vo κατά Γαλλίας*, ό.π.

⁷³³ βλ. Ξεχωριστή Γνώμη Χ. Ροζάκη με την οποία συνάδουν και οι δικαστές Caffisch, Fischbach, Lorenzen, Thomassen στην ΕΔΔΑ *Vo κατά Γαλλίας*, ό.π., καθώς και J. Pichon, ό.π., σελ. 437

θέμα όπου ο καθένας έχει την προσωπική του άποψη η οποία εξαρτάται από την ιδεολογία του.⁷³⁴

Αυτό που προκύπτει γενικά και επισημαίνουν οι παραπάνω ξεχωριστές γνώμες των δικαστών είναι ότι τόσο το ΕΔΔΑ όσο και η ΕΕΔΑ δεν έχουν θεωρήσει ότι το άρθρο 2 ΕΣΔΑ ρητά εφαρμόζεται για τα έμβρυα, αλλά ούτε έχουν αποκλείσει εντελώς τη δυνατότητα το έμβρυο να εμπίπτει στην έννοια “έκαστος”.⁷³⁵

Πρέπει να επισημανθεί ότι η συγκεκριμένη υπόθεση διαφέρει από προηγούμενες υποθέσεις της Επιτροπής και του Δικαστηρίου σχετικά με τις αμβλώσεις γιατί πρόκειται για αμβλωση που οφείλεται σε ιατρικό λάθος και όχι στη θέληση της μητέρας. Επομένως, δεν υπάρχουν δύο αντικρουόμενα δικαιώματα τα οποία πρέπει να σταθμιστούν, ούτε εξετάζεται η συμβατότητα της εθνικής νομοθεσίας περί αμβλώσεων με το άρθρο 2 ΕΣΔΑ.⁷³⁶ Ωστόσο, το Δικαστήριο στην απόφασή του δε φαίνεται να δείχνει καθόλου αυτή την διαφοροποίηση, ενώ προβαίνει στην εξέταση των διαδικαστικών υποχρεώσεων υπό το άρθρο 2 ΕΣΔΑ, χωρίς να αποφαινεται για το αν το άρθρο 2 ΕΣΔΑ εφαρμόζεται για το έμβρυο και αν το κράτος έχει ουσιαστική υποχρέωση προστασίας του βάσει αυτού.⁷³⁷ Το ΕΔΔΑ φαίνεται να μένει προσκολλημένο στη δεκαετία του '70 και να μην ερμηνεύει τη Σύμβαση ως ζωντανό εργαλείο αποφεύγοντας να πάρει ξεκάθαρη θέση όσον αφορά το συγκεκριμένο ζήτημα, παρά το γεγονός ότι στηρίζεται σε στοιχεία που προκύπτουν από την εξέλιξη του εσωτερικού δικαίου των κρατών-μελών και τη συνταγματική τους νομολογία και λαμβάνει υπόψη τη ποικιλία των δικαστικών ευρωπαϊκών πολιτισμών.⁷³⁸

Άλλες υποθέσεις που έχουν εμφανισθεί ενώπιον του ΕΔΔΑ και αφορούν αμβλώσεις σχετίζονται περισσότερο με την προστασία της υγείας της εγκύου γυναίκας και εξετάζονται υπό το άρθρο 8 ΕΣΔΑ και την παραβίαση της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής.⁷³⁹

⁷³⁴ βλ. Ξεχωριστή Γνώμη Δικαστή Costa και Traja στην ΕΔΔΑ *Vo κατά Γαλλίας*, ό.π.

⁷³⁵ βλ. J. Pichon, ό.π., σ.σ. 439-440

⁷³⁶ βλ. A. Plomer, ό.π., σ.σ. 313, 321

⁷³⁷ *ibid.*, σ.σ. 325-329 που θεωρεί ότι θα ήταν προτιμότερο η ύπαρξη ή όχι ποινικής δίωξης να εξεταστεί υπό το άρθρο 13 ΕΣΔΑ και το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής

⁷³⁸ βλ. J. Pichon, ό.π., σελ. 444, B. Mathieu, ό.π., σελ. 107

⁷³⁹ βλ. ενδεικτικά ΕΔΔΑ *Tysiacs κατά Πολωνίας* απόφαση της 20/3/2007 (αριθ. προσφυγής 5410/03) όπου οι γιατροί δεν έδωσαν έγκριση για θεραπευτική αμβλωση ακόμη κι αν η προσφεύγουσα έπασχε από σοβαρή μυωπία που θα χειρότερεσε κατά την εγκυμοσύνη και τη γέννα με αποτέλεσμα κατά τη γέννα να πάθει αιμορραγία του αμφιβληστροειδούς και να μείνει σχεδόν τυφλή, *A, B και C κατά Ιρλανδίας* απόφαση της 16/12/2010 (αριθ. προσφυγής 25579/05) σχετικά με την απαγόρευση των αμβλώσεων στην Ιρλανδία και το δικαίωμα μιας γυναίκας που έπασχε από καρκίνο και υποβαλλόταν σε

Αξίζει να σημειωθεί ότι το ΕΔΔΑ εμμένει στο δόγμα του περιθωρίου εκτίμησης των κρατών λόγω της διαφωνίας που υπάρχει ως προς το καθεστώς του εμβρύου. Αυτό σημαίνει ότι τα κράτη έχουν τη διακριτική ευχέρεια για τη ρύθμιση του ζητήματος μέσω της εθνικής τους νομοθεσίας καθώς θεωρείται ότι βρίσκονται σε πιο άμεση και μόνιμη επαφή με την κατάσταση που επικρατεί στην κοινωνία και επομένως μπορούν ν'αποτυπώσουν καλύτερα στη νομοθεσία τις όποιες κοινωνικές και ηθικές αξιολογήσεις.⁷⁴⁰

Στην Ευρώπη οι περισσότερες νομοθετικές ρυθμίσεις επιτρέπουν την άμβλωση μόνο στα πρώτα στάδια της εγκυμοσύνης. Μετά την 22η εβδομάδα φαίνεται ότι το συμφέρον του εμβρύου ενισχύεται, χωρίς να φτάνει να υπερισχύει του δικαιώματος στη ζωή της μητέρας το οποίο ενισχύει τις ηθικές πλευρές του ζητήματος. Οι ρυθμίσεις αυτές φαίνεται να συμπίπτουν και με τον επιστημονικό ορισμό ενός βιώσιμου εμβρύου.⁷⁴¹

1.1.2- Η στάση του ΔΑΔΔΑ

Το άρθρο 4 ΑΣΔΑ στην πρώτη παράγραφο του στο δεύτερο εδάφιο διατυπώνει ρητά ότι το δικαίωμα στη ζωή κάθε προσώπου προστατεύεται «γενικά από τη στιγμή της σύλληψης».⁷⁴² Η διάταξη αυτή αποτελεί ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της ΑΣΔΑ καθώς δε συναντάται σε κανένα άλλο διεθνές κείμενο προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου. Δίνεται πολύ ευρύ περιεχόμενο στην έννοια της «ζωής» στην ΑΣΔΑ, το οποίο και αποτέλεσε αντικείμενο αντιδράσεων καθώς θεωρείται ότι έρχεται σε αντίθεση με το δικαίωμα στην άμβλωση ή το δικαίωμα στην πρόσβαση σε αντισυλληπτικές μεθόδους, όπως το χάπι της επόμενης μέρας.⁷⁴³

Το Μεξικό έχει κάνει ερμηνευτική δήλωση σχετικά με το άρθρο 4 παρ. 1 ΑΣΔΑ και τη λέξη «γενικά» η οποία θεωρεί ότι δεν επιβάλλει την υποχρέωση υιοθέτησης ή διατήρησης σε ισχύ νομοθεσίας που να προστατεύει τη ζωή από τη στιγμή της

συχνούς ιατρικούς ελέγχους για την πιθανότητα επανεμφάνισης να προχωρήσει σε νόμιμη άμβλωση χωρίς να χρειαστεί να φύγει στο εξωτερικό. βλ. επίσης σχετική Σύσταση 1607 (2008) της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης για την πρόσβαση στην ασφαλή και νόμιμη άμβλωση στην Ευρώπη
⁷⁴⁰ βλ. F. Sudre, ό.π., σ.σ. 44-45, T. Murphy, G. O Cuinn, ό.π., σελ. 634 καθώς και παραπάνω Κεφάλαιο 3.1.3 του Δεύτερου Μέρους αναλυτικότερα για το δόγμα του περιθωρίου εκτίμησης των κρατών

⁷⁴¹ βλ. A. Plomer, ό.π., σ.σ. 334-336

⁷⁴² βλ. άρθρο 4 παρ. 1 εδ. β' ΑΣΔΑ

⁷⁴³ βλ. L. Hennebel, ό.π., σελ. 426 όπου αναφέρεται σε σχετικές αντιρρήσεις του Καναδά ο οποίος δεν έχει υπογράψει ούτε επικυρώσει την ΑΣΔΑ.

σύλληψης από τη στιγμή που το ζήτημα αυτό εμπίπτει στον τόμεα δικαιοδοσίας των κρατών.⁷⁴⁴ Δηλαδή η απαγόρευση ή μη της άμβλωσης αποτελεί ζήτημα του εθνικού νομοθέτη του κάθε κράτους σύμφωνα με το Μεξικό.

Επίσης, η προστασία του εμβρύου από την ΑΣΔΑ συνάγεται και εμμέσως από τη ρύθμιση του άρθρου 4 παρ. 5 ΑΣΔΑ και την απαγόρευση επιβολής της θανατικής ποινής σε έγκυο γυναίκα.⁷⁴⁵

Αξίζει να αναφερθεί σ' αυτό το σημείο η υπόθεση *Baby Boy κατά ΗΠΑ του 1981* η οποία αφορούσε την κατηγορία ενός γιατρού για ανθρωποκτονία επειδή προχώρησε σε έκτρωση σε μια έφηβη αν και είχε τη συναίνεση τόσο της έφηβης όσο και της μητέρας της, με την οποία ασχολήθηκε η ΔΑΕΔΑ και έκρινε σχετικά με το άρθρο 4 παρ. 1 ΑΣΔΑ και το ζήτημα της άμβλωσης.⁷⁴⁶ Οι ΗΠΑ δεν έχουν επικυρώσει την ΑΣΔΑ αλλά οι προσφεύγοντες αμφισβήτησαν την νομιμότητα της άμβλωσης βάσει του άρθρου 1 της Αμερικανικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου το οποίο θεωρούν ότι πρέπει να ερμηνεύεται υπό το φως του άρθρου 4 παρ. 1 ΑΣΔΑ. Η ΔΑΕΔΑ στην έκθεσή της αναλύει τις προπαρασκευαστικές εργασίες τόσο της Αμερικανικής Διακήρυξης όσο και της ΑΣΔΑ.⁷⁴⁷ Το άρθρο 1 της Αμερικανικής Διακήρυξης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου διατυπώνεται με ευρύ τρόπο και διακηρύττει ότι κάθε ανθρώπινο ον έχει το δικαίωμα στη ζωή, στη ελευθερία, στην ασφάλεια και στην ακεραιότητα του προσώπου του. Κατά τις προπαρασκευαστικές εργασίες της Διακήρυξης, το σχέδιο περιείχε την φράση για την προστασία του δικαιώματος στη ζωή «από τη στιγμή της σύλληψης» η οποία αφαιρέθηκε από το τελικό κείμενο επειδή ερχόταν σε αντίθεση με τη νομοθεσία αποποινικοποίησης της άμβλωσης σε συγκεκριμένες περιπτώσεις σε πολλά κράτη του ΟΑΚ.⁷⁴⁸ Η παραπάνω παρατήρηση σε συνδυασμό με το άρθρο 28 της Διακήρυξης που θέτει ότι τα δικαιώματα του καθενός περιορίζονται από τα δικαιώματα του άλλου, από την ασφάλεια όλων και από τις δίκαιες απαιτήσεις της γενικότερης ευημερίας και της ανάπτυξης της δημοκρατίας, καθώς και με την άρνηση της Επιτροπής να κάνει γραμματική ερμηνεία των διατάξεων της Διακήρυξης, καταλήγει στην κρίση της ΔΑΕΔΑ ότι η άμβλωση δεν μπορεί να

⁷⁴⁴ βλ. Ερμηνευτική Δήλωση Μεξικού στην ΑΣΔΑ διαθέσιμη στην ιστοσελίδα <<http://www.oas.org/juridico/English/signs/b-32.html>> [23/09/2011]

⁷⁴⁵ βλ. Χ. Χρυσανθάκης, ό.π., σελ. 18

⁷⁴⁶ βλ. C. Zampas, J.M. Gher, ό.π., σελ. 268

⁷⁴⁷ ibid., σελ. 269

⁷⁴⁸ βλ. L. Hennebel, ό.π., σελ. 427 που παραπέμπει στην υπόθεση 2141(*baby boy*) κατά ΗΠΑ 6/3/1981 της ΔΑΕΔΑ

θεωρείται ως προσβολή στο δικαίωμα στη ζωή που προστατεύεται από το άρθρο 1 της Διακήρυξης.⁷⁴⁹

Επισημαίνει ότι ούτε κατά τις προπαρασκευαστικές εργασίες της Σύμβασης υπήρχε η πρόθεση απαγόρευσης με απόλυτο τρόπο της άμβλωσης, γι'αυτό και η λέξη «γενικά» απαλύνει τη διατύπωση και αποφεύγει τη σύγκρουση με τις νομοθεσίες των χωρών του ΟΑΚ που επιτρέπουν την άμβλωση.⁷⁵⁰ Ωστόσο, φαίνεται ότι η Επιτροπή αρνείται να ερμηνεύσει την Διακήρυξη υπό το φως της Σύμβασης, καθώς θεωρεί ότι ακόμη κι αν γίνει δεκτό ότι η ΑΣΔΑ έχει θεσπίσει την απόλυτη έννοια του δικαιώματος στη ζωή από τη στιγμή της σύλληψης, και επομένως της απαγόρευση της άμβλωσης, θα ήταν αδύνατο να επιβληθεί στην κυβέρνηση των ΗΠΑ ή σε οποιοδήποτε άλλο Κράτος-Μέλος του ΟΑΚ, μέσω της ερμηνείας, μια διεθνής υποχρέωση που προκύπτει από μια σύμβαση στην οποία το εν λόγω Κράτος δεν έχει προσχωρήσει ή την οποία δεν έχει επικυρώσει.⁷⁵¹

Αν θεωρηθεί ότι το άρθρο 4 παρ. 1 ΑΣΔΑ δεν απαγορεύει την άμβλωση, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι επιβάλλει την υποχρέωση ρύθμισής της, ενώ όσα κράτη επιτρέπουν την άμβλωση θα μπορούσαν με μια σχετική ερμηνευτική δήλωση στο άρθρο 4 παρ. 1 ΑΣΔΑ, όπως έκανε το Μεξικό, να ρυθμίσουν το ζήτημα έτσι ώστε να μην υπάρχει σύγκρουση με τη Σύμβαση.⁷⁵² Άλλωστε, το Δικαστήριο έχει διατυπώσει στην τρίτη γνωμοδότηση σχετικά με τους περιορισμούς της θανατικής ποινής ότι είναι δυνατές οι επιφυλάξεις στο δικαίωμα στη ζωή όταν αυτές αφορούν συγκεκριμένες πλευρές του.⁷⁵³

Ωστόσο, δεν έχει μέχρι στιγμής δοθεί η ευκαιρία στο ΔΑΔΔΑ να κρίνει σε κάποια απόφασή του το ζήτημα των αμβλώσεων και του καθεστώτος του εμβρύου βάσει της ΑΣΔΑ.

1.2-Ζητήματα πειραματισμού με έμβρυα, κλωνοποίησης, τεχνητής γονιμοποίησης

Όπως προκύπτει από την ανάλυση που έχει προηγηθεί, το δικαίωμα στη ζωή αφορά κατ' αρχήν το δικαίωμα κανείς να μην στερείται τη ζωή και την υποχρέωση του

⁷⁴⁹ *ibid.*, σελ. 31

⁷⁵⁰ *ibid.*, σελ. 427, Γ. Κατρούγκαλος, *ό.π.*, σελ. 49

⁷⁵¹ βλ. L. Hennebel, *ό.π.*, σ.σ. 35,427

⁷⁵² *ibid.*, σελ. 426

⁷⁵³ βλ. ΔΑΔΔΑ *Γνωμοδότηση OC-3/83*, *ό.π.*

κράτους για προστασία του δικαιώματος από τις προσβολές. Ωστόσο, η πρόοδος της επιστήμης της βιοϊατρικής και οι σχετικές επιστημονικές ή ιατρικές επεμβάσεις στον άνθρωπο έχουν ανανεώσει τη συζήτηση για την αξία της ανθρώπινης ζωής και έχουν εγείρει διάφορα ηθικά ζητήματα. Τα σύγχρονα επιστημονικά επιτεύγματα απαιτούν τη νομοθετική ρύθμιση των επιστημονικών δραστηριοτήτων έτσι ώστε να μην προσβάλλονται τα δικαιώματα του ανθρώπου.⁷⁵⁴

Για παράδειγμα, όσον αφορά την έρευνα στα έμβρυα, είτε γίνεται παραδεκτό ότι το ανθρώπινο έμβρυο που δεν εμπίπτει στο γονικό προγραμματισμό δεν έχει πλέον ανθρώπινη αξία και επομένως η ζωή του δεν προστατεύεται και θα πρέπει να μεταχειρίζεται ως αντικείμενο, είτε θεωρείται ότι το έμβρυο στο σωλήνα προστατεύεται στο όνομα της ανθρώπινης ζωής την οποία υποστηρίζει.⁷⁵⁵ Η σύγκρουση που προκύπτει αφορά τη στάθμιση του σεβασμού στη ζωή, ή της αξιοπρέπειας του εμβρύου, με το δικαίωμα των αρρώστων να επωφελούνται από τα αποτελέσματα της έρευνας ή, αλλιώς, τη στάθμιση της ανάγκης να διασφαλισθεί η αποτελεσματικότητα της αρχής της προστασίας της αξιοπρέπειας του ανθρώπου με τα επιτεύγματα των επιστημών της ζωής και επομένως τίθεται το ζήτημα της νομιμότητας της χρήσης των εμβρυϊκών κυττάρων για τους σκοπούς της έρευνας ή για θεραπευτική χρήση.⁷⁵⁶

Επίσης, κάποιες επιστημονικές εργασίες έχουν αφήσει να φανεί η υπόσχεση για τη δημιουργία κλωνοποιημένου εμβρύου για θεραπευτικούς σκοπούς. Οι ευρωπαϊκές νομοθεσίες διστάζουν μεταξύ της λογικής της αξιοπρέπειας που αναγνωρίζεται σε κάθε είδους ανθρώπινη ζωή και άρα απαγορεύει την εργαλειοποίησή της και την λογική της χρησιμότητας που θέτει ως προτεραιότητα τα ευεργετήματα που η ανθρώπινη κοινότητα μπορεί να αποκομίσει από μια τέτοια τεχνική με αποτέλεσμα να αποκλίνουν πολύ ως προς αυτό το σημείο.⁷⁵⁷

Το ΕΔΔΑ έχει ασχοληθεί με ζητήματα βιοηθικής όπως η φυσική-υποβοηθούμενη αυτοκτονία, η υποβοηθούμενη αναπαραγωγή, το δικαίωμα ζωής των

⁷⁵⁴ βλ. B. Mathieu, ό.π., σ.σ. 10-12

⁷⁵⁵ ibid., σελ. 113 καθώς και C. Starck, 'Embryonic Stem Cell Research according to German and European Law', *German Law Journal*, Vol. 7 No. 7 (2005), 625-656 για μια αναλυτικότερη εξέταση του καθεστώτος σχετικά με την έρευνα στα έμβρυα στη Γερμανία και στην ΕΕ.

⁷⁵⁶ βλ. B. Mathieu, ό.π., σελ. 113

⁷⁵⁷ ibid., σελ. 116

εμβρύων, τις ατομικές ελευθερίες ατόμων με νοητική υστέρηση κ.ά.⁷⁵⁸ Ωστόσο, η ΕΣΔΑ δεν αποτελεί ένα εργαλείο βιοηθικής και το Δικαστήριο έχει την τάση να κάνει ευρεία χρήση της ερμηνευτικής του δύναμης ώστε να μην διατυπώσει κανόνες βιοηθικής για τα κράτη μέλη.⁷⁵⁹ Όταν πρόκειται για ηθικά ζητήματα που προκαλούν θρησκευτικές, πολιτισμικές και ιστορικές συζητήσεις τότε το Δικαστήριο καταφεύγει στο δόγμα του «περιθωρίου εκτίμησης» των κρατών και είναι δύσκολο να γίνει αντιληπτή η θέση του ΕΔΔΑ σ' αυτόν τον τομέα, η οποία φαίνεται ν' αποτελεί περισσότερο θέση παρατηρητή.⁷⁶⁰ Η ΕΣΔΑ υιοθετεί την στενή άποψη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ως δομικές αρχές δημοσίου δικαίου παρά ως ηθικούς κανόνες της ανθρώπινης ύπαρξης.⁷⁶¹

1.2.1- Η υπόθεση *Evans* κατά *Ηνωμένου Βασιλείου του ΕΔΔΑ*

Πιο πρόσφατα, το ΕΔΔΑ κλήθηκε στην υπόθεση *Evans κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, η οποία εισήχθη και στο Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, να κρίνει αν τα έμβρυα περιλαμβάνονται στην προστασία του δικαιώματος στη ζωή του άρθρου 2 ΕΣΔΑ εξετάζοντας μια υπόθεση εξωσωματικής αναπαραγωγής. Η ανάπτυξη τεχνικών υποβοηθούμενης αναπαραγωγής έχει οδηγήσει στην ύπαρξη ανθρώπινων εμβρύων σε σωλήνα εκτός του μητρικού σώματος, το οποίο στις περισσότερες χώρες αντιμετωπίζεται νομοθετικά με την καταστροφή των εμβρύων και την απαγόρευση χρήσης τους σε πειράματα.⁷⁶² Η Natalie Evans είχε καρκίνο των ωοθηκών και προχώρησε σε τεχνητή γονιμοποίηση και κατάψυξη για μελλοντική εμφύτευση έξι ωαρίων της με σπέρμα του τότε συντρόφου της πριν αφαιρεθούν οι ωοθήκες της. Όταν το ζευγάρι χώρισε ο τότε σύντροφός της απέσυρε τη συναίνεσή του για τη χρήση των

⁷⁵⁸ βλ. R.E. Ashcroft, 'Could Human Rights Supersede Bioethics?', *Human Rights Law Review* Vol. 10 Issue 4 (2010), 639-660 για μια ανάλυση αναφορικά με τη σχέση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τη βιοηθική, την επιστήμη που έχει αναπτυχθεί για ν'αντιμετωπίσει τα ηθικά διλήμματα που προκύπτουν από την πρόοδο της ιατρικής επιστήμης.

⁷⁵⁹ *ibid.*, σελ. 655

⁷⁶⁰ βλ. T. Murphy, G. O Cuinn, *ό.π.*, σ.σ. 601-638 για μια ανάλυση σχετικά με τη στάση του ΕΔΔΑ γενικότερα απέναντι στις νέες τεχνολογίες.

⁷⁶¹ βλ. R.E. Ashcroft, *ό.π.*, σελ. 655 που επισημαίνει ότι είναι λάθος να περιμένει κανείς ότι μέσα από τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ θα ξεπροβάλει η βιοηθική η οποία θεωρείται εκτός του πεδίου της ΕΣΔΑ, παρά το γεγονός ότι οι εθνικοί δικαστές ενσωματώνουν το βιοηθικό προβληματισμό στο συλλογισμό τους. Ωστόσο, πιστεύει ότι τα πράγματα αλλάζουν με την προσχώρηση της ΕΕ στην ΕΣΔΑ και τη Συνθήκη της Λισαβόνας.

⁷⁶² βλ. B. Mathieu, *ό.π.*, σ.σ. 40-44

εμβρύων και σύμφωνα με τον εθνικό νόμο τα γονιμοποιημένα ωάρια θα έπρεπε να καταστραφούν με αποτέλεσμα η Evans να μην έχει ποτέ την ευκαιρία ν'αποκτήσει παιδί με το οποίο θα συνδέεται γενετικά.⁷⁶³ Έτσι η προσφεύγουσα ισχυρίστηκε ότι ο σχετικός νόμος ήταν αντίθετος στο δικαίωμα στη ζωή υπό το άρθρο 2 ΕΣΔΑ.

Το ΕΔΔΑ επιβεβαιώνοντας την προηγούμενη απόφασή του *Vo κατά Γαλλίας* και κάνοντας μια αναφορά στις σχετικές εξελίξεις εντός του ΣτΕ και άλλων χωρών, θεώρησε ότι δεν υπήρξε καμία παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή των εμβρύων του άρθρου 2 ΕΣΔΑ από τον αγγλικό νόμο επειδή τα έμβρυα που δημιουργήθηκαν δεν είχαν το δικαίωμα στη ζωή, δεδομένου του ότι δεν υπάρχει ευρωπαϊκή συναίνεση ως προς το καθεστώς του εμβρύου και την έναρξη της ζωής και το ζήτημα αφήνεται στο περιθώριο εκτίμησης των κρατών.⁷⁶⁴

Η παραπάνω υπόθεση ήταν η πρώτη ευκαιρία του Δικαστηρίου να ασχοληθεί με τις συνέπειες των τεχνικών υποβοηθούμενης αναπαραγωγής και το δικαίωμα στη ζωή. Όμως το Δικαστήριο επικεντρώνεται περισσότερο στο δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή και του δικαίωμα απόκτησης οικογένειας παρά στο καθεστώς του εμβρύου για το οποίο στηρίζεται στην προηγούμενη νομολογία του. Επίσης, και σ'αυτήν την υπόθεση, το Δικαστήριο αποφεύγει να εμπλακεί με ηθικά και κοινωνικο- φιλοσοφικά διλήμματα και προσεγγίζει το ζήτημα από μια καθαρά κανονιστική άποψη.⁷⁶⁵ Αναμένεται αν το Δικαστήριο θα ακολουθήσει την ίδια τακτική και στην υπόθεση *Daniela Knecht κατά Ρουμανίας* που εκκρεμεί ενώπιόν του και αφορά την απώλεια πρόσβασης της προσφεύγουσας στα κατεψυγμένα γονιμοποιημένα έμβρυά της όταν απομακρύνθηκαν από την κλινική όπου ήταν αποθηκευμένα και μεταφέρθηκαν στο Ινστιτούτο Ιατροδικαστικής στα πλαίσια εγκληματολογικής έρευνας. Η προσφεύγουσα στηρίζεται στα άρθρα 2 και 8 ΕΣΔΑ και το ΕΔΔΑ έχει διατάξει την μη καταστροφή των εμβρύων

⁷⁶³ βλ. ΕΔΔΑ *Evans κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 10/4/2007 (αριθ. προσφυγής 6339/05) παρ. 13-28

⁷⁶⁴ βλ. ΕΔΔΑ *Evans κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 53-56 που συμφωνεί με την απόφαση του Τμήματος. Το Δικαστήριο έκρινε επίσης ότι δεν υπήρχε παραβίαση ούτε των άρθρων 8 (δικαίωμα σεβασμού ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής) και 14 (απαγόρευση διακρίσεων) καθώς οι κανόνες της συναίνεσης του δωρητή σπέρματος ήταν ξεκάθαροι, διατηρούσαν μια δίκαιη ισορροπία μεταξύ των αντικρουόμενων συμφερόντων και διευκρινίστηκαν στην Evans πριν προχωρήσει στην τεχνητή εξωσωματική γονιμοποίηση. βλ. επίσης C. Zampas, J.M. Gher, ό.π., σελ. 266, T. Murphy, G. O Cuinn, ό.π., σ.σ 622-623 καθώς και O. Ben-Naftali, I. Canor, 'Evans v. United Kingdom', *AJIL*, Vol. 102, No. 1 (Jan. 2008), σ.σ. 129-130, 133-134 που θεωρούν ότι η διακριτική ευχέρεια των κρατών να ρυθμίσουν το καθένα διαφορετικό νομικό πλαίσιο για τις τεχνικές υποβοηθούμενης αναπαραγωγής μπορεί να οδηγήσει στη δημιουργία ενός είδους "εμβρυοτουρισμού" στην Ευρώπη.

⁷⁶⁵ βλ. O. Ben-Naftali, I. Canor, ό.π., σελ. 131

ενώ η υπόθεση εκκρεμεί.

Ωστόσο, ακόμα κι αν το Δικαστήριο αποφεύγει να πάρει θέση, δεν παύει να υπάρχει η ανάγκη μιας ρητής ρύθμισης του καθεστώτος του εμβρύου η οποία εμφανίζεται πιο επιτακτική σε περιπτώσεις τεχνικά υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, έρευνας στα έμβρυα, θεραπευτικής κλωνοποίησης όπου το έμβρυο παίρνει τη θέση πειραματόζωου.⁷⁶⁶ Επίσης, το δικαίωμα στη ζωή σε τέτοιου είδους ζητήματα φαίνεται να ενισχύεται από την αρχή προστασίας της ανθρώπινης αξίας, δικαίωμα ανάπτυξης προσωπικότητας και προστασία σωματικής ακεραιότητας, καθώς από μόνο του δεν επαρκεί για να αντιμετωπίσει τις νέες προκλήσεις.⁷⁶⁷

1.2.2- Κείμενα Βιοϊατρικής και Βιοηθικής του ΣτΕ

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, τόσο η απόφαση *Vo κατά Γαλλίας* όσο και η απόφαση *Evans κατά Ηνωμένου Βασιλείου* του ΕΔΔΑ αναφέρονται σε συστάσεις και ψηφίσματα της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης καθώς και σε άλλα κείμενα του ΣτΕ ή των Ηνωμένων Εθνών σχετικά με τη βιοϊατρική, την κλωνοποίηση, την έρευνα στα έμβρυα ως νομική πηγή.⁷⁶⁸

Η πιο σημαντική είναι η Σύμβαση για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της αξιοπρέπειας του ανθρώπου σε σχέση με τις εφαρμογές της βιολογίας και ιατρικής του ΣτΕ- Σύμβαση για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη

⁷⁶⁶ βλ. J.-F Renucci, ό.π., σ.σ. 83-84. Αξίζει να σημειωθεί ότι η αμερικανική εταιρεία βιοτεχνολογίας Advanced Cell Technology (ACT) θα ξεκινήσει σύντομα την πρώτη κλινική δοκιμή στην Ευρώπη με εμβρυϊκά βλαστοκύτταρα ελπίζοντας ότι θα βρεθεί θεραπεία για τη νόσο Stargardt, μια σοβαρή οφθαλμοπάθεια, που αποτελεί μια από τις συχνότερες αιτίες τύφλωσης νέων ανθρώπων. Οι δοκιμές θα πραγματοποιηθούν στο νοσοκομείο Moorfields Eye του Λονδίνου σε 12 ασθενείς που πάσχουν από τη νόσο ενώ η άδεια δόθηκε από την Βρετανική Ρυθμιστική Υπηρεσία Φαρμάκων και Προϊόντων Υγείας και την Επιτροπή του συμβουλίου για την Γενετική Θεραπεία. [είδηση διαθέσιμη στο <<http://news.in.gr/science-technology/article/?aid=1231129670>> [22/09/2011]]

⁷⁶⁷ βλ. B. Sturlèse, J. Bataille, C. Baschet, Les droits de la personne devant la vie et la mort, Problèmes Politiques et Sociaux-Dossiers d'actualité mondiale No 717, La documentation française, Paris, 1993, σελ. 132, J.-F Renucci, ό.π., σελ. 88

⁷⁶⁸ βλ. Έκθεση Τμήματος Έρευνας ΕΔΔΑ για τη Βιοηθική και τη Νομολογία του ΕΔΔΑ στο <http://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/texts_and_documents/Bioethics_and_the_case-law_of_the_Court.pdf> [23/09/2011] όπου αναφέρονται αποφάσεις του ΕΔΔΑ σχετικά με τη Σύμβαση του Οβιέδο. Επίσης, σχετικές με τα έμβρυα συστάσεις της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης είναι, για παράδειγμα, οι εξής: Σύσταση 934 (1982) για τη γενετική μηχανική και το δικαίωμα κληρονομής γενετικών χαρακτηριστικών χωρίς γενετική χειραγώγηση, Σύσταση 1046 (1986) για τη χρήση ανθρωπίνων εμβρύων για διαγνωστικούς, θεραπευτικούς, εμπορικούς σκοπούς, Διάταξη 444 (1989) για τις μελλοντικές εξελίξεις σχετικά με τη μεταχείριση των εμβρύων και τη βιοηθική γενικότερα, Σύσταση 1100 (1989) για τη χρήση των ανθρωπίνων εμβρύων στην επιστημονική έρευνα, Σύσταση 1240 (1994) για την προστασία και πατρότητα υλικού ανθρώπινης καταγωγής, Διάταξη 534 (2001) για την έρευνα και κλωνοποίηση των ανθρωπίνων όντων, Σύσταση 1512 (2001) για την προστασία του ανθρώπινου γονιδιώματος από το ΣτΕ, Σύσταση 1352 (2003) για την έρευνα στα ανθρώπινα βλαστικά κύτταρα

βιοϊατρική της 4ης Απριλίου 1997, περισσότερο γνωστή ως Σύμβαση του Οβιέδο, τέθηκε σε ισχύ το 1999 και έχει επικυρωθεί από 28 κράτη-μέλη του ΣτΕ, ενώ 7 κράτη την έχουν υπογράψει χωρίς να την επικυρώσουν.⁷⁶⁹ Στη Σύμβαση αυτή αποτυπώνεται η συζήτηση για την προστασία του εμβρύου και δίνεται προτεραιότητα στα συμφέροντα και στην ευημερία των ανθρωπίνων όντων σε σχέση με σχέση με το συμφέρον της κοινωνίας και της ιατρικής αφού σκοπός της είναι η προστασίας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά την εφαρμογή της βιολογίας και της ιατρικής.⁷⁷⁰ Πάλι δεν διευκρινίζεται η έννοια “κάθε πρόσωπο” λόγω της απουσίας συμφωνίας των ευρωπαϊκών κρατών ως προς αυτό το ζήτημα και ο ορισμός αφήνεται στη διακριτική ευχέρεια των κρατών και τη ρύθμιση με την εθνική τους νομοθεσία.⁷⁷¹ Οι κανόνες της, λοιπόν, είναι πολύ γενικοί και στοχεύουν στη διασφάλιση ενός κατώτατου συστήματος προστασία.⁷⁷² Μάλιστα στην αιτιολογική έκθεση της Σύμβασης αναφέρεται ότι χρησιμοποιήθηκε ο όρος “ανθρώπινο ον” εξαιτίας του γενικού νοήματος που εμπεριέχει.⁷⁷³

Όσον αφορά το έμβρυο, η Σύμβαση του Οβιέδο κάνει αναφορά σε δύο άρθρα. Το άρθρο 14 αφορά την απαγόρευση της επιλογής του μελλοντικού φύλου του παιδιού με την τεχνική της ιατρικά υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, εκτός αν είναι απαραίτητη για ν'αποφευχθούν σοβαρές κληρονομικές ασθένειες που σχετίζονται με το φύλο. Ο καθορισμός της σοβαρότητας των κληρονομικών ασθενειών που σχετίζονται με το φύλο επαφίεται στο εθνικό δίκαιο και στις διαδικασίες που υπάρχουν σε κάθε κράτος.⁷⁷⁴

Επίσης, το άρθρο 18 επισημαίνει την ανάγκη προστασίας του εμβρύου στα πλαίσια της έρευνας και ότι όπου η εθνική νομοθεσία επιτρέπει την έρευνα σε έμβρυα στο σωλήνα (in vitro) τότε θα πρέπει η νομοθεσία να εξασφαλίζει την επαρκή προστασία του εμβρύου. Η δημιουργία ανθρώπινων εμβρύων με σκοπό τη διεξαγωγή έρευνας απαγορεύεται ρητά από τη Σύμβαση.⁷⁷⁵ Μάλιστα, θεωρείται ότι οι ιατρικοί πειραματισμοί μπορεί ν'αποτελέσουν απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση κατά

⁷⁶⁹ Η Σύμβαση του Οβιέδο κυρώθηκε από την Ελλάδα με τον Ν. 2619/1998 (Α' 1071), βλ. αναλυτικότερα για τη Σύμβαση στο R.E. Ashcroft, *ό.π.*, σελ. 656

⁷⁷⁰ βλ. άρθρα 1 και 2 της Σύμβασης του Οβιέδο καθώς και B. Mathieu, *ό.π.*, σελ. 25- 26

⁷⁷¹ βλ. J.-F Renucci, *ό.π.*, σελ. 82, A. Plomer, *ό.π.*, σ.σ. 322-323 καθώς και Αιτιολογική έκθεση της Σύμβασης του Οβιέδο παρ. 18

⁷⁷² βλ. B. Mathieu, *ό.π.*, σελ. 106

⁷⁷³ βλ. Αιτιολογική Έκθεση της Σύμβασης του Οβιέδο παρ. 9, 19

⁷⁷⁴ βλ. άρθρο 14 και Αιτιολογική Έκθεση της Σύμβασης του Οβιέδο παρ. 93-94

⁷⁷⁵ βλ. άρθρο 18 παρ. 2 Σύμβαση του Οβιέδο

παράβαση του άρθρου 3 ΕΣΔΑ.⁷⁷⁶ Θα μπορούσε να συναχθεί από την παραπάνω ρύθμιση ότι η Σύμβαση επιδιώκει την ερμηνεία του άρθρου 2 ΕΣΔΑ έτσι ώστε να περιλαμβάνει την προστασία της ζωής του εμβρύου τόσο μέσα όσο και εκτός της μήτρας.⁷⁷⁷ Ωστόσο, σύμφωνα με άλλη άποψη, από τις παραπάνω ρυθμίσεις φαίνεται η ευρωπαϊκή οπτική να επικεντρώνεται στην αναζήτηση ισορροπίας μεταξύ προστασίας ζωής του εμβρύου και το σεβασμό της ελευθερίας της μητέρα και να είναι λιγότερο προστατευτική για το ανθρώπινο έμβρυο που βρίσκεται εκτός του μητρικού σώματος.⁷⁷⁸

Η Σύμβαση του Οβιέδο έχει και κάποια πρόσθετα Πρωτόκολλα. Αυτά είναι το Πρόσθετο Πρωτόκολλο για την απαγόρευση κλωνοποίησης ανθρωπίνων όντων της 12/1/1998 που τέθηκε σε ισχύ το 2001 και έχει επικυρωθεί από 21 κράτη, ενώ 11 κράτη το έχουν υπογράψει χωρίς να προχωρήσουν στην επικύρωσή του. Στο συγκεκριμένο Πρωτόκολλο μόνο η Ολλανδία έχει κάνει ερμηνευτική δήλωση που διευκρινίζει ότι ο όρος «ανθρώπινο ον» στο άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου έχει αποκλειστικά την έννοια του ανθρώπου που έχει γεννηθεί. Το Πρωτόκολλο αφορά την απαγόρευση χρήσης εμβρυικών κυττάρων στις τεχνικές κλωνοποίησης όπως και την απαγόρευση κλωνοποίησης ανθρωπίνων όντων, τα οποία δεν θεωρούνται ηθικώς αποδεκτά, σε αντίθεση με την κλωνοποίηση κυττάρων ή ιστού.⁷⁷⁹

Επίσης, υπάρχει: το Πρόσθετο Πρωτόκολλο για την Μεταμόσχευση οργάνων και ιστών ανθρώπινης καταγωγής της 24/1/2002 που τέθηκε σε ισχύ το 2006 και έχει επικυρωθεί από 12 κράτη, ενώ 8 κράτη το έχουν υπογράψει χωρίς να προχωρήσουν στην επικύρωσή του, το Πρόσθετο Πρωτόκολλο σχετικά με τη Βιοϊατρική Έρευνα της 25/1/2005 που τέθηκε σε ισχύ το 2007 και έχει επικυρωθεί από 6 κράτη, ενώ 16 κράτη το έχουν υπογράψει χωρίς να προχωρήσουν στην επικύρωσή του και το Πρόσθετο Πρωτόκολλο σχετικά με το Γενετικό Έλεγχο για Λόγους Υγείας της 27/11/2008 που δεν έχει τεθεί ακόμα σε ισχύ και έχει επικυρωθεί από 2 κράτη, ενώ 3 κράτη το έχουν υπογράψει χωρίς να έχουν προχωρήσει στην επικύρωσή του.

Ωστόσο, οι προσπάθειες προστασίας του εμβρύου δεν φαίνεται να επαρκούν

⁷⁷⁶ βλ. T. Murphy, G. O Cuinn, ό.π., σελ. 612, B. Sturlèse, J. Bataille, C. Baschet, ό.π., σελ. 119, J.-F Renucci, ό.π., σ.σ. 86-87

⁷⁷⁷ βλ. άποψη C. Starck, ό.π., σελ. 632

⁷⁷⁸ βλ. άποψη B. Mathieu, ό.π., σελ. 26

⁷⁷⁹ βλ. Αιτιολογική Έκθεση Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση του Οβιέδο για την Απαγόρευση Κλωνοποίησης Ανθρωπίνων Όντων παρ. 1-3 καθώς και B. Mathieu, ό.π., σελ. 116

καθώς η επικύρωση της Σύμβασης και των Πρωτοκόλλων δεν έχει γίνει από μεγάλο αριθμό κρατών. Καθώς οι επιστημονικές, τεχνολογικές και ιατρικές εξελίξεις που αφορούν την επέμβαση στο έμβρυο δεν έχουν σταματήσει να αναπτύσσονται, το ΣτΕ δημιούργησε το 1995 μια Ομάδα εργασίας επιστημόνων για την Προστασία του Ανθρώπινου Εμβρύου της Επιτροπής Βιοηθικής η οποία μελετά τα ηθικά και νομικά προβλήματα που εγείρει η επέμβαση στο έμβρυο και προσπαθεί να βρει σημεία σύγκλισης στις νομοθεσίες των ευρωπαϊκών χωρών. Η Ομάδα αυτή ετοίμασε το σχέδιο του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου για την Απαγόρευση Κλωνοποίησης Ανθρωπίνων Όντων και το 2003 δημοσίευσε μια έκθεση που αφορούσε τη συμφωνία των κρατών για την ανάγκη προστασίας του εμβρύου και τα σημεία διαφωνίας που υπάρχουν.⁷⁸⁰ Την άποψη ότι το ανθρώπινο έμβρυο, όποιο κι αν είναι το ηθικό ή νομικό καθεστώς που του αναγνωρίζεται από τις διαφορετικές κουλτούρες και ηθικές προσεγγίσεις που υπάρχουν στην Ευρώπη, αξίζει την προστασία του νόμου εκφράζει και η Κοινοβουλευτική Συνέλευση στην Σύσταση 1352 (2003) για την έρευνα στα ανθρώπινα βλαστικά κύτταρα.

Αξίζει σ' αυτό το σημείο ν' αναφερθεί και η εν μέρει δισταμένη γνώμη του δικαστή Marcus-Helmons στην υπόθεση Κύπρου κατά Τουρκίας, όπου θεώρησε ότι η Σύμβαση του Οβιέδο αποτελεί ένα εργαλείο που έχει σκοπό την προστασία έναντι των κινδύνων της ραγδαίας ανάπτυξης των τεχνικών της βιοϊατρικής και αν και αποτελεί μόνο συμβουλευτικό κείμενο, θα έπρεπε το Δικαστήριο να υπενθυμίσει την υποχρέωση του κράτους να προστατεύσει υπό το νόμο τη ζωή κάθε προσώπου βάσει του άρθρου 2 ΕΣΔΑ έτσι ώστε να προστατευθεί η ανθρώπινη αξιοπρέπεια έναντι κάθε είδους κατάχρησης από την επιστημονική πρόοδο.⁷⁸¹

Κεφάλαιο 2: Να ζει κανείς ή να μη ζει;

Εκτός από το πότε αρχίζει η ζωή και το καθεστώς του εμβρύου, εξίσου

⁷⁸⁰ βλ. αναλυτικότερα Έκθεση Ομάδας Εργασίας για την Προστασία του Ανθρώπινου Εμβρύου CDBI-CO-GT3 (2003) 13 διαθέσιμη στην ιστοσελίδα <[http://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/Activities/04_Human_embryo_and_foetus_en/CDBI-CO-GT3\(2003\)13E.pdf](http://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/Activities/04_Human_embryo_and_foetus_en/CDBI-CO-GT3(2003)13E.pdf)> [23/09/2011]

⁷⁸¹ βλ. Δισταμένη Γνώμη Marcus-Helmons σχετικά με την παράγραφο 221 της απόφασης Κύπρου κατά Τουρκίας απόφαση της 10/5/2001 (αριθ. προσφυγής 25781/94) καθώς και T. Murphy, G. O Cuinn, ό.π., σελ. 612

σημαντικό ζήτημα σχετικά με το δικαίωμα στη ζωή είναι πότε θεωρείται ότι τελειώνει η ζωή. Αναφορικά με το τέλος της ζωής προκύπτει όχι μόνο το ζήτημα του πότε έρχεται αλλά και το αν ο άνθρωπος έχει δικαίωμα να θέσει ο ίδιος τέλος στη ζωή του ως πιθανή εξαίρεση από την απαγόρευση θανάτωσης που καθιερώνουν οι συμβάσεις προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Κατά το 19ο αιώνα υπήρξε έξαρση της συζήτησης γύρω από το δικαίωμα στο θάνατο η οποία αναπτύχθηκε στην ευνοϊκή περιρρέουσα ατμόσφαιρα του ρομαντισμού και του κλασικού φιλελευθερισμού. Ωστόσο, το δικαίωμα στο θάνατο δεν αναφέρεται σε κανένα νομικό κείμενο σχετικό με τα θεμελιώδη δικαιώματα και η κρατούσα άποψη φαίνεται να αρνείται την ύπαρξη παρομοίου δικαιώματος στηριζόμενη είτε στον απόλυτο χαρακτήρα του δικαιώματος στη ζωή, είτε στην ύπαρξη αντίθετου δημοσίου συμφέροντος, είτε στην αντίθεση με τα χρηστά ήθη.⁷⁸² Το 1976 για πρώτη φορά η Κοινοβουλευτική Συνέλευση του ΣτΕ στη Σύσταση 779 ανήγγειλε ένα δικαίωμα στο θάνατο.⁷⁸³

Η κατοχύρωση ενός τέτοιου δικαιώματος θα μπορούσε να αναζητηθεί στο δικαίωμα για ατομικές επιλογές, αυτοκαθορισμό και αυτοδιάθεση που περιλαμβάνει και την απόφαση για αυτοκαταστροφή, την τελική και πλέον προσωπική απόφαση του καθενός,⁷⁸⁴ καθώς και στο δικαίωμα του ατόμου να προστατεύεται από απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση υπό την έννοια του να έχει ένα αξιοπρεπή θάνατο.⁷⁸⁵

Το δικαίωμα στο θάνατο περιλαμβάνει τις περιπτώσεις αυτοκτονίας, όπου το ίδιο το άτομο θέτει τέλος στη ζωή του με τα ίδια του τα χέρια, και τις περιπτώσεις της λεγόμενης υποβοηθούμενης αυτοκτονίας ή ευθανασίας όπου το άτομο πάσχει συνήθως από βαριά ασθένεια και δεν μπορεί να θέσει από μόνο του τέλος στη ζωή του, οπότε το ζητάει από κάποιον τρίτο, γιατρό ή συγγενικό- φιλικό πρόσωπο. Μια ενδιάμεση μορφή αποτελεί η άρνηση θεραπείας ή λήψης φαρμάκων τα οποία είναι απαραίτητα για τη συνέχιση της ζωής.

2.1- Το θέμα της αυτοκτονίας

⁷⁸² βλ. Γ. Κατρούγκαλος, ό.π., σ.σ. 73-74, Β. Mathieu, ό.π., σελ. 117

⁷⁸³ βλ. Β. Sturlèse, J. Bataille, C. Baschet, ό.π., σελ. 52, P. Van Dijk, G.J.H. Van Hoof, ό.π., σελ. 303 καθώς και Σύσταση 779 (1976) Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης για τα δικαιώματα των αρρώστων και αυτών που πεθαίνουν

⁷⁸⁴ βλ. Γ. Κατρούγκαλος, ό.π., σ.σ. 80-81

⁷⁸⁵ βλ. P. Van Dijk, G.J.H. Van Hoof, ό.π., σελ. 303

Η αυτοκτονία φαίνεται κατ' αρχήν να ανήκει στη σφαίρα εκείνη των εσώτατων προσωπικών επιλογών του ανθρώπου όπου ο νόμος δεν μπορεί να επέμβει, αλλά δεν είναι νομικά εντελώς αδιάφορη.⁷⁸⁶ Η επιλογή κάποιου ν' αυτοκτονήσει αποτελεί πτυχή του δικαιώματος αυτοδιάθεσης και ελευθερίας της ιδιωτικής του ζωής βάσει του άρθρου 8 ΕΣΔΑ, γι' αυτό το λόγο και δεν είναι παράνομη, αλλά δεν μπορεί να θεωρηθεί ούτε ως δικαίωμα.⁷⁸⁷ Ωστόσο υπάρχει η υποχρέωση αποτροπής ενός αυτόχειρα από το να θέσει τέλος στη ζωή του τόσο από το κράτος όσο και από έναν ιδιώτη.⁷⁸⁸ Η επέμβαση του κράτους στη σφαίρα της ιδιωτικής ζωής μπορεί να δικαιολογηθεί βάσει του άρθρου 8 παρ. 2 ΕΣΔΑ για την προστασία της υγείας και των ηθών⁷⁸⁹ και βάσει της υποχρέωσης υπό το άρθρο 2 ΕΣΔΑ για την προστασία της ζωής του ατόμου με όποια μέσα κι αν διαθέτει.

Το ζήτημα της αυτοκτονίας, όπου το άτομο αποφασίζει και θέτει από μόνο του τέλος στη ζωή του, έχει εξεταστεί από το ΕΔΔΑ και το ΔΑΔΔΑ, κυρίως στα πλαίσια της αυτοκτονίας των κρατουμένων. Σύμφωνα με τις αποφάσεις των Δικαστηρίων, οι οποίες έχουν αναφερθεί και αναλυθεί παραπάνω,⁷⁹⁰ το κράτος έχει θετική υποχρέωση προστασίας του δικαιώματος στη ζωή των κρατουμένων, οι οποίοι βρίσκονται υπό την εξουσία του κράτους και σε μια ιδιαίτερα ευάλωτη θέση, και επομένως πρέπει να λαμβάνει τα απαραίτητα προληπτικά μέτρα για την προστασία τους είτε από τα όργανά του, είτε από άλλα άτομα είτε από τον ίδιο τους τον εαυτό. Η θετική αυτή υποχρέωση του κράτους δεν πρέπει να ερμηνευθεί με τέτοιο τρόπο που να προκαλεί ένα αδύνατο ή δυσανάλογο βάρος για τις αρχές δεδομένων των σύγχρονων δυσκολιών αστυνόμευσης και της μη προβλεψιμότητας της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Το κράτος δεν ευθύνεται για την αποτροπή κάθε κινδύνου της ζωής αλλά μόνο αν γνώριζε ή όφειλε να γνωρίζει τον πραγματικό και άμεσο κίνδυνο της ζωής ενός συγκεκριμένου ατόμου από έναν

⁷⁸⁶ βλ. Γ. Κατρούγκαλος, *ό.π.*, σελ. 87

⁷⁸⁷ βλ. B. Mathieu, *ό.π.*, σελ. 72

⁷⁸⁸ βλ. K. Wheat, 'The Law's Treatment of the Suicidal', *Medical Law Review*, Vol. 8 (Summer 2000), σελ. 182. Για παράδειγμα στην Ελλάδα τιμωρείται σύμφωνα με το άρθρο 301ΠΚ όποιος έπεισε κάποιον ν' αυτοκτονήσει ή τον βοήθησε και με το άρθρο 307ΠΚ τιμωρείται η παράλειψη λύτρωσης από κίνδυνο ζωής.

⁷⁸⁹ *ibid.*, σελ. 192

⁷⁹⁰ βλ. παραπάνω Κεφάλαιο 2.3.1.2 Πρώτου Μέρους και ενδεικτικά τις αποφάσεις ΕΔΔΑ *Keenan* κατά *Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 03/04/2001 (αριθ. προσφυγής 27229/95), *Tanribilir* κατά *Τουρκίας* απόφαση της 16/11/2000 (αριθ. προσφυγής 21422/93), *Renolde* κατά *Γαλλίας* απόφαση της 16/10/2008 (αριθ. προσφυγής 5608/05), ΔΑΔΔΑ *Gangaram Panday* κατά *Σουρινάμ* απόφαση της 21/01/1994(ουσία) Series C no 16

τρίτο και απέτυχε να λάβει τα μέτρα που αναμενόταν από αυτό εντός των δυνατοτήτων του. Η παραπάνω υποχρέωση αποτροπής της αυτοκτονίας υπάρχει και για τους έγκλειστους σε νοσοκομεία, ψυχιατρεία και θεραπευτικά ιδρύματα.⁷⁹¹

Τις ίδιες διαπιστώσεις επανέλαβε το ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Mikayil Mammadov κατά Αζερμπαϊτζάν* όπου ο προφεύγων ισχυριζόταν ότι οι αστυνομικοί ευθύνονταν για το θάνατο της γυναίκας του επειδή μπήκαν παράνομα στο σπίτι της οικογένειάς του, χρησιμοποίησαν υπερβολική βία και απέτυχαν να λάβουν τα κατάλληλα μέτρα να σώσουν τη γυναίκα του όταν αυτή αυτοπυρπολήθηκε.⁷⁹² Επρόκειτο για οικογένεια εσωτερικών προσφύγων λόγω της σύγκρουσης στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ και οι αρχές είχαν σκοπό να τους διώξουν από το μέρος που είχαν βρει κατάλυμα. Το Δικαστήριο επισημαίνει ότι οι αστυνομικοί δε θα μπορούσαν να προβλέψουν ότι η παρουσία τους θα οδηγούσε στην αυτοκτονία τη σύζυγο του προσφεύγοντος στην προσπάθειά της να εμποδίσει την έξωση, ανεξάρτητα με το αν η επιχείρηση της αστυνομίας ήταν νόμιμη ή όχι.⁷⁹³ Ωστόσο, θεωρεί ότι από τη στιγμή που ένα άτομο απειλεί ότι θα αυτοκτονήσει ενώπιον των κρατικών αρχών και όταν πρόκειται για συναισθηματική αντίδραση στις ενέργειες των αρχών, τότε αυτές πρέπει να αντιμετωπίσουν την κατάσταση με τη μεγαλύτερη σοβαρότητα και έχουν τη θετική υποχρέωση να κάνουν ό,τι μπορούν για να αποτρέψουν την πραγματοποίηση της απειλής.⁷⁹⁴

Στη συγκεκριμένη περίπτωση, τα πραγματικά περιστατικά αμφισβητούνται λόγω των αντικρουόμενων μαρτυριών και δεν μπορεί να γίνει γνωστό αν οι αστυνομικοί μπορούσαν και έλαβαν τα κατάλληλα μέτρα αποτροπής της αυτοκτονίας.⁷⁹⁵ Επομένως, αφού δεν πρόκειται για περίπτωση αυτοκτονίας κατά την κράτηση, όπου το κράτος έχει το βάρος να παρέχει μια ικανοποιητική εξήγηση για το θάνατο του κρατουμένου, θεωρείται ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 2 ΕΣΔΑ ως προς τις ουσιαστικές υποχρεώσεις των κρατών.⁷⁹⁶ Όμως, το κράτος βρέθηκε να έχει παραβιάσει τη διαδικαστική όψη του άρθρου 2 ΕΣΔΑ καθώς η έρευνα που διεξήγε είχε πολλές ελλείψεις και κενά, δεν προσπάθησε να ερευνήσει την αλήθεια αλλά επικεντρώθηκε μόνο στο αν οι ενέργειες των κρατικών οργάνων οδήγησαν άμεσα στην

⁷⁹¹ βλ. ενδεικτικά ΔΑΔΔΑ *Ximenes Lopez κατά Βραζιλίας*, ό.π.

⁷⁹² βλ. ΕΔΔΑ *Mikayil Mammadov κατά Αζερμπαϊτζάν* απόφαση της 17/12/2009 (αριθ. προσφυγής 4762/05) παρ. 86

⁷⁹³ βλ. ΕΔΔΑ *Mikayil Mammadov κατά Αζερμπαϊτζάν*, ό.π., παρ. 111-112

⁷⁹⁴ βλ. ΕΔΔΑ *Mikayil Mammadov κατά Αζερμπαϊτζάν*, ό.π., παρ. 113-116

⁷⁹⁵ βλ. ΕΔΔΑ *Mikayil Mammadov κατά Αζερμπαϊτζάν*, ό.π., παρ. 117-118

⁷⁹⁶ βλ. ΕΔΔΑ *Mikayil Mammadov κατά Αζερμπαϊτζάν*, ό.π., παρ. 119-121

αυτοκτονία αυτή της γυναίκας και δεν εξέτασε την αυτόχειρα η οποία νοσηλευόταν τρεις ημέρες στο νοσοκομείο πριν υποκύψει στα τραύματά της.⁷⁹⁷

Παρατηρείται λοιπόν ότι το Δικαστήριο δε φαίνεται πρόθυμο να θεωρήσει ότι το κράτος ευθύνεται όταν κάποιος αυτοκτονεί, εκτός αν αυτός βρίσκεται υπό τον απόλυτο έλεγχο του κράτους, όπως στην περίπτωση των κρατουμένων όπου οι κρατικές δυνάμεις έχουν υποχρέωση προστασίας του αυτόχειρα κατά του ίδιου του εαυτού. Ωστόσο, σε κάθε περίπτωση εξετάζεται αν το κράτος έλαβε τα κατάλληλα μέτρα αποτροπής της αυτοκτονίας με όποια μέσα διέθετε και αν διεξήγε έρευνα για το θάνατο του συγκεκριμένου ατόμου έτσι ώστε ν'αποδειχθεί ότι επρόκειτο για αυτοκτονία.

Η Επιτροπή είχε ασχοληθεί με κάποια ζητήματα αυτοκτονίας. Για παράδειγμα στην υπόθεση *R. και M.N κατά Γερμανίας*, η προσφεύγουσα ισχυριζόταν ότι αν το κράτος προέβαινε στη φυλάκιση του συζύγου της αυτή θα υπέφερε τόσο ώστε να οδηγηθεί σε αυτοκτονία και επομένως η νόμιμη ενέργεια του κράτους θα προσέβαλε το δικαίωμά της στη ζωή. Η Επιτροπή αφού έλαβε υπόψη ότι το γερμανικό δικαστήριο είχε σταθμίσει τον κίνδυνο αυτοκτονίας με την οικογενειακή υποστήριξη που είχε η προσφεύγουσα, τη δυνατότητα φαρμακευτικής αγωγής και το ενδεχόμενο απονομής χάρης στο σύζυγό της, έκρινε αβάσιμη την προσφυγή.⁷⁹⁸

2.2- Η ευθανασία

Η πρόοδος της ιατρικής έχει συμβάλει στην αντιμετώπιση των περισσότερων ασθενειών και την αύξηση του ορίου ζωής. Ωστόσο, δεν έχει φτάσει στο σημείο να νικήσει το θάνατο ούτε να βρει θεραπεία για όλες τις ασθένειες. Κάποια στιγμή η ζωή του ανθρώπου τελειώνει.

Γενικά υπάρχουν διαφορετικές απόψεις για το πότε τελειώνει η ζωή. Η παραδοσιακή άποψη ότι η ζωή σταματάει όταν ο άνθρωπος σταματάει να αναπνέει ή όταν η καρδιά του σταματά να χτυπά έχει ξεπεραστεί από τις εξελίξεις στην ιατρική

⁷⁹⁷ βλ. ΕΔΔΑ *Mikayil Mammadov κατά Αζερμπαϊτζάν*, ό.π., παρ. 122-133

⁷⁹⁸ βλ. Χ. Χρυσανθάκης, ό.π., σ.σ. 31-33. Επίσης βλ. L.-E. Pettiti, E. Decaux, P.-H. Imbert, ό.π., σελ. 147 όπου αναφέρεται σε υπόθεση της Επιτροπής του 1989 (αριθ. προσφυγής 371/87) η οποία εξέτασε την περίπτωση μιας αυτοκτονίας και συμπέρανε ότι η άρνηση των σωφρονιστικών αρχών να διαθέσουν σε κρατούμενο-ισοβίτη τα μέσα που θα του επέτρεπαν να αυτοκτονήσει δεν αποτελεί σε καμία περίπτωση παραβίαση της Σύμβασης, αλλά αποτελεί μέρος της υποχρέωσης των συμβαλλόμενων κρατών να λαμβάνουν θετικά μέτρα για την προστασία της ζωής.

επιστήμη, καθώς με την βοήθεια των μηχανημάτων η αναπνοή και ο χτύπος της καρδιάς μπορεί να επανέλθει.⁷⁹⁹ Η άλλη άποψη, η οποία είναι και η κρατούσα σήμερα, θεωρεί ότι ο θάνατος έρχεται με την παύση της εγκεφαλικής δραστηριότητας και συγκεκριμένα του εγκεφαλικού στελέχους και διαπιστώνεται με δύο οριζόντια εγκεφαλογραφήματα.⁸⁰⁰ Η άποψη αυτή αποδεικνύει ότι η ζωή προστατεύεται ως αξία και ότι δεν προστατεύονται οι βιολογικές λειτουργίες του ανθρώπινου σώματος, καθώς η εγκεφαλική δραστηριότητα είναι αυτή που χαρακτηρίζει κάθε άνθρωπο ως πρόσωπο.⁸⁰¹

Μέχρι να επέλθει ο θάνατος, τίθεται το ζήτημα της ποιότητας της ζωής για τους αρρώστους που πάσχουν από ανίατες ασθένειες και βρίσκονται στο τέλος της ζωής τους και η δυνατότητα για ευθανασία. Η ευθανασία είναι μια πράξη που προσβάλλει αδιαμφισβήτητα την αρχή της απαγόρευσης της εκ προθέσεως θανάτωσης ακόμα και αν πραγματοποιείται σε δημόσιο κτίριο ή επιτρέπεται βάσει νόμου σε ιδιωτική κλινική οπότε και πραγματοποιείται από ή υπό τον έλεγχο των κρατικών αρχών. Η συναίνεση, ή ακριβέστερα η απαίτηση του ενδιαφερομένου θα μπορούσε να γίνει δεκτή για να δικαιολογήσει, υπό συγκεκριμένες συνθήκες, την πράξη θανάτωσης.⁸⁰² Οπότε, στην ουσία υπάρχει σύγκρουση του δικαιώματος του ασθενή να διαθέτει τη ζωή του στα πλαίσια της προσωπική ελευθερίας με την υποχρέωση των τρίτων, γιατρών ή συγγενών, να προστατεύσουν τη ζωή ή να μην προβούν σε θανάτωση.⁸⁰³

Για την απάντηση στα ζητήματα αυτά γίνεται επίκληση των αρχών της αξιοπρέπειας και της ελευθερίας, ωστόσο υπάρχουν πολλές διαφορούμενες έννοιες σχετικά με την κατάσταση του ασθενούς, το ζήτημα της συναίνεσης κ.ά..⁸⁰⁴ Επίσης, το δικαίωμα στη ζωή φαίνεται να εμπλέκεται με το δικαίωμα στην υγεία το οποίο δεν εμπεριέχει την πρόσβαση σε κάθε τύπο θεραπείας βάσει της επιλογής του ασθενούς αλλά αποδίδει στην κρατική εξουσία μια υποχρέωση χρήσης κάθε μέσου για να εξασφαλισθεί υπό τις καλύτερες δυνατές συνθήκες τόσο η δημόσια υγεία όσο και αυτή των ατόμων.⁸⁰⁵ Γενικά, η ευθανασία αποτελεί ένα ζήτημα που έχει προκαλέσει πολλές

⁷⁹⁹ βλ. E. Wicks, ό.π., σελ. 9

⁸⁰⁰ βλ. E. Wicks, ό.π., σ.σ. 10-17 όπου αναφέρονται οι σχετικές συζητήσεις στο Ηνωμένο Βασίλειο, Εμμ. Ρούκουνας, ό.π., σελ. 138

⁸⁰¹ βλ. άποψη του Γ. Κατρούγκαλου, ό.π., σ.σ. 16-17

⁸⁰² βλ. B. Mathieu, ό.π., σελ. 72

⁸⁰³ *ibid.*, σελ. 72

⁸⁰⁴ βλ. J.-F. Renucci, ό.π., σελ. 81

⁸⁰⁵ βλ. B. Mathieu, ό.π., σ.σ. 77-78

αντικρουόμενες απόψεις και ρυθμίζεται διαφορετικά σε κάθε χώρα χωρίς να φαίνεται να υπάρχει κάποια κοινή κατεύθυνση.⁸⁰⁶

Η ευθανασία μπορεί να έχει διάφορες μορφές. Είναι ενεργητική ή παθητική, με ή χωρίς τη συναίνεση του ασθενούς. Οποιαδήποτε μορφή ενεργητικής ευθανασίας, με ή χωρίς τη συναίνεση του ασθενούς, θεωρείται κατ' αρχήν ως παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή αφού αποτελεί την πράξη ενός τρίτου, γιατρού ή άλλου, που έχει σκοπό να επιφέρει πιο γρήγορα το θάνατο του ασθενούς, οποιοδήποτε κι αν είναι το κίνητρο.⁸⁰⁷ Επίσης, υπονοεί μια διάγνωση και μια ιατρική απόφαση που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι το πρόσωπο έχει προσβληθεί από σοβαρή και ανίατη ασθένεια που θέτει σε κίνδυνο τις ζωτικές του λειτουργίες. Επομένως, πρωταρχικό ρόλο έχει η αντικειμενική εκτίμηση της κατάστασής του ασθενούς από το γιατρό και μόνο υπό αυτή την προϋπόθεση θα πρέπει ο γιατρός να προχωρεί με τη βούληση του ασθενή.⁸⁰⁸

Η άρνηση θεραπείας είναι μια ακόμη περίπτωση αυτοπροσβολής της ζωής. Συνίσταται στην άρνηση του ασθενούς να δεχθεί θεραπεία ή στην απαίτησή του να διακοπεί η αγωγή που έχει ήδη ξεκινήσει και αποτελεί τον πυρήνα της ιδιωτικής αυτονομίας.⁸⁰⁹ Θεωρείται ως το δικαίωμα του κάθε προσώπου να διατηρεί την σωματική του ακεραιότητα και να προσδιορίζει αν κάποιες θεωρήσεις είναι πιο σημαντικές γι' αυτόν από τη διατήρηση της υγείας του ή της ίδιας του της ζωής. Το δικαίωμα αυτό μπορεί να υποβληθεί σε προϋποθέσεις ουσίας που λαμβάνουν απαραίτητως υπόψη την κατάσταση του ασθενή, η οποία και δικαιολογεί ότι ο γιατρός αποδέχεται το σχετικό αίτημά του για τη διακοπή της περίθαλψης.⁸¹⁰ Δε θεωρείται από τα εθνικά δικαστήρια ότι φτάνει στο σημείο της αυτοκτονίας, καθώς δεν έχει πάντα σκοπό το θάνατο και μπορεί να οφείλεται σε θρησκευτικούς λόγους, όπως είναι η άρνηση μετάγγισης αίματος στην περίπτωση των Μαρτύρων του Ιεχωβά, σε δυσπιστία

⁸⁰⁶ βλ. P. Van Dijk, G.J.H. Van Hoof, ό.π., σελ.303, B. Sturlèse, J. Bataille, C. Baschet, ό.π., σ.σ.51-65. Επίσης, για μια ανάλυση των νομοθεσιών των ευρωπαϊκών κρατών για την ευθανασία βλ. J. Griffiths, H. Weyers, M. Adams, *Euthanasia and the Law in Europe*, Hart, Oxford, 2008. Για παράδειγμα, η Ολλανδία είναι η πρώτη χώρα που επιτρέπει την ευθανασία μέσω συνταγματικής ρύθμισης και παλιότερα μέσω δικαστικών αποφάσεων. Αντίθετα, στην Ελλάδα δεν υπάρχει ο όρος «ευθανασία», απλά υπάρχει η ρύθμιση του άρθρου 301ΠΚ όπου τιμωρείται πιο ελαφρά η ανθρωποκτονία με συναίνεση (βλ. Γ. Κατρούγκαλος, ό.π., σελ. 103)

⁸⁰⁷ βλ. E. Wicks, 'The Right to Refuse Medical Treatment Under the European Convention on Human Rights', *Medical Law Review*, Vol. 9 (Spring 2001), σελ. 20

⁸⁰⁸ βλ. B. Mathieu, ό.π., σελ. 73

⁸⁰⁹ βλ. Γ. Κατρούγκαλος, ό.π., σελ. 91, E. Wicks, 'The Right to Refuse Medical Treatment Under the European Convention on Human Rights', ό.π., σελ. 17

⁸¹⁰ βλ. B. Mathieu, ό.π., σελ. 77

στην προτεινόμενη θεραπεία, στην πίστη ότι η ανάρρωση θα γίνει χωρίς θεραπεία, ή και σε απολύτως κανένα λόγο.⁸¹¹ Επίσης, μπορεί να πάρει τη μορφή της άρνησης τροφής όπως σε περιπτώσεις απεργιών πείνας.⁸¹² Όταν όμως σκοπός είναι ο θάνατος, αποτελεί μια μορφή αυτοκτονίας ή παθητικής εκούσιας ευθανασίας με την διατήρηση ή μη της χορήγησης φαρμάκων που παρατείνουν τη ζωή.⁸¹³

Αν και έρχεται σε σύγκρουση με το καθήκον των γιατρών να θεραπεύουν τους ασθενείς τους, η άρνηση θεραπείας θα πρέπει να εξεταστεί περισσότερο από τη σκοπιά των δικαιωμάτων των ασθενών να επιλέξουν πώς θα χειριστούν το σώμα τους. Σύμφωνα με αυτήν την άποψη που θεμελιώνεται σε άρθρα της ΕΣΔΑ, το άρθρο 2 ΕΣΔΑ επιβάλλει την προστασία του δικαιώματος στη ζωή από ενέργειες άλλων αλλά όχι το καθήκον ενός ατόμου να ζει.⁸¹⁴ Επίσης, θεωρείται ως απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση αντίθετη στο άρθρο 3 ΕΣΔΑ η επιβολή ιατρικής θεραπείας χωρίς τη συναίνεση του προσώπου (εκτός αν είναι ανίκανος να συναινέσει και είναι θεραπευτικά απαραίτητη) και επέμβαση στην προσωπική ελευθερία βάσει του άρθρου 8 ΕΣΔΑ.⁸¹⁵ Η ΕΣΔΑ προστατεύει την προσωπική ελευθερία η οποία διασφαλίζει ότι κάθε πρόσωπο ζει τη ζωή του όπως επιλέγει, χωρίς την παρέμβαση του κράτους. Μια θεμελιώδης πλευρά αυτής της ελευθερίας είναι η ικανότητα του κάθε ατόμου να επιλέγει την θεραπεία που θα υποστεί το σώμα του.⁸¹⁶ Το δικαίωμα αυτοδιάθεσης σημαίνει ότι το πρόσωπο είναι ικανό να πάρει το ίδιο και κανένας άλλος αποφάσεις για τη ζωή του και αποτελεί θεμέλιο κάθε δημοκρατικής κοινωνίας. Ωστόσο, και πάλι εγείρονται ζητήματα και σε δύσκολες καταστάσεις φαίνεται να επικρατεί το συμφέρον της κοινωνίας.⁸¹⁷

⁸¹¹ βλ. K. Wheat, ό.π., σελ. 182-183, E. Wicks, 'The Right to Refuse Medical Treatment Under the European Convention on Human Rights', ό.π., σελ. 30

⁸¹² βλ. B. Mathieu, ό.π., σ.σ. 76-77 όπου αναφέρει σαν παράδειγμα ότι η ΕΕΔΑ είχε κρίνει στην υπόθεσή της *X κατά Γερμανίας* το 1984 ότι υπό συγκεκριμένες συνθήκες και εξαιτίας της ειδικής κατάστασης των κρατουμένων που βρίσκονταν υπό τον έλεγχο των κρατικών αρχών, θα έπρεπε οι κρατούμενοι να τραφούν με τη βία αν η άρνηση κάθε είδους τροφής επρόκειτο να του θέσει στο κίνδυνο του θανάτου.

⁸¹³ βλ. E. Wicks, 'The Right to Refuse Medical Treatment Under the European Convention on Human Rights', ό.π., σελ. 20 όπου αναφέρει ακόμη ότι η νομιμοποίηση της παθητικής ευθανασίας που πραγματοποιείται με τη διακοπή της φαρμακευτικής αγωγής έπειτα από απαίτηση του ασθενή δε φαίνεται να παραβιάζει το άρθρο 2 ΕΣΔΑ σύμφωνα με την απόφαση της ΕΕΔΑ *Widmer κατά Ελβετίας*.

⁸¹⁴ *ibid.*, σελ. 21

⁸¹⁵ *ibid.*, σ.σ. 22-26

⁸¹⁶ *ibid.*, σελ. 39

⁸¹⁷ *ibid.*, σελ. 40

2.2.1- Η θέση του ΕΔΔΑ για την ευθανασία

Σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ, το δικαίωμα στη ζωή του άρθρου 2 ΕΣΔΑ, αν και έχει ευρύ πεδίο, δεν περιλαμβάνει το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης με την έννοια του δικαιώματος στο θάνατο.⁸¹⁸

Το ΕΔΔΑ είχε την ευκαιρία να εξετάσει το ζήτημα της υποβοηθούμενης αυτοκτονίας στην υπόθεση *Pretty κατά Ηνωμένου Βασιλείου*. Η υπόθεση αυτή αφορά την άρνηση των αγγλικών αρχών να χορηγήσουν διαβεβαίωση για τη μη άσκηση ποινικής δίωξης κατά του συζύγου της προσφεύγουσας σε περίπτωση υποβοήθησης της αυτοκτονίας της. Η προσφεύγουσα έπασχε από πλάγια αμυοτροφική σκλήρυνση, αθεράπευτη νευρογενετική ασθένεια που αποδυναμώνει σοβαρά τα χέρια και τις γάμπες καθώς και τους μυς που χρησιμοποιούνται για τον έλεγχο της αναπνοής και οδηγεί τελικά στο θάνατο του ασθενούς. Οι νοητικές της λειτουργίες δεν είχαν επηρεαστεί καθόλου και η ίδια εύχεται να μπορούσε ν'αποφασίσει πότε και πώς θα πεθάνει. Όμως, δεν μπορούσε ν'αυτοκτονήσει χωρίς βοήθεια και η βοήθεια στην αυτοκτονία θεωρείται παράβαση στο βρετανικό δίκαιο.⁸¹⁹

Ισχυρίζεται, λοιπόν, ότι το άρθρο 2 ΕΣΔΑ προστατεύει τα πρόσωπα από τρίτους και όχι από τον ίδιο τους τον εαυτό, εμπεριέχει το δικαίωμα στο θάνατο και συγκεκριμένα το δικαίωμα επιλογής για τη συνέχιση ή μη της ζωής της και ότι το κράτος θα πρέπει να παρέχει ένα νομικό πλαίσιο για την άσκηση αυτού του δικαιώματος.⁸²⁰

Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι το δικαίωμα στη ζωή αποτελεί προϋπόθεση άσκησης όλων των υπολοίπων δικαιωμάτων και οι εξαιρέσεις του ορίζονται ρητά από το ίδιο το άρθρο. Ειδικότερα, αναφέρει ότι σε όλες τις υποθέσεις του σχετικά με την παραβίαση του άρθρου 2 ΕΣΔΑ επεσήμανε την υποχρέωση του Κράτους να προστατεύσει τη ζωή. Δεν έχει πεισθεί ότι το δικαίωμα στη ζωή μπορεί να ερμηνευθεί σαν να περιλαμβάνει μια αρνητική πλευρά, όπως έχει συμβεί με άλλα δικαιώματα. Θεωρεί ότι το άρθρο 2 ΕΣΔΑ δεν έχει καμία σχέση με ζητήματα που αφορούν την ποιότητα της ζωής ή αυτό που αποφασίζει ένα άτομο να κάνει με τη ζωή του. Επίσης, δεν μπορεί να ερμηνευθεί σαν να απονέμει ένα δικαίωμα στο θάνατο και ούτε σαν να

⁸¹⁸ βλ. Π. Νάσκου-Περράκη, *Μηχανισμοί Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- Διεθνείς πράξεις, θεωρία και πρακτική*, ό.π., σελ. 360, Εμμ. Ρούκουνας, ό.π., σελ. 138

⁸¹⁹ βλ. ΕΔΔΑ *Pretty κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 29/04/2002 (αριθ. προσφυγής 2346/02) παρ. 7-15

⁸²⁰ βλ. ΕΔΔΑ *Pretty κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 35

δημιουργεί ένα δικαίωμα αυτοπροσδιορισμού με την έννοια που θα έδινε σε κάθε άτομο το δικαίωμα να επιλέξει το θάνατο περισσότερο από τη ζωή χωρίς να διαστρεβλωθεί το κείμενο της διάταξης.⁸²¹

Επομένως, το Δικαστήριο αποφασίζει ρητά ότι δεν είναι δυνατό να συναχθεί από το άρθρο 2 ΕΣΔΑ ένα δικαίωμα στο θάνατο με τη βοήθεια ενός τρίτου ή της κρατικής εξουσίας.⁸²² Επίσης, δεν προχώρησε στην έρευνα του προσδιορισμού στη συγκεκριμένη περίπτωση αν το δίκαιο στις διάφορες χώρες επέτρεπε την υποβοηθούμενη αυτοκτονία και αν θα έπρεπε να κριθεί ως μη αντίθετη στο άρθρο 2 ΕΣΔΑ η κατάσταση αυτή, καθώς αυτό δε θα προσέφερε καμιά βοήθεια για την προσφεύγουσα στη συγκεκριμένη περίπτωση, όπου δεν θεωρείται εγκαθιδρυμένη η ορθότητα της άποψης ότι το Ηνωμένο Βασίλειο θα αγνοούσε τις υποχρεώσεις που προκύπτουν από το άρθρο 2 ΕΣΔΑ εάν επέτρεπε την υποβοηθούμενη αυτοκτονία.⁸²³ Επομένως, το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 2 ΕΣΔΑ.

Η προσφεύγουσα στηρίζει το επιχειρήμά της και υπό το άρθρο 3 ΕΣΔΑ για την προστασία από την απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση, υπό το άρθρο 8 ΕΣΔΑ και το δικαίωμα του αυτοπροσδιορισμού, υπό το άρθρο 9 ΕΣΔΑ και την παραβίαση του δικαιώματός της να έχει τις δικές της απόψεις, καθώς και υπό το άρθρο 14 ΕΣΔΑ για τη διάκριση μεταξύ αυτών που είναι ικανοί ν'αυτοκτονήσουν από μόνοι τους, οι οποίοι δεν τιμωρούνται από το νόμο, και αυτών που χρειάζονται βοήθεια. Το Δικαστήριο θεωρεί ότι ούτε τα παραπάνω άρθρα παραβιάζονται.⁸²⁴

Ειδικότερα, όσον αφορά το αίτημα που προκύπτει από το άρθρο 8 ΕΣΔΑ, το Δικαστήριο προχωρεί σ'έναν πιο περίπλοκο συλλογισμό επιβεβαιώνοντας την ανάγκη σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και της ανθρώπινης ελευθερίας εκτιμά ότι, χωρίς να αρνείται με κανένα τρόπο την αρχή του ιερού χαρακτήρα της ζωής, η έννοια της ποιότητας της ζωής παίρνει τη σημασία της υπό την οπτική γωνία του άρθρου 8 ΕΣΔΑ και δεν πρέπει να αποκλείεται ότι το γεγονός της παρεμπόδισης της προσφεύγουσας να ασκήσει την επιλογή της να αποφύγει αυτό που στα μάτια της θα αποτελέσει το τέλος μια ανάξιας και αξιοθρήνητης ζωής αποτελεί μια προσβολή στο δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής ζωής.⁸²⁵ Γενικά θεωρεί ότι ακόμα κι αν δεν έχει

⁸²¹ βλ. ΕΔΔΑ *Pretty κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 39

⁸²² βλ. ΕΔΔΑ *Pretty κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 40

⁸²³ βλ. ΕΔΔΑ *Pretty κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 41

⁸²⁴ βλ. ΕΔΔΑ *Pretty κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 49-56, 82-83, 86-89

⁸²⁵ βλ. ΕΔΔΑ *Pretty κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 65-67

καθιερώσει σε καμία προηγούμενη απόφαση ότι το άρθρο 8 ΕΣΔΑ περιλαμβάνει ένα δικαίωμα αυτοπροσδιορισμού τέτοιου είδους, η έννοια της προσωπικής αυτονομίας αντανακλά μια σημαντική αρχή που υποστηρίζει την ερμηνεία των εγγυήσεων αυτής της διάταξης.⁸²⁶ Η άρνηση της αποδοχής ειδικής θεραπείας θα μπορούσε αναπότρεπτα να οδηγήσει σε μια θανατηφόρα έκβαση, αλλά η επιβολή ιατρικής θεραπείας χωρίς τη συγκατάθεση του ασθενούς θα αποτελούσε μια προσβολή της σωματικής ακεραιότητας του ενδιαφερομένου που θα μπορούσε να αμφισβητήσει τα δικαιώματα που προστατεύονται από το άρθρο 8.⁸²⁷

Το σημείο αυτό διαφοροποιεί την απόφαση του ΕΔΔΑ από αυτή του αγγλικού δικαστηρίου στο βαθμό που δέχεται ότι μπορεί να υπάρξει υπό το άρθρο 8 ένα δικαίωμα επιλογής του θανάτου και ότι η άρνηση θεραπείας, που αποτελεί στην ουσία μια μορφή ευθανασίας, δεν θεωρείται παράνομη.⁸²⁸

Ωστόσο, τίθεται το ερώτημα της αναγκαιότητας μιας επέμβασης του κράτους βάσει του άρθρου 8 παρ. 2 ΕΣΔΑ το οποίο αφήνεται στο περιθώριο εκτίμησης των κρατών. Η γενική φύση της απαγόρευσης της υποβοηθούμενης αυτοκτονίας δεν αποτελεί δυσανάλογο περιορισμό του δικαιώματος προστασίας της ιδιωτικής ζωής. Δεν φαίνεται αυθαίρετο στο Δικαστήριο ότι η νομοθεσία αντανακλά την σημασία του δικαιώματος στη ζωή, απαγορεύοντας την υποβοηθούμενη αυτοκτονία και προβλέποντας ένα καθεστώς εφαρμογής και εκτίμησης από τη δικαιοσύνη η οποία επιτρέπει να ληφθούν υπόψη σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση τόσο το δημόσιο συμφέρον στο οποίο αποσκοπεί όσο και τις δίκαιες και επαρκείς απαιτήσεις της αμοιβής και της αποτροπής.⁸²⁹ Επομένως, θεωρείται ότι ούτε το άρθρο 8 ΕΣΔΑ παραβιάζεται γιατί η νομοθετική ρύθμιση του κράτους που απαγορεύει την υποβοηθούμενη αυτοκτονία δικαιολογείται ως απαραίτητη σε μια δημοκρατική κοινωνία για την προστασία των δικαιωμάτων των άλλων.⁸³⁰ Η απόφαση αυτή του δικαστηρίου φαίνεται να προσπαθεί να ισορροπήσει να συλλογικά και ατομικά

⁸²⁶ βλ. ΕΔΔΑ *Pretty κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 61

⁸²⁷ βλ. ΕΔΔΑ *Pretty κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 63

⁸²⁸ βλ. J. Keown, 'European Court on Human Rights: Death in Strasbourg- assisted suicide, the *Pretty* case, and the European Convention on Human Rights', *International Journal of Constitutional Law*, Vol. 1, No. 4 (2003), σ.σ. 727-729

⁸²⁹ βλ. ΕΔΔΑ *Pretty κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 68-77 καθώς και B. Mathieu, ό.π., σ.σ. 80- 81 όπου αναφέρει τις διαφορετικές ρυθμίσεις των εθνικών νομοθεσιών των ευρωπαϊκών κρατών για τα ζητήματα όπως η φύση της συναίνεσης αυτού που θέλει ν'αυτοκτονήσει και χρειάζεται βοήθεια και οι προϋποθέσεις υποβοήθησης της αυτοκτονίας γενικότερα.

⁸³⁰ βλ. ΕΔΔΑ *Pretty κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 78

συμφέροντα έτσι ώστε να προστατεύσει τα απροσδιόριστα θύματα τα οποία βρίσκονται σε πιο ευάλωτη θέση από την προσφεύγουσα και ν'αποφύγει τον κίνδυνο κατάχρησης από την ενδεχόμενη νομιμοποίηση της υποβοηθούμενης αυτοκτονίας.⁸³¹

Η άποψη του δικαστηρίου ήταν η αναμενόμενη και όλοι οι δικαστές αποφάσισαν ομόφωνα στην απόρριψη των αιτημάτων της στηριζόμενοι στη γενική αντίθεση των εσωτερικών νομοθεσιών στην υποβοηθούμενη αυτοκτονία, σε απόφαση του Ανώτατου Δικαστηρίου του Καναδά αλλά και στην Σύσταση 1418 (1999) της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης που καταδικάζει την ενεργητική ευθανασία αλλά επιδοκιμάζει την παθητική ευθανασία προτρέποντας τα κράτη να απαγορεύσουν την εκ προθέσεως θανάτωση αυτών των ασθενών και να λάβουν μέτρα για τη μείωση του πόνου των ασθενών που βρίσκονται στο τελικό στάδιο της ζωής τους.⁸³² Ωστόσο, η υπόθεση έδωσε αφορμή να συζητηθεί το αν ήρθε η ώρα ο νόμος ν'ακολουθήσει τις ιατρικές εξελίξεις και τις αλλαγές των κοινωνικών αντιλήψεων περί θανάτου, καθώς η νομοθεσία είναι αυτή που θα αποφασίσει για την αποποινικοποίηση της υποβοηθούμενης αυτοκτονίας.⁸³³ Μάλιστα το ασαφές νομικό περίγραμμα κάνει τα πράγματα πιο δύσκολα.⁸³⁴ Ήδη υπάρχει κινητικότητα ως προς τις τεχνολογίες υποβοηθούμενης αναπαραγωγής που σχετίζονται με την αρχή της ζωής και οι οποίες ήταν αδιανόητες πριν μερικά χρόνια. Ακόμη, στα πλαίσια του περιθωρίου εκτίμησης των κρατών, η Ολλανδία για παράδειγμα έχει νομιμοποιήσει την υποβοηθούμενη αυτοκτονία υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις και πάντα με επίβλεψη γιατρού και όχι από ένα φίλο ή συγγενή.⁸³⁵

Θεωρείται λοιπόν ότι η ευθανασία αποτελεί παράβαση της γενικής απαγόρευσης θανάτωσης και εμπίπτει στις διατάξεις του άρθρου 2 ΕΣΔΑ που όχι μόνο αναγνωρίζει ένα δικαίωμα στη προστασία της ζωής ως υποκειμενικό δικαίωμα, αλλά

⁸³¹ βλ. S. Millns, 'Death, Dignity and Discrimination: The Case of *Pretty v. United Kingdom*', *German Law Journal*, Vol. 3 No. 10 (2002), παρ. 19 διαθέσιμο στο <<http://www.germanlawjournal.com/index.php?pageID=11&artID=197>>, M. Freeman, 'Denying Death its Dominion: Thoughts on the Dianne Pretty Case', *Medical Law Review*, Vol. 10 Issue 3 (Autumn 2002), 267-269, M.A. Sanderson, ό.π., σελ. 949

⁸³² βλ. J. Keown, ό.π., σελ. 724, A Mowbray, ό.π., σ.σ. 318-319 όπου αναφέρει ότι η *Pretty* δε μετάνιωσε που κινήθηκε νομικά αλλά δε ζήτησε ακρόαση και από το Τμήμα ευρείας σύνθεσης. Τελικά έπεσε σε κώμα και πέθανε στις 11 Μαΐου 2002.

⁸³³ βλ. S. Millns, ό.π., παρ. 31, M. Freeman, ό.π., σελ. 264

⁸³⁴ βλ. M. Freeman, ό.π., σελ. 270

⁸³⁵ βλ. S. Ost, 'The De-Medicalisation of Assisted Dying: Is A Less Medicalised Model The Way Forward?', *Medical Law Review*, Vol. 18, Issue 4 (Winter 2010), 497-540 για μια μελέτη για το ζήτημα της ευθανασίας από φιλικά ή συγγενικά πρόσωπα και όχι από γιατρούς, καθώς και για τη δράση της ελβετικής οργάνωσης Dignitas

θέτει και τον αντικειμενικό κανόνα της μη επιβολής θανάτου σε οποιονδήποτε εκ προθέσεως. Απ'αυτή την άποψη, η συγκατάθεση ή η απαίτηση του θύματος δεν δικαιολογούν καμία εξαίρεση στον κανόνα.⁸³⁶ Άλλωστε η ευθανασία δεν εμπίπτει σε καμία από τις προϋποθέσεις εξαίρεσης όπως ορίζονται στην παράγραφο 2 του άρθρου 2 ΕΣΔΑ.

Παράλληλα, η εκτίμηση του δικαστηρίου ότι ο σεβασμός στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια δεν περιλαμβάνει μόνο το σεβασμό για τη ζωή γενικά, αλλά μια ποιότητα ζωής, και το μεγάλο περιθώριο ευελιξίας που αφήνεται στις εθνικές νομοθεσίες δείχνει ότι το Δικαστήριο παραδέχεται έμμεσα μέσω της άρνησης της καταδίκης ότι ο εθνικός νόμος μπορεί να επιτρέπει σε συγκεκριμένες περιπτώσεις να μπορεί κάποιος να προβεί στην εκ προθέσεως θανάτωση, αν και αυτή η πρακτική είναι ριζικά απαγορευμένη από τη Σύμβαση, αφού διαπιστώνει ότι τα ευρωπαϊκά κράτη μπορούν ν'απαγορεύσουν την υποβοηθούμενη αυτοκτονία και όχι ότι πρέπει να το κάνουν.⁸³⁷ Η θολότητα αυτή στην κρίση του Δικαστηρίου μπορεί να προκαλέσει μεγαλύτερες διαφωνίες και αποκλίσεις. Ωστόσο, τα ζητήματα αυτά μπορούν ν'αποτελέσουν αντικείμενο συμφωνίας και να βρεθούν λύσεις που δεν παραβιάζουν άμεσα την απαγόρευση μιας πράξης που σκοπός της είναι η θανάτωση.⁸³⁸

Το ΔΑΔΔΑ δεν έχει κρίνει μέχρι στιγμής σχετικά με το ζήτημα της υποβοηθούμενης αυτοκτονίας και της ευθανασίας γενικότερα.

Στην Κολομβία η ευθανασία επιτρέπεται και είναι η μόνη χώρα στον κόσμο όπου αποτελεί ξεκάθαρη ιατρική επιλογή για ασθενείς στο τελικό στάδιο της ασθένειας που δίνουν ξεκάθαρα τη συγκατάθεσή τους στη διαδικασία.

⁸³⁶ βλ. B. Mathieu, ό.π., σελ. 72

⁸³⁷ *ibid.*, σ.σ. 72, 79-80, J. Keown, ό.π., σελ. 730, M.A. Sanderson, ό.π., σελ. 947

⁸³⁸ βλ. B. Mathieu, ό.π., σελ. 117

Συμπεράσματα

Η ανάλυση που προηγήθηκε προσπάθησε να παρουσιάσει τις σύγχρονες τάσεις της νομολογίας του ΕΔΔΑ και του ΔΑΔΔΑ ως προς την προστασία του δικαιώματος στη ζωή. Αυτό που καθίσταται προφανές είναι ότι το δικαίωμα στη ζωή, αν και αποτελεί το ύψιστο αγαθό, την υπέρτατη αξία και προϋπόθεση όλων των υπολοίπων δικαιωμάτων, όπως διακηρύττουν τα δύο περιφερειακά δικαστήρια, δεν προστατεύεται απόλυτα. Ήδη στα κείμενα των αντίστοιχων άρθρων που κατοχυρώνουν το δικαίωμα υπάρχουν αποκλίσεις από τη γενική απαγόρευση θανάτωσης. Ωστόσο, ακριβώς επειδή πρόκειται για το ύψιστο αγαθό της ζωής τα Δικαστήρια έχουν προχωρήσει σε μια προσεκτική ερμηνεία του δικαιώματος στη ζωή, σε μια στενή ερμηνεία των περιορισμών και σε μια προσπάθεια διεύρυνσης του πεδίου προστασίας.

Ειδικότερα, στη νομολογία και των δύο δικαστηρίων καθιερώνεται μια ευρεία έννοια της προστασίας του δικαιώματος στη ζωή η οποία περιλαμβάνει τόσο τις υποχρεώσεις αποχής του κράτους από τη στέρηση της ζωής όσο και τις θετικές υποχρεώσεις λήψης προστατευτικών μέτρων οποιασδήποτε μορφής. Ιδιαίτερη ευαισθησία επιδεικνύουν τα δικαστήρια σε περιπτώσεις κρατουμένων, έγκλειστων σε ιδρύματα ή ακόμα και πολιτών οι οποίοι υπηρετούν τη στρατιωτική τους θητεία και οι οποίοι βρίσκονται σε ιδιαίτερα ευάλωτη θέση τόσο λόγω της ειδικής ψυχικής κατάστασης στην οποία υποβάλλονται αλλά και λόγω της σχέσης με κρατική εξουσία. Στις περιπτώσεις αυτές το κράτος έχει αυξημένο καθήκον προστασίας του δικαιώματος στη ζωή και υποχρέωση να λογοδοτήσει για οτιδήποτε συμβεί στα άτομα αυτά.

Επίσης, θεωρείται πλέον δεδομένο ότι η θετική υποχρέωση του κράτους αφορά την προστασία του ατόμου όχι μόνο από τις ενέργειες του κράτους αλλά και από τις ενέργειες άλλων προσώπων καθώς και από το ίδιο του τον εαυτό. Ωστόσο, η ευθύνη του κράτους δεν είναι απεριόριστη όσον αφορά τις προσβολές του δικαιώματος στη ζωή από ιδιώτες γιατί έτσι θα υπήρχε ένα δυσανάλογο βάρος. Επομένως, περιορίζεται από τις ανάγκες αστυνόμευσης, τις προτεραιότητες και τους πόρους των κρατικών αρχών καθώς και από την ανάγκη σεβασμού των υπολοίπων δικαιωμάτων και υπάρχει ευθύνη όταν οι αρχές γνώριζαν ή μπορούσαν να γνωρίζουν τον άμεσο και πραγματικό

κίνδυνο που απειλούσε τη ζωή ενός προσώπου και δεν έκαναν τις απαραίτητες ενέργειες για την προστασία του.

Βέβαια, σε κάθε περίπτωση το κράτος έχει την υποχρέωση διεξαγωγής αποτελεσματικής έρευνας για τα αίτια του θανάτου και την τιμωρία των υπευθύνων ανεξάρτητα από το αν ο θάνατος προήλθε από υπαιτιότητα ή όχι των κρατικών οργάνων ή από ιδιώτες. Η διαδικαστική πτυχή του δικαιώματος στη ζωή έχει αναχθεί από το ΕΔΔΑ σε αυτόνομο σχεδόν δικαίωμα και πάντα εξετάζεται ξεχωριστά σε σχέση με την ουσιαστική πτυχή. Το ΔΑΔΔΑ δίνει επίσης μεγάλη σημασία στην διαδικαστική υποχρέωση της έρευνας αλλά τη στηρίζει απ'την αρχή στο δικαίωμα διαδικαστικών εγγυήσεων σε συνδυασμό με το δικαίωμα στη ζωή. Ωστόσο, οποιαδήποτε κι αν είναι η νομική βάση η νομολογία και των δύο δικαστηρίων συγκλίνει ως προς το αποτέλεσμα της προστασίας του δικαιώματος στη ζωή και τα κριτήρια διεξαγωγής αποτελεσματικής έρευνας.

Από τη νομολογία των δικαστηρίων παρατηρείται ότι στα πλαίσια της προστασίας του δικαιώματος στη ζωή ασχολούνται και με πιο εξειδικευμένα ζητήματα που εμπλέκουν και άλλα δικαιώματα. Ειδικότερα, παρατηρείται ότι στις αποφάσεις του ΔΑΔΔΑ το δικαίωμα στη ζωή χρησιμοποιείται αρκετά συχνά μαζί με πολλά άλλα άρθρα της Σύμβασης. Αυτό ίσως οφείλεται και στο γεγονός ότι συχνά οι αποφάσεις του αποκαθιστούν την αλήθεια σχετικά με παλαιότερες πρακτικές των δικτατορικών καθεστώτων που αποτελούν χαρακτηριστικό των λατινοαμερικάνικων κρατών και οι οποίες χαρακτηρίζονται από πολλαπλές παραβιάσεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Όμως, αυτό που χαρακτηρίζει την καινοτόμο πορεία που έχει χαράξει το ΔΑΔΔΑ είναι ότι καθιερώνει ένα ακόμα πιο ευρύ πλαίσιο για το δικαίωμα στη ζωή θεωρώντας ότι περιλαμβάνει και το δικαίωμα σε μια αξιοπρεπή διαβίωση, ενώ πολύ σημαντικό είναι το τεκμήριο του θανάτου που υιοθετεί στην περίπτωση των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων. Πρόκειται και στις δύο περιπτώσεις για τη δημιουργία ενός είδους «αξιώματος» ως αποτέλεσμα της ερμηνείας της ΑΣΔΑ από το ΔΑΔΔΑ το οποίο ακολουθεί πιστά σε όλες του τις αποφάσεις.

Αντίθετα, το ΕΔΔΑ φαίνεται κάπως πιο επιφυλακτικό και πιο συντηρητικό παρά το ότι έχει πολύ περισσότερη σε όγκο νομολογία και έχει ασχοληθεί με περισσότερα σε είδος ζητήματα από το ΔΑΔΔΑ. Έτσι, σε καμία περίπτωση δεν έχει δεχθεί ότι το δικαίωμα στη ζωή περιλαμβάνει το δικαίωμα σε ένα επίπεδο διαβίωσης.

Ωστόσο, έχει δεχθεί ότι υπάρχει η υποχρέωση παροχής ιατρικής φροντίδας από το κράτος, ωστόσο σε περιπτώσεις ιατρικής αμέλειας το κράτος ευθύνεται μόνο αν δεν προχώρησε στη διεξαγωγή αποτελεσματικής έρευνας για τα αίτια του θανάτου και την τιμωρία των υπεύθυνων γιατρών.

Όσον αφορά το ζήτημα των εξαναγκαστικών εξαφανίσεων, πρόκειται για μία χαρακτηριστική περίπτωση, μαζί με αυτή των εξωδικαστικών εκτελέσεων, όπου το παλαιότερο ΕΔΔΑ παραπέμπει σε αποφάσεις του νεότερου ΔΑΔΔΑ αφού πρόκειται για ζητήματα που το ΔΑΔΔΑ έχει καινοτομήσει. Ωστόσο, και πάλι καθίσταται πολύ επιφυλακτικό στο να δεχθεί αβίαστα το τεκμήριο του θανάτου σε σύγκριση με το ΔΑΔΔΑ. Αξίζει, όμως, να σημειωθεί η γενικότερη αλληλεπίδραση των δύο δικαστηρίων η οποία είναι εμφανής όχι μόνο στις συχνές παραπομπές του ΔΑΔΔΑ σε αποφάσεις του ΕΔΔΑ αλλά και στην υιοθέτηση παρόμοιας δομής και διατύπωσης, κυρίως στις νεότερες αποφάσεις.

Πέρα από το περιεχόμενο του δικαιώματος στη ζωή, η νομολογία των δικαστηρίων ασχολείται σε μεγάλο βαθμό με την ερμηνεία των περιορισμών του. Όσον αφορά την βασική εξαίρεση της θανατικής ποινής η οποία προβλέπεται ρητά στις αντίστοιχες συμβάσεις, στην Ευρώπη τα δύο σχετικά Πρόσθετα Πρωτόκολλα στην ΕΣΔΑ έχουν στην ουσία καταργήσει τη θανατική ποινή. Βέβαια, και τα δύο Δικαστήρια προσανατολίζονται στην κατάργηση της θανατικής ποινής, ωστόσο επειδή σε πολλές χώρες της Λατινικής Αμερικής ισχύει ακόμα, το ΔΑΔΔΑ έχει κατορθώσει μέσω της νομολογίας του να περιορίσει κατά πολύ την εφαρμογή της.

Ιδιαίτερα σημαντικό κεφάλαιο στη νομολογία του ΕΔΔΑ σε σχέση με την προστασία του δικαιώματος στη ζωή καθίστανται οι εξαιρέσεις που προβλέπονται και οι οποίες δικαιολογούν τη χρήση βίας που οδηγεί στο θάνατο προσώπων. Το ΕΔΔΑ προσπαθεί να ερμηνεύει στενά αυτές τις εξαιρέσεις και βασικό του εργαλείο αποτελεί η αρχή της αναλογικότητας. Παρατηρείται ότι τα περισσότερα προβλήματα με τη χρήση βίας προκύπτουν σε προσφυγές κατά του Ηνωμένου Βασιλείου, της Τουρκίας και της Ρωσίας που έχουν να αντιμετωπίσουν δύσκολες καταστάσεις στο εσωτερικό τους. Αν και τις περισσότερες φορές τα κράτη αυτά καταδικάζονται για τη μη τήρηση της αρχής της αναλογικότητας και το λανθασμένο χειρισμό των καταστάσεων, όταν τηρούνται οι προϋποθέσεις που προβλέπονται το δικαστήριο το αναγνωρίζει.

Αν και στην ΑΣΔΑ δεν υπάρχουν οι αντίστοιχες ρητές εξαιρέσεις, το ΔΑΔΔΑ

επηρεασμένο από τη νομολογία του ΕΔΔΑ και της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ εφαρμόζει την αρχή της αναλογικότητας και τους κανόνες χρήσης βίας και όπλων και στις δικές του υποθέσεις χρήσης βίας με αποτέλεσμα να παρατηρείται μια σύγκλιση απόψεων στις αποφάσεις των δικαστηρίων. Ωστόσο, αυτό που χαρακτηρίζει το ΔΑΔΔΑ είναι η αναφορά και στο ΔΑΔ καθώς αναγνωρίζει ότι πρόκειται για εσωτερικές ένοπλες συρράξεις όπου ισχύουν και κάποιιοι άλλοι κανόνες, κάτι που το ΕΔΔΑ αποφεύγει να κάνει. Όμως, σε κάθε περίπτωση και τα δύο δικαστήρια προτάσσουν την προστασία του δικαιώματος στη ζωή των προσώπων που βρίσκονται εντός της δικαιοδοσίας του κράτους σε σχέση με την επίτευξη των στόχων μιας στρατιωτικής ή αστυνομικής επιχείρησης.

Αξίζει να σημειωθεί ότι και οι δύο Συμβάσεις προβλέπουν τη δυνατότητα παρέκκλισης από την προστασία ορισμένων δικαιωμάτων σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης. Όμως, όσον αφορά το δικαίωμα στη ζωή, το εντάσσουν στα δικαιώματα που δεν επιδέχονται καμία παρέκκλιση, ούτε ακόμα και σε περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης. Η διαφορά των δύο δικαιοδοτικών συστημάτων σ' αυτό το σημείο συνίσταται στο ότι στον ευρωπαϊκό χώρο το δικαίωμα στη ζωή επιδέχεται παρέκκλιση μόνο για νόμιμες πράξεις πολέμου. Ωστόσο, το ΕΔΔΑ ερμηνεύει πολύ προσεκτικά αυτή τη διάταξη και μέχρι στιγμής δεν έχει εφαρμοσθεί αυτή η εξαίρεση που δείχνει ότι στην πράξη το δικαίωμα στη ζωή είναι αναπαλλοτρίωτο.

Εκτός από το περιεχόμενο του δικαιώματος στη ζωή και τις εξαιρέσεις, εξετάζονται και τα ειδικά ζητήματα της αρχής και του τέλους της ζωής. Αν και σαν ερωτήματα θεωρούνται κλασσικά και έχουν απασχολήσει πολύ τη θεωρία και τις εθνικές νομολογίες των κρατών, αποκτούν ιδιαίτερη σημασία ενόψει των εξελίξεων στον τομέα της επιστήμης, της ιατρικής και της τεχνολογίας. Ζητήματα όπως η άμβλωση, η τεχνητή γονιμοποίηση, η έρευνα στα έμβρυα για θεραπευτικούς σκοπούς αποτελούν ζητήματα που έχουν απασχολήσει το ΕΔΔΑ το οποίο σε σχέση με το δικαίωμα στη ζωή αφήνει μεγάλο περιθώριο εκτίμησης στα κράτη και δε φαίνεται έτοιμο να απαντήσει, επισημαίνοντας όμως σε κάθε περίπτωση την ανάγκη προστασίας του δικαιώματος στη ζωή. Στα πλαίσια του ΔΑΔΔΑ οι αντίστοιχοι προβληματισμοί φαίνονται να έχουν λυθεί με τη ρητή προστασία του δικαιώματος στη ζωή από τη στιγμή της σύλληψης στην ΑΣΔΑ. Ωστόσο, δεν υπάρχει σχετική νομολογία του ΔΑΔΔΑ μέχρι στιγμής. Φαίνεται λοιπόν ότι η νομολογία των

περιφερειακών δικαστηρίων έχει μείνει λίγο πίσω σε σχέση με τις εξελίξεις στο συγκεκριμένο τομέα.

Απ' την άλλη, η νομολογία του ΕΔΔΑ φαίνεται κατηγορηματική στο ότι το δικαίωμα στη ζωή δεν εμπεριέχει και το αντίθετό του, δηλαδή το δικαίωμα στο θάνατο και προτιμά να εξετάσει το ζήτημα της ευθανασίας και τις διάφορες αποχρώσεις του βάσει του δικαιώματος αυτοδιάθεσης και προσωπικότητας του ατόμου, ενώ το ΔΑΔΔΑ δεν έχει ασχοληθεί με το ζήτημα. Παρατηρείται ότι και στα ζητήματα αυτοκτονίας τα δύο δικαστήρια προτάσσουν την υποχρέωση αποτροπής του αυτόχειρα και την υποχρέωση λήψης προληπτικών μέτρων σε περιπτώσεις όπου οι άνθρωποι είναι πιο ευάλωτοι, όπως σε περιπτώσεις κράτησης, έτσι ώστε να μην έχουν τα μέσα να αυτοκτονήσουν. Ωστόσο, το αν και πώς κάποιος αποφασίζει να πεθάνει είναι ζήτημα που δεν μπορεί να ρυθμιστεί απόλυτα από τη νομοθεσία και τη νομολογία. Πρόκειται για θέμα που σχετίζεται με την προσωπική ηθική και άποψη του καθενός για τη διαχείριση του σώματός του και δεν υπάρχει πάντα μια σωστή ή λάθος απάντηση στο τι πρέπει και τι δεν πρέπει να επιτρέπεται. Επομένως, αυτό που θα πρέπει να εξασφαλισθεί από τη νομοθεσία και τη νομολογία είναι η σωστή άσκηση των δικαιωμάτων του καθενός.

Εν τέλει, η νομολογία των δύο περιφερειακών δικαιοδοτικών οργάνων αποδεικνύει την προτεραιότητα που δίνεται στην πράξη στο δικαίωμα στη ζωή και το θεμελιώδη χαρακτήρα του, ακόμη και αν δεν κατοχυρώνεται η απόλυτη προστασία του, καθιερώνοντας μέσω της νομολογίας το ελάχιστο επίπεδο προστασίας του δικαιώματος στη ζωή το οποίο, αν και ελάχιστο, έχει τοποθετηθεί σε μια ευρεία βάση, με συγκεκριμένες υποχρεώσεις για το κράτος, προσπαθώντας παράλληλα να περιοριστεί το πεδίο εφαρμογής των περιορισμών και εξαιρέσεών του.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Δαγτόγλου Π.Δ., *Συνταγματικό Δίκαιο- Ατομικά Δικαιώματα*, Τόμος Α, β' αναθεωρημένη έκδοση, εκδ. Αντ. Ν.Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 2005
- Ιωάννου Κ., Περράκης Στ., *Εισαγωγή στη διεθνή δικαιοσύνη*, τ.Α': γενική θεωρία και θεσμικές εφαρμογές, γ'έκδοση, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2009
- Καστιανάς Η., Κτιστάκις Γ., *Επισκόπηση της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (1997-1998)*, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2000
- Κατρούγκαλος Γ., *Το δικαίωμα στη ζωή και στο θάνατο*, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1993
- Μαγγανάς Α., Καρατζά Λ., *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- Αποφάσεις και πρακτική του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2002
- Ματθίας Στ., Κτιστάκις Γ., Σταυρίτη Λ.,Στεφανάκη Κ.,(επιμ) *Η προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην Ευρώπη με βάση τη Νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου*, εκδόσεις Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών, Αθήνα, 2006
- Μυλωνάς Ι., *Η πρόσφατη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, εκδ. Αντ.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 1995
- Νάσκου- Περράκη Π., *Μηχανισμοί Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- Διεθνείς πράξεις, θεωρία και πρακτική*, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2008
- Νάσκου- Περράκη Π., *Το άρθρο 15 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- θεωρητική και νομολογιακή προσέγγιση*, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1987
- Περράκης Στ., *Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, εκδ.Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 2009
- Ρούκουνας Εμ., *Διεθνής Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων*, ΙΜΔΑ, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα, 1995
- Σαρμάς Ι.Δ., *Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και της Επιτροπής (Αναλυτική Μελέτη των Μεγάλων Θεμάτων)*, εκδ. Αντ. Ν.Σάκκουλα,

Αθήνα- Κομοτηνή, 1998

-Χρυσανθάκης Χ., *Μεταξύ ζωής και θανάτου: Το δικαίωμα στη ζωή υπό το φώς της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 2007

Ξενόγλωσση

-Akandji-Kombe J.-F., *Positive Obligations under the European Convention on Human Rights- A guide to the implementation of the European Convention on Human Rights*, Human rights handbooks No. 7, Council of Europe, Belgium, 2007

-Burgogue- Larsen L., Ubeda de Torres A., *Les grandes décisions des la Cour Interaméricaine des Droits de l'Homme*, Bruylant, Bruxelles, 2008

-Clayton R., Tomlinson H., *The law of human rights*, Oxford University Press, Oxford, 2000

-Dutertre G., *Extraits clés de jurisprudence- Cour européenne des droits de l' homme*, éditions du Conseil de l' Europe, 2003

-Gomien D., Harris D., Zwaak L., *Law and practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter*, Council of Europe publishing, Strasbourg Cedex, 1996

-Hennebel L., *La Convention Américaine des droits de l'homme- Mécanismes de protection et étendue des droits et libertés*, Publications de l'Institut International des Droits de l'Homme, Bruylant, Bruxelles, 2007

-Mathieu B., *Le droit à la vie*, Editions du Conseil de l' Europe, 2005

-Pettiti L.-E., Decaux E., Imbert P.-H. (sous la direction), *La Convention Européenne des Droits de l' Homme- Commentaire article par article*, 2e édition, Economica, Paris, 1999

-Renucci J.-F., *Droit Européen des droits de l'homme*, 3e édition, L.G.D.J., Paris, 2002

-Ramcharan B.G.(ed), *The Right to Life in International Law*, International Studies in Human Rights, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1985

-Sudre F., *La Convention Européenne des Droits de l' Homme*, PUF, “Que sais-je”, Paris, 2008

-Tomuschat C., *Human Rights- Between Idealism and Realism*, Oxford University

Press, New York, 2003

-Van Dijk P., Van Hoof G.J.H., *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, 3rd ed., Kluwer Law International, The Hague, London, Boston, 1998

-Yorke J., *The Right to Life and the Value of Life: Orientations in Law, Politics and Ethics*, Ashgate, 2010

-Wicks E., *The right to life and conflicting interests*, Oxford University Press, New York, 2010

Άρθρα

Ελληνόγλωσση Αρθρογραφία

-Καστανάς Η., 'Οι αποφάσεις ποινικού ενδιαφέροντος του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έτους 1999- Μέρος II Επεμβάσεις στην άσκηση των προστατευομένων ελευθεριών', *ΠοινΔικ* 6/2000, 625επ.

-Καστανάς Η., 'Οι αποφάσεις ποινικού ενδιαφέροντος του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έτους 2000- Μέρος II Επεμβάσεις στην άσκηση των προστατευομένων ελευθεριών', *ΠοινΔικ* 8-9/2001, 901επ.

-Μπακόπουλος Ι., 'Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων Υπόθεση Oğur κατά Τουρκίας', *ΠοινΔικ* 7/1999, 769επ.

-Περράκης Στ., 'Quelques problèmes d'approche entre le droit international des droits de l'homme et le droit humanitaire', Σειρά Α' Τετράδια Διεθνούς Δικαίου 13, Δημοσιεύματα Σπουδαστηρίου Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών Σπουδών Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 1985

Ξενόγλωσση Αρθρογραφία

-Ashcroft R.E., 'Could Human Rights Supersede Bioethics?', *Human Rights Law Review*, Vol. 10, No. 4 (2010), 639-660.

-Ben-Naftali O., Canor I., 'Evans v. United Kingdom', *AJIL*, Vol. 102, No. 1 (Jan. 2008), 128-134.

-Buckley C., 'The European Convention on Human Rights and the Right to Life in Turkey', *Human Rights Law Review*, Vol. 1, No. 1 (2001), 35-65.

-Butler I.J., 'Recent Advisory Opinions and Contentious Cases of the Inter- American Court of Human Rights', *Human Rights Law Review*, Vol. 4, No. 1 (2004), 125-150.

- Cançado Trindade A.A., 'The Developing Case-Law of the Inter-American Court of Human Rights', *Human Rights Law Review*, Vol. 3, No. 1 (2003), 1-25.
- Chevalier- Watts J., 'Effective Investigations under Article 2 of the European Convention on Human Rights: Securing the Right to Life or an Onerous Burden on a State?', *EJIL*, Vol. 21, No. 3 (2010), 701–721.
- Deodhar N.S., 'First Contentious cases Before the Inter-American Court of Human Rights [legislation]', *American University Journal of International Law and Policy*, Vol.3, Issue 1 (Spring 1988), 283-298.
- Freeman M., 'Denying Death its Dominion: Thoughts on the Dianne Pretty Case', *Medical Law Review*, Vol. 10 Issue 3 (Autumn 2002), 245-270
- Gomez V., 'The Inter-American System', *Human Rights Law Review*, Vol. 2, No. 2 (2002), 301-310.
- Hoffmeister F., 'Cyprus v. Turkey. App. No. 25781/94', *AJIL*, Vol. 96, No. 2 (Apr. 2002), 445-452.
- Kaye D., 'Khashiyev & Akayeva v. Russia. App. nos. 57942/00 & 57945/00; Isayeva, Yusupova & Bazayeva v. Russia. App. nos. 57947/00, 57948/00, & 57949/00; Isayeva v. Russia. App. no. 57950/00; European Court of Human Rights, February 24, 2005', *AJIL*, Vol. 99, No. 4 (Oct. 2005), 873-881.
- Keown J., 'European Court on Human Rights: Death in Strasbourg- assisted suicide, the Pretty case, and the European Convention on Human Rights', *International Journal of Constitutional Law*, Vol. 1, No. 4 (2003), 722- 730
- Martin F., 'Application du droit international humanitaire par la Cour interaméricaine des droits de l'homme', *RICR*, Vol. 83 No 844 (Décembre 2001), 1037- 1066.
- Millns S., 'Death, Dignity and Discrimination: The Case of Pretty v. United Kingdom', *German Law Journal*, Vol. 3 No. 10 (2002)
- Mowbray A., 'The Creativity of the European Court of Human Rights', *Human Rights Law Review*, Volume 5, No. 1 (2005), 57-79
- Mowbray A., 'The European Convention on Human Rights: The Abolition of Capital Punishment and Recent Cases', *Human Rights Law Review*, Volume 2, No 2 (2002), 311-329.
- Murphy T., O Cuinn G., 'Works in Progress: New Technologies and the European Court of Human Rights', *Human Rights Law Review*, Vol. 10, No. 4 (2010), 601-638.

- Pasqualucci J.M., 'The Evolution of International Indigenous Rights in the Inter-American Human Rights System', *Human Rights Law Review*, Vol. 6, No. 2 (2006), 281-322.
- Pichon J., 'Does the Unborn Child Have a Right to Life? The Insufficient Answer of the European Court of Human Rights in the Judgment Vo v. France', *German Law Journal*, Vol. 7, No. 4 (2006), 433-444.
- Plomer A., 'A Foetal Right to Life? The case of Vo v. France', *Human Rights Law Review*, Vol. 5 Issue 2 (2005), 311-338.
- Sanderson M. A., 'Pretty v. United Kingdom. App. No. 2346/02', *AJIL*, Vol. 96, No. 4 (Oct. 2002), 943-949
- Schonsteiner J., Beltran y Puga A., Lovera D.A., 'Reflections on the Human Rights Challenges of Consolidating Democracies: Recent Developments in the Inter-American System of Human Rights', *Human Rights Law Review*, Vol. 11, Issue 2 (2011), 362-389.
- Starck C., 'Embryonic Stem Cell Research according to German and European Law', *German Law Journal*, Vol. 7 No. 7 (2005), 625-656
- Sturlèse B., Bataille J., Baschet C., 'Les droits de la personne devant la vie et la mort', Problèmes Politiques et Sociaux-Dossiers d'actualité mondiale No 717, *La documentation française*, Paris, 1993
- Trilsch M., Rütth A., 'Öcalan v. Turkey. App. no. 46221/99', *AJIL*, Vol. 100, No. 1 (Jan. 2006), 180-186.
- Xenos D., 'Asserting the Right to Life (Article 2, ECHR) in the Context of Industry', *German Law Journal*, Vol. 08, No. 3 (2007), 231-253.
- Wheat K., 'The Law's Treatment of the Suicidal', *Medical Law Review*, Vol. 8 (Summer 2000), 182-209
- Wicks E., 'The Right to Refuse Medical Treatment Under the European Convention on Human Rights', *Medical Law Review*, Vol. 9 (Spring 2001), 17-40
- Zampas C., Gher J.M., 'Abortion as a Human Right- International and Regional Standards', *Human Rights Law Review*, Vol. 8 Issue 2 (2008), 249- 294.

Αποφύσεις

ΕΔΔΑ

- Lawless κατά Ιρλανδίας* απόφαση της 1/07/1961 (αρ. προσφυγής 332/57)
- Belgian Linguistic* απόφαση της 23/07/1968 (αριθ. προσφυγής 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63, 2126/64)
- Handyside κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 7/12/1976 (αριθ. προσφυγής 5493/72)
- Ιρλανδία κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 18/01/1978 (αριθ. προσφυγής 5310/71)
- Soering κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 7/7/1989 (αριθ. προσφυγής 14038/88)
- Open Door and Dublin Well Woman κατά Ιρλανδίας* απόφαση της 29/10/1992, σειρά Α αριθ. 246-A
- Brannigan και McBride κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 25/5/1993 (αριθ. προσφυγής 14553/89 και 14554/89)
- McCann και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 27/09/1995 (αριθ. προσφυγής 18984/91) Α 324
- Aksoy κατά Τουρκίας* απόφαση της 18/12/1996 (αριθ. προσφυγής 21987/93)
- D κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 2/5/1997 (αριθ. προσφυγής 30240/96)
- Ανδρόνικου και Κωνσταντίνου κατά Κύπρου* απόφαση της 09/10/1997 (αριθ. προσφυγής 25052/94)
- Guerra και λοιποί κατά Ιταλίας* απόφαση της 19/02/1998 (αριθ. προσφυγής 14967/89)
- Kaya κατά Τουρκίας* απόφαση της 19/02/1998 (αριθ. προσφυγής 22729/93), Reports 1998-I
- Kurt κατά Τουρκίας* απόφαση της 25/05/1998 (αριθ. προσφυγής 24276/94)
- LCB κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 09/06/1998 (αριθ. προσφυγής 23413/94)
- Güleç κατά Τουρκίας* απόφαση της 27/07/1998 (αριθ. προσφυγής 21593/93)
- Ergi κατά Τουρκίας* απόφαση της 28/07/1998 (αριθ. προσφυγής 23818/94) Reports 1998-IV
- Yasa κατά Τουρκίας* απόφαση της 02/09/1998 (αριθ. προσφυγής 22495/93) Recueil 1998-VI
- Osman κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 28/10/1998 (αριθ. προσφυγής 23452/94)
- Oğur κατά Τουρκίας* απόφαση της 20/05/1999 (αριθ. προσφυγής 21594/93)

- Tanrikulu κατά Τουρκίας* απόφαση της 08/07/1999 (αριθ. προσφυγής 23763/94)
CEDH 1999-IV
- Çakici κατά Τουρκίας* απόφαση της 08/07/1999 (αριθ. προσφυγής 23657/94)
- Mahmut Kaya κατά Τουρκίας* απόφαση της 20/03/2000 (αριθ. προσφυγής 22535/93)
- Kiliç κατά Τουρκίας* απόφαση της 28/03/2000 (αριθ. προσφυγής 22492/93)
- Ertak κατά Τουρκίας* απόφαση της 09/05/2000 (αριθ. προσφυγής 20764/92)
- Velikova κατά Βουλγαρίας* απόφαση της 18/5/2000 (αριθ. προσφυγής 41488/98) CEDH
2000-VI
- Timurtas κατά Τουρκίας* απόφαση της 13/06/2000 (αριθ. προσφυγής 23531/94)
- Salman κατά Τουρκίας* απόφαση της 27/6/2000 (αριθ. προσφυγής 21986/93)
- Ilhan κατά Τουρκίας* απόφαση της 27/06/2000 (αριθ. προσφυγής 22277/93)
- Akkoc κατά Τουρκίας* απόφαση της 10/10/2000 (αριθ. προσφυγής 22947/93, 22948/93)
- Jabari κατά Τουρκίας* απόφαση της 11/10/2000 (αριθ. προσφυγής 40035/98)
- Taş κατά Τουρκίας* απόφαση της 14/11/2000 (αριθ. προσφυγής 24396/94)
- Tanribilir κατά Τουρκίας* απόφαση της 16/11/2000 (αριθ. προσφυγής 21422/93)
- Demiray κατά Τουρκίας* απόφαση της 21/11/2000 (αριθ. προσφυγής 27308/95)
- Gül κατά Τουρκίας* απόφαση της 14/12/2000 (αριθ. προσφυγής 22676/93)
- Çiçek κατά Τουρκίας* απόφαση της 27/2/2001 (αριθ. προσφυγής 25704/94)
- Berktaş κατά Τουρκίας* απόφαση της 01/03/2001 (αριθ. προσφυγής 22493/93)
- Streletz, Kessler και Krenz κατά Γερμανίας*, απόφαση της 22/03/2001 (αριθ.
προσφυγής 34044/96, 35532/97, 44801/98)
- Keenan κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 03/04/2001 (αριθ. προσφυγής
272229/95)
- Hugh Jordan κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 04/05/2001 (αριθ. προσφυγής
24746/94)
- Kelly και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 04/05/2001 (αριθ.
προσφυγής 30054/96)
- McKerr κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 04/05/2001 (αριθ. προσφυγής
28883/95)
- Shanaghan κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 04/05/2001 (αριθ. προσφυγής
37715/97)
- Κύπρου κατά Τουρκίας* απόφαση της 10/5/2001 (αριθ. προσφυγής 25781/94)

- Denizci και λοιποί κατά Κύπρου* απόφαση της 23/05/2001 (αριθ. προσφυγής 24316-25321/94, 27207/95)
- Abdurrahman Orak κατά Τουρκίας* απόφαση της 14/01/2002 (αριθ. προσφυγής 31889/96)
- Calvelli και Ciglio κατά Ιταλίας* απόφαση της 17/01/2002 (αριθ. προσφυγής 32967/96)
- Paul and Audrey Edwards κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 14/03/2002 (αριθ. προσφυγής 46477/99)
- Pretty κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 29/04/2002 (αριθ. προσφυγής 2346/02)
- Mc Shane κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 28/05/2002 (αριθ. προσφυγής 43290/98)
- Anguelova κατά Βουλγαρίας* απόφαση της 13/06/2002 (αριθ. προσφυγής 38361/97)
CEDH 2002-IV
- Mastromatteo κατά Ιταλίας* απόφαση της 24/02/2002 (αριθ. προσφυγής 37703/97)
- Ahmet Ozkan και λοιποί κατά Τουρκίας* απόφαση της 06/04/2004 (αριθ. προσφυγής 21689/93)
- Tahsin Acar κατά Τουρκίας* απόφαση της 08/04/2004 (αριθ. προσφυγής 26307/95)
- Vo κατά Γαλλίας* απόφαση της 08/07/2004 (αριθ. προσφυγής 53924/00)
- Πασcu και λοιποί κατά Μολδαβίας και Ρωσίας* απόφαση της 08/07/2004 (αριθ. προσφυγής 48787/99)
- Slimani κατά Γαλλίας* απόφαση της 27/07/2004 (αριθ. προσφυγής 57671/00)
- Ταşkin και λοιποί κατά Τουρκίας*, απόφαση της 10/11/2004 (αριθ. προσφυγής 46117/99)
- Öneryıldız κατά Τουρκίας* απόφαση της 30/11/2004-Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης (αριθ. προσφυγής 48939/99)
- Μακαρατζής κατά Ελλάδας* απόφαση της 20/12/2004 (αριθ. προσφυγής 50385/99)
- Isayeva, Yusupova και Bazayeva κατά Ρωσίας* απόφαση της 26/02/2005 (αριθ. προσφυγής 57947/00, 57948/00, 57949/00)
- Isayeva κατά Ρωσίας* απόφαση της 26/02/2005 (αριθ. προσφυγής 57950/00)
- Khashiyev και Akayeva κατά Ρωσίας* απόφαση της 26/02/2005 (αριθ. προσφυγής 57942/00 και 57945/00)
- Öcalan κατά Τουρκίας* απόφαση της 12/05/2005-Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης (αριθ. προσφυγής 46221/99)

- Koku κατά Τουρκίας* απόφαση της 31/05/2005 (αριθ. προσφυγής 27305/95)
- Kilinc και λοιποί κατά Τουρκίας* απόφαση της 07/06/2005 (αριθ. προσφυγής 40145/98)
- Trubnikov κατά Ρωσίας* απόφαση της 05/07/2005 (αριθ. προσφυγής 49790/99)
- Nachona και λοιποί κατά Βουλγαρίας* απόφαση της 06/07/2005- Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης (αριθ. προσφυγής 43577/98, 43579/98)
- H.Y. και Hu.Y. κατά Τουρκίας* απόφαση της 06/10/2005 (αριθ. προσφυγής 40262/98)
- Bader και Kanbor κατά Σουηδίας* απόφαση της 08/11/2005 (αριθ. προσφυγής 13284/04)
- Κακουλλή κατά Τουρκίας* απόφαση της 22/11/2005 (αριθ. προσφυγής 38595/97)
- Byrzykowski κατά Πολωνίας* απόφαση της 27/06/2006 (αριθ. προσφυγής 11562/05)
- Bazorkina κατά Ρωσίας* απόφαση της 27/07/2006 (αριθ. προσφυγής 69481/01)
- Kamer Demir και λοιποί κατά Τουρκίας* απόφαση της 19/10/2006 (αριθ. προσφυγής 41335/98)
- Tysiac κατά Πολωνίας* απόφαση της 20/3/2007 (αριθ. προσφυγής 5410/03)
- Evans κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 10/4/2007 (αριθ. προσφυγής 6339/05)
- Ramsahai και λοιποί κατά Ολλανδίας* απόφαση της 15/05/2007 (αριθ. προσφυγής 52391/99)
- Kontronά κατά Σλοβακίας* απόφαση της 31/05/2007 (αριθ. προσφυγής 7510/04)
- Celniku κατά Ελλάδας* απόφαση της 05/07/2007 (αριθ. προσφυγής 21449/04)
- Kamil Uzun κατά Τουρκίας* απόφαση της 10/05/2007 (αριθ. προσφυγής 37410/97)
- Brecknell κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 27/11/2007 (αριθ. προσφυγής 32457/04)
- Nikolona και Velichkova κατά Βουλγαρίας* απόφαση της 20/12/2007 (αριθ. προσφυγής 7888/03)
- Dodon κατά Βουλγαρίας* απόφαση της 17/01/2008 (αριθ. προσφυγής 59548/00)
- Budayeva και λοιποί κατά Ρωσίας* απόφαση της 20/03/2008 (αριθ. προσφυγής 15339/02, 11673/02, 15343/02, 11673/02, 15343/02)
- Ισαάκ κατά Τουρκίας* απόφαση της 24/06/2008 (αριθ. προσφυγής 44587/98)
- Σολωμού και λοιποί κατά Τουρκίας* απόφαση της 24/06/2008 (αριθ. προσφυγής 36832/97)
- Renolde κατά Γαλλίας* απόφαση της 16/10/2008 (αριθ. προσφυγής 5608/05)
- Λεωνίδης κατά Ελλάδας* απόφαση της 08/01/2009 (αριθ. προσφυγής 43326/05)

- Tatar κατά Ρουμανίας* απόφαση της 27/01/2009 (αριθ. προσφυγής 67021/01)
- A και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 19/02/2009 (αριθ. προσφυγής 3455/05)
- Mojsiejew κατά Πολωνίας* απόφαση της 24/03/2009 (αριθ. προσφυγής 11818/02)
- Silih κατά Σλοβενίας* απόφαση της 09/04/2009- Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης (αριθ. προσφυγής 71463/01)
- Oruz κατά Τουρκίας* απόφαση της 09/06/2009 (αριθ. προσφυγής 33401/02)
- Asadulayeva και λοιποί κατά Ρωσίας* απόφαση της 17/09/2009 (αριθ. προσφυγής 15569/06)
- Βαρνάβας και λοιποί κατά Τουρκίας* απόφαση της 18/09/2009 (αριθ. προσφυγής 16064/90, 16065/90, 16066/90, 16068/90, 16069/90, 16070/90, 16071/90, 16072/90 και 16073/90)
- Mikayil Mammadov κατά Αζερμπαϊτζάν* απόφαση της 17/12/2009 (αριθ. προσφυγής 4762/05)
- Rantsev κατά Κύπρου και Ρωσίας* απόφαση της 07/01/2010 (αριθ. προσφυγής 25965/04)
- Eugenia Lazăr κατά Ρουμανίας* απόφαση της 16/02/2010 (αριθ. προσφυγής 32146/05)
- Al- Saadoon και Mufdhi κατά Ηνωμένου Βασιλείου* απόφαση της 02/03/2010 (αριθ. προσφυγής 61498/08)
- Abuyeva κατά Ρωσίας* απόφαση της 02/12/2010 (αριθ. προσφυγής 27065/05)
- Mizigarona κατά Σλοβενίας* απόφαση της 14/12/2010 (αριθ. προσφυγής 74832/01)
- A, B και C κατά Ιρλανδίας* απόφαση της 16/12/2010 (αριθ. προσφυγής 25579/05)
- Giuliani και Gaggio κατά Ιταλίας* απόφαση της 24/03/2011-Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης (αριθ. προσφυγής 23458/02)
- Metin κατά Τουρκίας* απόφαση της 05/07/2011 (αριθ. προσφυγής 26773/05)

ΔΑΔΔΑ

- Velásquez Rodríguez κατά Ονδούρας*, απόφαση της 29/07/1988 (ουσία), Series C no. 4
- Godínez- Cruz κατά Ονδούρας*, απόφαση 20/01/1989 (ουσία), Series C no 5
- Fairén Garbí και Solís Corrales κατά Ονδούρας* απόφαση της 15/03/1989 Series C No.6
- Gangaram Panday κατά Σουρινάμ* απόφαση της 21/01/1994(ουσία) Series C no 16

- Neira Alegría και λοιποί κατά Περού* απόφαση της 19/01/1995 (ουσία) Series C no 20
- Castillo Pérez κατά Περού* απόφαση της 3/11/1997 (ουσία) Series C No. 34
- Blake κατά Γουατεμάλας* απόφαση της 24/01/1998 (ουσία) Series C No. 36
- Paniagua Morales κατά Γουατεμάλας* απόφαση της 8/3/1998 Series C no 37
- Loyaza Tamayo κατά Περού* απόφαση της 27/11/1998 (επανορθώσεις) Series C No. 42
- Caracazo κατά Βενεζουέλας* απόφαση της 11/11/1999 Series C No 58
- Villagrán Morales (Niños de la Calle) και λοιποί κατά Γουατεμάλας* απόφαση της 19/11/1999 (απόφαση ουσίας), Series C No. 63
- Durand and Ugarte Case* απόφαση της 16/08/2000 (ουσία) Series C No. 68
- Bátaca Velásquez κατά Γουατεμάλας* της 25/11/2000 (απόφαση ουσίας) Series C No 70
- Las Palmeras κατά Κολομβίας* απόφαση της 6/12/2001 (ουσία) Series C no. 90
- Hilaire, Constantine και Benjamin κατά Τρινιδάδ και Τομπάκο* απόφαση της 21/06/2002 (ουσία), Series C no 94
- Juan Humberto Sánchez κατά Ονδούρας* απόφαση της 7/6/2003 Series C No. 99
- Myrna Mack Chang κατά Γουατεμάλας* απόφαση της 25/11/2003 Series C No. 101
- Fréres Gómez Raguíyauri κατά Περού* απόφαση της 8/7/2004 Series C No. 110
- Caso Instituto de Reeducción del Menor (Υπόθεση Ινστιτούτου Επανεκπαίδευσης ανηλίκων) κατά Παραγουάης* απόφαση της 02/09/2004 Series C No 112
- Las Hermanas Serrano Cruz κατά Ελ Σαλβαδόρ* απόφαση της 1/3/2005 (προκαταρκτικές ενστάσεις) Series C No. 118
- Las Hermanas Serrano Cruz κατά Ελ Σαλβαδόρ* απόφαση της 1/3/2005 (ουσία) Series C No. 120
- Υπόθεση της Κοινότητας Ιθαγενών Yakye Axa κατά Παραγουάης* απόφαση της 17/06/2005 Series C No. 125
- Fermín Ramírez κατά Γουατεμάλας* απόφαση της 20/06/2005 (ουσία και επανορθώσεις) Series C No.126
- Raxcacó Reyes κατά Γουατεμάλας* απόφαση της 15/09/2005 (ουσία και επανορθώσεις) Series C No. 133
- Σφαγή του Maririrán κατά της Κολομβίας* απόφαση της 15/09/2005 (ουσία και επανορθώσεις), Series C no. 134
- Gómez Palomino κατά Περού* απόφαση της 22/11/2005 (ουσία και επανορθώσεις)

Series C No. 136

- Σφαγή (Massacre) του Pueblo Bello κατά Κολομβίας*, απόφαση της 31/01/2006 (ουσία και επανόρθωση), Series C no 140
- Comunidad Indígena Sawhoyamataxa κατά Παραγουάης* απόφαση της 29/03/2006 Series C No. 146
- Baldeón García κατά Περού* απόφαση της 06/04/2006, Series C No. 147
- Ximenes Lopez κατά Βραζιλίας* απόφαση της 4/7/2006 Series C no. 149
- Montero Aranguren και λοιποί (retén de Catia) κατά Βενεζουέλας* απόφαση της 05/07/2006 Series C No. 150
- Servellón García και λοιποί κατά Ονδούρας* απόφαση της 21/09/2006 Series C No. 152
- Goiburú κατά Παραγουάης* απόφαση της 22/09/2006 Series C No. 153(ουσία και επανόρθωση)
- Almonacid Arellano και λοιποί κατά Χιλής* απόφαση της 26/09/2006 Series C No. 154
- Prison Miguel Castro κατά Περού* απόφαση της 25/11/2006 Series C No 160
- Zambrano Vélez κατά Εκουαδόρ* απόφαση της 4/7/2007, Series C No. 166
- Boyce και λοιποί κατά Μπαρμπάντος* απόφαση της 20/11/2007 Series C No. 169
- Albán Correjo και άλλοι κατά Εκουαδόρ* απόφαση της 22/11/2007 Series C No. 171
- Dacosta-Cadogan κατά Μπαρμπάντος* απόφαση της 24/09/2009 Series C No. 204
- Χάκμοκ Κάσεκ Indigenous Community κατά Παραγουάης* απόφαση της 24/8/ 2010 Series C No. 214
- Ibsen-Cárdenas and Ibsen-Reña κατά Βολιβίας* απόφαση της 01/09/2010 Series C No. 217
- Gomes-Lund et al. (Guerrilha do Araguaia) κατά Βραζιλίας* απόφαση της 24/11/2010 Series C No. 219
- Vera Vera και λοιποί κατά Εκουαδόρ* απόφαση της 19/05/2011 Series C No. 224

Γνωμοδοτήσεις ΔΑΔΔΑ

- Γνωμοδότηση OC-3/83* της 08/09/1983 *Περιορισμοί της θανατικής ποινής* Series A No. 3
- Γνωμοδότηση OC-8/87* της 30/01/1987 *Habeas corpus in Emergency Situations (Arts. 27(2), 25(1) and 7(6) American Convention on Human Rights)* Series A No. 8

-Γνωμοδότηση OC-9/87 της 06/10/1987 *Judicial Guarantees in States of Emergency* (Arts. 27(2), 25 and (8) *American Convention on Human Rights*) Series A No. 9

-Γνωμοδότηση OC-17/02 της 28/8/2002 *Νομικό καθεστώς δικαιωμάτων του παιδιού* Series A No.17

ΔΑΕΔΑ Αποφάσεις

- 2141(*baby boy*) κατά ΗΠΑ 6/3/1981

Κείμενα

-Χάρτης Ηνωμένων Εθνών

-Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τη προάσπιση θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών 1950

-Αιτιολογική Έκθεση 6ου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ (ETS No. 114)

-Αιτιολογική Έκθεση του 13ου πρωτοκόλλου

-Σύμβαση για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της αξιοπρέπειας του ανθρώπου σε σχέση με τις εφαρμογές της βιολογίας και ιατρικής- Σύμβαση για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη βιοϊατρική (ETS No. 164)

-Αιτιολογική Έκθεση της Σύμβασης του Οβιέδο

-Πρόσθετο Πρωτόκολλο στη Σύμβαση για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη βιοϊατρική για την Απαγόρευση Κλωνοποίησης των Ανθρωπίνων Όντων (CETS No. 168)

-Αιτιολογική Έκθεση Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση του Οβιέδο για την Απαγόρευση Κλωνοποίησης Ανθρωπίνων Όντων

-Αμερικανική Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

-Πρωτόκολλο στην ΑΣΔΑ για την κατάργηση της θανατικής ποινής

-Κοινοβουλευτική Συνέλευση Doc. 12456/ 03-01-2011

-Σύσταση 1607 (2008) της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης

-Σύσταση 779 (1976) Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης για τα δικαιώματα των αρρώστων και αυτών που πεθαίνουν

-Επεξηγήσεις της Συνέλευσης σχετικά με το Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, έγγραφο CONVENT 49 (11 Οκτωβρίου 2000) CHARTE 4473/00

-Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης 2000/C 364/01

-Έκθεση Τμήματος Έρευνας ΕΔΔΑ για τη Βιοηθική και τη Νομολογία του ΕΔΔΑ

-Εκθεση Ομάδας Εργασίας για την Προστασία του Ανθρώπινου Εμβρύου CDBI-CO-GT3 (2003) 13

-Factsheet Death Penalty Abolition, ECHR-Press Unit, October 2010

-Factsheet Reproductive Rights, ECHR-Press Unit, March 2011

Ιστοσελίδες

-<http://treaties.un.org/>

-<http://www.asil.org>

-<http://www.coe.int/>

-http://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/default_EN.asp?

-<http://www.conventions.coe.int/>

-<http://www.corteidh.or.cr>

-http://www.echr.coe.int/ECHR/homepage_en

-<http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/hudoc> (HUDOC database)

-<http://www.ejil.org>

-<http://www.germanlawjournal.com>

-<http://www.icrc.org>

-<http://www.oas.org>

-<http://www.ohchr.org>

-<http://www.oxfordjournals.org>

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Τηλ. 210 - 92 01 001

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗΣ

09 ΔΕΚ. 2014

ΠΑΝΤΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

002000107849